



ศึกษาการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนแนวพุทธของกลุ่มเกษตรกร
บ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย
**A STUDY OF COMMUNAL ECONOMY'S SUPPORT ON BUDDHIST WAY OF
AGRICULTURAL GROUPS AT NONYANG VILLAGE, NADEE
SUD-DISTRRICT, FAOWRAI DISTRICT, NONGKHAI PROVINCE**

พระครูพิพัฒน์จันทรังษี (บุญโฮม ญาณนโท)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐



ศึกษาการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนแนวพุทธของกลุ่มเกษตรกร
บ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

พระครูพิพัฒน์จันทรังษี (บุญโฮม ญาณฉนฺโท)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)



**A Study of Communal Economy's Support on Buddhist
Way of Agricultural Group at Nonyang Village, Nadee
Sub-district, Faowrai District, Nongkhai Province**

Phrakrupipatanachantarangsi (Bunhom ñanchanno)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E.2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)



บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
“ศึกษาศาสตร์เสริมเศรษฐกิจชุมชนแนวพุทธของกลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่
จังหวัดหนองคาย” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา พุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบบัณฑิตวิทยาลัย

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร.หอมหวล บัวระภา)

กรรมการ

(พระราชรัตนาลงกรณ์, ดร.)

กรรมการ

(พระครูจิรัฏฐธรรมธัช, ผศ.ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมบัณฑิตวิทยาลัย

พระราชรัตนาลงกรณ์, ดร.

ประธานกรรมการ

พระครูจิรัฏฐธรรมธัช, ผศ.ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูพิพัฒน์จันทรงษ์ /บุญโฮม ญาณฉนโท)

ชื่อวิทยานิพนธ์	: ศึกษาการเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย
ผู้วิจัย	: พระครูพิพัฒน์จันทรังษี (บุญโฮม ญาณฉนโท)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระราชรัตนาลงกรณ์, ดร., ป.ธ.๔, ค.บ. (การสอนมัธยมศึกษา), ค.ม. (การบริหารการศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) : พระครูจิระธรรมธัช, ผศ.ดร., พธ.บ. (พระพุทธศาสนา), พธ.ม. (พระพุทธศาสนา) , Ph.D. (Buddhist Studies)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง ศึกษาการเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับเกษตรแนวพุทธในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันของการเกษตรแนวพุทธของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย ๓) เพื่อศึกษาการเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพโดยการลงพื้นที่สัมภาษณ์ประชาชนแล้วนำข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์สังเคราะห์แล้วอธิบายในรูปแบบพรรณนาทำให้ผลการวิจัยพบว่า เกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการเกษตรที่ถือเอาแม่แบบหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือหลักความเป็นสายกลางในการทำงาน ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น นอกจากนั้น ยังจะต้องดำเนินกิจกรรมทั้งปวงด้วยหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบันที่คฤหัสถ์ถึงถือเอามาปฏิบัติในการทำงาน คือ มีความพากเพียรขยัน ไม่เกียจคร้าน รู้จักรักษาและปกป้องดูแลกิจการที่ตนดำเนินการอยู่ให้ปลอดภัย หรือมีภูมิคุ้มกันที่ดี หรือมีผู้นำที่ดี และรู้จักใช้จ่ายทรัพย์ในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมแก่อัตภาพของแต่ละครอบครัว หลักสำคัญ ๕ ประการ กล่าวคือ ๑) ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี ๒) ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด ๔) ด้านเทคโนโลยี ๕) ด้านเศรษฐกิจ คือจะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญ เพิ่มรายได้และยึดหลัก พออยู่ พอกิน พอใช้

ชาวบ้านโนนยางได้นำหลักสัมมาอาชีวะ หลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ ๔, นาถกรณธรรม ๑๐, สังคหวัตถุ ๔, การละเว้นอกคิ ๔, มัตตัญญูตา, โภควิภาค ๔ มาประยุกต์ใช้ในการท างานของตน การนำ

หลักทฤษฎีนี้มีกัตถะ ๔ มาใช้ ชาวบ้านโนนยางได้นำแนวทางการสร้างเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองตามแนวพระราชดำรินี้เป็นการทำให้ชาวบ้านได้รู้จักการพึ่งตนเอง คือการใช้ศักยภาพหรือความสามารถที่มีอยู่ในตนเองให้เกิดประโยชน์รวมทั้งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและเป็นการรักษาระบบธรรมชาติให้เกิดสมดุล ชาวบ้านก็มีความสุขกับการได้เป็นผู้สร้างอาชีพและรายได้ ทำให้มีความเป็นอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ต้องทุกข์ใจมากกับการดิ้นรนหาเงินมาเลี้ยงชีพและการใช้สิ่งของเกินความจำเป็น ผลของส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย คือ ทำให้เกิดการออมทรัพย์ในครัวเรือน การใช้จ่ายพอดี ไม่ฟุ่มเฟือยหรืออวดค้ำจนเกินไป สำหรับการใช้จ่ายในแต่ละเรื่อง ทำให้เกิดผลผลิตในการทำเกษตรไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน ได้ผลผลิตของการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ทำให้เกิดผลงานด้านการทำเครื่องจักสานและทอเสื่อและผลผลิตจากไม้ไผ่

Thesis Title : A Study of Communal Economy's Support on Buddhist Way of Agricultural Group at Nonyang Village, Nadee Sub-district, Faowrai District, Nongkhai Province

Researcher : Phrakrupipatanachantarangsi (Bunhom ñañchanno)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrarajarattanarongkorn, Dr., Pali IV, B.A. (Secondary School Teaching) , M.A. (Educational Administration), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Phrakrujiradhammathach, Asst. Prof., Dr., B.A. (Buddhism), M.A. (Buddhism), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : March 20, 2018

Abstract

The purposes of this research were; 1) to study the concepts and theory due to Buddhist agriculture in Buddhist scriptures 2) to study the present condition of Buddhist agriculture of Nonyang Village, Nadee Sub-district, Faowrai District, Nongkhai Province and 3) to study of communal economy's support on Buddhist way of agricultural group at Nonyang Village, Nadee Sub-district, Faowrai District, Nongkhai Province. This research was the qualitative research by collecting the data from field study and interviewing the key informants and then analyzing and synthesize the data and to report the results by descriptive method.

The results of the research were found that the Buddhist agriculture is the agriculture in regard as the type of the Middle Way or the middle way in working, not to harm himself and the others. In addition, all activities must be performed in accordance with the principle of , that is, the benefits in the present that the laymen would regard them as the practice in working, namely, to be endowed with energy and industry, not to be lazy, to know how to protect and keep the activities as they have done without peril or good immunity and to know how to spend the property in carrying on their lives suitable for their families. The five important principles are 1) in the aspect of mentality, to make themselves as the own refuge and to have good consciousness 2) in the aspect of society, each community must assist each other 3) in

the aspect of natural resources and environment, they must be managed with the wise 4) in the aspect of technology and 5) in the aspect of economy, that is, to reduce the payment, increase the income and hold the principle of sufficient living, sufficient eating and sufficient usage.

People in Nonyang village apply the principles of the right livelihood, Ditthadhammikattha 4, Nāthakaranadhamma 10, Sanghavatthu 4, Agati 4, Mattaññutā for their own works by using the principles of Ditthadhammikattha. Nonyang villagers regard the guideline in creating the economy of the community for themselves in accordance with the King's thought. This thought of the King makes people know how to help themselves, that is, the potentiality or ability that is in their own selves to create the benefits in using the national sources as appreciation and to preserve the systems of equivalent nature. The villagers are happy as the builders of the vocation and incomes and it assists people to have the sufficient lives, not to create the suffering in finding money for feeding their lives and pay more than the incomes that can be earned by them. The results of promoting the economy of the community of Nonyang Village, Nadee Sub-district, Faowrai District, Nongkhai Province, that is, to save the property in the family, to pay sufficiently, not to be too luxurious. For payment of each item, it results in the products in mixed agricultural performance such farms and gardens and receives the products of agricultural transforms of products. It results in various performance of work such as the technological products and the results of products from the bamboo etc.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลงได้ด้วยดี จากการช่วยเหลือด้วยเมตตาของพระมหาสมบุรณ์ วุฒิกโร,ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ผู้เป็นประธาน และผศ.ดร.หอมหวล บัวระภา ผู้เป็นกรรมการสอบ ในครั้งนี้ รวมถึงได้รับความเมตตาจากพระราชรัตนาลงกรณ์,ดร. และพระครูจิระธรรมธัช, ผศ.ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ อาจารย์ประจำบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตหนองคาย ซึ่งได้ให้ความเอาใจใส่และได้กรุณาให้คำแนะนำปรึกษา ตรวจสอบ แก้ไขประเด็นที่ไม่ชัดเจนและข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยดี ตลอดมา จึงขอขอบคุณและขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

พร้อมนี้ ขอขอบคุณคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและตรวจรูปแบบสารนิพนธ์ เพื่อนำไปแก้ไขและปรับปรุงเพิ่มเติมให้ถูกต้องสมบูรณ์ตามรูปแบบของงานวิจัย

ขออนุโมทนาขอบคุณ เจ้าหน้าที่และบุคลากรห้องสมุดวิทยาเขตหนองคาย ที่ได้เอื้อเฟื้อและให้ความสะดวกในการค้นคว้าข้อมูล รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ หนังสือ ตำรา เอกสารต่าง ๆ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขอขอบคุณและขออนุโมทนา เจ้าของผลงานประพันธ์ ตำรา หนังสือ และงานวิจัยทุกเล่ม ที่ผู้วิจัยได้นำมาเป็นเอกสารสำหรับอ้างอิง เพื่อการศึกษาค้นคว้า ซึ่งได้นำมารวบรวมและเรียบเรียงวิเคราะห์สังเคราะห์ในการเขียนวิทยานิพนธ์ อีกทั้งขอขอบพระคุณพระอุปัชฌาย์ ครูอาจารย์ ที่ได้ถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการแก่ผู้วิจัย และเพื่อนสหธรรมิกผู้ร่วมศึกษาปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตทุกรูป/ท่าน ที่คอยให้กำลังใจด้วยดีเสมอมา

ท้ายสุดนี้ ขอมอบอุทิศงานวิจัยให้เป็นวิทยาทานแด่โยมบิดามารดา ผู้มอบอัฐภาพร่างกายให้เจริญเติบโตจนได้บรรพชาอุปสมบท มีโอกาสได้ศึกษาพระพุทธศาสนา เพื่อยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และขอให้พระพุทธศาสนาแผ่ไพศาลสืบต่อไป

พระครูพิพัฒน์จันทรังษี (บุญโฮม ญาณฉนโท)

ธันวาคม ๒๕๖๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙. โดยเรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

๑-๒ วิ.มหา (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)

พระสuttantปิฎก

๙	ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
๑๒	ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๓	อง.อฎฐก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาตปาลี	(ภาษาบาลี)
๒๓	อง.อฎฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ธ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมมปทปาลี	(ภาษาบาลี)
๒๕	ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)

คำชี้แจงในการใช้หมายเลขในคัมภีร์พระไตรปิฎก

การใช้หมายเลขอักษรย่อในคัมภีร์พระไตรปิฎก จะแจ้งเล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๐/๑๙๗. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎีกวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๑ ข้อ ๑๘๐ หน้า ๑๙๗.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
อักษรย่อชื่อคัมภีร์ที่ใช้ในวิทยานิพนธ์นี้	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย	๔
๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๖ ขอบเขตการวิจัย	๗
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๗
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	๘
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับเกษตรแนวพุทธในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	
๒.๑ ความหมายของเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา	๙
๒.๒ ความเป็นมาของเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา	๑๑
๒.๓ ความสำคัญของเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา	๑๓
๒.๓.๑ ด้านการผลิต/การเพาะปลูกพืช	๑๓
๒.๓.๒ ด้านปศุสัตว์	๑๖
๒.๓.๓ ด้านการตลาด	๒๔
๒.๓.๔ การบริโภคตามหลักโภชนาการ	๒๔
๒.๔ หลักการของเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา	๒๖
๒.๕ ระบบเกษตรกรรมตามแนวพระพุทธศาสนา	๒๙
๒.๕.๑ การเกษตรแบบผสมผสาน	๓๐
๒.๕.๒ วนเกษตร	๓๓

๒.๕.๓ การเกษตรอินทรีย์	๓๔
๒.๕.๔ การเกษตรทฤษฎีใหม่	๓๕
๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน	๓๗
๒.๗ แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาชุมชนตามแนวพุทธศาสนา	๔๑
๒.๘ แนวทางการพัฒนาชุมชนสู่วิถีเกษตรตามแนวพุทธศาสนา	๔๓
๒.๘.๑ การเกษตรแนวพุทธศาสนา	๔๓
๒.๘.๒ กระบวนการผลิตเกษตรแนวพุทธศาสนา	๔๕
๒.๘.๓ รูปแบบเกษตรกรรมแนวพุทธศาสนา	๔๕
๒.๘.๔ การรักษาระบบชาติสิ่งแวดล้อมตามหลักเกษตรแนวพุทธศาสนา	๔๗
๒.๘.๕ วิถีชีวิตเกษตรแนวพุทธศาสนา	๕๐
๒.๘.๖ การพัฒนาชุมชนพึ่งตนเองตามหลักเกษตรแนวพุทธศาสนา	๕๐
๒.๙ สรุป	๕๓

บทที่ ๓

สภาพปัจจุบันของการเกษตรแนวพุทธของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

๓.๑ ประวัติความเป็นมาของบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย	๕๕
๓.๑.๑ ประวัติหมู่บ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย	๕๕
๓.๑.๒ ลักษณะทางภูมิศาสตร์	๕๖
๓.๑.๓ ลักษณะประชากร	๕๖
๓.๑.๔ ลักษณะทางเศรษฐกิจ	๕๖
๓.๑.๕ ลักษณะทางสังคม	๕๗
๓.๑.๖ การเมืองการบริหาร	๕๗
๓.๑.๖ ระบบการศึกษา	๕๘
๓.๑.๗ ระบบอนามัย สาธารณสุข	๕๘
๓.๑.๘ ระบบความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม	๕๙
๓.๑.๙ ประเพณีอื่น ๆ	๖๐
๓.๑.๑๐ โครงการการพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนเมือง	๖๒
๓.๒ วิถีเกษตรของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย	๖๒
๓.๒.๑ ระบบเกษตรผสมผสาน และระบบไร่นาสวนผสม	๖๒
๓.๒.๒ การเลี้ยงปลาในวงบ่อ	๗๓

๓.๓	หลักพุทธธรรมที่นำไปใช้ในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยางและ ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย	๘๑
๓.๓.๑	หลักอิทธิบาท ๔	๘๑
๓.๓.๒	หลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ ๔	๘๒
๓.๓.๓	หลักโภคอาทิยะ ๕	๘๒
๓.๓.๔	อริยมรรคมีองค์ ๘	๘๒
๓.๔	สรุป	๘๓

บทที่ ๔	การเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย	
๔.๑	เส้นทางการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชน	๘๔
๔.๒	การดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นรูปธรรม	๘๗
๔.๓	ผลลัพธ์ระบบเศรษฐกิจชุมชนของบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย	๘๘
๔.๔	ผลของการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน	๘๘
๔.๔.๑	การออมทรัพย์ระดับครัวเรือน	๘๙
๔.๔.๒	การทำเกษตรไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน	๘๙
๔.๔.๓	การแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร	๙๑
๔.๔.๔	การทำเครื่องจักสาน/ทอเสื่อ	๙๑
๔.๔.๕	การทำสวนไม้ไผ่แบบบูรณาการ	๙๒
๔.๔.๖	การปลูกไผ่กิมซุง	๙๒
๔.๕	ผลของการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมการพึ่งตนเองของชาวบ้านโนนยาง	๑๐๐
๔.๕.๑	หลักอิทธิบาท ๔	๑๐๑
๔.๕.๒	หลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ ๔	๑๐๑
๔.๕.๓	หลักโภคอาทิยะ ๕	๑๐๒
๔.๕.๔	อริยมรรคมีองค์ ๘	๑๐๓
๔.๖	ผลเชิงสังคมหรือส่วนรวมของบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย	๑๐๔
๔.๖.๑	ด้านเศรษฐกิจ	๑๐๔
๔.๖.๒	ด้านการศึกษา	๑๐๖

๔.๖.๓	ด้านสังคม	๑๐๘
๔.๖.๔	ด้านวัฒนธรรม	๑๐๙
๔.๖.๕	ด้านการปกครอง	๑๑๑
๔.๗	สรุป	๑๑๒
บทที่ ๕	สรุปและข้อเสนอแนะ	
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๑๓
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๑๕
	บรรณานุกรม	๑๑๗
	ภาคผนวก	๑๒๓
	ประวัติผู้วิจัย	๑๓๔

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สภาพสังคมไทยในอดีตเป็นสังคมที่พึ่งตนเองและมีความเป็นอยู่แบบพอเพียง โดยอาศัยระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ซึ่งมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกับธรรมชาติ ในระบบเครือญาติที่เกื้อหนุนจนเจือกัน มีการแบ่งปันผลผลิตที่ได้มา มีการประกอบอาชีพเพื่อการอยู่รอด ทำให้ชุมชนในอดีตเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ แต่ในปัจจุบันประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างรวดเร็ว จึงทำให้สังคมตกอยู่ภายใต้กระแสวัตถุนิยมขาดความรับผิดชอบ และจิตสำนึกสาธารณะ^๑

นอกจากนี้ ในช่วงระยะ ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา การพัฒนาประเทศได้มุ่งพัฒนาภาคอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดใหญ่ จนลืมนึกถึงประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งอยู่ในภาคอุตสาหกรรมที่เคยทำให้ประเทศอยู่เย็นเป็นสุข เพราะว่าเศรษฐกิจในภาคอุตสาหกรรมนั้น มุ่งระดมทุนจากต่างประเทศเป็นสำคัญ ที่เรียกว่า “เศรษฐกิจกระแสหลัก” เนื่องจากเน้นการเป็นสังคมภาคเกษตรกรรม และต่อมาก็พัฒนาภาคอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าตามยุคสมัยพัฒนาภาคอุตสาหกรรมนั่นเอง จึงทำให้ประเทศไทยได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะการดำเนินเศรษฐกิจกระแสหลักนี้ ทำให้คนส่วนน้อยที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมได้รับประโยชน์ ผู้คนส่วนใหญ่ไม่ได้รับ คนในสังคมมุ่งแสวงหาวัตถุเงินทอง มาเพื่อตนและพวกพ้อง มากกว่าจะเน้นเรื่องศีลธรรม วัฒนธรรม สังคม และจิตใจ ตลอดจนถึงสิ่งแวดล้อม ก็ถูกแย่งชิงกันมากยิ่งขึ้น^๒

ปัญหาจากการพัฒนาดังกล่าว ทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไป จึงเกิดความไม่สมดุลทางชีวิต สังคม ตลอดถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะชุมชนชนบทในประเทศไทยนั้น “...มีพื้นฐานเป็นสังคมเกษตร ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ได้แก่

^๑ ประเวศ วะสี, เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๕๒), หน้า ๑๘.

^๒ กัลยาณี ปฎิมาพรเทพ, ครูชบา ยอดแก้ว ครูภูมิปัญญาไทย: นักเศรษฐศาสตร์ชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นอ้อ, ๒๕๕๓), หน้า ๓๐ – ๓๒.

การทำไร่ ทำนา และทำสวน”^๓ ได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์นี้มากที่สุด ก็คือเกิดความเสียหาย ด้านสุขภาพร่างกายและจิตใจ รวมไปถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงวิกฤตการณ์ที่เกิดจากการพัฒนานี้ มีความว่า

ในปัจจุบันนี้ทั่วโลก โดยเฉพาะประเทศระดับผู้นำที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย ได้รู้ตระหนักว่าการพัฒนาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ซึ่งมุ่งสร้างความเจริญรุ่งเรืองทางวัตถุ โดยเน้นความเจริญเติบโตขยายตัวทางเศรษฐกิจ ได้ก่อให้เกิดปัญหามากมายร้ายแรง ทั้งแก่ชีวิตมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพร่างกาย หรือด้านจิตใจ ทั้งแก่สังคม ทั้งแก่ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม นับว่าเป็นการพัฒนาที่ผิดพลาด ดังที่สรุปกันว่า เป็นการพัฒนาไม่ยั่งยืน จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาที่ใหม่^๔

ดังนั้น แนวทางการพัฒนาประเทศได้นั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจของกลุ่มเกษตรกรหรือประชาชนในระดับรากหญ้าของประเทศไทยควรได้ศึกษาใน ๒ ประเด็นนี้คือ

ประการแรก “หลักเศรษฐกิจของเกษตรกร” ถือได้ว่ามีส่วนช่วยให้ประเทศไทยอยู่ มั่นคงถึงทุกวันนี้ เนื่องจากว่าในการพัฒนาประเทศด้านสาธารณูปโภคภายนอก เช่น ถนนหนทาง ไฟฟ้า เขื่อน เป็นต้น ซึ่งเป็นการพัฒนาโดยไม่คำนึงถึงแง่ด้อยของการพัฒนา เช่น ด้านทรัพยากร วัฒนธรรม เงินออม รายได้ และผลกระทบด้านจิตใจต่อวัตถุ ที่สร้างขึ้นมานั้นในแง่ลบก็ตามมา เช่นเดียวกัน เนื่องจากการพัฒนาเศรษฐกิจในลักษณะเช่นนั้น ได้ต้องทำลายทั้งสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประเพณี ระบบครอบครัว และโครงสร้างทางสังคมชนบท แต่มิได้ทำให้ชนบทเจริญขึ้น คนยากจน ก็ไม่ได้มั่งมีขึ้น แต่กลับยากจนลง ต้องสูญเสียที่ทำกิน แต่ในช่วงที่เศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมและการเงินล้มลง (วิกฤติเศรษฐกิจ) ภาคเกษตรกรรมกลับช่วยให้สถานการณ์ไม่เลวร้ายจนเกินแก้ไข เพราะภาคเกษตรกรรมได้กลายเป็นที่พึ่งของชาติและชนบทเป็นที่รองรับคนตกงานจากในเมือง ความเข้มแข็งทางการเกษตรที่ทำให้บ้านเมืองอยู่รอดไปได้ แนวคิดที่จะพัฒนาประเทศจากพื้นฐานของประเทศ ซึ่งเป็นเกษตรกรรมพัฒนาชุมชนและเป็นการพัฒนาโดยส่วนรวม^๕

^๓ สุจินต์ ชูลักษณะ, “การประเมินผลการฝึกอบรมหลักสูตรเกษตรผสมผสานตามแนวทฤษฎีใหม่”, **ภาค นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม**, (คณะพัฒนาสังคม: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้าที่ ๓.

^๔ สุขภาพร่างกาย หรือด้านจิตใจ ทั้งแก่สังคม ทั้งแก่ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม นับว่าเป็นการพัฒนาที่ผิดพลาด ดังที่สรุปกันว่า เป็นการพัฒนาไม่ยั่งยืน จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาที่ใหม่

^๕ ไพฑูรย์ มีกุล, **ลักษณะสังคมไทยสมัยการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๔๓), หน้า ๓๓๑ – ๓๓๔.

ประการที่ ๒ “หลักพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนา” ซึ่งเป็นหลักคำสอนที่สามารถยืนหยัดอยู่จนถึงทุกวันนี้ได้ เนื่องจากว่า “พุทธธรรม” มีความเป็นเหตุและผลจนสามารถที่จะปฏิบัติตามแล้วให้ผลจริง หากบุคคลปฏิบัติตามอย่างถูกวิธี นอกจากนั้นยังสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ให้ประเทศไทยของเราอยู่มาจนถึงปัจจุบัน ถือว่าเป็นศาสนาหลักที่คนส่วนใหญ่นับถือ ให้ความเคารพกราบไหว้ด้วยเหตุนี้เอง หากกล่าวถึงแง่ของหลักพุทธธรรมที่ทุกคนปรารถนา เช่นหลักความสุขแบบคฤหัสถ์ ก็เป็นส่วนหนึ่งไปส่งเสริมการดำเนินชีวิตแบบวิถีพุทธให้มีแนวคิดที่พอเพียงแก่ตนเอง และดำรงตนให้เหมาะสมถูกต้องดีงาม การสอนให้รู้จักสุขที่เกิดจากความมีทรัพย์สินสุขที่เกิดจากการใช้ทรัพย์สินที่หามาได้สุขที่เกิดจากความไม่เป็นหนี้และสุขที่เกิดจากงานที่ไม่มีโทษ^๖

เมื่อสรุปประเด็นสำคัญ ๒ ประการดังกล่าวแล้วนั้นพบว่า เหตุและผลในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจแนวพุทธจะต้องพึ่งพาหลักพุทธธรรมเป็นสำคัญ เพราะถ้าบุคคลไม่นำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้แล้ว หากเกิดภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจขึ้นอีกเมื่อใด ก็จะประสบกับความทุกข์กาย ทุกข์ใจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เลย เพราะปัญหาทางเศรษฐกิจทำให้เกิดวงจรของความยากจนการมีหนี้สินขาดสภาพคล่องทางการเงินทั้งส่วนบุคคลและระดับประเทศต่างๆ ก็ตกอยู่ในสภาพเป็นหนี้สินเช่นกัน

ด้วยเหตุนี้ หลายชุมชนในภาคอีสานมีวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางในความพยายามรื้อฟื้นและแสวงหาบทบาทในการเป็นผู้นำชาวบ้าน ในยุคภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจอยู่ในขั้นวิกฤติที่ขึ้นมาใหม่ โดยพยายามมองปัญหาสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีความสลับซับซ้อนขึ้นให้ชัดเจนและตรงจุดพยายามค้นหาแก่นของพุทธธรรม เพื่อนำมาประยุกต์ให้เข้ากับกาลสมัย แล้วนำมาเป็นหลักในการส่งเสริมและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านและชุมชนให้ดีขึ้น ตัวอย่างเช่น พระสงฆ์ในอำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย ที่ได้นำหลักธรรมในการทำงานด้านการเกษตรกรรมไปอบรมชี้แนะประชาชนหรือกลุ่มเกษตรกรในบ้านโนนยางและบ้านหนองเม็ก ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย ซึ่งเคยประสบกับปัญหาในด้านการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมา เช่น การทำนาข้าว การทำไร่อ้อยหรือไร่มันสำปะหลังเพียงอย่างเดียว โดยไม่มีการปลูกพืชอื่น ๆ เสริมหรือหมุนเวียนเลย จึงทำให้สภาพดินมีปัญหา ผลผลิตตกต่ำและที่ซ้ำร้ายรายได้ต่อคนต่อปีก็น้อยลงไปด้วย แทบจะไม่มีเงินสำหรับเลี้ยงชีพ เพราะไม่รู้จักรักการทำเกษตรอย่างเหมาะสมแก่พื้นที่และฤดูกาลนั่นเอง นอกจากนั้น พบว่า ในสมัยอดีตหลายปีที่ผ่านมาชาวบ้านในละแวกบ้านโนนยางและบ้านหนองเม็ก และหลายๆ หมู่บ้านของตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย ล้วนมีสภาพเหมือนกับหมู่บ้านอื่นๆ ในภาคอีสาน โดยประชาชนส่วนใหญ่มีสภาพที่อดอยาก ขาดเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานด้านการเกษตร การเป็นหนี้สินส่วนตัว ปลูกข้าวแต่ไม่มีข้าวกิน ปลูกพืชก็ขายได้ราคาที่ไม่เป็นธรรม แม้

^๖ วจ.จตุกก. (ไทย). ๒๑/๖๒/๙๐.

จะเลี้ยงสัตว์ก็ถูกโรคระบาด คุณภาพชีวิตค่อนข้างต่ำ แล้วยังชอบเล่นการพนัน หวย การพนันไก่ชน และอบายมุขต่าง ๆ ขาดการใส่ใจด้านสุขภาพอนามัยทั้งของตนเองและบุตรหลาน เยาวชนขาดการดูแลเอาใจใส่ พระสงฆ์ในอำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย เมื่อเห็นประชาชนประสบกับปัญหาเช่นนี้ จึงได้ตั้งปณิธานไว้ว่า จะหาทางแก้ปัญหาคความยากจน ปัญหาหนี้สินและปัญหาสุขภาพอนามัยให้กับชาวบ้านให้ได้ ด้วยการนำหลักธรรมมาใช้ในการแก้ปัญหาการ เกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธ เพื่อให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและถาวร^๗

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการพึ่งตนเองตามแนวเศรษฐกิจเชิงพุทธของกลุ่มเกษตรกรชาวบ้านโนนยางและบ้านดอนเม็ก ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย ว่ามีหลักการ วิธีการ การประยุกต์ และผลการพึ่งพาตนเองอย่างไรบ้าง เพื่อจะได้นำผลไปปรับประยุกต์ใช้กับหมู่บ้านหรือชุมชนที่สนใจในเรื่องการพึ่งตนเองทางพระพุทธศาสนา และเป็นผลงานทางวิชาการ เพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษาค้นคว้าสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับเกษตรแนวพุทธในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันของการเกษตรแนวพุทธของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย
๓. เพื่อศึกษาการเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับเกษตรแนวพุทธในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
๒. สภาพปัจจุบันของการเกษตรแนวพุทธของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคายเป็นอย่างไร
๓. การเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย เป็นอย่างไร

^๗ พระเทพรัตนมุนี (สายพวงค์ โอนมปถุญญ), “วิถีเกษตรแนวพุทธ”, (อุดรธานี : เอกสารประกอบการอบรมเกษตรแนวพุทธ วัดมิ่งมิฆาวาส พระอารามหลวง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๒๕๕๔) (เอกสารอัดสำเนา).

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

ในการวิจัยนี้ มีศัพท์ที่ใช้ในการศึกษาดังกล่าวดังนี้

การพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถในการดำรงชีวิตและเลี้ยงชีพของต้นแบบเกษตรกรให้อยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมดุล ไม่เป็นภาระหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่พึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกจนทำลายฐานทรัพยากรของตนเอง สามารถสนองต่อความต้องการพื้นฐานอย่างพอเพียง ไม่พึ่งพื่อในระดับตนเองและครอบครัว ดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

การเกษตรแนวพุทธ หมายถึง การเกษตรที่ดำเนินการถูกต้องตามหลักธรรม รวมถึงการเกษตรที่ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมในเชิงนิเวศวิทยา โดยใช้ส่วนประกอบที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคน สัตว์ สิ่งของ เช่น ปุ๋ยจุลินทรีย์ สารสกัดจากน้ำหมักเชื้อจุลินทรีย์และพืชต่าง ๆ

กลุ่มเกษตรกร หมายถึง กลุ่มเกษตรกรที่รวมกันในการแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจจนนำไปสู่เศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน ในที่นี้หมายถึง กลุ่มเกษตรกรชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง โครงการทั้งหลายที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย และใกล้เคียง ภายใต้การบริหารที่นำหลักธรรมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต

การส่งเสริมเศรษฐกิจตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง กระบวนการที่กลุ่มเกษตรกรนำมาใช้ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจตามหลักการทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

ส่งเสริมเศรษฐกิจ หมายถึง ภาวะการทำมาหากินเพื่อเลี้ยงชีพที่ขาดแคลนของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

หลักธรรม หมายถึง หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่กลุ่มเกษตรกรในบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ว่าพุทธศาสตร์เป็นจริยธรรมที่มีความสัมพันธ์และความสำคัญต่อเศรษฐกิจ เพราะเป็นคุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ที่จะดำเนินกิจกรรมทาง การผลิต ให้เรามีความขยัน ซื่อสัตย์ รั้งงาน ตรงต่อเวลา เพื่อให้มีคุณภาพในการผลิตและดำรงชีวิตอย่างผาสุก^๗

ศาสตราจารย์ ดร. อภิชัย พันธเสน ได้ให้ความหมายของ “**พุทธเศรษฐศาสตร์**” ไว้ว่า หมายถึงการนำคำสอนของ พระพุทธเจ้ามาประยุกต์ เข้ากับแนวคิด ในวิชาเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนาขึ้น

^๗ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า ๑๖.

มาจากอารยธรรมตะวันตก ทั้งนี้เพราะเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนามาจากตะวันตกนั้น “เป็นวิชาที่ว่าด้วยการดำเนิน กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลได้รับ ความพึงพอใจสูงสุด ภายใต้ทรัพยากรที่มีจำกัด และสามารถทำให้สังคม ได้บรรลุถึงสวัสดิการทาง สังคมสูงสุดภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน” ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์เป็น “วิชาที่ว่าด้วยการดำเนิน กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลและสังคมบรรลุซึ่ง ศานติสุข จากการใช้ชีวิตอยู่ในโลกของวัตถุ ภายใต้เงื่อนไขของการมีทรัพยากรที่จำกัด” ^๘

ซูเมกเกอร์ อี.เอฟ ได้กล่าวว่า ไม่มีใครคาดคิดว่าวิถีชีวิตของชาวพุทธจะกลายเป็นเศรษฐศาสตร์แนวพุทธไปได้ และเขาได้แสดงให้เห็นสาระสำคัญของเชิงพุทธว่า นักวัตถุนิยมสนใจแต่สินค้าเป็นสิ่งสำคัญ พุทธศาสนิกชนสนใจ แต่การให้มีอิสระเสรีภาพเป็นส่วนใหญ่ แต่พุทธศาสนาถือหลักมัชฌิมาปฏิปทา ดังนั้น จึงมิได้ขัดแย้งกับหลักการกินที่อยู่ดีทางกายภาพ อุปสรรคของการปลดปล่อยให้มีอิสระเสรีภาพนั้น มิได้อยู่ที่ทรัพยากร แต่อยู่ที่ทัศนคติที่ดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งเหล่านั้น ดังนั้น สาระสำคัญของเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธก็คือความเรียบง่ายและหลักอหิงสา ^๙

พิมาน วงศ์อภัย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่ส่งเสริมให้องค์กรประชาชนสามารถพึ่งตนเอง จากการศึกษาพบว่า ลักษณะที่แสดงถึงการพึ่งตนเองขององค์กรประชาชนมี ๖ ประการ คือ (๑) มีกิจกรรมที่สนองตอบความต้องการของสมาชิก (๒) มีผลกำไรจากการดำเนินงาน (๓) มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ (๔) มีการตัดสินใจและการดำเนินงานที่เป็นอิสระ (๕) มีการปรับตัวเพื่อความมั่นคง (๖) มีการกระจายผลประโยชน์อย่างยุติธรรมและเสมอภาค

ในด้านปัจจัยที่ส่งเสริมให้องค์กรประชาชนสามารถพึ่งตนเอง พบว่าปัจจัยที่สำคัญ ได้แก่ (๑) ผู้นำหรือกรรมการที่มีลักษณะ ความตั้งใจ ซื่อสัตย์ ยอมรับความคิดเห็นจากสมาชิก ทำงานเป็นทีม (๒) การบริหารงาน จัดโครงสร้างการทำงาน วางข้อกำหนดระเบียบต่างๆ หาทางแก้ไข ร่วมกันกับสมาชิกและกรรมการ (๓) สมาชิกมีทัศนคติและเข้าใจในวัตถุประสงค์ มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (๔) กระบวนการกลุ่ม (๕) สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง (๖) นักพัฒนา นักคิด (๗) องค์กรที่สนับสนุน (๘) พนักงาน เจ้าหน้าที่ทำงานด้วยความสุจริตจริงใจ รักการพัฒนามากกว่าค่าตอบแทน ^{๑๐}

^๘ ศ.ดร.อภิชาติ พันธเสน, **พุทธเศรษฐศาสตร์**, หน้า ๒๕.

^๙ ซูเมกเกอร์ อี.เอฟ, **“จิตแต่แจ้ว” เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ**, แปลโดย สมบูรณ์ ศุภศิลป์ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๗๑.

^{๑๐} พิมาน วงศ์อภัย, **“ปัจจัยที่ส่งเสริมให้องค์กรประชาชนสามารถพึ่งตนเอง”**, **วิทยานิพนธ์ปริญญา สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต**, (สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๗.

ปราณี หมอนทองแดง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ทิศทางการพึ่งตนเองในสังคมที่กำลังเปลี่ยนไป ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้และไม่ได้แบ่งออกเป็นปัจจัยภายในชุมชน คือ (๑) ผู้นำชุมชน (๒) แรงจูงใจ ของชาวบ้านที่ต้องการเข้าร่วมโครงการหรือองค์กรที่เสริมสร้าง หลักประกันในชีวิต (๓) โครงสร้างทางเศรษฐกิจ ที่มีการประกอบกิจกรรมทางเกษตรหลายอย่าง โดยเฉพาะระบบการเกษตรแบบไร่นาสวนผสม

(๔) โครงสร้างทางการเมือง มี บ้าน วัด โรงเรียน มีความสามัคคีเข้มแข็งและมีการจัดระบบ จัดการกับความขัดแย้งภายในชุมชน (๕) โครงสร้างทางสังคม เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชน ความเป็นปึกแผ่น บุรณภาพ (๖) การมีองค์กรเพื่อช่วยเหลือตนเองส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ระบบตลาด และนักการเมือง^{๑๑}

พวงพยอม เจริญทอง ได้ศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง การประกอบอาชีพแบบ พึ่งตนเองของเกษตรกร ผลการวิจัยพบว่า เกษตรกรมีปัญหาด้านการประกอบอาชีพที่สำคัญ คือ ทุนประกอบอาชีพไม่เพียงพอ ขาดการรวมกลุ่มอาชีพ ผลผลิตราคาตกต่ำ ขาดการสนับสนุนจาก นักวิชาการภาครัฐและเอกชนและพบว่าเกษตรกรมีความต้องการประกอบอาชีพด้านการปลูกผัก ปลอดภัยไร้พิษ เลี้ยงไก่พื้นเมือง ทอผ้าและแปรรูปการเกษตรในการจัดกิจกรรมแทรกแซงคือการ ฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ การปฏิบัติกิจกรรมด้านอาชีพ การจัดระบบตลาด การนิเทศ การติดตามผล ทำให้เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการประกอบอาชีพแบบ พึ่งตนเองดีขึ้น มีแนวโน้มที่จะพึ่งตนเองในด้านต่างๆ มากขึ้นเป็นส่วนใหญ่ มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ มีการช่วยเหลือหน้าที่การงานในครอบครัวดีขึ้นสามารถผลิตอาหารไว้บริโภคเพียงพอ มีการใช้จ่าย อย่างประหยัด และลักษณะอาชีพที่มีแนวโน้มพึ่งตนเองได้มากกว่าอย่างอื่นคือการปลูกผักปลอดภัย ไร้พิษอาชีพที่มีแนวโน้มพึ่งตนเองได้น้อยคืออาชีพทอผ้า^{๑๒}

พระสุบิน ปณีโต ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการออมทรัพย์ว่า หลักการของการระบบสัจจะ สะสมทรัพย์อาศัยการผสมผสานหลักการจากระบบต่างๆ หลายรูปแบบ อาทิ ธนาคารหมู่บ้าน การ ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและหลักธรรมะในพระพุทธศาสนาเพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตของชุมชนอย่างเป็น องค์กรรวม โดยเริ่มต้นจากชุมชน เพื่อนำไปสู่ความแข็งแกร่งของระบบเศรษฐกิจของสังคม ทั้ง สามารถช่วยเหลือตนเองได้^{๑๓}

^{๑๑} ปราณี หมอนทองแดง, “ทิศทางการพึ่งตนเองในสังคมที่กำลังเปลี่ยนไป”, *วิทยานิพนธ์ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๓๓. หน้า ข.

^{๑๒} พวงพยอม เจริญทอง, “การประกอบอาชีพแบบพึ่งตนเองของเกษตรกร”, *วิทยานิพนธ์ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๑), หน้า ก.

^{๑๓} พระสุบิน ปณีโต, *สัจจะสะสมทรัพย์ : สะสมทุนสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑.

๑.๖ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย ตลอดจนผลการประยุกต์การพึ่งตนเองตามปรัชญาดังกล่าวมาแล้วนั้น ได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ ๓ ด้านคือ

๑.๖.๑ ด้านเอกสาร

ได้มุ่งศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาไทย พร้อมด้วยวรรณคดีที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลจากวารสารวิชาการงานวิจัยที่เกี่ยวกับการเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

๑.๖.๒ ด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยางและบ้านดอนเม็ก ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย โดยศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์กลุ่มเกษตรกรชาวบ้านหนองบัวแปะ เนื้อหาประกอบด้วย (๑) คน (๒) เป้าหมาย (๓) วิธีการ (๔) ส่งเสริม

๑.๖.๓ ด้านพื้นที่/กลุ่มประชากร

ส่วนในภาคสนามนั้น ผู้วิจัย ได้เก็บข้อมูลจากตัวแทนกลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่มเกษตรกรบ้านชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย จำนวน ๑๐ คน

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารและการศึกษาภาคสนามโดยวิธีสัมภาษณ์ มีขั้นตอนในการดำเนินการตามลำดับ ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร

การศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาจากแหล่งข้อมูล ดังนี้

(๑) ชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่พระไตรปิฎกและอรรถกถา

(๒) ชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ ตำราวิชาการ หนังสือ เอกสารงานวิจัย ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยางและบ้านดอนเม็ก ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

๑.๗.๒ การศึกษาภาคสนาม

ข้อมูลภาคสนามเป็นข้อมูลหลักที่มีความสำคัญต่อการศึกษารั้งนี้ เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้วิธีการสัมภาษณ์เป็นรายกลุ่ม (Group Interview) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย กล้องถ่ายรูป, เทปบันทึกเสียง, สมุดบันทึก และผู้ช่วยผู้สัมภาษณ์

๑.๗.๓ การรวบรวมข้อมูล

ในส่วนของภาคสนาม ผู้วิจัยได้เดินทางไปสัมภาษณ์ด้วยตนเอง เก็บข้อมูลโดยการจดคำสัมภาษณ์ในสมุดจดบันทึกและบันทึกเทปเสียงด้วย แล้วนำข้อมูลที่ได้้นั้นมาดำเนินการในส่วนต่อไป

๑.๗.๔ วิเคราะห์

นำคำสัมภาษณ์นั้นมาจำแนกแจกแจงเพื่อให้ได้ผลการวิจัยตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการจัดหมวดหมู่คำสัมภาษณ์ลงในประเด็นที่ได้กำหนดไว้คือ (๑) ผลเชิงปัจเจก : ชาวบ้านมีความสุข (๒) ผลเชิงสังคมหรือส่วนรวม

๑.๗.๕ สรุปผลการวิจัย

หลังจากศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลแล้วก็จะได้สรุปผลการวิจัยทั้งในส่วนของเอกสารและผลการสัมภาษณ์ในประเด็นที่กำหนดไว้ ซึ่งเป็นการตอบวัตถุประสงค์การวิจัย ทำให้ได้ข้อมูลการวิจัยเกี่ยวกับการเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ทราบถึงแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับเกษตรแนวพุทธในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ทำให้ทราบถึงสภาพปัจจุบันของการเกษตรแนวพุทธของชาวบ้านโนนยางและบ้านดอนเม็ก ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

๑.๘.๓ ทำให้ทราบถึงการเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของชาวบ้าน โนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับเกษตรแนวพุทธในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในการวิจัยเกษตรแนวพุทธในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาประเด็น ความหมายของเกษตรแนวพุทธ ความสำคัญของเกษตรแนวพุทธ แนวคิดหลักการเกษตรแนวพุทธ เป้าหมายของเศรษฐกิจขั้นพื้นฐานในพระพุทธศาสนา โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายของเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ไว้ว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธนั้นต้องมีความสัมพันธ์กับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจร การที่จะมีความสัมพันธ์กับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจร ก็ต้องเป็นไปโดยสัมพันธ์ด้วยดีกับ องค์ประกอบทุกอย่างในการดำรงอยู่ของมนุษย์ องค์ประกอบในการดำรงอยู่ของมนุษย์นั้นจะต้อง ประสานเกื้อกูลกัน หมายถึง องค์ประกอบในการดำรงอยู่ของมนุษย์ต้องประสานและเกื้อกูลกัน ฉะนั้น พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องเป็นไปด้วยการไม่เบียดเบียนตน คือ ไม่ทำให้เสีย คุณภาพชีวิตของตนเอง และไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม และไม่ทำให้เสีย คุณภาพของ eco systems หรือระบบธรรมชาติแวดล้อม^๑

ศาสตราจารย์ ดร.อภิชัย พันธเสน ได้ให้ความหมายของคำว่า พุทธเศรษฐศาสตร์ หมายถึง การนำเอาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์เข้ากับแนวคิดในวิชาเศรษฐศาสตร์ ที่พัฒนามาจากอารยธรรมตะวันตก กล่าวคือ เป็นวิชาที่ว่าด้วยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะ ทำให้ปัจเจกบุคคลและสังคมบรรลุซึ่งสันติสุข จากการมีชีวิตอยู่ในโลกวัตถุภายใต้เงื่อนไขของการมี ทรัพยากรที่จำกัด^๒

เกษตรแนวพุทธ หมายถึง พฤติกรรมการดำเนินธุรกิจของมนุษย์ในการผลิต จำหน่าย จำย แจก บริโภคและการใช้สอยสิ่งของต่าง ๆ ที่มีอยู่จำกัดเพื่อสนองความต้องการที่มีอยู่อย่างไม่จำกัด เพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิตเพราะเป็นการนำเอาพุทธธรรมมาประยุกต์ให้เข้ากับแนวคิดด้านเศรษฐศาสตร์

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๐), หน้า ๖๑.

^๒ อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์ วิชาการ ทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขา ต่าง ๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๗), หน้า ๕.

ที่มีการพัฒนามาจาก อารยธรรมตะวันตกที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานะความเป็นจริงของตัวมนุษย์หรือ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ^๓

ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจกับหลักปฏิบัติตามคำสอนทาง พระพุทธศาสนา อาจสรุปเกี่ยวกับหลักสำคัญของเกษตรแนวพุทธได้ ดังนี้

๑. หลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือหลักความเป็นสายกลาง ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยยึดถือความพอดีและความสมดุลระหว่างความพอใจกับคุณภาพชีวิตเป็นหลัก เช่น รู้จักประมาณ ในการบริโภค ไม่ใช่จ่ายเกินตัว ซึ่งผู้บริโภคต้องพิจารณาเหตุผลและจุดมุ่งหมายในการบริโภค มิใช่ บริโภคด้วยความลุ่มหลงมัวเมา แต่เป็นการบริโภคเพื่อการดำรงอยู่ได้ของร่างกายและเพื่อการมี คุณภาพชีวิตที่ดี

๒. หลักการไม่เบียดเบียน หมายถึง การทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจใด ๆ ก็ตาม จะต้องไม่ เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น กล่าวคือ การไม่เบียดเบียนตนเอง หมายถึง การไม่ทำลายคุณภาพชีวิต ของตนเอง ส่วนการไม่เบียดเบียนผู้อื่น หมายถึง การไม่เบียดเบียนสังคมและสภาพแวดล้อม โดยไม่ทำ ความเดือดร้อนให้แก่สังคมและระบบธรรมชาติหรือระบบนิเวศให้เสื่อมโทรมลง เพราะเหตุที่มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม เป็นองค์ประกอบที่อิงอาศัยกัน และประสานเกื้อกูลกันอันจะนำไปสู่แนวทางการ พัฒนาที่ยั่งยืน^๔

๓. หลักปฏิบัติเพื่อให้บรรลุประโยชน์สุขในปัจจุบัน (ทิฐธัมมิกัตถะ) เป็นคำสอนเพื่อให้ คุฤหัสถ์รู้วิธีการเพื่อบรรลุประโยชน์สุขในปัจจุบัน อันได้แก่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมี หลักสำคัญ ๔ ประการ ได้แก่

(ก) อุฏฐานสัมปทา หมายถึง การถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญา ไตร่ตรอง พิจารณาหาวิธีการที่เหมาะสมมีประสิทธิภาพในการทำงาน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์รู้จัก จัดรู้จักทำประกอบอาชีพได้ผลผลิต

(ข) อารักขสัมปทา หมายถึง การสามารถปกป้องคุ้มครองรักษาทรัพย์สินที่หามาได้ไม่ ให้ สูญหายหรือพินาศไปด้วยภัยต่าง ๆ

(ค) กัลยาณมิตตา หมายถึง การรู้จักคบคนดีซึ่งจะเป็นองค์ประกอบสำคัญให้ เจริญก้าวหน้าในอาชีพอย่างยั่งยืน

^๓ พระมหาจุลศักดิ์ จีรวฑฒโน (รณน้อย), แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของ ปราชญ์ อีสาน, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓.

^๔ อภิชัย พันธเสน , พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์ สาขาต่าง ๆ, หน้า ๒๕-๒๗.

(ง) สมชีวิตา หมายถึง การมีความเป็นอยู่พอดีเลี้ยงชีพแต่พอดี ไม่ฟุ่มเฟือย แต่ก็ไม่ฝืดเคืองและมีเหลือเก็บ^๕

สรุปได้ว่า เกษตรแนวพุทธ เป็นการเกษตรที่ถือเอาแม่แบบหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือหลักความเป็นสายกลางในการทำงาน ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น นอกจากนั้น ยังจะต้องดำเนินกิจกรรมทั้งปวงด้วยหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ คือประโยชน์ในปัจจุบันที่คฤหัสถ์พึงถือเอามาปฏิบัติในการทำงาน คือ มีความพอกเพียร ขยัน ไม่เกียจคร้าน รู้จักรักษาและปกป้องดูแลกิจการที่ตนดำเนินการอยู่ให้ปลอดภัย หรือมีภูมิคุ้มกันที่ดี รู้จักคบหาสมาคมกับผู้รู้ด้านการเกษตรด้วยกัน หรือมีผู้แนะนำที่ดี และรู้จักใช้จ่ายทรัพย์สินในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมแก่อัตภาพของแต่ละครอบครัว

๒.๒ ความเป็นมาของเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่ส่งเสริมให้มนุษย์มีการพัฒนาและฝึกฝนตนเอง ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์สูงสุด โดยใช้หลักธรรมเป็นเครื่องมือในการฝึกฝน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ขับเคลื่อนในการพัฒนา กล่าวคือ พระสงฆ์มีบทบาทที่สำคัญในการนำกิจกรรมพัฒนาชุมชน โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการพัฒนาอาชีพ เช่น รับราชการ การค้าขาย ทำนา ลูกจ้าง หรือหาความรู้ อย่างสุดความสามารถ จนสำเร็จในสิ่งที่ตนต้องการ มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่สุร่ยสุร่าย กล่าวโดยสรุป คือ ประโยชน์ในทางโลกของฆราวาส คือ ความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนที่ทำอยู่ โดยไม่ขัดกับศีลธรรมและกฎหมาย สามารถประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนได้รับประโยชน์ตามความมุ่งหมาย

ดังนั้น การจะพัฒนาชุมชนให้เจริญพร้อมทั้งด้านกายกับจิต และสภาวะแวดล้อมอย่างเหมาะสม บุคคลควรนำหลักธรรมมาเป็นพื้นฐานทั้งในการกำหนดเป้าหมายและกำหนดแนวทางการพัฒนา โดยเฉพาะหลักธรรมที่เรียกว่า “วิริยทธิบาท” อันหมายถึง การมีความเพียรไม่ย่อท้อต่อการทำงาน^๖ นอกจากนั้นแล้ว หลักธรรมถือว่าเป็นความศรัทธาของประชาชนและเป็นเครื่องชี้นำวิถีทางการดำเนินชีวิตอันสันติสุข ในส่วนที่เกี่ยวกับเป้าหมายของการพัฒนาหลักคำสอนในส่วนพระพุทธศาสนา ล้วนมุ่งที่เป้าหมายเดียวกัน คือ ให้คนได้รู้จักพัฒนาตนเองโดยการเรียนรู้ แนวทางการดำเนินการพัฒนาตามหลักธรรมเน้นที่การดำเนินการพัฒนาตามหลักธรรม จะต้องเริ่มจากการพิจารณาให้เกิดความเข้าใจถึงลักษณะของชีวิตและชุมชนให้ถูกต้องโดยเฉพาะ ที่เป็นปัญหา สาเหตุของปัญหา และแนวทางการดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายอย่างไม่มีปัญหาในสังคมไทย พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งในสถาบันที่สำคัญของชาติ คือ สถาบันพระพุทธศาสนาซึ่งได้รับการยอมรับและได้รับความศรัทธาจากชาวบ้านมา

^๕ อ.อ.อ.อ. (บาลี) ๒๕/๑๔๔/๒๘๘.

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

ตลอด ทั้งนี้ เพราะพระสงฆ์เป็นผู้มีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้าน หากมองย้อนกลับไป ในอดีตจะพบว่าชาวบ้านเมื่อประสบกับปัญหาหรือเกิดทุกข์ร้อนใด ๆ ไม่ว่าจะป็นทางกายหรือจิต ก็ จะพากันไปวัด ไปพบพระสงฆ์เพื่อปรึกษาและระบายความทุกข์ ดูเหมือนว่าพระสงฆ์จะสามารถ แก้ปัญหาความทุกข์ร้อนของพวกเขาได้ทุกอย่าง ฉะนั้น วัดและพระสงฆ์ในอดีต จึงมีบทบาทมาก พระสงฆ์เป็นทั้งครูสอนหนังสือ สอนศีลธรรม สอนวิชาชีพ ให้กับลูกหลานของชาวบ้าน เป็นทั้งหมอ รักษาชาวบ้านที่เจ็บไข้ไม่สบาย ชาวบ้านเมื่อมีใครเกิดล้มป่วย บรรดาญาติ ๆ ก็พาไปวัด เพื่อให้ พระสงฆ์ช่วยเยียวยารักษา เป็นทั้งนักสังคมสงเคราะห์ ช่วยเหลือชาวบ้านที่ได้รับความทุกข์ ความ เดือดร้อนต่าง ๆ เช่น คนชราและเด็กกำพร้าที่ไม่มีคนเลี้ยงดูหรือคนที่ถูกไฟไหม้ น้ำท่วมเป็นต้น เป็น ทั้งผู้พิพากษาตัดสินคดีและประนีประนอมความให้กับชาวบ้านที่เกิดกรณีพิพาทกัน เป็นทั้งจิตแพทย์ที่ ช่วยแก้ไขปัญหากเกี่ยวกับสุขภาพจิตให้กับชาวบ้าน นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังเป็นเหมือนนักวิชาการ เกษตรและพัฒนา ที่คอยให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการปลูกพืช วิธีการเลี้ยงสัตว์และฝึกวิชาชีพต่าง ๆ ให้แก่ประชาชน^๗ แต่อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมแล้วพระสงฆ์เป็นผู้ทำคุณประโยชน์ต่อสังคมไทย อย่างอนอกนันทน์โดยเฉพาะการเผยแผ่อบรมศีลธรรม จริยธรรม การจัดการศึกษาและการสงเคราะห์ ประชาชน เมื่อศึกษาถลึงลงไป ในส่วนของการส่งเสริมเศรษฐกิจในชุมชน อันเป็นการพัฒนาชีวิตความเป็น อยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น จะพบว่า ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันพระสงฆ์ได้เข้ามาช่วยเหลือและดำเนินการ อันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านอยู่มาก หากใครครวญย้อนกลับไปไตร่ตรองถึงภาพ อดีตของไทยดูแล้ว ทุกคนจะนึกถึงบทบาทของพระสงฆ์ ที่จะป็นหัวใจหลักของการแก้ปัญหาความ เป็นอยู่ของชาวบ้านได้ เพราะพระสงฆ์มีปัจจัยที่เอื้อต่อการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของ ประชาชนอยู่มีใช้น้อย ที่สำคัญที่สุดคือแรงศรัทธาที่ประชาชนมีต่อพระสงฆ์ พร้อมทั้งคุณลักษณะของ พระสงฆ์ไทยมีพื้นเพเป็นคนชนบทอยู่แล้วย่อมมีสำนึกที่ปลูกให้เข้าถึงความทุกข์ของชาวบ้านได้ไม่ยาก

สืบเนื่องจากประเทศไทย เป็นประเทศเกษตรกรรม จึงเป็นแหล่งสำคัญในการผลิตพืช อาหารเพื่อหล่อเลี้ยงประชากรทั้งภายในและภายนอกประเทศ ทำให้มีการนำทรัพยากร ดิน น้ำ พลังงานและพื้นที่ป่าไม้มาใช้เพื่อทำการเกษตรในปริมาณมาก พื้นที่การเกษตรที่อุดมสมบูรณ์ของไทย ได้ลดน้อยลง เนื่องจากพื้นที่เหมาะสมทางการเกษตรได้ถูกเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่ชุมชนเพื่อตอบสนอง การเพิ่มขึ้นของประชากร มีการก่อสร้างอาคารบ้านเรือน โรงงานอุตสาหกรรม และกิจกรรมอื่นๆ มาก ขึ้น และพื้นที่ที่เหลืออยู่จำนวนมากเป็นดินที่มีปัญหาต่อการนำมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตร เช่น ดิน เปรี้ยวจัด ดินเค็ม ดินทราย ไม่เหมาะสมต่อการทำการเกษตร ผลผลิตต่ำ การปรับปรุงพื้นที่เหล่านี้ให้ เหมาะสมจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการปรับปรุงสูงมาก และต้องใช้เวลาระยะยาวในการแก้ไขปัญหา ที่

^๗ พระมหาสังเวียร ปณฺญาโร (ศรีมันตะ), “บทบาทของพระสงฆ์ในการนำหลักพุทธธรรม มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษา พระครูสุภาจารวัฒน์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

ผ่านมาตรการเกษตรกรรมของไทยถูกผลักดันเข้าสู่ระบบเกษตรกรรมกระแสหลัก (Mainstream agriculture) หรือเกษตรกรรมเคมี (Chemical agriculture) ซึ่งส่งผลกระทบต่อสิ่งต่างๆ ทำให้เกิดปัญหาหลายประการ ได้แก่

(๑) ปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร เช่น ปัญหาดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ ปัญหามลพิษในสิ่งแวดล้อม และปัญหาการระบาดของโรคและแมลง เนื่องจากการใช้ปุ๋ยเคมีเป็นระยะเวลานานโดยไม่มีการปรับปรุงดิน ทำให้คุณสมบัติทางกายภาพของดินเปลี่ยนแปลงไปจนไม่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของพืช ทำให้เกษตรกรต้องใช้ปุ๋ยปริมาณเพิ่มขึ้นแต่อัตราการเพิ่มผลผลิตต่อการเพิ่มของปุ๋ยเคมีกลับลดลง และการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชก่อให้เกิดปัญหาการตกค้างในสิ่งแวดล้อม เช่น สะสมในดิน น้ำ และอากาศ นอกจากนี้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชยังทำลายแมลงที่เป็นประโยชน์ต่อระบบนิเวศ เช่น ผีเสื้อ ผึ้ง ทำให้สมดุลของธรรมชาติเสียไป เกิดการแพร่ระบาดของแมลงศัตรูพืชมากขึ้นด้วย

(๒) ปัญหาต่อเศรษฐกิจ แม้เกษตรกรรมแผนใหม่จะมีเป้าหมายในการเพิ่มผลผลิตเพื่อแก้ไขปัญหาราคาขาดแคลนอาหารและเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกร แต่ในระยะยาวจะปรากฏผลในทางตรงกันข้าม เนื่องจากพบว่าต้นทุนการผลิตสูงกว่ารายได้ทำให้เกิดปัญหาหนี้สิน เกษตรกรต้องเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นๆ มากมาย นอกจากนี้ในระดับประเทศก็เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจเนื่องจากการนำเข้าปุ๋ยเคมี สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช และเมล็ดพืชจากต่างประเทศ ทำให้เกิดการขาดดุลทางการค้า

(๓) ปัญหาต่อสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค การใช้สารเคมีในทางการเกษตรนอกจากจะตกค้างในสิ่งแวดล้อมแล้ว บางส่วนยังตกค้างในสิ่งแวดล้อม และบางส่วนยังตกค้างอยู่ในผลผลิตทางการเกษตรที่ใช้บริโภคด้วยระบบการเกษตรของไทยในปัจจุบันต้องการแนวทางเพื่อแก้ไขปัญหาล้างสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ และสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค ซึ่งแนวทางหนึ่งที่กำลังได้รับความสนใจและคาดว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ก็คือ การพัฒนาระบบการเกษตรภายใต้ระบบควบคุมสภาพแวดล้อม เนื่องจากระบบการเกษตรแบบนี้สามารถที่จะควบคุมปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับความต้องการและการเจริญเติบโตของพืช รวมทั้งสามารถลดปริมาณการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืชได้ และในประเทศไทยนั้นให้ความสนใจกับการผลิตพืชผักภายใต้ระบบควบคุมสภาพแวดล้อม ซึ่งจะนำไปสู่การได้ผลผลิตพืชผักที่มีสารพิษตกค้างน้อยในระดับที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภคหรือไม่มีเลย^๕

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เชื่อและส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาตนเองฝึกฝนตนเองให้สมบูรณ์สูงสุดได้ โดยใช้พระธรรมเป็นเครื่องมือฝึกฝน ประโยชน์ในทางโลกของฆราวาส คือ

^๕ กรมวิชาการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, เกษตรยั่งยืน อนาคตการเกษตรไทย, (กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการเกษตร, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕๓-๑๕๔.

ความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนที่ทำอยู่ โดยไม่ขัดกับศีลธรรมและกฎหมายบ้านเมือง วัดและพระสงฆ์ จึงยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชนในทุกยุคทุกสมัย โดยพยายามมองปัญหาสังคมปัจจุบันนำมาเป็นหลักในการแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านและชุมชนให้ดีขึ้น โดยนำแก่นของพุทธธรรม เพื่อนำมาประยุกต์ให้เข้ากับกาลสมัยด้วยการนำหลักธรรมมาใช้ในการแก้ปัญหา การเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธเพื่อทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและถาวรต่อไปได้

๒.๓ ความสำคัญของเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา

๒.๓.๑ ด้านการผลิต/การเพาะปลูกพืช

ในทางพระพุทธศาสนาหลักคำสอนเกี่ยวกับการทำมาหากินหรือการทำเกษตรนี้เป็นพุทธพจน์หรือเป็นสุภาษิตสั้นๆ ปรากฏในในคัมภีร์ต่างๆ เช่น ในคัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ได้กล่าวถึงชนิดของพืชที่ปลูก และวิธีการปลูกหรือขยายพันธุ์ของพืชไว้ในภุตคามวรรค สิกขาบทวิภังค์^{๙๙} ว่า

ภุตคาม ได้แก่ พืชพันธุ์ ๕ ชนิด คือ

๑) พืชพันธุ์เกิดจากเหง้า ได้แก่ ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ ว่านเปราะ อดพิต ข่า แฝก หัวหมู

๒) พืชพันธุ์เกิดจากลำต้น ได้แก่ ต้นโพ ต้นไทร ต้นติป्ली ต้นมะเดื่อ ต้นเต่าร้าง ต้นมะขวิด

๓) พืชพันธุ์เกิดจากตา ได้แก่ อ้อย ไม้ไผ่ ไม้้อ

๔) พืชพันธุ์เกิดจากยอด ได้แก่ ผักบุงล้อม แมงลัก เถาหญ้านาง

๕) พืชพันธุ์เกิดจากเมล็ด ได้แก่ ข้าว ถั่ว งา

ภุตคามในที่นี้ มีความหมายครอบคลุมพืชพันธุ์ในป่าทั้งหมด ซึ่งในคัมภีร์นี้ได้จำแนกชนิด และบ่งชี้วิธีการปลูกไว้อย่างชัดเจน เช่น ขมิ้นจัดเป็นพืชชนิด ที่เกิดจากเหง้า ดังนั้น จึงสามารถขยายพันธุ์เพื่อนำไปปลูกด้วยการใช้เหง้าขมิ้น หรือการปลูกถั่ว งา ข้าว โดยการ ใช้เมล็ดเป็นต้น

ในคัมภีร์ชุททกนิกาย สุตตนิบาต ได้กล่าวถึงการทำการเกษตรไว้ โดยมีเรื่องเล่าว่าในครั้งสมัยพุทธกาลพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับภิกษุสาวกพรหมณ์เกี่ยวกับ การไถ และหว่าน โดยการเปรียบเทียบวิธีการทำการเกษตรกับหลักพุทธธรรมซึ่งปรากฏ ในภิกษุสาวกสูตร^{๑๐} ในตอนหนึ่งว่า “ศรัทธาเป็นพืช ความเพียรเป็นฝน ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริเป็นงอนไถ ใจเป็น

^{๙๙} วิมหา. (ไทย) ๒/๙๑/๒๗๘ - ๒๗๙. .

^{๑๐} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๗๗ - ๗๘ /๕๑๘.

เชือก สติของเราเป็นผาลและประทัก เราคุ้มครองกาย คุ้มครองวาจาได้แล้ว สำรวมในการบริโภคอาหาร เราตายหญ้า (คือวาจาลับ) ด้วยคำสัตย์ โสรัจจะของเราช่วยทำงานให้สำเร็จ”

ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต เขตตสูตร^{๑๑} ซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนที่ว่าด้วยนาดีและนาไม่ดี หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นหลักการในการเลือกพื้นที่เพื่อใช้ในการทำนา ซึ่งเกษตรกรควรหลีกเลี่ยงเนื่องจากจะให้ผลผลิตไม่มาก ไม่เป็นที่พอใจ ซึ่งได้แก่พื้นที่ ๘ ประการ คือ (๑) เป็นที่ลุ่มและดอน (๒) เป็นที่มีหินและกรวด (๓) เป็นที่ดินเค็ม (๔) เป็นที่ไถลงลึกไม่ได้ (๕) เป็นที่ไม่มีทางน้ำเข้า (๖) เป็นที่ไม่มีทางน้ำออก (๗) เป็นที่ไม่มีเหมือง และ (๘) เป็นที่ไม่มีคันทนา

ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ในพระพุทธศาสนายังพบหลักคำสอนที่เกี่ยวกับการเกษตร ซึ่งจะหยิบยกมากล่าวไว้เป็นตัวอย่างพอสังเขปดังนี้

คัมภีร์ปรมัตถโชติกา อรรถกถาอุรวรรค สุตตนิบาต^{๑๒} มีข้อความเบื้องต้นกล่าวไว้ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พรหมณคามชื่อ เอกนาพา ในทักษิณาคิริชนบท แคว้นมคธ ก็สมัยนั้นแล กสิการทวาชพรหมณ์ ประกอบไถประมาณ ๕๐๐ ในเวลาเป็นที่หว่านพืช ครั้งนั้นแล เป็นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนั่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปยังที่ทำงานของกสิการทวาชพรหมณ์ ก็สมัยนั้นแล การเลี้ยงดูของกสิการทวาชพรหมณ์กำลังเป็นไป ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปถึงที่เลี้ยงดู ครั้นแล้วได้ประทับยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง กสิการทวาชพรหมณ์ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับยืนอยู่เพื่อบิณฑบาต ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระสมณ ข้าพระองค์แล ย่อมไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้วย่อมบริโภค แม้พระองค์ก็ไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้วจงบริโภค พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพรหมณ์ แม้เราก้ไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้วย่อมบริโภค

จากข้อความในคัมภีร์ดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า วันหนึ่งกสิการทวาชพรหมณ์กำลังเตรียมจะไถนา พระพุทธองค์เสด็จไปบิณฑบาต พรหมณ์เห็นแล้วกล่าวขึ้นว่า เขาเองไถและหว่านแล้วจึงบริโภค และขอให้พระพุทธองค์ไถและหว่านแล้วบริโภคเช่นเดียวกัน พระพุทธองค์ตรัสว่า เราก้ไถและหว่านแล้วบริโภคเหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงกล่าวได้ว่า ในการทำนาของพรหมณ์นั้นจะต้องมีการเตรียมดินด้วยการไถ และใช้วิธีปลูกด้วยการหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าว

จากนั้นพรหมณ์จึงกล่าวว่า พระองค์ตรัสว่าเป็นชาวนา แต่เขาไม่เห็นไถของพระองค์เลย พระพุทธองค์ได้ดำรัสตอบ^{๑๓} ว่า

“ศรัทธาของเราเป็นพืช ความเพียรของเราเป็นฝน ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริของเราเป็นงอนไถ ใจของเราเป็นเชือก สติของเราเป็นผาลและปฏัก เราคุ้มครองกาย คุ้มครองวาจา

^{๑๑} อัง.อัฐก. (ไทย) ๒๓ / ๓๔ / ๒๘๙.

^{๑๒} ขุ.สุ.อ. (ไทย) ๑ / ๒๙๗ / ๒๔๖.

^{๑๓} ขุ.สุ.อ. (ไทย) ๑ / ๕ / ๒๙๘ / ๒๔๗.

สำรวมในอาหารในท้อง ย่อมกระทำการถอนหญ้า คือ การกล่าวให้พลาตด้วยสัจจะ ความสงบเสงี่ยมของเราเป็นเครื่องปลดเปลื้องกิเลส ความเพียรของเรานำธูระไปเพื่อธูระนำไปถึงแดนเกษมจากโยคะ ไม่หวนกลับมา ย่อมถึงสถานที่ ๆ บุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก การไถนานั้น เราไถแล้วอย่างนี้ การไถนานั้น ย่อมมีผลเป็นอมตะ ไถนานั้นแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ ทั้งปวง”

จากพุทธดำรัสที่ตรัสแก่สิทธาทวาชพราหมณ์นั้น พระพุทธองค์ทรงสอนการทำนาตามแนวทางของพุทธวงศ์นั้น เป็นการทำนาด้วยการประพฤติธรรมโดยบำเพ็ญตามหลักพุทธจริยา ข้อที่ ๑ ที่ว่า โลกัตถจริยาทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่ชาวโลก แม้จะตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณแล้วก็ยังมี ความห่วงใยชาวโลก ทรงแผ่พระคุณ ตรววจุสัตว์โลกด้วยพระเมตตาคุณ ทรงสงเคราะห์คนทั้งหลาย โดยฐานะผู้ร่วมโลกเดียวกัน

การสงเคราะห์ด้วยการทรงสอนให้ชาวโลก ดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรม ซึ่งจะช่วยให้ผู้ประพฤติตามประสบความสุข ตามสภาพของแต่ละบุคคล ซึ่งการสอนหลักธรรม เป็นการให้วิชาปกครองอาชีพแก่ชาวโลก เพื่อให้การประกอบอาชีพ สอดคล้องเป็นหลักสัมมาอาชีพะนั้นเอง

ในมิลินทปัญหา ลาวูลตาวรรค ที่ ๒ พระนาคเสนเถระได้ตอบสมเด็จพระเจ้ามิลินท์ถึงองค์แห่งพีช ๒ ประการโดยกล่าวว่า “ขึ้นชื่อว่าพีชพันธุ์ข้าว อปฺปมตตกมปิ แม้มีประมาณน้อยอันบุคคลหว่านลงแล้วในเนื่อนาอันดี ทั้งฝนก็ชุก ชุ่มรากและใบ พีชที่หว่านลงนั้นไซ้ร้ ก็ให้ผลมากนักหนา...นี้แหละเป็นองค์แห่งพีชเป็นปฐม”^{๑๔} และได้กล่าวต่อไปอีกว่า “ธรรมดากว่าพีชอันบุคคลหว่านลงในเนื่อนาที่เขาชำระดีแล้ว คือถากถางพรวนดินไว้เป็นอันดี ย่อมงอกงามเจริญโดยเร็ว...นี้แหละเป็นองค์ที่ ๒ แห่งพีช”^{๑๕} นั่นคือปัจจัยสำคัญของการปลูกข้าวได้แก่ การใช้ข้าวพันธุ์ดี และปลูกในที่นาที่มีการเตรียมดินอย่างดี เมื่อฝนฟ้าตกต้องตามฤดูหรือมีน้ำดี ย่อมเจริญงอกงามโดยเร็วและให้ผลผลิตได้มาก

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น จึงเป็นการแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ในการทำการเกษตรกรรมนั้น เกษตรกรจะต้องมีการเตรียมดินโดยการไถพรวนดิน เพื่อปรับสภาพของพื้นที่ดินให้มีความเหมาะสมต่อการปลูกพืช และการไถพรวนเตรียมดินนั้นต้องทำในช่วงของฤดูกาลที่เหมาะสมคือฤดูฝน โดยมีเครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ในการทำกรนา ได้แก่ แอก ไถ สำหรับที่วางไว้บนคอของโคงอนไถ เชือก ผาลและปฏัก เป็นต้น นอกจากนี้ยังต้องมีการถอนหรือกำจัดหญ้าซึ่งเป็นวัชพืชในนาด้วย โดยที่ชื่อว่า นา ได้แก่ ที่ซึ่งมีบุพพัตถชาติ ซึ่งหมายถึงธัญชาติ ๗ อย่างคือ ข้าวสาลี ข้าวเจ้า หญ้ากับแก่ ข้าวละมาน ลูกเดือย ข้าวเหนียว และข้าวฟ่าง^{๑๖} นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีสวนผลไม้

^{๑๔} มิลินท. (ไทย) ๖๖๙.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗๐.

^{๑๖} วิมพา (ไทย) ๑ / ๑๐๔ / ๘๗.

ต่าง ๆ โดยไม้ผล^{๑๗} ที่ปลูกได้แก่ มะม่วง ขนุน ส่วนพืชไร่ที่ใช้ความหวานได้แก่ อ้อย และที่ใช้ สักค้ำน้ำมัน ได้แก่ เมล็ดงา เม็ดพันธุ์ฝักกาด เมล็ดละหุ่ง^{๑๘} เป็นต้น

ในสมัยพุทธกาล เหล่าพระสาวกได้มีการจัดพุทธพจน์ออกเป็นรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งคำสอน ของศาสดาอันมีองค์ ๙ หรืออวัจนวาทศาสตร์นี้ คำสอนประเภท เวทลละ คือคำสอนประเภท คำถาม-ตอบ โดย “เวทลละ” นี้แปลว่า ได้ความรู้ ความปลื้มใจ จึงหมายถึงผู้ถามได้ความรู้และ ความปลื้มใจแล้วก็ถามต่อไปเรื่อย ๆ ซึ่งในกรณีนี้พระพุทธองค์ทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ทรงเห็น กสิการทวาชพราหมณ์ผู้เลี้ยงชีพด้วยการทำนา ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยคือพระอรหันต์ จึงเสด็จไป ณ ที่ นั้น เพื่อทรงกระทำการอนุเคราะห์กสิการทวาชพราหมณ์ โดยทรงเปรียบเทียบกับบุพกรรมว่า ศรัทธาเป็นพืช ซึ่งเป็นมูลเหตุแห่งการไถเตรียมพืชที่ในการเพาะปลูก ครั้งนั้น กสิการทวาช พราหมณ์เมื่อได้ถาม – ตอบ กับพระพุทธองค์แล้ว ในที่สุดได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้ มีพระภาคเจ้า ซึ่งท่านทวาชจะได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย นอกจากนี้ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้เล่า พระพุทธประวัติของพระสัมมา สัมพุทธเจ้าที่มี ความสัมพันธ์กับการเกษตรมาตั้งแต่ครั้งที่มีพระชนมายุเพียง ๗ ชันษา ivaว่า เมื่อพระชนมายุ ประมาณ ๗ ชันษา ได้ร่วมในพิธีจรด พระนังคัลแรกนาขวัญกับพระราชาบิดา ขณะประทับภายใต้ร่มหว่านสงบทรงทำสมาธิได้บรรลุปฐมญาณ^{๑๙} เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมแสดงว่า ในครั้งพุทธกาลในเรื่อง ของการทำนาก็ การที่กสิการทวาชพราหมณ์ได้จัดให้มีพิธีกรรมก่อนการทำนา จึงเป็นการสะท้อน ถึงวิธีการในการสร้างความเชื่อมั่นในการประกอบอาชีพทางการเกษตรโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนา ซึ่งจะต้องเผชิญกับภาวะความเสี่ยงจากความแปรปรวนของสภาพดินฟ้าอากาศ

๒.๓.๒ ด้านปศุสัตว์

ในการทำการเกษตรไม่ใช้มีเพียงการปลูกพืชเท่านั้น แต่ยังต้องประกอบไปด้วยกิจกรรม อื่น ๆ ด้วย คือ การเลี้ยงสัตว์ประเภทต่าง ๆ อาทิเช่น การเลี้ยงสัตว์ใช้งาน ได้แก่สัตว์ ๔ เท้า^{๒๐} เช่น ช้าง ม้า อูฐ โค ลา และสัตว์เลี้ยง พะ แกะ ไก่ สุกร เลี้ยงไว้สำหรับใช้เนื้อเป็นอาหาร สำหรับพะ โค และกระบือ ยังเลี้ยงไว้เพื่อรีดนมทำเนย^{๒๑} โดยเนยใส เนยข้น ในสมัยนั้นถือว่าเป็น โภชนะอันประณีต^{๒๒}

^{๑๗} วิ.มทา. (ไทย) ๑ / ๑๐๒ / ๘๖.

^{๑๘} วิ.มทา. (ไทย) ๒ / ๒๖๐ / ๔๑๒.

^{๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๘๑/๔๑๖.

^{๒๐} วิ.มทา. (ไทย) ๑/๑๑๖/๙๒.

^{๒๑} วิ.มทา (ไทย) ๒/๒๖๐/๔๑๒.

^{๒๒} วิ.มทา. (ไทย) ๒/๒๕๗/๔๑๑.

พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนให้มนุษย์รู้จักความพอดีของชีวิต มีความผาสุกไว้ในอภินนทสูตรว่า “รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร”^{๒๓} และแนวทางในการประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองไว้ปรากฏในปาจิตติยกัมม^{๒๔} ว่า หน้าที่การงานแบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ (๑) หน้าที่การงานขั้นต่ำ ได้แก่ งานช่างถากไม้ งานทอเสาะ (๒) หน้าที่การงานขั้นสูง ได้แก่ ทำนา ค้าขาย เลี้ยงโค

นั่นคือ การประกอบอาชีพทางการเกษตรซึ่งได้แก่ การทำนา การเลี้ยงปศุสัตว์ จึงเป็นงานขั้นสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ทำการเลี้ยงโคฝูงให้ประสบผลสำเร็จ หรือเป็นผู้สามารถจะเลี้ยงฝูงโคให้เจริญเพิ่มขึ้นได้นั้น ผู้เลี้ยงโคหรือนายโคบาลจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการดูแลลักษณะที่ดีของโค รู้จักการจัดการดูแลเรื่องสุขภาพอนามัยสัตว์ ได้แก่ การรักษาบาดแผลให้โค การสุ่มไฟไล่แมลง รู้แหล่งน้ำ พุงหญ้า ตลอดจนวิธีการดูแลบำรุงพ้อพันธ์ต่าง ๆ เป็นต้น ดังปรากฏในมหาโคบาลสูตร^{๒๕} ว่า นายโคบาลประกอบด้วยองค์ ๑๑ ประการ เป็นผู้สามารถจะเลี้ยงฝูงโคให้เจริญให้เพิ่มขึ้นได้ องค์ ๑๑ ประการคือ (๑) รู้รูปโค (๒) ฉลาดในลักษณะโค (๓) กำจัดไขขาง (๔) ปกปิดแผล (๕) สุ่มไฟ (๖) รู้ทำน้ำ (๗) รู้ว่าโคดื่มน้ำแล้ว (๘) รู้ทาง (๙) ฉลาดในที่หากิน (๑๐) รีดนมให้เหลือ (๑๑) บูชาโคผู้ทั้งหลายที่เป็นพ้อโค เป็นจำฝูง ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง

สำหรับด้านการเลี้ยงสัตว์ หลักธรรมคำสอนจะเป็นไปในแนวทางการปลูกฝังให้มีความรักและความเมตตาต่อสัตว์ โดยมีพระพุทธบัญญัติเพื่อปลูกฝังความรักสัตว์ คือ สัปปณกวรรค สัจจสิกขาบท ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่า “ก็ภิกษุใดจงใจปลงชีวิตสัตว์ ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๒๖} สัตว์ในที่นี้หมายถึงสัตว์เดรัจฉานทุกชนิด ไม่มีข้อยกเว้น ไม่ว่าแมลงตัวเล็กตัวน้อยขนาดไหนก็ตามย่อมมีสิทธิ์ได้รับการคุ้มครองตามพระพุทธบัญญัตินี้อย่างเท่าเทียมกัน

ในสัปปณกสิกขาบทที่ ๒ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่า “ก็ภิกษุใดรู้ยู่ว่ามีสัตว์มีชีวิตก็ยังบริโภค ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๒๗} สิกขาบทนี้เน้นย้ำลงไปอีกว่า แม้สัตว์เล็กขนาดอยู่ในน้ำ ต่อม ภิกษุก็ไม่ควรไปล่วงละเมิดสิทธิ์ในการดำรงชีวิตของเขา ใครล่วงละเมิดย่อมมีความผิด และเพื่อเป็นการส่งเสริมให้มนุษย์ได้มีจิตสำนึกในความรักสัตว์ เหมือนรักชีวิตตนเอง พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงธรรมชาติของสัตว์ทั้งหลายเอาไว้ว่า สัตว์ทั้งปวง ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา สัตว์ทุกประเภทย่อมหวาดกลัวความตาย^{๒๘} สัตว์ทุกประเภทย่อมรักชีวิต^{๒๙} ชีวิตเป็นที่รักของตน ทุก ๆ ชีวิตเป็นฉันใด

^{๒๓} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๖/๑๕๙.

^{๒๔} วิ.มทา. (ไทย) ๒/๒๕/๒๑๕.

^{๒๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๔๘/๓๘๐.

^{๒๖} วิ.มทา. (ไทย) ๒/๓๘๓/๕๐๒.

^{๒๗} วิ.มทา. (ไทย) ๒/๓๘๘/๕๐๔.

^{๒๘} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๙/๗๒.

^{๒๙} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๐/๗๒.

สัตว์เหล่านั้นก็ฉันทัน เราที่ฉันทัน นึกถึงเขา เอาตัวเราเข้าเทียบแล้วไม่ควรเช่นฆ่า ไม่ควรให้สังหารกัน คำว่าสัตว์ในพุทธพจน์นี้มีได้หมายถึงเพียงสัตว์เดรัจฉานใหญ่น้อยเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงมนุษย์ทุกผู้ทุกคนด้วย นอกจากนี้ ยังมีพุทธพจน์ที่ทรงบัญญัติไว้เพื่อปลุกจิตสำนึกของมนุษย์ให้ดำรงชีวิต อยู่ในโลกร่วมกับสัตว์ทั้งหลายอย่างสงบสุขอีกดังปรากฏ ในสิกขาบทอื่น ๆ อาทิ เช่น

สัปทานกสิกขาบท ซึ่งเป็นสิกขาบทเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต สิกขาบทนี้มีว่า “ภิกษุใดรู้ยู่ว่ามีน้ำ มีสัตว์มีชีวิต รดหรือใช้ให้รดหญ้าหรือดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๓๐} สิกขาบทนี้ นอกจากจะทรงบัญญัติเพื่อมุ่งรักษาชีวิตของสัตว์ที่อยู่ในน้ำ ไม่ให้ถูกฆ่า และยังช่วยรักษาความสมดุลทางธรรมชาติด้วย เพราะสัตว์น้ำบางจำพวกเป็นห่วงโซ่อาหารของกันและกัน ช่วยรักษาสภาพของน้ำให้อยู่ในภาวะเหมาะสม

สัญญาจจสิกขาบท สิกขาบทเกี่ยวกับ ความจงใจฆ่าชีวิตสัตว์ สิกขาบทนี้มีสาเหตุ มาจาก พระอุทายี ซึ่งในอดีตเคยเป็นนักยิงธนู และท่านไม่ชอบอภิกา จึงยิงอภิกาแล้วตัดหัวมาเสียบหลาวเรียงกัน ภิกษุทั้งหลายเห็นการกระทำของพระอุทายีไม่เหมาะสมก็ ตีเตือน ประณาม และนำเรื่องนี้กราบทูล พระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ ลำดับนั้น พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามเหตุ เมื่อพระอุทายีรับ ว่า ได้ทำเช่นนั้นจริง พระองค์ทรงตีเตือนโดยประการต่าง ๆ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทว่า “ก็ภิกษุใดจงใจปลงชีวิตสัตว์ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๓๑} การฆ่าสัตว์โดยเจตนา นับว่าเป็นความเหี้ยมโหดมาก ไม่เหมาะสมกับสภาวะของภิกษุ แม้ฆราวาสบางคนก็ไม่ทำ โฉนภิกษุที่เป็นพุทธสาวกจึงได้กระทำเช่นนี้ สิกขาบทนี้มีประโยชน์มาก โดยเฉพาะในสมัยปัจจุบันยังมีความจำเป็นที่จะต้องช่วยกันอนุรักษ์สัตว์ป่า เพราะสัตว์ป่ามีจำนวนลดลงทุกวันจนน่าเป็นห่วง รัฐบาลต้องออกกฎหมายคุ้มครองสัตว์ป่าและดำเนินมาตรการกับผู้ที่ชอบล่าสัตว์อย่างเด็ดขาด เพื่ออนุรักษ์สัตว์ป่าไม่ให้สูญพันธุ์ นอกจากจะห้ามไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์แล้ว พระองค์ทรงบัญญัติ สุจิฆรสิกขาบท^{๓๒} สิกขาบทเกี่ยวกับการห้ามภิกษุไม่ให้ทำกล่องเข็ม ด้วยกระดูกสัตว์ ด้วยงา หรือด้วยเขาของสัตว์ ภิกษุใดละเมิดไม่ปฏิบัติตามต้องอาบัติปาจิตตีย์

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทต่าง ๆ นี้ ด้วยทรงมุ่งรักษาชีวิตของสัตว์และเพื่อความเลื่อมใสของประชาชน เมื่อทรงพิจารณาเห็นว่าไม่เหมาะสม ประชาชนตีเตือนการกระทำเช่นนี้ ประกอบกับพระองค์ทรงมีพระมหากรุณา ในหมู่สัตว์ เป็นที่ตั้งอยู่แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับตัวพระองค์เองแล้วจะไม่เบียดเบียนสรรพสัตว์ ดังปรากฏในสมัยกาลวิลาสินี อรรถกถาที่ขนิกาย สีลขันธวรรคว่า “พระสมณโคดม ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์”^{๓๓} ทั้งนี้เนื่องจากพระองค์ทรงมีความเอ็นดู มีความกรุณาหวังประโยชน์

^{๓๐} วิ.มहा. (ไทย) ๒/๑๔๐/๓๑๔.

^{๓๑} วิ.มहा. (ไทย) ๒/๓๘๓/๕๐๒.

^{๓๒} วิ.มहा. (ไทย) ๒/๕๑๗/๖๐๖.

^{๓๓} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/๓/๕.

เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งปวง จนปุณฺณได้กล่าวชมพระตถาคตไว้ว่า “พระสมณโคดม ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ใช่ให้คนอื่นฆ่า ไม่เห็นชอบในการฆ่าสัตว์”^{๓๔} โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับพระองค์เองแล้วจะไม่เบียดเบียนสรรพสัตว์ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ขนิทาย สีลขันธวรรค พรหมชาลสูตร ว่า “พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับเนื่อดิบ”^{๓๕} และไม่เบียดเบียนสรรพพืชว่า “พระสมณโคดมทรงเว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ”^{๓๖}

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าผลผลิตทางการเกษตร จึงเป็นแหล่งของอาหารที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชีวิตทุกชีวิต เพราะมนุษย์ต่างดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการใช้พืชหรือสัตว์เป็นอาหาร การสร้างแหล่งอาหารจึงมีความสำคัญต่อมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย เพราะในการทำการเกษตรนั้น ต้องมีการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ปลูกสวนหรือปลูกป่า และบางกรณีอาจต้อง มีการขุดสระน้ำ บ่อน้ำ ซึ่งสิ่งมีชีวิตจะดำรงอยู่ได้ก็ต้องอาศัยต้นไม้ ป่าไม้ และน้ำเป็นส่วนประกอบ เกษตรกรผู้มีอาชีพเกษตรกรรมซึ่งต้องดูแลรักษาพืชพันธ์ที่ปลูก ต้นไม้ ป่าไม้ จึงเป็นการทำหน้าที่ของสัตว์กตัญญู คือ ผู้รู้คุณของสิ่งที่มีคุณสิ่งที่จะช่วยให้มีชีวิต รอดอยู่ได้ เกษตรกรผู้ทำการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์เหล่านั้น ย่อมมีบุญ ซึ่งเมื่อสมบูรณ์ด้วยศีลแล้วย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน ดังปรากฏในคำสอนทางพระพุทธศาสนาในคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค วนโรปสูตร^{๓๗} ว่า “ชนเหล่าใด ปลูกสวนป่าอันนารัณรมย์ ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ และให้ที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้น ทั้งกลางวันและกลางคืน ตลอดกาล ทุกเมื่อ ชนเหล่านั้น ดำรงอยู่ในธรรมสมบูรณ์ด้วยศีลแล้ว ย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน”

จากการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ได้พบว่า พระพุทธเจ้าและพระสาวก มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติมาโดยตลอดเห็นได้จากพระองค์ประสูติ ตรัสรู้ ปรีณิพพาน สถานที่แสดงธรรมล้วนอยู่ในป่า สถานที่พำนักของพระพุทธเจ้าและพระสาวกคือ ป่า ภูเขา โคนไม้ ถ้ำ ซอกเขา ป่าช้า ลอมฟาง และยังมีข้อปฏิบัติสำหรับอยู่ป่าให้เหมาะสมอีกหลายข้อ เช่น จุติงค์ ที่ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ถืออยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร เป็นต้น ป่าสวนที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ กับพระสาวก ก็มีคำว่าป่า เช่น ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี ป่าอันธวัน เมืองสาวัตถี ป่าสิงคาลสาวัน หมู่บ้านนาทิกะ ป่ามหารวัน กรุงกบิลพัสดุ์ เขตวัน เมืองสาวัตถี ป่ารักขิตวัน เมืองโกสัมพี นอกจากนี้แล้วยังประทับอยู่ถ้ำ เช่น ถ้ำอินทสาละ ถ้ำสัตตบรรณคูหา คิชฌกูฏ ถ้ำสุกร ขาตา เป็นต้น ดังนั้นการที่พระพุทธองค์ได้ให้ความสำคัญเรื่องของการอนุรักษ์ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของดิน นับว่าจะเป็นเรื่องของการประกอบกิจการเกษตรในโอกาสต่อไป ดัง

^{๓๔} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๑๘๘.

^{๓๕} ที.สี. (ไทย) ๘/๑๐/๕.

^{๓๖} ที.สี. (ไทย) ๘/๑๐/๔.

^{๓๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

ปรากฏในพระไตรปิฎกตอนหนึ่งความว่า สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากภูเขาคิชฌกูฏพร้อมกับหมู่ภิกษุสงฆ์ ทอดพระเนตรเห็นภูฏีอันงดงามที่พระธนิยะกุมภการบุตรก่อสร้างขึ้น เพื่ออยู่จำพรรษาสำหรับตน พระองค์ตรัสถามว่า

“นั่นอะไรนำคุณาชม สีเหมือนแมลงค่อมทอง” ครั้นภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบแล้ว พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงดำหนิวว่า “ภิกษุทั้งหลาย การกระทำของโมฆบุรุษนั้น ไม่สมควร ไม่คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำเลย โฉนโมฆบุรุษ จึงขยำโคลนก่อภูฏีดินล้วนเล่า โมฆบุรุษนั้นชื่อว่าไม่มีความเอ็นดู ความอนุเคราะห์ ความไม่เบียดเบียน สัตว์ทั้งหลาย พวกเธอจงไปทำลายภูฏีนั้นเสีย อย่าให้เพื่อนพรหมจารีในภายหลังเบียดเบียนหมู่สัตว์เลย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงทำภูฏีดินล้วน ภิกษุใดทำ ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๓๘}

จะเห็นได้ว่า พระวินัยข้อนี้นี้มีความมุ่งหมายที่จะอนุรักษ์ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ซึ่งเป็นปัจจัยในการผลิตที่สำคัญทางการเกษตร และป้องกันไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์ ตลอดจนยังช่วยป้องกันมลพิษทางอากาศด้วย เพราะการทำภูฏีจะต้องทำการเผาดินให้แข็งตัว ดินนั้นจึงจะคงทน ไม่แตกง่าย นับว่าพระพุทธเจ้าทรงมองเห็นการณ์ไกลอย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังมีสิกขาบทเกี่ยวกับห้ามพระภิกษุขุดดิน ซึ่งสิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากภิกษุชาวเมืองอาฬวี พวกหนึ่งทำการก่อสร้างจึงพากันขุดดิน พวกชาวบ้านพากันตำหนิ ประณามว่า พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเบียดเบียนชีวะซึ่งมีอินทรีย์ เหล่าภิกษุผู้มักน้อยนำความกราบทูลพระพุทธเจ้าพระองค์จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบสวนหาสาเหตุ เมื่อภิกษุชาวเมืองอาฬวีรับสารภาพว่าได้ทำอย่างนั้นจริง พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามว่า “ก็ภิกษุใดขุด หรือใช้ให้ขุดซึ่งดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๓๙} การต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ ภิกษุผู้ต้องจะต้องแสดงความผิดของตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน โดยสัญญาว่าจะไม่ทำอีก ภิกษุนั้นจึงจะบริสุทธิ์

การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทดังกล่าวข้างต้นเหล่านี้ ก็เพื่อมุ่งรักษาชีวิตสัตว์และรักษาสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน ทั้งรักษาศรัทธาของประชาชน เพราะประชาชนสมัยนั้นเชื่อว่าดินมีชีวิต หากภิกษุกระทำเช่นนั้นก็เป็นการทำลายชีวิตของดิน ไม่สมกับเป็นสมณะ เมื่อพิจารณาสภาพความเป็นจริงแล้ว พื้นดินที่อุดมสมบูรณ์มักมีพวกสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่ เมื่อภิกษุขุดดินจึงเป็นการทำลายชีวิตสัตว์ และทำให้สภาพดินเสื่อมนับได้ว่าสิกขาบทนี้เป็นการอนุรักษ์ดินและรักษาชีวิตสัตว์โดยอ้อม

สำหรับปัจจัยการผลิตทางการเกษตรที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำการเกษตรที่อาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติ คุณภาพของน้ำจึงเป็นสิ่งสำคัญซึ่งในสมัยนั้นอาจจะยังไม่มีปัญหา แต่อย่างไรก็ตามพระพุทธองค์ก็ให้ความสำคัญในการอนุรักษ์แหล่งน้ำ ซึ่งอาจจะใช้เพื่อการบริโภคหรือเพื่อการเกษตร โดยได้บัญญัติสิกขาบทที่ ๖ แห่งเสขียวัตถ์ ซึ่งเป็นสิกขาบทที่

^{๓๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๕/๗๔ - ๗๕.

^{๓๙} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๕/๒๗๔.

ภิกษุพึงสำนึกอยู่เสมอ หรือให้ภิกษุสำเนียงอยู่เป็นนิจ สิกขาบทนี้เกี่ยวกับ การเทน้ำล้างบาตรใน
 ละแวกบ้าน ทั้งนี้มีสาเหตุเนื่องมาจาก ภิกษุชาวเมืองสูงสูมารคิระ แคว้นภัคคะเทน้ำล้างบาตรที่มี
 เมล็ดข้าวในละแวกบ้าน พวกชาวบ้านพากันตำหนิประณามการกระทำเช่นนั้น พระพุทธเจ้า จึง
 รับสั่งให้ประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทห้ามว่า “พึงทำความสำเนียงกว่า เราจักไม่เทน้ำล้างบาตรที่มี
 เมล็ดข้าวในละแวกบ้าน”^{๔๐}

สิกขาบทนี้ ถ้าภิกษุรูปใดไม่เอื้อเพื่อหรือปฏิบัติตาม ต้องอาบัติทุกกฏ อาบัติข้อนี้มีโทษ
 น้อยกว่าอาบัติปาจิตตีย์ ภิกษุผู้ละเมิดจะต้องแสดงความผิดของตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน จึงจะบริสุทธิ์
 สิกขาบทข้อนี้ได้ช่วยสร้างจิตสำนึกให้ภิกษุมีความรับผิดชอบ ไม่เป็นคนมั่งง่าย มุ่งให้รู้จักสถานที่ควร
 หรือไม่ควร การเทน้ำล้างบาตรไม่เป็นที่ นับว่าได้ทำลายสภาพแวดล้อมให้เสื่อมโทรม เป็นบ่อเกิด
 แห่งโรค และปัญหานานัปการย่อมตามมา ซึ่งถือได้ว่าเป็นแบบอย่างที่ดี ที่บุคคลโดยทั่วไปสมควรได้
 ประพฤติปฏิบัติตาม

นอกจากนี้ เกี่ยวกับการอนุรักษ์น้ำหรือคุณภาพของน้ำ ยังมีสิกขาบทที่ ๑๕^{๔๑} แห่งเสขีย
 วัตร โดยสิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากภิกษุพวกหนึ่งได้ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงในน้ำ พวก
 ชาวบ้านพากันติเตียนการกระทำดังกล่าว และภิกษุผู้มักน้อยได้นำเรื่องนี้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรง
 ทราบ พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามสาเหตุ เมื่อภิกษุเหล่านั้น รับสารภาพว่าได้กระทำอย่าง
 นั้นจริง จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ทำอีก ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติทุกกฏ

ในการทำการเกษตรนั้น นอกจากการเกษตรจะต้องเกี่ยวข้องกับปลูกพืช หรือเลี้ยง
 สัตว์แล้ว ยังพบร่องรอยว่าในสมัยนั้นชาวชนบทมีการเลี้ยงไหม เพื่อนำใยไหมมาทอเป็นวัตถุดิบ
 สำหรับปกปิดอวัยวะร่างกายให้อบอุ่น ป้องกันเหลือบ ยุง ลม แดด และยังเป็นเครื่องประดับ
 ตกแต่งร่างกายให้ดูดีมีวัฒนธรรมด้วยผ้าไหม ทั้งนี้ โดยมีเรื่องเล่าว่า ภิกษุชาวเมืองอาฬวีพวกหนึ่งไป
 บอกร่างกายใหม่พากันตำหนิประณามภิกษุพวกนั้นว่า สมณะเชื้อสายศากยบุตร ทำไมจึงใช้พวกเราให้
 ฆ่าสัตว์เล็กสัตว์น้อย ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนั้นกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระพุทธเจ้ารับสั่ง
 ให้ประชุมสงฆ์สอบสวนหาสาเหตุ เมื่อภิกษุเหล่านั้น ยอมรับว่าได้กระทำจริง พระองค์ก็ทรงบัญญัติ
 สิกขาบทห้ามว่า “ก็ภิกษุใดใช้ให้ทำสันถัตตสมโยใหม่ต้องอาบัตินิสัคคิยาปาจิตตีย์”^{๔๒} การต้องอาบัติ
 ในสิกขาบทนี้ ภิกษุผู้ละเมิดจะต้องเสียสละผ้ารองนั่งของตนแก่สงฆ์หรือแก่คณะ จากนั้นก็ให้แสดง
 อาบัติคือยอมรับสารภาพในการกระทำของตน และตั้งใจจะไม่ทำอีกต่อไป ภิกษุจึงจะบริสุทธิ์

อย่างไรก็ตาม เรื่องการเกษตรเป็นเรื่องของการรู้จักการจัดการพืชและสัตว์ตลอดจน
 สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญในการผลิตทางการเกษตร ให้

^{๔๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๓๒/๗๑๐.

^{๔๑} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๓/๗๓๓.

^{๔๒} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๕๔๓/๗๒.

เหมาะสม ทั้งนี้ หากฝ่ายปกครองให้การสนับสนุนส่งเสริมพันธ์พืชและปศุสัตว์ต่าง ๆ ด้วย ก็ย่อมเป็นการสร้างบ้านเมืองให้ร่มเย็นพลเมืองจักชวนชววยในหน้าที่การงานของตนไม่มีการเบียดเบียนประชาชนจะชื่นชมยินดีต่อกันและมีความสุขกับครอบครัว ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าแนะนำวิธีการแก้ปัญหาเสี้ยนหนามของบ้านเมืองไว้ในคัมภีร์ที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค ฎุทนต์สูตร^{๔๓} ว่า “ขอให้พระองค์พระราชทานพันธ์พืชและอาหารให้แก่พลเมืองผู้ขะมักเขม้นในเกษตรกรรม และการเลี้ยงปศุสัตว์ในบ้านเมืองของพระองค์...”

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงเห็นได้ว่าหลักธรรมคำสอนที่กล่าวถึงการเกษตรดังกล่าวข้างต้น ที่พบในคัมภีร์ชั้นต้นทางพระพุทธศาสนานั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนหลักธรรมที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพด้านการเกษตรด้วยการเปรียบเทียบ โดยบ่งชี้ถึงประโยชน์ที่ผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์จะได้รับ ซึ่งหลักธรรมคำสอนต่าง ๆ นั้น คือตรงตามความเหมาะสมแก่อุปนิสัยหรืออัธยาศัยของเวไนยสัตว์ ส่วนคัมภีร์ชั้นรองลงมา ได้มีการอธิบายหลักคำสอนเพิ่มเติม ทำให้ขยายความได้ทราบแนวทางในการทำการเกษตร ซึ่งในที่นี้ได้นำกรณีของกสิการทวาชพราหมณ์มาเป็นอุทาหรณ์ตลอดจนทรงชี้แนะแนวทางในการส่งเสริมการเกษตรสำหรับฝ่ายปกครองบ้านเมืองไว้อีกด้วย

ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาหลักธรรมคำสอนที่ทำให้ทราบเรื่องราวของการเกษตรมีปรากฏในคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิหลายแห่ง เช่น ในคัมภีร์วินัยปิฎก มหาวิงค์ ฎุทคามวรรค สีลขาบทวิงค์ จะเกี่ยวเนื่องทำให้ทราบชนิดของพืชและการขยายพันธ์พืชต่าง ๆ คัมภีร์ขุททกนิกาย สุตตนิบาต กสิการทวาชสูตร จะกล่าวเกี่ยวเนื่องกับการทำนา คัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัญญกนิบาต เขตตสูตร จะกล่าวเกี่ยวกับวิธีการเลือกพื้นที่ในการทำนา คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก มหาโคपालสูตร จะกล่าวถึงวิธีการจัดการในการเลี้ยงโค คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค วนโรปสูตร จะกล่าวเกี่ยวกับคุณค่าของการจัดการปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติต่าง ๆ และคัมภีร์ที่ฆนิกาย สีลขันธวรรค ฎุทนต์สูตร จะกล่าวถึงแนวทางในการส่งเสริมการเกษตร โดยลักษณะคำสอนเรื่องการเกษตรจะมีสอดแทรกอยู่ใน พระธรรมเทศนา คำบรรยาย หรืออธิบายธรรมที่ตรัสยกย่องให้เหมาะสมกับบุคคล โอกาส และเรื่องราวทั้งหลายเน้นเรื่องสัมมาอาชีพะ ส่วนคัมภีร์ชั้นรอง หรืออรรถกถาที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับการเกษตรมีปรากฏในคัมภีร์วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวิงค์อรรถกถา คัมภีร์ปรมัตถโชติกา อรรถกถาอรรถวรรค สุตตนิบาต และมีลิตปัญหา โดยเป็นการอธิบายความเพิ่มเติมที่มีการหยิบยกนำตัวอย่างมาประกอบเพื่ออธิบายเรื่องให้เข้าใจได้ดียิ่งขึ้น

สาระสำคัญของพระไตรปิฎก ได้วางแบบแผนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับธรรมดาทั่วไปจนถึงระดับอริยบุคคล จุดเด่นของหลักเศรษฐกิจตามแนวพระไตรปิฎก คือแบบแผนชีวิตระดับธรรมดาทั่วไปว่าทำอย่างไร จึงจะดำเนินชีวิตให้บรรลุวัตถุประสงค์ในธุรกิจที่มนุษย์มีความต้องการอย่างไม่จำกัด แต่วัตถุที่จะตอบสนองความอยากมนุษย์กับมีอย่างจำกัด โดย

^{๔๓} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๓๘/๑๓๑.

สาระหลัก คือ ความสำคัญของการผลิต จำหน่าย แจก ใช้สอย เพื่อการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงให้มีคุณภาพตามแนวพระพุทธศาสนา^{๔๔}

ความต้องการของมนุษย์ ไม่มีขีดจำกัดอุปมาเหมือนสายน้ำที่ไหลลงสู่มหาสมุทรย่อมไม่มีวันเต็ม ความต้องการของมนุษย์ก็ไม่มีที่สิ้นสุดเช่นกับพระพุทธดำรัสที่ว่า “นตฺถิ ตณฺหาสมานฺตี”^{๔๕} แต่ยังมีศักยภาพในการฝึกฝนตนเอง เพื่อให้รู้จักตนเอง ควบคุมความต้องการของตนเอง รู้จักพอประมาณในการใช้ชีวิตของตนเองให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมเพื่อที่จะมีชีวิตได้อย่างมีคุณภาพในสังคม เพราะในหมู่มนุษย์ทั้งหลายไม่ว่าจะเป็น พระราชามหากษัตริย์ ผู้ที่ฝึกตนได้ดีแล้วเป็นผู้ประเสริฐที่สุดการฝึกฝนตนในแง่ศาสนาเป็นการฝึกการควบคุมความต้องการของตนเอง และก็จะสามารถพึ่งตนเองได้ ดังที่ปรากฏในขุททกนิกาย ธรรมบท ที่ว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้ เพราะบุคคลที่ฝึกตนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันได้โดยยาก”^{๔๖} การที่จะดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามระเบียบแบบแผนของชีวิต ชุรกิจได้วางหลักการและวิธีการในการผลิต จำหน่าย แจก แจก และการบริโภค เพื่อให้เกิดประโยชน์ ตามกรอบแห่งศีลธรรมที่จะไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อผู้อื่นและสังคม

ส่วนองค์ประกอบสำคัญของการผลิตแนวพุทธ มี ๔ ข้อ คือ

- (๑) ทรัพยากรบุคคลมีหน้าที่ในการผลิตเพื่อเลี้ยงตนและครอบครัว
- (๒) เป้าหมายในการผลิต ว่าจะผลิตเท่าใด ผลิตเพื่อใครบ้าง
- (๓) วิธีการ คือ การผลิตที่ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนกันต่อบุคคลอื่น
- (๔) ปัญญา คือ เครื่องมือสำหรับแก้ปัญหาในกระบวนการผลิตทั้งหมด^{๔๗}

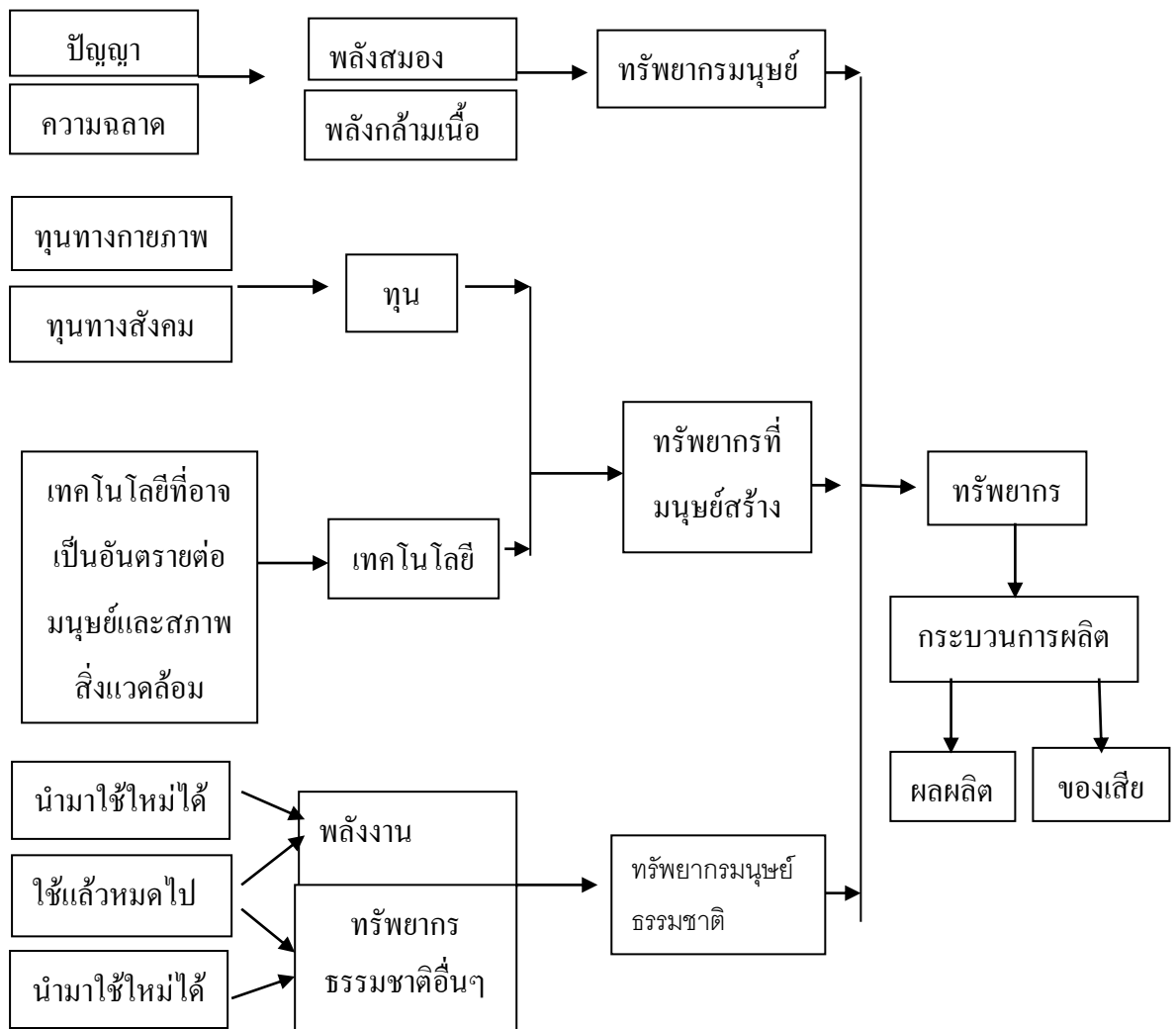
^{๔๔} อภิชัย พันธเสน, **พุทธเศรษฐศาสตร์ วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ**, หน้า ๓๗๘-๓๘๐.

^{๔๕} ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๕๑/๖๐.

^{๔๖} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

^{๔๗} พระมหาจุลศักดิ์ จีรวฑฒโน (รณน้อย), “แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

แผนภูมิที่ ๑ แสดงหน้าที่การผลิตแบบพุทธเศรษฐศาสตร์
 วิธีการผลิตที่ใช้ปัญญา (ที่มา : ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน)



จากแผนภูมิที่ ๑ ข้างบนนี้ แสดงให้เห็นว่า วิธีทางการผลิตทางพระพุทธศาสนา เน้นที่ปัญญาก่อนเป็นเบื้องต้น โดยมีคำอธิบายสรุป ดังนี้

(๑) ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการผลิต ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการผลิต (Production process) และปัจจัยที่ได้นำออกมา (Output) ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติของสิ่งเหล่านั้นให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

(๒) เน้นปัญญา เป็นปัจจัยการผลิตหรือเป็นวิธีการผลิต (mode of production) ทำให้ระบบเศรษฐกิจที่เป็นผลจากการผลิตดังกล่าวเป็นระบบที่เรียกว่า “ปัญญานิยม” (Wisdomism) และ “ทุนนิยม” (Capitalism) ซึ่งเป็นวิธีการผลิตในปัจจุบันที่พัฒนามาจากความคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่มีรากฐานมาจากตะวันตก

(๓) เน้นจุดยืนแบบพุทธที่มีเป้าหมายสูงสุด คือ สร้างความสุขให้มากที่สุดโดยการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้น้อยที่สุด^{๔๘}

๒.๓.๓ ด้านการตลาด

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในเศรษฐศาสตร์แนวพุทธว่า “การผลิตเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องนี้ไม่ใช่เป็นเพียงการเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ แต่เป็นการพัฒนาธรรมชาติทั้งหมดในวงกว้าง (อัมมัญญตา) ในทางเศรษฐศาสตร์การผลิต เราคิดว่าเราทำอะไรให้เกิดใหม่ แต่แท้จริงนั้น มันเป็นการแปรสภาพ คือแปรสภาพอย่างหนึ่งไปเป็นอย่างหนึ่งจากวัตถุหนึ่งไปเป็นวัตถุอีกอย่างหนึ่ง จากแรงงานอย่างหนึ่ง การแปรสภาพนี้เป็นการทำให้เกิดสภาพใหม่โดยไม่ทำลายสภาพเก่า เพราะฉะนั้นในการผลิตนั้นตามปกติจะมีการทำลายด้วยเสมอไป ถ้าเศรษฐศาสตร์จะเป็นวิทยาศาสตร์ที่แท้จริงแล้ว จะคิดถึงแต่การผลิตอย่างเดียวไม่ได้การผลิตทุกครั้งก็เป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ ฉะนั้น จึงมีข้อพิจารณาเกี่ยวกับการผลิตในทางเศรษฐกิจนี้ เช่นว่าการผลิตบางอย่างเป็นการผลิตที่มีค่าเท่ากับการทำลาย ซึ่งเราจะมีปัญหาว่าควรจะผลิตดีหรือไม่ในบางกรณีเราอาจจะมีการงดเว้นการผลิต และการงดเว้นการผลิตนั้น ก็เป็นกิจกรรมที่เสริมคุณภาพชีวิตได้ด้วย เราต้องพิจารณาเรื่องการผลิตโดยแยกออกอย่างน้อยเป็น ๒ ประเภท คือ การผลิตที่มีค่าเท่ากับการทำลาย (เช่น การผลิตที่เป็นการทำลายทรัพยากร และทำให้สภาพแวดล้อมเสีย) กับการผลิต เพื่อการทำลาย เช่น ผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์ มีทั้งผลผลิตที่มีในทางบวกและการผลิตที่มีผลในทางลบ มีผลในทางเสริมคุณภาพชีวิต และในทางทำลายคุณภาพชีวิต”^{๔๙} นอกจากนั้น สิ่งที่จูงใจให้ผู้ผลิตทำการผลิตจะเป็นหลักพุทธธรรมที่มุ่งส่งเสริมคุณภาพชีวิต ผู้ผลิตควรนำหลักพุทธธรรมมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในด้านการผลิต หลักธรรมที่นำมาใช้อาจได้แก่หลักที่ว่าด้วยสัมมาอาชีวะ คือ การประกอบอาชีพหรือประกอบธุรกิจ

^{๔๘} อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์ วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ, หน้า ๔๑๑-๔๑๒.

^{๔๙} พระเทพเวที, เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, หน้า ๓๘ - ๓๙.

ผลิตสินค้าให้คุณแก่มนุษย์ ไม่ผลิตสินค้า ที่เป็นโทษต่อมนุษย์ เช่น การผลิตยาพิษ^{๕๐} หรือ อาวุธ ใช้หลักไม่เบียดเบียนคือผู้ผลิตจะเลือกใช้เทคโนโลยีในการผลิตและเลือกนำเอาหลัก ทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างระมัดระวัง ไม่นำเอาทรัพยากรมาใช้ในปริมาณมากเกินไป จนทำลาย สภาพแวดล้อมให้เสียความสมดุลซึ่งเป็นการเบียดเบียนธรรมชาติ และเบียดเบียนตนเองด้วย^{๕๑}

๒.๓.๔ การบริโภคตามหลักโภคาภิยะ

พระพุทธศาสนาแยกการบริโภคออกเป็น ๒ ประเภท คือ การบริโภควัตถุสิ่งของ สิ่งที่เป็น รูปธรรมและการบริโภคธรรมอันเป็นนามธรรม ได้แก่ คุณธรรม คุณงามความดีในจิตใจโดยได้ให้ ความสำคัญแก่การบริโภคธรรมมากกว่าการบริโภควัตถุ ดังพุทธพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาตว่า ...การบริโภค ๒ อย่าง คือ การบริโภคอามิส และการบริโภคธรรม บรรดาการบริโภค ๒ อย่างนี้ การบริโภคธรรมเป็นเลิศ^{๕๒}

การบริโภค คือ การใช้สอยหรือการกินอาหาร พระพุทธศาสนาถือว่า มนุษย์จะต้องมี สติปัญญาในการบริโภคอาหารต่างๆ เพื่อความสุขสงบของร่างกายและจิต ดังคำว่า “การกินด้วย สติปัญญาเป็นวิธีที่ช่วยให้มนุษย์ มีจิตประณีตขึ้น สะอาดขึ้น อาหารของมนุษย์ทั้งหลายมิใช่มีแต่เพียง อาหารที่เรากรอกกินเท่านั้น อารมณ์ที่มากกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็เรียกว่า ผัสสาหาร อาหารที่ เกิดจากการรู้แจ้งอารมณ์ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ที่กระทบกับรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัส ได้หรือความนึกคิดของมนุษย์ ท่านเรียกว่า วิญญาณาหาร คือ อาหารทางวิญญาณ”^{๕๓}

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการบริโภคไว้ว่า “...เศรษฐกิจ เวลานี้มาถึงขั้นที่ทำให้การบริโภคเป็นการสนองความต้องการของผู้ผลิต ซึ่งตามลัทธิธรรมดา การผลิต ย่อมจะสนองความต้องการของผู้บริโภค คือ ผู้บริโภคต้องการกิน หรือ ใช้อะไร ผู้ผลิตก็ทำการผลิต ของกินของใช้ให้สนองความต้องการของผู้บริโภคให้ดีที่สุด” การกินเพื่อสนองความต้องการของชีวิต ตามมาตรฐานจะเกิดความพอดีแต่หากกินเพื่อสนองความต้องการของบุคคลจะไม่จบ ไม่พอดีและมีผล คือ ไม่มีขอบเขต ทำลายตัวเอง เสียคุณภาพชีวิต ไม่สนองความต้องการของชีวิตที่แท้จริง บั่นทอน ชีวิต เบียดเบียนคนอื่น เสียหายต่อสังคม ทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ก่อมลภาวะมากมาย

^{๕๐} พระสิริมงคลจารย์, **มังคลัตถทีปนี แพล เล่ม ๒**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๙.

^{๕๑} กุลลินี มุทธาภิน, “การวิเคราะห์การบริโภคแนวพุทธปรัชญา”, **วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์ มหามบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

^{๕๒} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๔๖/๑๒๑.

^{๕๓} พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ, “ที่พึ่งทางใจ”, **พุทธจักร**, ปีที่ ๕๐ ฉบับที่ ๕, (พฤษภาคม ๒๕๓๙) : ๒๖.

ฉะนั้น การบริโภคมีอยู่ ๒ ระดับ คือ ส่วนแรก การบริโภคของปัจเจกบุคคล และ ส่วนที่ ๒ การบริโภคของสังคม ทั้ง ๒ ส่วน มีความเกี่ยวข้องถึงกัน ทางสายกลางของพระพุทธศาสนา ไม่เห็นด้วยกับการกินแบบสังคมนิยม แต่เน้นปฏิบัติที่พอเหมาะพอดี โดยพิจารณาจากทางเลือกหลายๆทางที่สามารถเป็นไปได้ มาประยุกต์กับการกิน เพราะการกินในระดับสังคมก็อาจเป็นสิ่งช่วยเกื้อกูล การกินในระดับบุคคลให้ดำเนินไปในทิศทางที่พอเหมาะตามนัยพุทธธรรมได้^{๕๔}

นอกจากนั้น พระพุทธศาสนา ยังมีหลักการบริโภคซึ่งเรียกว่า โยนิโสมนสิการ คือ พิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วน แยกกาย รอบคอบ รอบด้าน คำนึงถึงหลักคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม พิจารณาด้วยปัญญาก่อนแล้วจึงบริโภคใช้สอยตามหลักของการบริโภคปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ฉะนั้น คุณค่าแท้ นี้ นอกจากจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริงแล้ว ยังเกื้อกูลแก่ความเจริญงอกงามของกุศลธรรมเช่น ความมีสติ^{๕๕} เป็นต้น ทำให้พ้นจากความเบียดเบียนของวัตถุเพราะเป็นการเกี่ยวข้องด้วยปัญญา และมีขอบเขตอันเหมาะสม มีความพอดี ต่างจากคุณค่าพอกเสริมด้วยตัณหา ซึ่งไม่ค่อยเกื้อกูลแก่ชีวิต บางที่เป็นอันตรายแก่ชีวิต ทำให้กุศลธรรม เช่น ความโลภ ความมัวเมา ความริษยา มานะ ทิฏฐิ ตลอดจนการยกตนข่มผู้อื่นเจริญขึ้น ไม่มีขอบเขต และเป็นไปเพื่อการแก่งแย่ง เบียดเบียน เช่น อาหารที่กินด้วยปัญญาเพื่อคุณค่าแท้มีหนึ่งราคาสิบบาท อาจมีคุณค่าแก่ชีวิตร่างกายมากกว่าอาหารมีเดียราคา ๑ พันบาทที่กินด้วยตัณหาเพิ่มเสริมราคาของตัวเอง และหน้าซำอาจเป็นอันตรายแก่ร่างกาย”^{๕๖}

ด้วยเหตุนี้ บุคคลจึงควรตั้งอยู่ในหลักโภคาอาทิยะ คือ การบริหารจัดการด้านทรัพย์สิน หรือผลประโยชน์ของตนเองให้เหมาะแก่สถานะทางเศรษฐกิจในครอบครัว คำว่า “โภคาอาทิยะ” หมายถึง ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์, เหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือในการที่จะมีหรือครอบครองโภคทรัพย์ ดังนั้น เมื่ออริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์ มาได้ ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตนเอง และโดยทางสุจริตชอบธรรม ได้แก่

๑. เลี้ยงตัว มารดาบิดา บุตรภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข
๒. บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการงาน ให้เป็นสุข
๓. ใช้ป้องกันภัยอันตราย

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), **ธุรกิจ-ฝ่าวิกฤติ ตอบปัญหา - สันทนาธรรม กับ คุณอนันท์ ปันยารชุน และคณะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : มุลินิพุทธธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๒๔ - ๔๙.

^{๕๕} สมภาร พรหมทา, “กิน : มุมมองของพระพุทธศาสนา”, **วารสารพุทธศาสนศึกษา**, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๓ , (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๔๖) : ๖๓.

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงขยายความ)**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๙๔.

๔. ทำพิธีกรรม ๕ ข้อ คือ ญาติพิธี สงเคราะห์ญาติ, อดิทธิพิธี ต้อนรับแขก, ปุพพเปตพิธี ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ, ราชพิธี บำรุงภาษี อากรแก่ทางราชการ และเทวดาพิธี ถวายเทวดา, สักการะบำรุงหรือทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือของตนเอง

๕. อุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ^{๕๗}

กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความสุขให้แก่มนุษย์เช่นเดียวกันกับ เศรษฐกิจตามหลักเศรษฐศาสตร์ การผลิตแนวพุทธผู้ผลิตจะเลือกใช้เทคโนโลยีในการผลิตและเลือก นำเอาหลักทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างระมัดระวัง การตลาดแนวพุทธการที่จะปลูกฝังศีลธรรมให้มี ในจิตใจของบุคคลได้นั้น ย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การบริโภคมีอยู่ ๒ ระดับ คือ ส่วนที่ ๑ การบริโภคของปัจเจกบุคคล และ ส่วนที่ ๒ การบริโภคของสังคมพระพุทธศาสนามีหลักคำ สอนมากมาย ก็เพื่อให้มนุษย์ตั้งเนื้อตั้งตัวให้ได้ในทางเศรษฐกิจโดยยึดหลักธรรมดำเนินควบคู่กันไป

๒.๔ หลักการของเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีมุมมองว่า ปัญหาทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นมานั้น เนื่องจากความต้องการ ของมนุษย์ ไม่จำกัดแต่ทรัพยากรทางเศรษฐกิจมีจำนวนจำกัด จึงเกิดปัญหาขึ้น ในทาง พระพุทธศาสนา ดังข้อความที่เกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจในพระวินัยปิฎก^{๕๘} เล่มที่ ๑ มหาวรรค ว่า ปัญหาเศรษฐกิจเกิดขึ้นที่เมืองเวรัญชา ซึ่งมีสาเหตุมาจากความอดอยาก เพราะเกิดทุพภิกขภัย ดัง เนื้อความว่าก็โดยสมัยนั้น เมืองเวรัญชา มีประชาชนอดอยากยากเข็ญหาเลี้ยงชีพฝืดเคือง มีกระดุกคน ตายชาวเคลื่อนต้องมีสลากรื้ออาหาร ภิกษุสงฆ์ยังย่ำแย่ทำให้เป็นไปด้วยการถือบาตรแสวงหากินทำ ไม่ได้ง่าย ครั้งนั้น พวกพ่อค้าม้าชาวอุตตราประเทศ มีม้า ๕๐๐ ตัวได้เข้าพักแรมตลอดฤดูฝนในเมืองเวรัญชา พวกเขาได้ตกแต่งข้าวแดงสำหรับภิกษุรูปละแ่งไว้ที่คอกม้าเวลาเช้าภิกษุทั้งหลายครองผ้าจีวรถือ บาตร เข้าไปบิณฑบาตในเมืองเวรัญชา เมื่อไม่ได้อาหารจึงเที่ยวไปบิณฑบาตที่คอกม้ารับข้าวแดงรูป ละแ่งนำไปสู่อารามแล้วลงครกโขลกฉน ส่วนท่านพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากบดข้าวแดงแ่งหนึ่งที ศิลา แล้วน้อมเข้าไปถวายแต่พระผู้มีพระภาคพระผู้มีพระภาคเสวยพระกระยาหารที่บดถวายนั้น จาก ข้อความที่ปรากฏในวินัยปิฎกมหาวรรค นี้ทำให้มองปัญหาเศรษฐกิจตามแนวพระไตรปิฎกได้ ๒ ระดับ คือ ระดับมหัพภาค มองในแง่มุมมองของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารหรือผู้นำรัฐชาติประสิทธิภาพในการ บริหารจัดการและระดับจุลภาค มองในแง่ของ ผู้ที่เป็นพื้นฐานในการบริหารจัดการชาติปัญญาและ เห็นแก่ตัวเช่นการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้องจึงเกิดปัญหาขึ้น

^{๕๗} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๔๘.

^{๕๘} วิ. มหาว. (ไทย) ๑/๑๖/๘.

ที่เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจขึ้นนั้นตามทฤษฎีทางพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเพราะมีวิชาครอบงำ^{๕๙} ทำให้ไม่รู้จักรักตนเองว่ามีความต้องการอะไรเป็นพื้นฐานของชีวิต ดำเนินชีวิตให้เป็นทาสของอุปาทาน ขาดศีลธรรม ขาดความยุติธรรม จึงทำให้เกิดปัญหาขึ้น นอกจากนั้นแล้ว ยังมีปัญหาเศรษฐกิจ เกิดขึ้น เพราะความยากจน ขาดสติ ทำให้การดำเนินชีวิตไม่เป็นไปตามความต้องการมีการดิ้นรนไม่รู้ประมาณ ของตนเองจนเกิดการเบียดเบียนตนเองและบุคคลอื่น ให้ได้รับความเดือดร้อน มีการทำลายความ สมดุลทางธรรมชาติ^{๖๐}

ในพระวินัยปิฎก ก็ได้กล่าวถึงสาเหตุที่มนุษย์จะต้องบริหารจัดการเรื่องปากท้องให้ดี เพราะมีการลักสิ่งของ ๆ คนอื่น จนพระพุทธองค์ต้องทรงบัญญัติปฐมปาราชิก ข้อว่าด้วยไม่ให้ พระสงฆ์ลักสิ่งของคนอื่น หากล่วงเกินต้องปาราชิก^{๖๑}

อนึ่ง หลักการพึ่งตนเอง เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนอาจจะแยกแยะโดยยึดหลัก สำคัญ ๕ ประการ^{๖๒} กล่าวคือ

(๑) ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติ โดยรวม มีจิตเอื้ออาทร ประณีประนอมเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

(๒) ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่ เข้มแข็ง เป็นอิสระ

(๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด พร้อมทั้งหาทาง เพิ่มคุณค่า โดยให้ยึดอยู่บนหลักการของความยั่งยืน

(๔) ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีเข้ามาใหม่ มีทั้งดีและไม่ดี จึงต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านและเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องความ ต้องการ และสภาพแวดล้อม

(๕) ด้านเศรษฐกิจ แต่เดิมนักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้ และไม่มี การมุ่งที่การลด รายจ่าย ในเวลาเช่นนี้จะต้องปรับทิศทางใหม่ คือจะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญและยึดหลัก พอ อยู่ พอกิน พอใช้ นอกจากนั้นแล้ว การทำเกษตรแนวพุทธ พึ่งเน้นจริยธรรมที่มีความสัมพันธ์และ ความสำคัญต่อเศรษฐกิจ เพราะเป็นคุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ที่จะดำเนินกิจกรรมทาง การผลิต ให้ เรามีความขยัน ซื่อสัตย์ รักงาน ตรงต่อเวลา เพื่อให้มีคุณภาพในการผลิตและดำรงชีวิตอย่างผาสุก^{๖๓}

^{๕๙} มหาหมากุฎราชวิทยาลัย, พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมากุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๖-๗.

^{๖๐} วิ. มหา. (ไทย) ๕/๒๗๔-๒๗๕/๗๒-๗๓.

^{๖๑} วิ. มหา. (ไทย) ๑/๘๓/๘๐.

^{๖๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โคมลคิมทอง, ๒๕๓๑).

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า ๑๖.

จากการศึกษายังพบว่า พระสงฆ์ได้ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาไปประยุกต์กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน คือ

๑) การปลูกฝังธรรมะในจิตใจ หมายถึง การหล่อหลอมความคิด ทศนคติ ตลอดจนอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ด้วยหลักธรรมเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต หลักธรรมสอนให้เห็นว่าสิ่งทั้งหลายไม่อยู่โดดเดี่ยว แต่มีความสัมพันธ์สอดคล้องเป็นเหตุปัจจัยต่อกัน เมื่อต้องการผลเช่นใดก็ต้องสร้างเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยเช่นนั้น เช่น เมื่อต้องการพ้นจากความยากจนก็ต้องขยันหมั่นเพียรและต้องแก้ไขสาเหตุของความยากจน เมื่อต้องการให้พืชผลเจริญงอกงามก็ต้องทำนุบำรุงและขจัดภัยของพืชเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมอื่น ๆ ที่เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในพุทธธรรมคือ หลักอิทธิบาท ๔ ว่าด้วย ฉันทะ พอใจ วิริยะ ความพากเพียร จิตตะ ความเอาใจใส่ วิมังสา หมั่นไตร่ตรองงานที่ทำอันเป็นผลให้การทำงานมีผลดี ทำให้การทำงานมีความรอบคอบถี่ถ้วน และเกิดประโยชน์มากที่สุดมีคุณภาพที่สุด

๒) การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและการเดินทางสายกลาง หมายถึง การลงมือประกอบการทำมาหากินด้วยตนเองโดยทำเกษตรแบบผสมผสาน เช่น ทำนาและเลี้ยงปลาร่องนาไปด้วย หรือทำไร่แบบผสมผสาน ปลูกพืชหมุนเวียน ในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจแบบผสมผสานนี้จะได้ผลดีต่อเมื่อผู้ประกอบการใช้วิธีการเดินทางสายกลางตามหลักพระพุทธศาสนา คือ มีเป้าหมายในการเลี้ยงตนเองเท่านั้นตามหลักกินอยู่แต่พอดี ไม่ใช่เพื่อกินดีอยู่ดี จึงไม่มีความจำเป็นที่จะขยายงานให้มีขนาดใหญ่โตเกินความจำเป็นในการดำเนินชีวิต ไม่หวังผลทางการค้าและกำไรธุรกิจ ผู้ทำสามารถอยู่ได้อย่างมีความสุข มีชีวิตที่เรียบง่าย และสันโดษ (ความพอใจในอัตภาพ) ผู้ที่ประกอบอาชีพโดยพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจจึงเป็นผู้เดินทางสายกลางพวกเขาไม่ร่ำรวยล้นฟ้า แต่ก็ไม่ลำบากยากจนสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุข^{๖๔}

อนึ่ง พระสงฆ์ในชนบทอีสานกับการพัฒนาตามหลักการพึ่งตนเอง ได้พบว่าบทบาทในการพัฒนาของพระสงฆ์มี ๓ อย่าง ได้แก่

๑) บทบาทผู้นำการพัฒนา เป็นบทบาทที่พระสงฆ์เป็นผู้นำชาวบ้านเข้ามาทำกิจกรรมของพระสงฆ์นักพัฒนาชนบทต่าง ๆ โดยพระสงฆ์เป็นผู้คิดโครงการพัฒนามาดำเนินการ เปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามาปรึกษาหารือ

๒) บทบาทผู้ประสาน โดยกิจกรรมและโครงการของพระสงฆ์นักพัฒนามักดำเนินการโดยพยายามชักนำร่วมมือและความสนับสนุนจากหลาย ๆ ฝ่าย ทั้งรัฐบาลและเอกชน ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

^{๖๔} พินิจ ลาภธนานันท์, บทบาทพระสงฆ์ในงานพัฒนาชนบท, (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๒.

๓) บทบาทเป็นที่เล็งสนับสนุนการพัฒนาในหมู่บ้าน โดยมีชาวบ้านเป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองอย่างสำคัญ ทั้งในด้านการคิดโครงการ การปฏิบัติงานพัฒนาและร่วมกันรับผิดชอบติดตามผลงานพัฒนา^{๒๕}

ดังนั้น หลักการสำคัญ ๕ ประการ กล่าวคือ ๑) ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี ๒) ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด ๔) ด้านเทคโนโลยี ๕) ด้านเศรษฐกิจ คือจะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญ เพิ่มรายได้และยึดหลัก พออยู่ พอกิน พอใช้ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาไปประยุกต์กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน มีการปลูกฝังธรรมะในจิตใจ หมายถึง การหล่อหลอมความคิด ทศนคติ ตลอดจนอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ และการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ และการเดินทางสายกลาง หมายถึง การลงมือประกอบการทำมาหากินด้วยตนเองโดยทำเกษตรแบบผสมผสาน

๒.๕ ระบบเกษตรกรรมตามแนวพระพุทธศาสนา

ในประเทศไทย มีการเปลี่ยนแปลงของระบบเกษตรกรรมตามยุคสมัย การเปลี่ยนผ่านของระบบเกษตรกรรม ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติอาจแบ่งได้เป็น ๓ ยุค คือ ยุคระบบเกษตรกรรมแบบยังชีพ (Subsistence Agriculture) ในช่วงแผนฯ ๑ ถึงต้นแผนฯ ๓ (พ.ศ. ๒๕๐๔ – พ.ศ. ๒๕๑๖) โดยมีเป้าหมายการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพโดยใช้ต้นทุนต่ำ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเกิดจากการเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ต่อมา คือ ยุคระบบเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ (Commercial Agriculture) ในช่วงปลายแผนฯ ๓ ถึง ปลายแผนฯ ๖ (พ.ศ. ๒๕๑๗ – พ.ศ. ๒๕๓๓) โดยมีเป้าหมายการผลิตเพื่อขายโดยใช้ปัจจัยการผลิตเต็มที่เพื่อให้ได้ผลตอบแทนสูงสุดต่อหน่วยพื้นที่ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง เกิดจากการปฏิวัติเขียวและการพัฒนาเศรษฐกิจการเกษตร และต่อมา คือ ยุคระบบเกษตรกรรมเชิงทวิลักษณ์ (Dualistic Agriculture) ซึ่งหมายถึงระบบเกษตรกรรมที่มีทั้งการเกษตรเชิงแข่งขันและการเกษตรแบบยังชีพในช่วงต้นแผนฯ ๗ ถึงแผนฯ ๙ (พ.ศ. ๒๕๓๔ – พ.ศ. ๒๕๔๙) โดยมีเป้าหมายการผลิตเพื่อขายให้ได้ผลตอบแทนสูงโดยลดต้นทุน ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง เกิดจากกระแสการทำเกษตรแบบยังชีพ และในช่วงท้ายนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานแนวคิดทฤษฎีใหม่ และในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตเผยแพร่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่ระบบเกษตรทางเลือกขยายกว้างขวางกลายเป็นกระแสหลักในประเทศไทย

^{๒๕} พินิจ ลาภธนานันท์, บทบาทพระสงฆ์ในงานพัฒนาชนบท, สถาบันวิจัยสังคม (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๙.

การเกษตรมีบทบาทสำคัญในการแก้ปัญหาความอดอยากของมวลมนุษย์ด้วยการทำหน้าที่สร้างความมั่นคงทางอาหาร โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็นดิน น้ำ อากาศ แสงแดด มาใช้ในการผลิตอาหารเลี้ยงพลโลก บทบาทดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติในฐานะทรัพยากรเพื่อการผลิต และมนุษย์ในฐานะผู้ผลิตและผู้บริโภค

จากบทบาทข้างต้นทำให้การเกษตรมีความเกี่ยวข้องกับคุณธรรม ด้วยคุณธรรมเป็นเรื่องของความดีความถูกต้อง การเกษตรที่ดีที่ถูกต้องย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม ต้องมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและคุณภาพของผลผลิตที่จะไปสู่ผู้บริโภค หากการทำการเกษตรมีความเกี่ยวข้องกันเป็นระบบ หากมองการทำการเกษตรแบบองค์รวมอาจเรียกการทำการเกษตรทั้งหมดว่าเป็น “ระบบการเกษตร” ซึ่งจะเห็นได้ว่าพัฒนาการของระบบการเกษตรเริ่มมาจากการเกษตรเพื่อปากท้องของตนเอง หรือการเกษตรแบบยังชีพ และนำไปสู่การทำเกษตรเพื่อปากท้องของผู้อื่นโดยมีการแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าหรือเงินตรากับผลผลิตทางการเกษตร หรือระบบการเกษตรเชิงการค้า ปัญหาของระบบการเกษตรเชิงการค้าไม่ได้อยู่ที่ระบบหรืออยู่ที่เทคโนโลยี หากแต่อยู่ที่คนภายในระบบเกษตรเกิดความโลภ อยากได้มากขึ้นและมากขึ้น จนกลายเป็นการเอาเปรียบเอาเปรียบมากเกินไป ขาดสำนึกในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ส่งผลต่อเพื่อนมนุษย์ และส่งผลต่อตนเอง

ผลของการพัฒนาการเกษตรที่ผ่านมาขาดความสมดุลโดยมุ่งแต่ผลทางด้านเศรษฐกิจยิ่งพัฒนากลับพบความยากจนมากขึ้น เนื่องจากเกิดความไม่เท่าเทียมกันในการแบ่งสรรทรัพยากรชาวบ้านทั่วไปถูกบีบคั้นให้ดิ้นรนต้องบุกเบิกป่าและใช้ทรัพยากรอย่างมากเพื่อให้อยู่รอดพอประทังชีวิต เมื่อมีการใช้ทรัพยากรมากทำให้ยิ่งเสื่อมโทรมเร็วมากขึ้น การดำรงชีวิตตามปกติต้องยากลำบากขึ้น เกิดเป็นวงจรแห่งความยากจนอย่างไม่สิ้นสุด ทางออกที่มีนักวิชาการเสนอไว้คือการใช้แนวคิดของการพัฒนาแบบยั่งยืนที่เน้นความสำคัญของการเสมอภาคทางสังคมและให้มีทรัพยากรใช้เพียงพอกับความต้องการในอนาคต ด้วยการใช้อย่างประหยัดและแบ่งปัน ไม่มีผู้ใดผูกขาดเอาเปรียบแต่ฝ่ายเดียว นั่นคือ การทำเกษตรกรรมยั่งยืน (Sustainable Agriculture)

ระบบการทำการเกษตรในไร่นาแต่ละรูปแบบนั้น จะมีลักษณะที่แตกต่างกันไปเนื่องจากในแต่ละรูปแบบย่อมมีเงื่อนไขหรือทรัพยากรทางกายภาพ ชีวภาพ บุคคลที่แตกต่างกัน เกษตรกรแต่ละครอบครัวอาจใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันเพื่อให้มีรายได้มากขึ้น ลดความเสี่ยง และสามารถดำเนินกิจกรรมในไร่นาได้อย่างต่อเนื่องต่อไป สำหรับรูปแบบการเกษตรแนวพุทธในที่นี้นั้น จึงเป็นการนำเสนอรูปแบบเกษตรกรรมการผลิตทางการเกษตรในแนวพุทธ ซึ่งเกษตรกรสามารถนำไปประยุกต์ปรับใช้ตามความเหมาะสมกับไร่นาของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่ ดังจะยกตัวอย่างดังต่อไปนี้

๒.๕.๑ การเกษตรแบบผสมผสาน (Integrated Farming)

การเกษตรแบบผสมผสาน เป็นระบบเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมที่มีการผสมกลมกลืน และเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันตามธรรมชาติ มีตัวอย่างให้เห็นในหลายประเทศทั่วโลก เช่น ในประเทศจีน มีการเลี้ยงสุกรผสมผสานกับการเลี้ยงสัตว์น้ำ และในประเทศญี่ปุ่น มีการเลี้ยงปลาในนาข้าว เป็นต้น

สำหรับประเทศไทยในอดีต ไม่มีระบบการเกษตรแบบผสมผสานที่ชัดเจนนัก ระบบการเกษตรดั้งเดิมของไทยน่าจะใกล้เคียงกับระบบที่เรียกว่า “ไร่นาสวนผสม” เนื่องจากเป็นระบบการเกษตรที่มีเป้าหมายเพื่อการยังชีพ หรือเพื่อลดความเสี่ยงจากราคาผลผลิตที่ไม่แน่นอนเป็นหลัก มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หลายๆ อย่างรวมอยู่ในพื้นที่เดียวกันสำหรับใช้บริโภคในครอบครัว แต่ไม่ได้จัดการให้กิจกรรมการผลิตผสมผสานเกี่ยวเนื่องกันเพื่อลดต้นทุนการผลิตและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างสูงสุดเหมือนการเกษตรแบบผสมผสาน ไร่นาสวนผสมอาจมีกลไกการเกี่ยวเนื่องกันจากกิจกรรมการผลิตได้บ้างแต่ก็เพียงเล็กน้อย และเป็นกลไกที่เกิดขึ้นเอง ไม่ได้เกิดจากความรู้ความเข้าใจและการจัดการของเกษตรกร

การเลี้ยงปลาในนาข้าวและการเกษตรแบบผสมผสานเป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของพัฒนาการและการก่อตัวของขบวนการเกษตรกรรมยั่งยืนในสังคมไทย โดยในช่วงปลายทศวรรษ ๒๕๒๐ ภาคอีสานประสบปัญหาภัยแล้งและประสบปัญหาขาดแคลนอาหาร จึงเริ่มมีการเลี้ยงปลาในนาข้าว นักพัฒนาได้ค้นพบรูปแบบและเทคนิคการเกษตรอื่นๆ อีก เช่น รูปแบบการเกษตรแบบผสมผสานของมหาอยู่ สุรนธรัย ซึ่งเป็นการประยุกต์รูปแบบการทำสวนยกร่องแถบภาคกลางไปพัฒนาเป็นระบบเกษตรแบบผสมผสานที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ จังหวัดสุรินทร์โดยเริ่มจากการสร้างสระเก็บน้ำในไร่นา จากนั้นจึงค่อยๆ พัฒนามาปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ชนิดต่างๆ อย่างช้าๆ จนกระทั่งกิจกรรมการผลิตต่างๆ ได้เข้าสู่ระบบผสมผสานอย่างเต็มรูปแบบเมื่อประมาณปีพ.ศ. ๒๕๑๖ ทั้งนี้ การเกษตรแบบผสมผสานเริ่มขยายตัวตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ เป็นต้นมา

การเกษตรแบบผสมผสาน เป็นการจัดระบบของกิจกรรมการผลิตในไร่นา ได้แก่ พืช สัตว์ ประมง ให้มีการผสมผสานอย่างต่อเนื่องและเกี่ยวเนื่องในการผลิตซึ่งกันและกัน โดยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นา เช่น ดิน น้ำ แสงแดดอย่างเหมาะสมเกิดประโยชน์สูงสุด มีความสมดุลย์ของสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่องและเกิดผลในการเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติด้วย โดยเนื้อหาสาระของเกษตรแบบผสมผสานมี ๔ ประการคือ

๑. ประกอบด้วยกิจกรรมการผลิตตั้งแต่ ๒ ชนิดขึ้นไป อาจเป็นการผสมผสานระหว่างพืชกับพืช สัตว์กับสัตว์ หรือสัตว์กับพืช

๒. กิจกรรมการผลิตแต่ละชนิดจะต้องเกี่ยวเนื่องกันเป็นวงจร โดยพิจารณาจากการหมุนเวียนการใช้ประโยชน์เกี่ยวกับอาหาร อากาศและพลังงาน

๓. ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

๔. ใช้แรงงานคนเป็นหลัก โดยเป็นแรงงานที่มีอยู่ภายในครอบครัว ครอบครัวเกษตรกร ต้องมีความใจเย็นและเข้าใจ มีความอดทนมุมานะในการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี ซึ่งต่างจากที่เคยทำในการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ทำเสร็จแล้วก็เสร็จเลย แต่การทำเกษตรแบบผสมผสานต้องใช้เวลาทำกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่อง

ประเภทของระบบเกษตรแบบผสมผสาน มีดังนี้

๑. แบบดั้งเดิม เป็นประเภทที่มีการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้เป็นหลักในครัวเรือนหรือชุมชน เช่น การปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ เลี้ยงปลา เพียงเพื่อประโยชน์สำหรับใช้หรือบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น

๒. แบบกึ่งการค้า เป็นประเภทที่เกษตรกรผลิตสินค้าการเกษตรชนิดเดียวซึ่งอาจจะเป็นข้าวหรือพืชไร่ก็ตาม โดยผลิตเพื่อเป็นอาหารและเป็นรายได้หลัก แต่เนื่องจากการผลิตมีความเสี่ยงในด้านความแปรปรวนของสภาพแวดล้อมเกิดการระบาดของศัตรูพืช ความไม่แน่นอนของราคาผลผลิต จึงหันมาดำเนินการผลิตในระบบเกษตรแบบผสมผสานซึ่งเป็นวิธีหนึ่งที่สามารถลดความเสี่ยงได้

๓. แบบเชิงการค้า เป็นประเภทที่เหมาะสมกับเกษตรกรก้าวหน้าซึ่งมีประสบการณ์และความสามารถในการผลิตเป็นแบบการค้า เช่น สามารถผลิตพืชและมีตลาดรองรับที่แน่นอน

ความสำคัญของการทำเกษตรแบบผสมผสาน

๑. เกษตรกรพึ่งพาตนเองได้โดยไม่จำเป็นต้องกู้ยืมเงินมาลงทุน เมื่อสภาวะราคาพืชผลผันแปรเกิดขึ้น เกษตรกรสามารถนำเอาปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยไม่เสียเงินทองซื้อเข้ามา เมื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ เกษตรกรก็สามารถอยู่ได้ยืนอยู่บนขาของตัวเอง โดยมีปัจจัยพื้นฐานสำหรับดำรงชีพที่ผลิตได้เอง ก็สามารถมีความสุขได้อย่างยั่งยืน

๒. เพื่อเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่โดยมีการจัดการเรื่องทุน ที่ดิน และแรงงานอย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดผลผลิตต่อหน่วยการผลิตสูง เช่น การเลี้ยงปลาในนาข้าว ทำให้ได้ทั้งพืชผลผลิตข้าวและปลา ในพื้นที่เดียวกัน

๓. สร้างเสถียรภาพและความยั่งยืน ทั้งทางเศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมให้เกิดขึ้นในไร่นา และครอบครัวการเกษตร

๔. เกษตรแบบผสมผสานลดความเสี่ยงในการผลิต ในด้านการผลิตที่อาจเสียหาย หรือความไม่แน่นอนและเสียเปรียบเรื่องราคา ตลอดจนไม่แน่นอนของดินฟ้าอากาศ

๕. ปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้กลับคืนสู่สภาพที่อุดมสมบูรณ์ได้เพราะการปลูกไม้ยืนต้นไม่ว่าจะเป็นไม้ผลหรือไม้ใช้สอยในระบบเกษตรแบบผสมผสานจะช่วยให้เกิดความร่มเย็น มูลสัตว์จะเป็นปุ๋ยแก่พืช เศษพืชเป็นอาหารสัตว์และทำปุ๋ยอินทรีย์

๖. เกษตรกรมีงานทำตลอดปี จะช่วยแก้ปัญหาการอพยพแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง ตัดปัญหาการขายแรงงาน การก่ออาชญากรรม การค้ามนุษย์ เป็นต้น

๗. ลดการใช้พลังงานในการเกษตรลง เพราะปัจจัยการใช้พลังงานสามารถจัดหาได้จากผลพลอยได้จากผลผลิตในไร่ เช่น ก๊าซชีวภาพ ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยหมักและไม้ใช้สอยที่เกิดจากไม้โตเร็วต่างๆ แรงงานจากสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย

๘. รักษาสภาพทางนิเวศวิทยา การทำเกษตรแบบผสมผสานเป็นการเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ให้กับคน รักษาความสมดุลให้กับสภาพแวดล้อมซึ่งความสมดุลจะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ก๊าซไนโตรเจนในธรรมชาติจะถูกเปลี่ยนเป็นอินทรีย์วัตถุโดยจุลินทรีย์ที่อาศัยอยู่ในรากพืชตระกูลถั่วและสาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงิน จนทำให้ไนโตรเจนที่อยู่ในรูปที่พืชจะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ส่วนธาตุอาหารอื่นๆ พืชสามารถสะสมพลังงานแสงแดดในรูปของเนื้อไม้อาหารและโปรตีน เศษซากพืชที่ร่วงหล่นบนพื้นดินจะเน่ากลายเป็นอาหารพืช

ผลที่เกิดจากการทำการเกษตรแบบผสมผสาน

๑. ผลระดับครัวเรือน

๑.๑ ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณทำตามกำลังและศักยภาพแห่งตน เน้นการพึ่งตนเองในทุกๆ ด้าน สามารถอุ้มชูตัวเองได้ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง (Self Sufficiency) ซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอก

๑.๒ สร้างเสถียรภาพ (Stability) และความยั่งยืน (Sustainability) ทั้งทางเศรษฐกิจและทางสภาพแวดล้อมให้เกิดขึ้นในไร่และครอบครัวของเกษตรกร

๑.๓ เพิ่มผลผลิตต่อหน่วยการผลิต (ที่ดิน แรงงานและทุน)

๑.๔ ปรับปรุงคุณภาพทางโภชนาการ และคุณภาพของประชากรในท้องถิ่นให้ดีขึ้น เพราะมีอาหารครบตามต้องการทุกหมู่ เช่น แป้ง น้ำตาล โปรตีน และเกลือแร่ที่ได้จากผลผลิตในไร่

๑.๕ เพิ่มประสิทธิภาพของการใช้พลังงานให้สูงขึ้น เพราะไม่มีเศษเหลือแม้แต่มูลสัตว์ก็สามารถนำมาใช้ผลิตพลังงานและปุ๋ยได้

๑.๖ ปรับปรุงสภาพแวดล้อมในระดับไร่ให้ดีขึ้น มีสภาพเกื้อกูลกันและกันอย่างยั่งยืน

๑.๗ รักษาสถานะของมาตรฐานการครองชีพโดยการพึ่งพาตนเองเพื่อสามารถยังชีพอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาการกู้ยืมเงิน หรือซื้อปัจจัยในการดำรงชีพด้วยเงินสดราคาแพง

๒. ผลในระดับชาติ

๒.๑ ช่วยลดพลังงานในการเกษตรลง เพราะสามารถหาได้จากผลพลอยได้จากการผลิตในไร่นามาทดแทน เช่น ก๊าซชีวภาพ ปุ๋ยอินทรีย์ที่เกิดจากพืช ไม้ใช้สอยจากการปลูกไม้ยืนต้นโตเร็ว แรงงานจากสัตว์

๒.๒ การใช้แรงงานต่อเนื่องตลอดทั้งปีในระบบเกษตรแบบผสมผสานจะช่วยแก้ปัญหาการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานเข้ามาขายแรงงานในเมือง

๒.๓ ปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้กลับคืนสู่สภาพอุดมสมบูรณ์ความพอเพียงนี้มิได้หมายถึงสังคมเกษตรกรเท่านั้น แต่ยังเป็นแบบอย่างที่ดีที่จะให้ผู้คนในประเทศทุกสาขาอาชีพ ยึดเป็นแนวปฏิบัติดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าและยั่งยืน

จากการศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง พบว่าการเกษตรแบบผสมผสานเป็นการจัดระบบของกิจกรรมการผลิตให้มีการผสมผสานกันอย่างสอดคล้องและเกื้อกูลกันอย่างเป็นระบบ ซึ่งรูปแบบในการทำเกษตรแบบผสมผสานสามารถมีได้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับบริบทของเกษตรกร

๒.๕.๒ วนเกษตร (Agroforestry Farming)

วนเกษตร เป็นระบบเกษตรกรรมที่นำเอาหลักการความยั่งยืนถาวรของระบบป่าธรรมชาติมาเป็นแนวทางในการทำการเกษตร ให้ความสำคัญเป็นอย่างสูงกับการปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล และไม้ใช้สอยต่าง ๆ ให้เป็นองค์ประกอบหลักของไร่นา ผสมผสานกับการปลูกพืชชั้นล่างที่ไม่ต้องการแสงแดดมาก หรือได้อาศัยร่มเงา และความชื้นจากการที่มีพืชชั้นบนขึ้นปกคลุม รวมทั้งการจัดองค์ประกอบการผลิตทางการเกษตรให้มีความหลากหลายชนิดของพืชและสัตว์ คำว่า “วนเกษตร” ถูกใช้มาก่อนหน้านี้ โดยนักวิชาการและหน่วยงานด้านป่าไม้ โดยให้ความหมายที่มีย่อยของการทำป่าไม้ผสมผสานร่วมกับการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ทั้งนี้ วนเกษตรเป็นที่รู้จักกว้างขวางในสังคมไทย จากการบุกเบิกของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม เมื่อปลายทศวรรษที่ ๒๕๒๐ อันเนื่องมาจากประสบการณ์ชีวิตที่ประสบกับปัญหาความล้มเหลวจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวในเชิงพาณิชย์ครั้งแล้วครั้งเล่า ทำให้ท่านตัดสินใจขายที่ดินส่วนใหญ่ เพื่อนำไปชำระหนี้สิน แล้วใช้พื้นที่เล็ก ๆ ที่เหลืออยู่เพียงไม่กี่ไร่ แปรสภาพไร่นาสำปะหลังเป็นระบบวนเกษตร ปลูกไม้ยืนต้น และพืชสมุนไพรผสมผสานกัน และมีวิถีชีวิตที่พึ่งตนเองได้ ปรัชญาและประสบการณ์ชีวิตของเกษตรกรท่านนี้เป็นส่วนหนึ่งที่หล่อหลอมให้เกิดแนวความคิดเกษตรกรรมทางเลือก เกษตรกรรมยั่งยืนในสังคมไทยต่อมา และผู้ใหญ่วิบูลย์เชื่อว่า การปลูกพืชแบบผสมผสานเหมือนสภาพป่าธรรมชาติจะทำให้ต้นไม้เติบโตได้ดี ทั้งยังช่วยฟื้นฟูสภาพธรรมชาติกลับคืนมาด้วย

ระบบวนเกษตร หมายถึง การทำการเกษตรในพื้นที่ป่า เช่น การปลูกพืชเกษตรแซมในพื้นที่ป่าธรรมชาติ การนำสัตว์ไปเลี้ยงในป่า การเก็บผลผลิตจากป่ามาใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน และการใช้พื้นที่ป่าทำการเพาะปลูกในบางช่วงเวลาสลับกับการปล่อยให้พื้นที่คืนสภาพกลับไปทำการเกษตรรูปแบบนี้ส่วนใหญ่พบในชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดกับพื้นที่ป่าธรรมชาติ

เกษตรกรจะทำการผลิตโดยไม่ให้กระทบต่อพื้นที่ป่าเดิม เช่น ไม้โค่นไม้ป่า หรือ การนำผลผลิตจากป่ามาใช้ประโยชน์โดยไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ รูปแบบเกษตรที่พบ เช่น การทำสวนเมี่ยง (ชา) สวนมะแขว่น ตาว ปอสา กัง ฯลฯ ในภาคเหนือ การทำสวนทุเรียน มังคุด ลองกอง สะตอเหรีียง ฯลฯ ในภาคใต้

วนเกษตรเป็นแนวคิดและทางเลือกปฏิบัติทางการเกษตรแบบหนึ่งซึ่งรูปแบบจะแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น และสภาพพื้นที่ โดยสามารถแบ่งเป็นหลายประเภท ดังนี้

๑. วนเกษตรแบบบ้านสวน มีต้นไม้และพืชผลหลายชั้นความสูง โดยปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น สมุนไพร และพืชผักสวนครัวในบริเวณบ้าน

๒. วนเกษตรที่มีต้นไม้แทรกในไร่ นาหรือทุ่งหญ้า เหมาะกับพื้นที่ซึ่งมีลักษณะสูงๆ ต่ำๆ โดยปลูกต้นไม้เสริมในที่ที่ไม่เหมาะสมกับพืชผล เช่น ที่เนินหรือที่ลุ่มน้ำขัง และปลูกพืชในที่ราบหรือที่สม่ำเสมอ

๓. วนเกษตรที่มีต้นไม้ล้อมไร่ นา เหมาะกับพื้นที่ไร่ นาซึ่งมีลมแรงพืชผลได้รับความเสียหายจากลมพายุอยู่เสมอ จึงต้องปลูกต้นไม้เพิ่มความชุ่มชื้น บังแดดบังลมให้กับพืชผลที่ต้องการร่มเงาและความชื้น

๔. วนเกษตรที่มีแถบต้นไม้และพืชผลสลับกัน เหมาะกับพื้นที่ที่มีความลาดชันเป็นแนว ยาวน้ำไหลเซาะหน้าดินมาก แถบต้นไม้ซึ่งปลูกไว้สองถึงสามแถวสลับกับพืชผลเป็นช่วงๆ ขวางความลาดชันจะช่วยรักษาหน้าดิน และในระยะยาวจะทำให้เกิดชั้นบันไดดินแบบธรรมชาติให้กับพื้นที่ สำหรับแถบพืช อาจมีความกว้าง ๕-๒๐ เมตร ตามความเหมาะสมของพื้นที่

๕. วนเกษตรใช้พื้นที่หมุนเวียนปลูกไม้ยืนต้น พืชผล และเลี้ยงสัตว์ เหมาะกับพื้นที่ขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ซึ่งมีพื้นที่พอที่จะปลูกพืชผลเป็นแปลงหมุนเวียน โดยมีแปลงไม้ยืนต้นร่วมกับการเลี้ยงสัตว์แบบหมุนเวียนเพื่อฟื้นฟูดิน

๒.๕.๓ การเกษตรอินทรีย์ (Organic Farming)

การเกษตรอินทรีย์ หมายถึง ระบบการเกษตรที่มีวิธีการผลิตที่ปลอดสารพิษ การเกษตรอินทรีย์ เป็นการเกษตรที่เน้นการสร้างความสมบูรณ์ให้กับดินโดยใช้วิธีทางธรรมชาติ เช่น การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ มีการควบคุมและกำจัดศัตรูพืชโดยชีววิธี ภายนอก และอินทรีย์เคมี

การเกษตรอินทรีย์เป็นการเกษตรที่มีแนวคิดมาจากโลกตะวันตก โดยเซอร์อัลเบิร์ต โฮวาร์ด เป็นผู้วางรากฐานศาสตร์แห่งเกษตรอินทรีย์ โฮวาร์ดเริ่มต้นด้วยการเป็นนักวิทยาศาสตร์ในห้องทดลอง และเริ่มมองเห็นข้อจำกัดในห้องทดลอง ในเวลาต่อมา เมื่อเขาเนื่องจากการได้รับผลกระทบจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่ทำให้มีสารพิษตกค้างในผลผลิต ทำให้เป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้บริโภค อีกทั้งปัญหาความเสื่อมโทรมของดินจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ทำให้แนวคิดการเกษตรอินทรีย์เริ่มได้รับความสนใจจากทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคในประเทศไทย

ปัจจุบัน มีการทำเกษตรอินทรีย์ในหลายจังหวัดในประเทศไทย เช่น กลุ่มเกษตรกรทำนา นาไผ่ แห่งตำบลนาไผ่ อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร เป็นกลุ่มชุมชนเข้มแข็งที่ลุกขึ้นมาสร้างพลังแห่งการพึ่งพาตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งกองทุนร้านค้าชุมชน จัดตั้งศูนย์สุขภาพธุรกิจชุมชนด้านสมุนไพร เปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากเกษตรที่ใช้สารเคมีมาเป็นเกษตรอินทรีย์ จนกลายเป็นแหล่ง

ปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ส่งออกแหล่งใหญ่ที่สุดในประเทศ และจัดตั้งโรงสีข้าวชุมชนที่ชาวบ้านเป็นผู้บริหารเอง เพื่อลดปัญหาการปนเปื้อนระหว่างข้าวอินทรีย์กับข้าวที่ใช้สารเคมีจากการนำข้าวไปสีตามโรงทั่วไป

อย่างไรก็ตาม วิจิตร บุญสูง (พ่อวิจิตร) แกนนำชาวบ้านในตำบลนาโสน ผู้ได้ชื่อว่าเป็น “ปราชญ์” คนหนึ่งในแผ่นดิน ได้พิจารณาเห็นว่า แม้ชาวบ้านจะเปลี่ยนมาทำนาแบบอินทรีย์ปลอดภัยจากสารเคมี ถึงขั้นได้รับการรับรองมาตรฐานสำนักงานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ก็ตาม แต่นั่นไม่ได้เป็นเครื่องยืนยันว่าคุณภาพชีวิตของชาวนาอินทรีย์จะดีขึ้นอย่างที่ควรจะเป็น เพราะยังมีการกินใช้ อบายมุขต่างๆ จึงยังคงเป็นหนี้ซ้ำซาก ใช้ชีวิตลุ่มๆ ดอนๆ กับกระแสทุนนิยมบริโภคนิยมอยู่เช่นเดิม เพราะขาด “ธรรม” พ่อวิจิตรกล่าวว่า คนทำเกษตรอินทรีย์ต้องมีธรรมะประจำใจ จึงจะสามารถทำนาที่ต้องดูแลเอาใจใส่มากเป็นพิเศษอย่างมีความสุขและด้วยความซื่อสัตย์ เกษตรอินทรีย์ไม่ได้มีไว้เพียงเพื่อขาย แต่เป็นวิถีที่พ่อวิจิตรเรียกว่าเกษตรเกื้อกูล นอกจากเกื้อกูลต่อสภาพแวดล้อม ต่อดิน ต่อคน บริโภคแล้ว ยังต้องเกื้อกูลต่อคนปลูก นำพาชีวิตไปสู่ความสมถะเรียบง่าย พึ่งตนเอง และรู้จักพอเพียง

๒.๕.๔ การเกษตรทฤษฎีใหม่

จากพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ที่ได้ทรงพระราชทานไว้เนื่องในวโรกาสต่าง ๆ พอดีจะสรุปความหมายของการเกษตรทฤษฎีใหม่(New Theory) ว่าน่าจะหมายถึง แนวทางปฏิบัติเพื่อให้เกษตรกรที่มีที่ดินถือครองประมาณ ๑๐ - ๑๕ ไร่ สามารถมีน้ำใช้เพื่อการเกษตรอย่างพอเพียงตลอดปี และใช้น้ำกับที่ดินที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อให้มีกินตามอัตภาพ คือ ไม่ได้รวยมากแต่พอกิน ไม่อดอยาก โดยการแบ่งที่ดินที่ถือครองออกเป็นสัดส่วน ดังนี้ ส่วนที่หนึ่งร้อยละ ๓๐ ของพื้นที่สำหรับขุดสระ ส่วนที่สองร้อยละ ๖๐ ของพื้นที่สำหรับทำนาปลูกข้าว และปลูกพืชไร่ทำสวน และส่วนที่สามร้อยละ ๑๐ ของพื้นที่สำหรับเป็นที่บริการ เช่น ทางเดิน ที่อยู่ อาศัย หรืออื่น ๆ

ทฤษฎีใหม่สามารถสรุปได้เป็นขั้นต่างๆ รวม ๓ ขั้น คือ

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๑ “พอมีพอกิน”

๑. เป็นวิธีปฏิบัติของเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินจำนวนน้อย (ประมาณ ๑๕ ไร่)

๒. หลักสำคัญ : เกษตรกรมีความพอเพียงโดยเลี้ยงตัวเองได้ (Self-sufficiency) ในระดับชีวิตทั้งประหยัดก่อน ทั้งนี้ต้องมีความสามัคคีในท้องถิ่น

๓. มีการผลิตข้าวบริโภคพอเพียงประจำปี โดยถือว่าครอบครัวหนึ่งทำนา ๕ ไร่ จะมีข้าวพอกินตลอดปี ข้อนี้เป็นหลักสำคัญของทฤษฎีนี้

๔. เพื่อการนี้จะต้องใช้หลักว่า ต้องมีน้ำ ๑,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อไร่ ฉะนั้น ๕ ไร่ ต้องมี ๕,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร ถ้ามี ๑๐ ไร่ จะต้องมีน้ำ ๑๐,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อปี จึงได้สูตรคร่าวๆว่าแต่ละแปลงประกอบด้วย

๔.๑ นา ๕ ไร่ และพีชไร่/สวน ๕ ไร่

๔.๒ สระน้ำ ๓ ไร่ ลึก ๔ เมตร จะประมาณ ๑๙,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร

๔.๓ ที่อยู่อาศัย และอื่นๆ ๒ ไร่ รวมทั้งหมด ๑๕ ไร่

๕. อุปสรรคสำคัญที่สุด คือ อ่างเก็บน้ำ หรือสระที่ได้รับน้ำให้เต็มเพียงปีละหนึ่งครั้งจะมีการระเหยวันละ ๓ เซนติเมตร โดยเฉลี่ยในวันที่ฝนไม่ตก หมายความว่าในปีหนึ่ง ถ้านับว่าแห้ง ๓๐๐ วัน ระดับน้ำของสระจะลดลง ๓ เมตร (ในกรณีนี้ ๓ ใน ๔ ส่วน ของ ๑๙,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร น้ำที่ใช้ได้จะเหลือ ๔,๗๕๐ ลูกบาศก์เมตร) จึงจะต้องมีการเติมน้ำเพื่อให้เพียงพอ

๖. มีความจำเป็นที่จะต้องมีการเติมน้ำเพื่อให้เพียงพอ

๗. ปัญหาใหญ่อีกข้อหนึ่ง คือ ราคาการลงทุนค่อนข้างสูง เกษตรกรจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากคนภายนอก เช่น จากราชการ มูลนิธิ และเอกชน

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๒ “อยู่ดีกินดี”

เมื่อเกษตรกรเริ่มเข้าใจวิธีการ และดำเนินการในที่ดินของตนเองแล้ว เมื่อเริ่มได้ผลก็ต้องเริ่มขั้นที่สอง คือ ให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่ม หรือสหกรณ์ร่วมแรงใน

๑. การผลิต (พันธุ์พืช เตรียมดิน ชลประทาน)

๒. การตลาด (ลานตากข้าว ยุ้ง เครื่องสีข้าว การจำหน่ายผลผลิต)

๓. การเป็นอยู่ (กะปิ น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม)

๔. สวัสดิการ (สาธารณสุข เงินกู้)

๕. การศึกษา (โรงเรียน ทุนการศึกษา)

๖. สังคมและศาสนาด้วยความร่วมมือของหน่วยราชการ มูลนิธิ และเอกชน

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๓ “มั่งมีศรีสุข”

ติดต่อร่วมมือกับแหล่งเงิน (ธนาคาร) และกับแหล่งพลังงาน (บริษัทน้ำมัน) ตั้งและบริหารโรงสี (๒.การตลาด) ตั้งและบริหารสหกรณ์ (๑.การผลิต ๓.การเป็นอยู่) ช่วยลงทุน (๑.การผลิต ๒.การตลาด) ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิต (๔.สวัสดิการ ๕.การศึกษา ๖.สังคมและศาสนา) ทั้งนี้ ทั้งฝ่ายเกษตรกรและฝ่ายธนาคารกับบริษัทจะได้รับประโยชน์ ดังนี้

๑. เกษตรกรขายข้าวในราคาสูง (ไม่ถูกกดราคา) ธนาคารและบริษัทสามารถซื้อข้าวบริโภคในราคาต่ำ (ซื้อข้าวเปลือกตรงจากเกษตรกรและมาสีเอง) (๒.การตลาด)

๒. เกษตรกรซื้อเครื่องอุปโภค บริโภคในราคาต่ำ (เป็นร้านสหกรณ์ ราคาขายส่ง) (๑.การผลิต ๒.การเป็นอยู่)

๓. ธนาคารกับบริษัท จะสามารถกระจายบุคลากรในการนำแนวทฤษฎีใหม่ไปสู่การปฏิบัติ นั้นได้มีการยึดแนวคิดอย่างตรงๆ ทำให้บางพื้นที่ไม่สามารถทำได้ จึงได้มีการเสนอข้อควรทำสำหรับทฤษฎีใหม่ขั้นต้นไว้ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของพื้นที่

แนวพระราชดำรัสเกี่ยวกับการเกษตรทฤษฎีใหม่

๑. เป็นวิธีปฏิบัติของเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินจำนวนน้อย (ประมาณ ๑๕ ไร่) ซึ่งเป็นจำนวนการถือครองที่ดินโดยเฉลี่ยของเกษตรกรทั่วไป

๒. ให้เกษตรกรมีความเพียงพอ โดยเลี้ยงตัวเองได้ในระดับที่ประหยัดก่อนทั้งนี้ต้องมีความสามัคคีกันในท้องถิ่น

๓. มีข้าวบริโภคเพียงพอประจำปี โดยถือว่าครอบครัวหนึ่งทำนา ๕ ไร่ จะมีข้าวพอกินตลอดปี

๔. เพื่อการนี้จะต้องใช้หลักเกณฑ์ที่ว่าต้องมีน้ำใช้ระหว่างช่วงฤดูแล้ง ๑,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร ต่อ ๑ ไร่

ประโยชน์ของทฤษฎีใหม่

๑. ทำให้ประชาชนมีกินตามอัตภาพ คือไม่ได้รวยมาก แต่พอกิน ไม่อดอยาก

๒. ถ้าน้ำมีพอดี ปีไหนก็สามารถทำการเกษตรหรือปลูกข้าวนาปีได้ และหากมีน้ำน้อยในหน้าแล้ง สามารถใช้น้ำที่กักเอาไว้ในสระเก็บน้ำของแต่ละแปลงมาทำการเพาะปลูกแม้แต่ข้าวก็กยังสามารถปลูกได้โดยไม่จำเป็นต้องเบียดเบียนชลประทานระบบใหญ่ และอาจปลูกผักเลี้ยงปลา หรือทำอะไรก็ได้ ดังนั้น ทฤษฎีใหม่สามารถช่วยป้องกันการขาดแคลนน้ำ

๓. ในสภาวะปกติ สามารถทำให้มีรายได้มากขึ้น เนื่องจากมีแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูกตลอดเวลา และมีการทำกิจกรรมการเกษตรอย่างต่อเนื่อง

๔. ในสภาวะที่ประสบอุทกภัย สามารถฟื้นตัวได้โดยไม่ต้องพึ่งพาทางราชการมากเกินไป ทำให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้

จะเห็นได้ว่าการพัฒนาตามแนวคิด ทฤษฎีใหม่ ถือว่าเป็นแก่นแห่งการพัฒนาอย่างแท้จริง เพราะเป็นการพัฒนาด้านการเกษตร ชุมชน ชนบท การผลิต เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสิ่งสำคัญที่สุดเกี่ยวกับวิถีคิดและจิตสำนึกของคน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเริ่มที่ตัวบุคคลก่อน และไปถึงครอบครัว ชุมชน สังคม ตามลำดับดังนั้น การทำการเกษตรทฤษฎีใหม่จึงมีความสำคัญและมีบทบาทต่อภาคการเกษตร ซึ่งส่งผลต่อการเจริญเติบโตของประเทศอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม ต้องมีองค์ประกอบหลายประการที่จะทำให้การทำเกษตรวิธีนี้ประสบความสำเร็จและก้าวไปอย่างมั่นคงไม่ล้มเลิกกลางคันมีการขยายผลที่เหมาะสมในทุกด้านไม่ขยายผลรวดเร็วเกินไป

๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

ความหมายของการพัฒนาชุมชนได้มีนักวิชาการหลายๆท่านได้ให้ความหมายไว้มากมาย จึงขอนำมากล่าวไว้ ณ ที่นี้พอสังเขปดังนี้

สุเทพเขาวลิตกล่าวว่าการพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาความคิดและความสามารถของประชาชนในการทำงานร่วมมือกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลประชาชนและระหว่างประชาชนด้วยกันเองเพื่อปรับปรุงตนเองและชุมชนไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทั้งในทางเศรษฐกิจสังคมการศึกษาอนามัยและขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมอันจะนำไปสู่ความมั่นคงของประเทศในการปกครองระบอบประชาธิปไตย^{๖๖}

นิรันดร์จวงวุฒิเวศย์การพัฒนาชุมชนหมายถึงความเพียรพยายามอยู่ร่วมกันของประชาชนเพื่อปรับปรุงความสามารถของประชาชนในการมีส่วนร่วมการกำหนดวิถีชีวิตของตนเองและการฝึกหัดระดมความเพียรพยายามในการทำกิจกรรมของชุมชน^{๖๗}

อภิชัยพันธเสนให้ความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่าคือลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองที่ตั้งใจกระทำให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเพื่อวัตถุประสงค์ในการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นจากสภาพคล่องการพัฒนาที่มีการกินที่อยู่ดีมีการส่งเสริมให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้มีการปรับปรุงตัดแปลงหรือควบคุมทรัพยากรและสภาพแวดล้อมมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองกับสังคมภายนอกชุมชนของตนตลอดจนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของชุมชนเป็นสำคัญ^{๖๘}

จากแนวคิดและความหมายของการพัฒนาชุมชนซึ่งตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน(Popular Participation)ในกระบวนการเพื่อสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนของตนซึ่งสรุปเป็นวัตถุประสงค์หลักของการพัฒนาได้^{๖๙} ดังนี้

๑. สร้างความมั่นคงเป็นปึกแผ่นของหมู่บ้านและตำบลส่งเสริมให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นต่อตนเองและมีความรับผิดชอบต่อชุมชน
๒. ส่งเสริมให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มจากอาชีพเกษตรและอุตสาหกรรมภายในครอบครัว
๓. ส่งเสริมการศึกษาสภาพชีวิตและพัฒนาสิ่งแวดล้อมของชุมชนหรือการดำรงชีวิตอันดีงามของประชาชน
๔. ส่งเสริมให้ประชาชนเรียนรู้และเข้าใจการปฏิบัติตนเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและการปกครองตนเอง

^{๖๖} สุเทพ เขาวลิต, **หลักการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๘.

^{๖๗} นิรันดร์ จวงวุฒิเวศน์, **กลวิธี-แนวทาง-วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณ, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

^{๖๘} อภิชัย พันธเสน, **แนวคิดทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่งจำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๕.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๕.

๕. ส่งเสริมให้ประชาชนยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติและดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมอันดีงามของสังคม

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าวัตถุประสงค์ของการทำงานพัฒนานั้นก็เพื่อที่จะลดช่องว่างระหว่างบุคคล๒กลุ่มใหญ่ๆในสังคมให้มีคุณภาพชีวิตที่ใกล้เคียงกันถึงแม้เราจะยอมรับว่าเป็นได้ยากก็ตามแต่การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาบนพื้นฐานของชุมชนที่ต้องคำนึงถึงความต้องการของชุมชนกับทรัพยากรที่ชุมชนนั้นมีอยู่เป็นหลักเพื่อที่จะช่วยให้ชุมชนมีความตระหนักว่าตนเองเป็นเจ้าของโครงการพัฒนานั้นด้วย

ในการพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นกว่าเดิมชุมชนคือกลุ่มคนที่ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยกันเป็นเวลานานระยะหนึ่งโดยมีแบบแผนแนวทางการใช้ชีวิตร่วมกันการพัฒนาชุมชนจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงชุมชนหรือกลุ่มรวมทั้งสภาพแวดล้อมในชุมชนให้ดีขึ้นความดีขึ้นมาอาจจะได้จากความรู้สูงชันการเป็นอยู่ดีขึ้นประชาชนมีสุขภาพอนามัยที่ดีมีระเบียบวินัยและมีการสื่อสารคมนาคมที่สะดวกซึ่งการพัฒนาชุมชนจะเน้นที่การพัฒนาทรัพยากรบุคคลหรือมนุษย์ให้เจริญ^{๗๐}

แนวคิดการพัฒนาชุมชนเป็นการสร้างความเข้มแข็งภายในสังคมและทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในชุมชนซึ่งแนวคิดการพัฒนาได้มีนักวิชาการทางสังคมศาสตร์ได้ให้แนวคิดไว้ดังนี้

ผ.ศ. สรยาพลศรีให้แนวคิดการพัฒนาชุมชนดังต่อไปนี้

๑) คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชนในการพัฒนาชุมชนต้องเชื่อมั่นและศักยภาพของมนุษย์เพราะมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองและชุมชนจนมีมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๒) การมีส่วนร่วมของประชาชนการพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วมแสดงแนวคิดร่วมปฏิบัติและรับผิดชอบร่วมกันทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นหน้าที่ของประชาชนเพราะการพัฒนาเป็นของประชาชนเพื่อประชาชนโดยประชาชนเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและสังคม

๓) การช่วยเหลือตัวเองและชุมชนในการพัฒนาเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนให้สามารถพัฒนาตัวเองและชุมชนการขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนต้องเป็นสิ่งที่ไม่เกินขีดความสามารถของประชาชนในชุมชน

๔) การใช้ทรัพยากรในชุมชนการพัฒนาย่อมเกิดประโยชน์แก่ชุมชนโดยการใช้ทรัพยากรในชุมชนเช่นคนเงินวัสดุอุปกรณ์และทรัพยากรอื่นๆที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชนของตนเองโดยไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกชุมชนเพราะชุมชนอื่น ๆ ก็ต้องมีการนำทรัพยากรเพื่อพัฒนาชุมชนเช่นกันและเป็นการผลักดันเพื่อปลูกจิตสำนึกการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนของตน

๕) การริเริ่มของประชาชนในชุมชนการพัฒนาเป็นสิทธิเสรีภาพของคนในการพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการพัฒนาอย่างแท้จริงโดยประชาชนได้ริเริ่มในการจัดการโครงการต่างๆ

^{๗๐} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, พุทธสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๐๐.

เพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนสามารถที่จะคิดเป็นทำเป็นและแก้ปัญหาของชุมชนตนเองโดยมิหวังจะพึ่งพาอาศัยองค์กรจากรัฐหรือชุมชนภายนอก

๖) ชีตความสามารถของชุมชนและรัฐบาลการพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นพัฒนาคนและทรัพยากรในท้องถิ่นเพราะรัฐบาลมีความจำกัดด้านขีดความสามารถทั้งบุคลากรงบประมาณหรือทรัพยากรส่วนขีดจำกัดของชุมชนในเรื่องความไม่พร้อมของคนและทรัพยากรไม่เพียงพอ

๗) การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชนการพัฒนาชุมชนจำเป็นที่จะต้องมีการประสานงานในระหว่างชุมชนและรัฐบาลเพื่อจะให้การพัฒนาประสบความสำเร็จโดยไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบงานเพียงฝ่ายเดียวเพราะรัฐบาลและชุมชนต่างมีขีดจำกัดความสามารถในการพัฒนาที่แตกต่างกัน

๘) การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จการพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมกันหลายด้านจะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้เพราะการพัฒนาที่มีหลายกิจกรรมทำให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกันเพื่อประหยัดแรงงานงบประมาณและเวลาที่ใช้การพัฒนาจึงต้องประสานงานกันหลายด้านทั้งตัวบุคคลหน่วยงานและองค์กรต่างๆ

๙) การสมดุลในการพัฒนาการพัฒนามีกิจกรรมต้องทำอยู่หลายด้านไม่ใช่มีเพียงกิจกรรมเดียวทำให้การดำเนินการต้องเป็นไปพร้อมกันทุกด้านไม่ให้เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะเพราะกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิดจึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วยเช่นความสมดุลระหว่างคนกับชุมชนชุมชนกับสิ่งแวดล้อมและความสมดุลระหว่างรูปธรรมและนามธรรม

๑๐) การศึกษาภาคชีวิตการพัฒนาชุมชนมีลักษณะที่ให้การศึกษแก่ประชาชนในชุมชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิตการพัฒนาชุมชนจึงต้องมีลักษณะที่เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องต่อกิจกรรมของชุมชนเป็นวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้และสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลเป็นโครงการที่มีแผนงานมุ่งเน้นความคิดของชุมชนเพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและเป็นขบวนการทางสังคมที่คอยกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวในการพัฒนาชุมชนตลอดเวลา^{๗๑}

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน ได้ให้ความเห็นในการพัฒนาชุมชนดังต่อไปนี้

“การพัฒนาชุมชนคือขบวนการที่มุ่งส่งเสริมประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นทุกด้านโดยประชาชนเป็นผู้ริเริ่มและมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุดและเสริมด้วยการช่วยเหลือจากภายนอกเท่าที่จำเป็น”^{๗๒}

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ ได้ให้ความเห็นในการพัฒนาชุมชนแบ่งออก๑๐อย่างดังต่อไปนี้

^{๗๑} สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า๔๔-๔๕.

^{๗๒} วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, **การพัฒนาชนบทไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๖.

- ๑) คนเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญที่สุด
- ๒) การช่วยเหลือตนเอง
- ๓) ความต้องการที่แท้จริงของชุมชน
- ๔) ความคติริเริ่มของชุมชน
- ๕) ความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชน
- ๖) ความสมดุลของการพัฒนา
- ๗) การใช้ทรัพยากรในชุมชน
- ๘) การดำเนินงานตั้งอยู่บนรากฐานของหลักประชาธิปไตย
- ๙) การประสานงาน
- ๑๐) การผสมผสาน^{๗๓}

สุวิทย์ ยິงวรพันธ์^{๗๓}ได้ให้ความหมายว่าการพัฒนาชุมชนคือกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดียิ่งขึ้นทั้งนี้โดยประชาชนเข้าร่วมมีริเริ่มดำเนินงานเองและสรุปความสำคัญของการพัฒนาชุมชนไว้ดังนี้

- ๑) การปรับปรุงส่งเสริมให้ชุมชนหนึ่งดีขึ้นหรือมีวิวัฒนาการดีขึ้นโดยมีวิวัฒนาการดีขึ้นคือเจริญด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมจะต้องพัฒนาด้านวัตถุและพัฒนาด้านจิตใจ
- ๒) การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นการส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนทั้งนี้โดยประชาชนเข้าร่วมมือและริเริ่มดำเนินงานเอง^{๗๔}

สมพร เทพสิทธิ์าให้แนวคิดในการพัฒนาดังต่อไปนี้ “การพัฒนาเป็นการทำให้เกิดความเจริญขึ้นหรือดีขึ้นทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจจึงจะเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์เพราะชีวิตประกอบด้วยกายและจิตใจฉะนั้นหากได้รับการพัฒนาจะขาดส่วนหนึ่งไปก็ไม่สามารถที่จะเรียกว่าเป็นการพัฒนาที่ดีหรือเป็นชีวิตที่สมบูรณ์”^{๗๕}

พระมหาณรงค์จิตโตโสภโณได้กล่าวถึงการพัฒนาของพระสงฆ์ที่กำลังปฏิบัติอยู่ในพอจะสรุปดังนี้พัฒนาจิตวิญญานของมนุษย์ด้วยการมีสำนักปฏิบัติธรรมทำหน้าที่ให้การศึกษาทาง

^{๗๓}วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, หลักการพัฒนาชุมชนการพัฒนาชุมชนประยุกต์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๐.

^{๗๔}สุวิทย์ ยິงวรพันธ์. การพัฒนาในชุมชน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :<http://comdev.ricr.ac.th/elearning.htm> [๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

^{๗๕}สมพร เทพสิทธิ์า, การพัฒนาแบบยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมชายการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๓.

พระพุทธศาสนาแก่ประชาชนและการเป็นผู้นำในการพัฒนาชนบทในรูปแบบต่างๆเพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาท้องถิ่นให้มีความเจริญก้าวหน้า^{๗๖}

การพัฒนาชุมชนคือการเน้นศักยภาพความรู้ความสามารถทางทรัพยากรท้องถิ่นทั้งตัวบุคคลเงินอุดหนุนและทรัพยากรอื่นๆภายในชุมชนโดยเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนในการพัฒนาโดยการร่วมมือกันคิดริเริ่มสร้างประโยชน์เพื่อความผาสุกและแก้ไขปัญหาเครื่องกีดขวางที่ก่อให้เกิดความวุ่นวายโดยดำเนินการงานให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างบุคคลกับบุคคลบุคคลกับชุมชนและชุมชนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างความรู้แก่ทุกเพศทุกวัยในชุมชนและเป็นการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตของชุมชน

๒.๗ แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาชุมชนตามแนวพุทธศาสนา

การพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรมมีสูงขึ้นไปทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรมจนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนในชนบทล่มสลายการพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลักนี้ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่างๆโดยเฉพาะปัญหาทางด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมและในท่ามกลางความตึงตันของการแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตกนี้ก็ได้นักคิดต่างๆได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นความเป็นตัวของตัวเองคือการที่จะต้องพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุไปพร้อมๆกันดังที่พระธรรมปิฎก (ปยุตฺตฺ) กล่าวไว้ว่า^{๗๗} เป้าหมายของการพัฒนาคือการปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากความทุกข์ทั้งทางกายและทางจิตใจโดยการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจอันเกิดจากความมีอิสรภาพที่พึ่งตนเองได้และความเข้มแข็งของบุคคลและสังคมซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นระดับของการพัฒนาประการหนึ่งในบรรดาตัวชี้วัด ๔ ประการคือ

๑. พัฒนากายมีการพัฒนาทางกายภาพอันได้แก่มีร่างกายแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บไม่ขาดอาหารมีเสื้อผ้าที่อยู่อาศัยยารักษาโรคมีสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมที่ดี

๒. พัฒนาศีลมีการพัฒนาด้านระเบียบกฎเกณฑ์กฎหมายอันเป็นกติกาในการอยู่ร่วมกันในสังคมที่ให้ความสงบสุขเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายสามารถจัดข้อขัดแย้งและจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างยุติธรรมโดยเฉพาะเป็นกติกาที่อยู่ในจิตสำนึกของผู้คนที่เรียกว่าเป็นการพัฒนาสังคม

^{๗๖} พระมหาณรงค์ จิตตโสภณ, พระพุทธศาสนากับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๗-๒๘.

^{๗๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมจำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๗๙-๘๑.

๓. พัฒนาจิตมีการพัฒนาจิตใจด้วยการฝึกอบรมจิตใจให้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๓ ด้าน คือคุณภาพจิตสมรรถภาพจิตและสุขภาพจิต

๓.๑ คุณภาพจิตเป็นจิตที่มีพื้นฐานที่ได้อันได้แก่มีเมตตาความรักความเป็นมิตร ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นมีความกรุณาไม่เจี๊ยงสละแบ่งปันมีน้ำใจเพื่อแผ่อบอ้อมอารี

๓.๒ สมรรถภาพจิตเป็นจิตที่มีความสามารถเนื่องจากถูกฝึกให้มีสติความ พากเพียรรู้งานมีความอดทนมีสมาธิแน่วแน่ มีศีลจะเอาจริงเอาจังมีความเด็ดเดี่ยวต่ออุปถัมภ์และ อุดมการณ์ในใจ

๓.๓ สุขภาพจิตเป็นจิตที่มีสุขภาพดีมีจิตใจเป็นสุขสดชื่นร่าเริงเบิกบานปลอดโปร่ง สงบผ่องใสไม่ขุ่นมัว

๔. พัฒนาปัญญามีการพัฒนาปัญญาอันได้แก่ความรู้ความเข้าใจในศิลปะและศาสตร์ต่างๆ อย่างไม่มีอคติมีความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารคือโลก และชีวิตถึงขั้นทำจิตให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์

การพัฒนาเชิงพุทธศาสตร์นี้จึงเป็นการพัฒนาที่สะท้อนให้เห็นปัญหาของการพัฒนาที่เน้น ทางด้านวัตถุโดยขาดการพัฒนาด้านจิตใจซึ่งการพัฒนาเชิงพุทธนี้จะต้องพัฒนาทั้งด้านวัตถุกับจิตใจให้ มีความสมดุลและสัมพันธ์กันดังที่ทางคณะสงฆ์อัครเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรม ที่มีทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ มีรายละเอียดดังนี้

นอกจากนี้ การพัฒนาที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวทำให้เกิด ช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรมมีสูงขึ้นทำให้ มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรมจนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนใน ชนบทล่มสลายการพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลักนี้ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่างๆโดยเฉพาะปัญหา ทางด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมและในท่ามกลางความตึงตันของการ แก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตกนี้ก็ได้มีนักคิดต่างๆได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับ การพัฒนาที่เน้นความเป็นตะวันออกคือการพัฒนาที่ด้านจิตใจและวัตถุไปพร้อมๆกันสอดคล้อง กับ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้เสนอแนวคิดเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมที่เกิดจาก ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์เป็นพื้นฐานสมาชิกของสังคมทุกคนต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ถูกต้องเพื่อ ส่วนรวมโดยอาศัยพุทธธรรมเป็นแนวทางเพื่อขจัดความเห็นแก่ตัวเช่นพ่อค้าก็ปฏิบัติหน้าที่ของตนใน การค้าขายอย่างสุจริตไม่เอาเปรียบลูกค้าและไม่หลอกลวงลูกค้าผู้ประกอบการก็ปกครองตามหน้าที่ของ ตนโดยให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนและไม่เอาเปรียบประชาชน^{๗๘} เป็นต้น

^{๗๘} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), *รากฐานที่มั่นคงแห่งความเป็นมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๒๑).

สัมพันธ์เตชะอริกและคณะ^{๗๙} ได้กล่าวว่า หลวงพ่อนานแห่งวัดสามัคคีจังหวัดสุรินทร์ได้ใช้หลักธรรมขัดเกลาสั่งสอนชาวบ้านเพื่อให้เกิดความพร้อมที่จะร่วมกันทำงานเพื่อพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาชีวิตและชุมชนโดยใช้หลักอริยสัจ๔มาอธิบายว่า

ทุกข์คือการที่ชาวบ้านมีหนี้สินความยากจนเกิดอบายมุขพุ่มเฟือยโดยกตัญญูตรีต

สมุทัยคือสาเหตุแห่งทุกข์เพราะไม่ได้เก็บรักษาทรัพย์การเสียเปรียบนายทุนการโดนเอาไรต์เอาเปรียบในชีวิตประจำวัน

นิโรธคือความดับทุกข์โดยจะมีการบริหารจัดการชีวิตและชุมชนให้มีความสุขขึ้นมีจิตใจที่สูงขึ้นโดยใช้หลักกรรมฐานเป็นตัวพื้นฐานที่ทำให้จิตใจยอมรับต่อปัญหาและสามารถต่อสู้กับปัญหาได้

มรรคคือวิธีการโดยมีกิจกรรมสหบาลข้าวร้านค้าชุมชนกลุ่มออมทรัพย์ทั้ง๓กิจกรรมนำไปสู่มรรคควบคู่กับกิจกรรมอื่นๆ

นอกจากนี้หลวงพ่อนานยังค่อยๆสอนคนเป็นกลุ่มเล็กๆและใช้วิธีการซึมซับตามธรรมชาติของคนแต่ละระดับบางคนรับได้เร็วบางคนช้าจึงต้องอดทนไม่ใจร้อนเน้นให้ชาวบ้านรู้จักตัวเองรู้จักปัญหา รู้จักลดอบายมุขอยากพึ่งตนเองจนนำไปสู่การเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนา

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์^{๘๐} กล่าวว่าเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางความคิดและความอับจนของการพัฒนาตามแบบจำลองของตะวันตกผลักดันให้หลายกลุ่มชวนไปหาปรัชญาตะวันออกโดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธปรัชญาในบางประเทศได้มีการนำเอาแนวความคิดบางอย่างของพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมที่ต้องเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหลายมิติคือ

๑. การพัฒนาต้องอาศัยวัฒนธรรมพื้นฐานของตนเองโดยนำเอาพุทธปรัชญามาปรับปรุงใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนในชนบท

๒. การพัฒนาโดยการปฏิวัติวัฒนธรรมหมายถึงการปฏิเสธรวัฒนธรรมแบบทุนนิยมเช่นการบูชาวัตถุกลุ่มหลงความเจริญในเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมรวมทั้งวัฒนธรรมแห่งการบริโภครวมทั้งวัฒนธรรมแห่งการบริโภครวมทั้งวัฒนธรรมแบบนี้ทำให้มนุษย์หลงลืมความหมายของชีวิตอย่างสิ้นเชิง

๓. ความหลากหลายของภูมิปัญญาชาวบ้านและวัฒนธรรมพื้นบ้านจะเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

๔. สิ่งที่เราได้จากความหมายใหญ่ของการพัฒนาแบบพุทธคือ “จริยธรรมในการพัฒนา” จริยธรรมเป็นเรื่องที่จะบอกเราว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดีงามอะไรเป็นสิ่งชั่วร้ายนอกจากนี้จริยธรรมยังบอก

^{๗๙} สัมพันธ์ เตชะอริกและคณะ, ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร:เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔.

^{๘๐} ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์และคณะ, วิธีวิทยาการศึกษาสังคมไทยวิถีใหม่แห่งการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : เอดิสันเพรสโปรดักส์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

เราอีกด้วยว่าอะไรควรทำและเราควรทำอย่างไรเพื่อที่จะให้สังคมและชีวิตของมนุษย์อยู่ในสภาพที่ดีงาม

การพัฒนาตามเชิงพุทธนี้ถึงแม้จะมีได้เป็นการแก้ปัญหาในยุคหลังสังคมอุตสาหกรรมได้อย่างสิ้นเชิงแต่ก็เป็นทางออกหรือเป็นแนวทางในการพัฒนาในระดับหนึ่งคือการพัฒนาที่มีรากฐานทางด้านวัฒนธรรมเพื่อที่จะได้ปรับตัวให้รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมในปัจจุบัน การพัฒนาเชิงพุทธศาสตร์นี้จึงเป็นการพัฒนาที่สะท้อนให้เห็นปัญหาของการพัฒนาที่เน้นทางด้านวัตถุ โดยขาดการพัฒนาด้านจิตใจซึ่งการพัฒนาเชิงพุทธนี้จะต้องพัฒนาทั้งด้านวัตถุกับจิตใจให้มีความสมดุลและสัมพันธ์กันดังที่ทางคณะสงฆ์อกระเปียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมที่มีทั้งการพัฒนาวัตถุและการพัฒนาจิตใจ

๒.๘ แนวทางการพัฒนาชุมชนสู่วิถีเกษตรตามแนวพุทธศาสนา

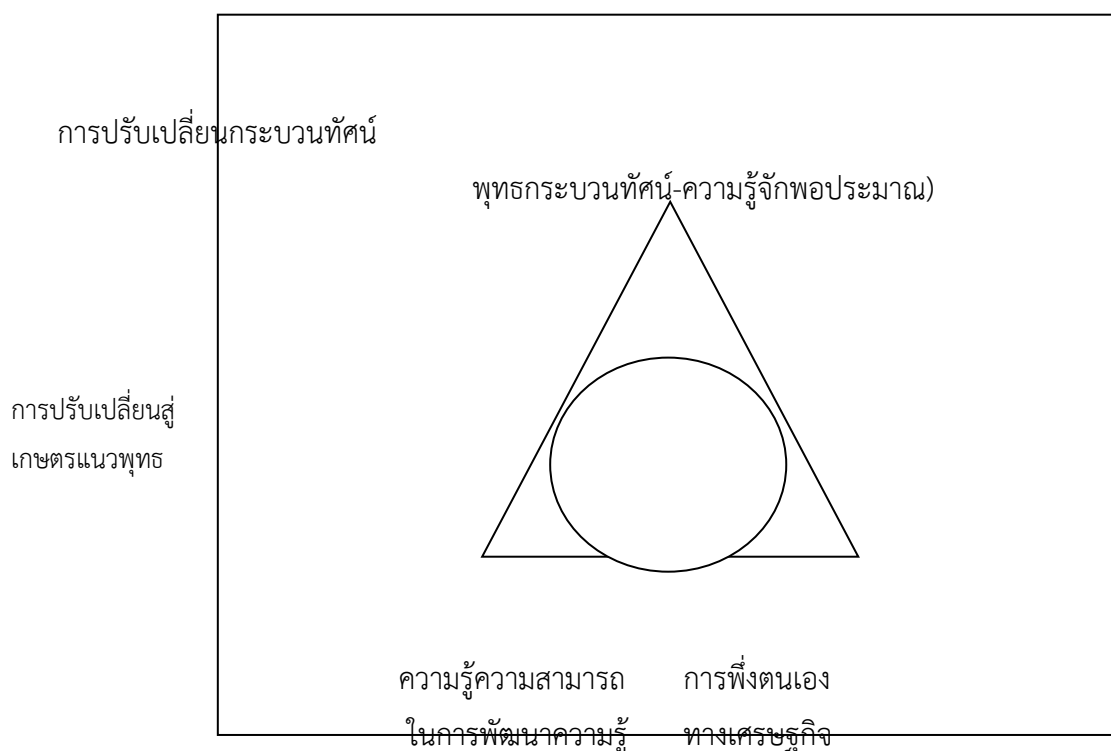
วิธีการที่ชุมชนใช้ในการจัดการตนเองของชุมชนเกษตรสู่ชุมชนเกษตรวิถีพุทธ ซึ่งสามารถอธิบายและอาจนำมาสร้างเป็นแนวทางในการจัดการตนเองของชุมชนได้ โดยเมื่อได้ถอดบทเรียนรู้เป็นแนวทางการจัดการตนเองสู่ชุมชนเกษตรวิถีพุทธ สามารถสรุปเป็นองค์ประกอบต่าง ๆ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๘.๑ การเกษตรแนวพุทธศาสนา

ในการทำการเกษตรทั้ง ๔ วิธีดังกล่าวข้างต้น ได้แก่ เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ เกษตรทฤษฎีใหม่ และวนเกษตร ล้วนแล้วแต่มีหลักการที่ไม่ใช้ความรุนแรง และยึดหลักอหิงสาในการปฏิบัติจะเน้นการพึ่งตนเองที่สอดคล้องกลมกลืนระหว่าง เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคมวัฒนธรรม สร้างความสามารถในการจัดการและการสร้างเครือข่ายหรือพันธมิตรในการประกอบอาชีพ ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของเกษตรกร ที่ยึดหลักธรรมคำสอนเป็นกรอบปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิต เช่น การทำบุญตักบาตรเนื่องในโอกาสต่าง ๆ การสมาทานศีล ความรู้จักพอประมาณในการบริโภค ตลอดจนการไม่เบียดเบียนธรรมชาติ สรรพพืชและสรรพสัตว์ต่าง ๆ ทั้งนี้ ก็เพื่อการพึ่งตนเองซึ่งเป็นเป้าหมายแห่งพระพุทธศาสนา จึงถือได้ว่าเกษตรกรดังกล่าวนี้มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปตามหลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักคำสอนเรื่องความรู้จักพอประมาณซึ่งตรงกันข้ามกับการเบียดเบียนเอารัดเอาเปรียบอันเป็นสาเหตุแห่งความรุนแรง ผลที่เกิดขึ้นจึงแตกต่างจากผลของเกษตรกรรมที่ปฏิบัติอยู่โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ในปัจจุบัน นั่นคือ แทนที่จะทำให้ระบบนิเวศและสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ถูกทำลายล้างจนเสื่อมโทรมลงทุกที กลับทำให้เกิดการฟื้นฟูระบบนิเวศจนคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้น และรักษาความอุดมสมบูรณ์นั้นไว้ได้อย่างยั่งยืน ซึ่งการรักษาทรัพยากรธรรมชาติด้วยวิธีการเกษตรดังกล่าว ก็คือการปฏิบัติธรรมควบคู่กันไปในช่วงเวลาเดียวกันนั่นเอง ดังนั้น ชุมชนเกษตรดังกล่าว

จึงมีกระบวนการปรับเปลี่ยนสู่เกษตรแนวพุทธ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเชื่อมโยงเป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกันกับความรู้และความสามารถในการพัฒนาความรู้ และการพึ่งตนเองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเบื้องต้น จะเป็นการพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ โดยมีการการผลิตแบบใช้เอง กินเอง มีความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุนไม่เป็นหนี้ จึงมีชีวิตที่สงบสุข มีเวลาและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมตามแผนภูมิดังนี้^{๘๑}

แผนภูมิที่ ๒ แสดงกระบวนการปรับเปลี่ยนสู่เกษตรแนวพุทธ



จะเห็นได้ว่า ชุมชนเกษตรยั่งยืนมีกระบวนการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เป็นพุทธกระบวนทัศน์สู่เกษตรแนวพุทธโดยยึดหลักธรรมคำสอนในเรื่อง ความรู้จักพอประมาณ ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นได้เองลอย ๆ หากแต่เกิดขึ้นโดยมีสัมพันธ์เกี่ยวข้องเชื่อมโยงเป็นเหตุปัจจัย ซึ่งกันและกันกับความรู้ ความสามารถในการพัฒนาความรู้ และการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔.

๒.๘.๒ กระบวนการผลิตเกษตรแนวพุทธศาสนา

จากการวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลให้ชุมชนเกษตรทั้ง ๔ แห่ง จัดการตนเองไปสู่ชุมชนเกษตรวิถีพุทธ และการถอดบทเรียนรู้แนวทางการจัดการตนเองสู่ชุมชนเกษตรวิถีพุทธ สามารถพบว่าวิธีการผลิต เป็นไปในลักษณะที่กิจกรรมในไร่นา สามารถรักษาระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่พึงปรารถนาไว้ได้ โดยเฉพาะสังคมที่เกษตรกรหรือผู้ผลิตเป็นเจ้าของปัจจัย การผลิตคนละเล็กคนละน้อย เช่น ที่ดิน และผู้ผลิตแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความอาทรต่อกันและกัน รักษาตัวให้ครอบครัวและชุมชนอยู่รอด การผลิตจึงมีลักษณะเป็นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน เพื่อขายก็ได้แต่ก็เพื่อให้ได้เงินมาซื้อสินค้าให้ครอบครัวดำรงชีวิตอยู่และเลี้ยงดูบุตรได้มากกว่าที่จะคิดขยายกิจการผลิตให้ใหญ่โต ให้มีกำไรสูงสุด ให้ร่ำรวย ความเชื่อและกระบวนการคิดดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่กำหนดการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตใน ๓ ประการหลัก คือ

๑. การปรับโครงสร้างการผลิตให้เหมาะสม อาทิเช่น ปรับปรุงบำรุงดินให้พื้นความอุดมสมบูรณ์โดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และปุ๋ยพืชสด ปรับแปลงนาให้มีกระตังน้ำใหญ่ขึ้น สร้างแหล่งน้ำ ในไร่นา ขุดสระหรือเจาะน้ำบาดาล และทำการล้อมรั้ว

๒. การลดหรือเลิกการใช้สารเคมีทั้งปุ๋ยเคมี และสารเคมีปราบศัตรูพืช มาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และการใช้น้ำหมักชีวภาพและสมุนไพรในการกำจัดหรือไล่ศัตรูพืช

๓. การผลิตหลากหลายและเกื้อกูลกัน โดยการปลูกพืชผัก พืชก่อนและหลังนา ไม้ยืนต้น ไม้ผลบนคันทนาหรือหัวไร่ปลายนา เลี้ยงสัตว์เพิ่มขึ้น

จะเห็นว่า เกษตรกรแนวพุทธมีลักษณะเป็นผู้ผลิตอิสระ และเป็นการประกอบสัมมาอาชีพ จึงได้ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตใน ๓ ประการหลัก คือ (๑) ปรับโครงสร้างการผลิต (๒) การลดหรือเลิกการใช้สารเคมีและ(๓) การผลิตหลากหลายและเกื้อกูลกัน

๒.๘.๓ รูปแบบเกษตรกรรมแนวพุทธศาสนา

จากการวิเคราะห์ปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลให้ชุมชนเกษตรทั้ง ๔ แห่ง จัดการตนเองไปสู่ชุมชนเกษตรวิถีพุทธ ซึ่งเมื่อได้ถอดบทเรียนรู้แนวทางการจัดการตนเองสู่ชุมชนเกษตรวิถีพุทธ ทำให้สามารถจำแนกรูปแบบเกษตรกรรมของการทำการเกษตรแนวพุทธหรืออาจเรียกว่า “พุทธเกษตร” ได้เป็น ๕ รูปแบบ (Farm model) โดยแต่ละรูปแบบจะมีส่วนประกอบหลักคล้ายกัน แต่มีส่วนประกอบอื่นที่ทำให้แตกต่างกันออกไป ตามลักษณะทางกายภาพของแต่ละพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนในภาคอีสาน ที่มีการคิดค้นและดัดแปลงภูมิปัญญาจัดการน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในแต่ละระบบนิเวศต่าง ๆ ได้แก่ ระบบนิเวศภู ระบบนิเวศโนนหรือเชิงเขา ระบบนิเวศดอนหรือโคก เป็นต้น

ซึ่งเมื่อประกอบกับการที่คนไทยบริโภคข้าวเป็นอาหารหลักซึ่งทำให้รูปแบบการทำการเกษตรในแนว
พุทธทั้ง ๕ รูปแบบมีจุดเด่นของแต่ละรูปแบบดังนี้^{๘๒}

๑. รูปแบบนา (ข้าว + ไม้ยืนต้น + ไม้ล้มลุก + วัชควายเปิดไถ่ + ปลาเลี้ยงและปลา
ธรรมชาติ) เป็นรูปแบบที่มีการเพาะปลูกตั้งแต่การปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก สมุนไพร ปลูกหญ้า
สำหรับเลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชก่อนและหลังนาในแปลงนานอกฤดูทำนา เช่น ถั่วลิสง ข้าวโพด เป็นต้น
ส่วนการเลี้ยงสัตว์จะใช้ฟางข้าว และใช้พื้นที่บนคันนา และหัวไร่ปลายนาเลี้ยงวัวควาย ในฤดูฝน
ส่วนในฤดูอื่นจะเลี้ยงวัวควายตามทุ่งนา เลี้ยงเป็ดไก่พื้นบ้าน ขุดสระเลี้ยงปลา และขุดสระดักปลา
ธรรมชาติ ปลูกผักเพื่อการบริโภคในครัวเรือน หรือปลูกผักตามขอบบ่อเพื่อขายเป็นรายได้เสริม
ประจำวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งรายที่มีแหล่งน้ำเพียงพอ

รูปแบบเกษตรกรรมรูปแบบนี้โดยทั่วไปจะมีความเหมาะสมกับระบบนิเวศพื้นที่ทุ่งราบ(ทุ่ง
นา) ซึ่งเป็นลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่ในภาคอีสาน ที่มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบและมีความลาดชัน
น้อย มีลำห้วยขนาดเล็กไหลผ่าน และมีพื้นที่ป่าสมออยู่ประปราย พื้นที่ทุ่งจึงกลายเป็นแหล่ง
เพาะปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์ และเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของผู้คนจำนวนมาก

๒. รูปแบบนาและป่า (ข้าว + ป่า + ไม้ยืนต้น + ไม้ล้มลุก + วัชควายเปิดไถ่ + ปลาเลี้ยง
และปลาธรรมชาติ) มีรูปแบบนาเช่นกัน ป่าที่ปลูกเช่น สะเดา ยางนา ประดู่ เป็นต้น ปลูกไม้ยืนต้น
ไม้ล้มลุก โดยอาศัยร่มเงาจากไม้ป่า เช่น ปลูกผักหวานผสมผสานและอาศัยร่มเงาจากต้นสะเดา เป็นต้น
ทำให้สามารถเก็บผักหวานเป็นอาหารและขายเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัวได้อีกทางหนึ่งด้วย

รูปแบบเกษตรกรรมรูปแบบนาและป่าโดยทั่วไปจะมีความเหมาะสมกับระบบนิเวศใน
หรือเชิงเขา ซึ่งเป็นระบบนิเวศที่เชื่อมต่อกันที่สูง ลักษณะเป็นพื้นที่เชิงเขา สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็น
ป่าไม้ประเภทไม้เต็งรัง หรือบางแห่งเรียกว่า ตีนภู ลำห้วยมีขนาดเล็ก บริเวณนี้เป็นที่ตั้งหมู่บ้านและ
เป็นพื้นที่ทำนาของชาวบ้าน

๓. รูปแบบนาไร่และวัชควาย (ข้าว + พืชไร่ + วัชควาย + พืชอาหารสัตว์ + ไม้ยืนต้น +
ไม้ล้มลุก + ปลาเลี้ยง) เป็นรูปแบบที่พื้นที่มีลักษณะเป็นที่ดอนหรือโคกที่ใช้เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชอาหาร
สัตว์ทำไร่ เช่น มันสำปะหลัง และทำนาในที่ลุ่ม ขุดสระเลี้ยงปลา ปลูกผักและสมุนไพรเพื่อบริโภค
ในครัวเรือนและใช้ในการเกษตร ปลูกไม้ผลบนคันนา เป็นต้น

รูปแบบเกษตรกรรมรูปแบบนาไร่และวัชควายโดยทั่วไปจะมีความเหมาะสมกับระบบนิเวศ
ดอนหรือโคก(ลอนคลื่น) ส่วนใหญ่จะเป็นที่ตั้งของชุมชน เพราะสภาพที่เนิน ปลอดภัยจากน้ำท่วม
ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในการทำข้าวไร่ ทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และป่าหัวไร่ปลายนา ป่าสาธารณะ
ของหมู่บ้าน

^{๘๒} อ่างแล้ว, หน้า ๑๒๕.

๔. รูปแบบนาไร่วัวควายนั่นสวนผัก (สวนผัก + ข้าว + พืชไร่ + วัวควาย + พืชอาหารสัตว์ + ไม้ยืนต้น + ไม้ล้มลุก + ปลาเลี้ยง) มีกิจกรรมเช่นเดียวกับรูปแบบนาไร่และวัวควาย แต่มีสวนผักเป็นงานหลักที่เพิ่มเติมเข้ามา รูปแบบสวนผักจะทำการขายเป็นรายได้ตรง เพราะพื้นที่ที่เหมาะสมกับการทำสวนผัก เนื่องจากพื้นที่อยู่ติดกับแหล่งน้ำ

รูปแบบเกษตรกรรมรูปแบบนาไร่วัวควายนั่นสวนผักโดยทั่วไปจะมีความเหมาะสมกับระบบนิเวศพื้นที่ทาม (ที่ราบลุ่ม) หรือพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง จึงทำให้พื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก

๕. รูปแบบนาไร่เน้นวัวควาย (วัวควาย + พืชอาหารสัตว์ + ข้าว + พืชไร่ + ไม้ยืนต้น + ไม้ล้มลุก + ปลาเลี้ยง) มีกิจกรรมเช่นเดียวกับรูปแบบนาไร่และวัวควาย แต่มีสัตว์เลี้ยง เช่น วัวควาย เป็นงานหลักที่เพิ่มเติมเข้ามา เพราะมีพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเลี้ยงสัตว์ และอาจเห็นว่าสัตว์เลี้ยงเป็นที่ต้องการของตลาด สามารถกำหนดราคาขายได้เอง

รูปแบบเกษตรกรรมรูปแบบนาไร่เน้นวัวควาย โดยทั่วไปจะมีความเหมาะสมกับระบบนิเวศ ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นน้ำมีลักษณะภูเขาสลับซับซ้อน มีระบบนิเวศย่อย เช่น พื้นที่หุบเขา โหล่นแป่ ตาด ดง ควน น้ำผุด และลำห้วยเล็กเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากทำให้ในอดีตชุมชนเข้าไปตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่ารูปแบบของกิจกรรมทางการเกษตร ในไร่นาแต่ละรูปแบบจะมีลักษณะที่แตกต่างกัน เนื่องจากแต่ละรูปแบบย่อมมีเงื่อนไขหรือทรัพยากรทางกายภาพ ชีวภาพ บุคคลที่แตกต่างกัน เกษตรกรแต่ละครอบครัวอาจใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันหลายอย่างเช่น ผลิตเป็นอาหาร เส้นใย เสื้อผ้า และผลิตภัณฑ์อื่น ๆ รวมทั้งยาสมุนไพร เพื่อช่วยให้เกษตรกรมีรายได้มากขึ้น ลดความเสี่ยง และสามารถดำเนินกิจกรรมในไร่นาได้อย่างต่อเนื่องต่อไป ดังนั้น ในทางปฏิบัติครอบครัวเกษตรกรมักไม่ได้อาศัย การทำการเกษตรเลี้ยงชีพอย่างเดียว แต่ยังมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัวของเกษตรกรด้วย จึงสามารถปรับเปลี่ยนสัดส่วนองค์ประกอบของรูปแบบเกษตรกรรมได้ตามความเหมาะสมของสภาพพื้นที่ในแต่ละราย

จะเห็นว่า การถอดบทเรียนรู้แนวทางการจัดการตนเองของเกษตรกรแบบยั่งยืนสู่ชุมชนเกษตรวิถีพุทธ ทำให้รูปแบบการเกษตรแนวพุทธสามารถจำแนกได้เป็น ๕ รูปแบบ คือ (๑) รูปแบบนา (๒) รูปแบบนาและป่า (๓) รูปแบบนาไร่และวัวควาย (๔) รูปแบบนาไร่วัวควายนั่นสวนผัก และ (๕) รูปแบบนาไร่เน้นวัวควาย ทั้งนี้ความสำเร็จของเกษตรกรแนวพุทธจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางนิเวศ ตลอดจนรูปแบบในการผลิตรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งใน ๕ รูปแบบ หรือผสมผสานกันตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคลในแต่ละสภาพพื้นที่ และเศรษฐกิจสังคมเฉพาะของเกษตรกรแต่ละราย

๒.๘.๔ การรักษาระบบชาติสิ่งแวดล้อมตามหลักเกษตรแนวพุทธศาสนา

ในการทำการเกษตรที่ต้องรักษาสมดุลกับธรรมชาติ เป็นการทำการเกษตรโดยหลักการ

นิเวศเกษตรซึ่งในการประกอบอาชีพเกษตรกรอาจจะมีพื้นฐานความต้องการที่แตกต่างกันแต่โดยรวมจะมีฐานความคิดร่วมกัน อาทิเช่น ประสิทธิภาพในการผลิต ความมั่นคงในการผลิต ความต่อเนื่อง และความกลมกลืนทางสังคม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข โอกาส และข้อจำกัดในท้องถิ่น เกษตรกรจึงต้องมีการปรับตัวเองตลอดเวลา เพื่อให้กิจกรรมทางการเกษตรเข้ากับสภาพแวดล้อม หรือนิเวศเกษตรได้อย่างเหมาะสมและกลมกลืน โดยกิจกรรมในการรักษาความสมดุลกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในการทำการเกษตรกรรมแบบยั่งยืนทั้ง ๔ รูปแบบมีความสอดคล้องกับหลักธรรม คำสอนของพระพุทธศาสนาในการปฏิบัติต่อธรรมชาติต่าง ๆ ได้แก่ ดิน น้ำ ตลอดจนความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ไนโรนาด้วยเช่นเดียวกัน ดังนี้

๑. การปรับปรุงบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์เพื่อให้พืชสามารถเจริญเติบโตและมีความแข็งแรง โดยการเน้นการจัดการอินทรีย์วัตถุในดินและการส่งเสริมสิ่งมีชีวิตในดินเช่น การใส่อินทรีย์วัตถุให้กับดินโดยตรงซึ่งอาจใส่บนผิวดินเพื่อคลุมดิน หรือคลุกกับดินก็ได้หรือการทำปุ๋ยหมักเป็นต้น สำหรับในการเตรียมพืชที่ปลูกการไม่ไถพรวนอาจเป็นวิธีการจัดการดินที่เหมาะสมที่สุด (ปล่อยให้การไถพรวนเป็นหน้าที่ของสิ่งมีชีวิตในดิน) อย่างไรก็ตามการไม่ไถพรวนก็มีข้อจำกัดที่ควรพิจารณาความเหมาะสมให้สอดคล้องกับสภาพของไร่นาและพืช ที่ปลูก

สำหรับในทางพระพุทธศาสนา สมัยนั้นชาวบ้านสำคัญว่าดินมีชีวะ การขุดดินจึงเป็นการเบียดเบียนชีวะ ดังปรากฏในมุสาวาทวรรค ปฐวิฆณสิกขาบทว่าด้วยการขุดดิน ว่า “สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับ ณ อคคาพเวเจตีย์ เขตเมืองอาฬวี สมัยนั้น พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวี ช่วยกันก่อสร้าง ขุดบ้าง ใช้ให้ขุดบ้างซึ่งดิน พวกชาวบ้านจึงพากันตำหนิ ประณามโทษนะว่า ไฉนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงขุดบ้าง ใช้ให้ขุดบ้างซึ่งดินเล่า พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเบียดเบียนชีวะซึ่งมีอินทรีย์”^{๘๓} ซึ่งในลำดับต่อมา พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงตำหนิ แล้วรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงว่า “ภิกษุใดขุด หรือใช้ให้ขุดซึ่งดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๘๔}

เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมแสดงให้เห็นแล้วว่าหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ห้ามไม่ให้ภิกษุขุดดินนั้น แท้จริงแล้วนอกจากจะไม่เป็นการเบียดเบียนอินทรีย์วัตถุในดินแล้วยังเป็นการอนุรักษ์คุณภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน พร้อมกันไปด้วยในเวลาเดียวกัน

๒. การจัดการวงจรธาตุอาหารอย่างเหมาะสม เนื่องจากธาตุอาหารจะมีความสัมพันธ์กับสภาพของดิน สิ่งมีชีวิตในดิน และการจัดการอินทรีย์วัตถุ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการเสริมธาตุอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของพืช โดยเฉพาะอย่างยิ่งไร่นาจะมีความยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อปริมาณธาตุอาหารที่ดินเสียไปมีปริมาณน้อยกว่าหรือเท่ากับปริมาณธาตุอาหารที่ดินได้รับ หรืออีกในหนึ่งคือต้องมีสมดุลของการหมุนเวียนของธาตุอาหาร ซึ่งอาจทำโดยการใส่อินทรีย์วัตถุให้กับดิน

^{๘๓} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๔/๒๗๓.

^{๘๔} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๕/๒๗๔.

การนำเศษซากอินทรีย์วัตถุมาหมუნเวียนใช้หรือการเพิ่มปริมาณและประสิทธิภาพในการตรึงไนโตรเจนจากอากาศเพื่อช่วยรักษาความอุดมสมบูรณ์ ของผิวดินนั้นไว้ในทางพระพุทธศาสนานอกจากการขุดดินหรือเผาดินจะมีความผิดแล้วภิกษุสำคัญว่าเป็นดิน ขุดหรือใช้ให้ขุด ทำลายหรือใช้ให้ทำลาย เเผาหรือใช้ให้เผาต้องอาบัติปาจิตตีย์ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก มุสาวาทวรรค ปฐวีขณสิกขาบท^{๘๕} ซึ่งในการจัดการดินที่เหมาะสมวิธีการหนึ่งที่มีความสำคัญต่อความอุดมสมบูรณ์ของดินคือ การไม่เผาซากพืชในพื้นที่ไร่นาเนื่องจากจะเป็นการทำลายไส้เดือนตลอดจนอินทรีย์วัตถุต่าง ๆ ที่มีอยู่ในดิน

๓. การจัดการน้ำ เนื่องจากพืชและสัตว์แต่ละชนิดต้องการน้ำ ความชื้น อุณหภูมิ และแสงสว่างที่แตกต่างกันโดยการจัดการภูมิอากาศย่อย ด้วยการปลูกไม้ยืนต้นเพื่อลดอุณหภูมิความร้อนลดแรงปะทะจากลม ลดการระเหยน้ำ ตลอดจนลดพื้นที่ผิวดินที่รับแสงอาทิตย์โดยตรง นอกจากนี้ การใช้อินทรีย์วัตถุคลุมดินสำหรับแปลงที่เพิ่งปลูกใหม่ หรือปลูกพืชคลุมดินเพื่อลดรังสี และความร้อนช่วยรักษาความชื้นและควบคุมการชะล้างพังทลายของดินการไหลของน้ำและลมอาจมีผลต่อการชะล้างพังทลายของหน้าดิน ซึ่งจะมีผลต่อการสูญเสียการผลิตและทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญในการเกษตร

ในทางพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคได้กำหนดข้อที่ควรสำเหนียกว่าด้วยวิธีการวางกิริยาทางกายและวาจาที่เหมาะสม ซึ่งเป็นการอนุรักษ์น้ำหรือแหล่งน้ำเพื่อประโยชน์ ในการใช้ในการอุปโภคบริโภคของชาวบ้านและภิกษุสงฆ์ ดังปรากฏในเสขยิกัณฑ์ ปาทุกาวรรคสิกขาบทที่ ๖ ว่า “พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้าน”^{๘๖} และสิกขาบทที่ ๑๕ ว่า “พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลาย ลงในน้ำ”^{๘๗}

๔. การส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นาโดยการเพิ่มความหลากหลายทางพันธุกรรม การปลูกพืชมากกว่าหนึ่งชนิดในที่ดินแปลงหนึ่งไม่ว่าจะปลูกพร้อมกันหรือปลูกชนิดหนึ่งหลังจากอีกชนิดหนึ่งรวมเรียกว่า “การปลูกพืชแบบหลากหลาย” (multiple cropping) กรณีที่มีการจัดการแบบเดียวกันประสิทธิภาพของการปลูกพืชหลากหลายอาจสูงกว่าการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เพราะว่าพืชมีการเจริญเติบโตที่ดีกว่าผลผลิตสูญเสียจากโรค แมลง และวัชพืชน้อยกว่า และมีการใช้ประโยชน์จากน้ำ แสงแดด และธาตุอาหารอย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า การผสมผสานด้วยการเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงปลาและสัตว์น้ำอื่น เป็นการเพิ่มความมั่นคงในการยังชีพโดยการเพิ่มความหลากหลายของแหล่งอาหารสำหรับครอบครัว และกระจายความเสี่ยงในการผลิต และเมื่อมีการหมუნเวียนธาตุอาหารอย่างครบวงจรมากขึ้นโดยการการเลี้ยงปลา เลี้ยงสัตว์ ปลูกต้นไม้ ผักและพืชไร่ร่วมกันในไร่นา จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตของดินให้สูงสุด เศษของเหลือหรือผล

^{๘๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๗/๒๗๕.

^{๘๖} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๓๒/๗๑๐.

^{๘๗} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๓/๗๓๓.

พลอยได้จากการใช้ทรัพยากรหนึ่ง จะถูกเป็นปัจจัยในการผลิตของการผลิตอื่น ซึ่งทำให้เศษซากจากการเกษตรทั้งหมดถูกนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ

พุทธศาสนาถือว่าต้นไม้มีชีวิต มีอินทรีย์หนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงอนุโลมตามสมมุติชาวโลกจึงทรงบัญญัติสิกขาบทปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้ทำให้ภูตคามหรือต้นไม้ตายดังปรากฏในภูตคามสิกขาบทว่า “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะพรากภูตคาม”^{๘๘}

สำหรับสังคมไทย มีความคิดความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศดังจะเห็นได้ จากวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นกับป่า และแม่น้ำ ที่ดำเนินควบคู่กันไปด้วยความผูกพันและเอื้ออำนวยต่อกันมาช้านาน การดำเนินชีวิตของคนในสังคมในการดำรงอยู่ร่วมกัน และพึ่งพาอาศัยกัน อันเป็นพื้นฐานของสังคมวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดเจน ในเรื่องของป่าบนพื้นฐานความเชื่อ เช่น ความเชื่อเรื่องคอนปู้ตาได้ก่อให้เกิดประเพณีการใช้ป่าอย่างอ่อนน้อมยำเกรงในบุญคุณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในป่า สายน้ำ และป่าไม้ที่รวมกันเป็นระบบนิเวศของชุมชนและเป็นหนึ่งเดียวกับวิถีชีวิต เมื่อเป็นเช่นนี้ การเกษตรแนวพุทธจึงเป็นระบบนิเวศที่มนุษย์ออกแบบขึ้นมาจากระบบนิเวศตามธรรมชาติ ความยั่งยืนของระบบจึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความสัมพันธ์ของธรรมชาติ ซึ่งในทางพุทธศาสนาถือว่า ความจริงของธรรมชาติก็คือ ไตรลักษณ์หรือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา การเข้าใจให้ถึงไตรลักษณ์จะทำให้คนหลุดพ้นจากการยึดมั่นในตัวตน หรือธรรมชาติที่ใหญ่ที่สุดคือความว่างหรือสัจธรรม การเข้าใจให้ถึงไตรลักษณ์หรือความว่างก็เป็นการพัฒนาจิตวิญญาณถึงขั้นสูงสุดนั่นเอง

จะเห็นว่า เกษตรกรแนวพุทธต้องมีการปรับตัวเองตลอดเวลา เพื่อให้กิจกรรมทางการเกษตรเข้ากับสภาพแวดล้อมหรือนิเวศเกษตรได้อย่างเหมาะสมและกลมกลืนด้วยการใช้หลักธรรมคำสอนเรื่องปฐวีขณนสิกขาบท ประยุกต์ใช้ในการปรับปรุงบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ และการจัดการวงจรธาตุอาหารอย่างเหมาะสมคำสอนเรื่องเสขียวัตถ์ สิกขาบทที่ ๖ และ ๑๕ ประยุกต์ใช้ในการจัดการน้ำ และคำสอนเรื่องภูตคามสิกขาบทประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นาซึ่งการเกษตรแนวพุทธเป็นระบบนิเวศที่มนุษย์ออกแบบขึ้นมาจากระบบนิเวศตามธรรมชาติ และการเข้าใจถึงธรรมชาติหรือไตรลักษณ์จึงเป็นการพัฒนาจิตวิญญาณขั้นสูงสุด

๒.๘.๕ วิถีชีวิตเกษตรแนวพุทธศาสนา

ในการทำการเกษตรแนวพุทธนั้น เกษตรกรต้องทำงานกับของจริงกับธรรมชาติซึ่งต้องอาศัยทักษะและความเข้าใจอีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำเกษตรเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้

^{๘๘} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๙๐/๒๗๘.

และไม่ทำลายระบบนิเวศก็จะยากยิ่งกว่าการเกษตรที่เน้นเครื่องจักรกลและสารเคมี เนื่องจากต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ฤดูกาล และระบบนิเวศหรือธาตุต้นกำเนิดต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ธาตุ ดิน น้ำ ลม และไฟ อย่างสมดุล เกษตรกรแนวพุทธ จึงมีวิถีชีวิตที่มีการปรับเปลี่ยนให้มีความสอดคล้องกับวิถีการผลิตใน ๕ ลักษณะ คือ

๑. วิถีชีวิตที่มีการซื้อกินน้อยลง มีอาหารการกินในไร่นาของตนเองเพิ่มขึ้น ทั้งมีความรู้สึกชีวิตปลอดภัย เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยเพราะสารพิษ

๒. วิถีชีวิตที่ขยันและใช้เวลาอยู่กับแปลงไร่นามากขึ้น มีกิจกรรมในแปลงต่อเนื่อง เกิดความขยัน เพราะรู้สึกสบายใจ และมีงานในไร่นาทำตลอดวัน

๓. วิถีชีวิตที่มีความเอื้อเฟื้อต่อญาติมิตร เป็นเหมือนวิถีชีวิตดั้งเดิมที่เคยแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างกัน มีความเอื้อเฟื้อดังเช่นอดีตที่ค่อย ๆ ฟื้นกลับมา ซึ่งภาพเช่นนี้ได้หายไปจากชนบทเมื่อชาวบ้านต้องซื้อกินเป็นส่วนใหญ่ แต่เมื่อหันกลับมาปลูกกิน เลี้ยงกิน ก็ทำให้สามารถแจกจ่ายให้แก่กันได้ง่าย และยังเป็นที่ยืนยันถึงความมีอยู่มีกินด้วย

๔. วิถีชีวิตที่มีจิตใจสงบและมีความสุขในครอบครัว สมาชิกในครอบครัวได้ทำกิจกรรมในไร่นาร่วมกันมากขึ้น ได้อยู่กันพร้อมหน้า มีเวลาพูดคุยแลกเปลี่ยนกับครอบครัว ญาติ และคนในชุมชน ทำให้ครอบครัวอบอุ่น ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นและมองเห็นอนาคตของตนเอง

๕. วิถีชีวิตที่มีเพื่อนมีชุมชน การมีความเชื่อและวิถีชีวิตเดียวกัน รวมถึงการได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้เชื่อมร้อยเครือข่ายกับเกษตรกรต่างถิ่น ก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในอาชีพมากยิ่งขึ้น เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้เทคนิค เมล็ดพันธุ์ ผลผลิต ตลอดจนกำลังใจ

จะเห็นได้ว่า เกษตรกรแนวพุทธ จะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนที่เห็นได้ชัด คือ การมีวิถีชีวิตที่มีการซื้อกินน้อยลง มีอาหารการกินในไร่นาของตนเอง ทั้งมีความรู้สึกชีวิตปลอดภัย เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษ ใช้เวลาอยู่กับไร่นามากขึ้น และเกิดความขยัน อดทนอยู่ในไร่นา เพราะรู้สึกสบายใจและมีงานทำในไร่นาตลอดวัน มีความสุขสงบในชีวิตเพราะได้อยู่กับต้นหมากรากไม้ รวมถึงรู้สึกมีเพื่อนมีชุมชนของตนเอง

๒.๘.๖ การพัฒนาชุมชนพึ่งตนเองตามหลักเกษตรแนวพุทธศาสนา

การพึ่งตนเอง เป็นแนวทางการจัดการที่เป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่มองเห็นคุณค่าของคน และสรรพสิ่งทั้งหลายอย่างเป็นระบบ เป็นการพัฒนาแบบรอบด้าน ครอบคลุม เป็นธรรม เสมอภาค เน้นการพัฒนาที่ยืดคุณค่า คือ ต้องมองเห็นคุณค่าของคนและสรรพสิ่ง ไม่ว่าจะป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรชุมชน ระบบเทคโนโลยีต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการมีระบบการจัดการ ที่มีประสิทธิภาพ เน้นการบริหารและพัฒนาที่มีคนเป็นแกนกลางในการพัฒนา เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธ จึงสามารถเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเองได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ โดยมีการผลิตแบบ

ใช้เอง กินเอง มีความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้ จึงมีชีวิตที่สงบสุข มีเวลา และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ความสำเร็จของเกษตรแนวพุทธนั้น ไม่ใช่เพียงแค่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ทางนิเวศและเศรษฐกิจสังคมเฉพาะของเกษตรกรในแต่ละรายเท่านั้น แต่แท้จริงแล้วเกษตร แนวพุทธยังมีเป้าหมายการผลิต ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเป้าหมายในการบรรลุความสุขทางด้านจิตใจอีกด้วย ดังนั้น เกษตรกรแนวพุทธจึงต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการพึ่งตนเองได้อย่างเหมาะสม กับสภาพนิเวศในแต่ละชุมชนท้องถิ่น คือเป็นวิถีที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นด้วย^{๘๘}

เกษตรแนวพุทธ อาจไม่สามารถเสนอทางออกให้กับปัญหาสิ่งแวดล้อมและการเกษตรได้ทุกประการ แต่อย่างน้อยก็อาจจะช่วยเสนอแนวคิดและวิธีการบางส่วนในการบรรเทาความรุนแรงของปัญหาได้ โดยการทำการเกษตรแนวพุทธจะสามารถประสบผลสำเร็จได้จริงก็ต่อเมื่อมีการพัฒนาสถาบันของชุมชนท้องถิ่น และโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่สอดคล้องเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้กรรมสิทธิ์ในที่ดิน การเมืองที่เป็นประชาธิปไตย ความยุติธรรมทางสังคม สันติภาพ องค์การพื้นฐานของประชาชนในท้องถิ่น รวมถึงเศรษฐกิจพึ่งตนเองและวัฒนธรรมชุมชน

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวม เกษตรกรรมในฐานะที่มนุษย์ใช้ดำเนินไปสู่ความสมบูรณ์ของชีวิต จึงต้องเป็นเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติ และกฎของธรรมชาติ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งในธรรมชาติ ซึ่งรวมเรียกว่า “ระบบนิเวศ” การที่เกษตรกรปรับเปลี่ยนมาทำการเกษตรในแนวพุทธ อาจจะเนื่องมาจากหลายสาเหตุ แต่ที่สำคัญประการหนึ่งคือปัญหาความล้มเหลวของภาคเกษตร และปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนจึงได้ถูกเผยแพร่ไปโดยเกษตรกรที่มีภูมิปัญญา โดยองค์กร และเครือข่ายต่าง ๆ ที่มีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับเกษตรยั่งยืน การเกษตรยั่งยืนจึงได้เติบโตขึ้น จากการเชื่อมโยงตลอดจนการสังเคราะห์ประสบการณ์และภูมิปัญญาของปัจเจกเกษตรกร เป็นหลัก ดังนั้น แนวทางการเกษตรยั่งยืนนี้จึงจำกัดอยู่ในหมู่เกษตรกรซึ่งส่วนใหญ่มีเงื่อนไขด้านต่าง ๆ ที่เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ประสบปัญหาจากเกษตรกรรมกระแสหลัก ไม่อาจดำเนินการตามได้ในทำนองเดียวกัน กับการเกษตรแนวพุทธที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตร ซึ่งในเบื้องต้นอาจจะเกิดขึ้นแต่เฉพาะกับปัจเจกเกษตรกรที่ถึงพร้อมด้วยปัญญาและประสบการณ์ เกษตรกรรม จนสามารถวิเคราะห์ และค้นพบคำตอบได้ด้วยตนเองแต่อย่างไรก็ตามเกษตรกรกลุ่มนี้ก็คือแกนกลางที่สำคัญของเกษตรแนวพุทธที่จะเติบโตขยายสร้างเครือข่ายต่อไป

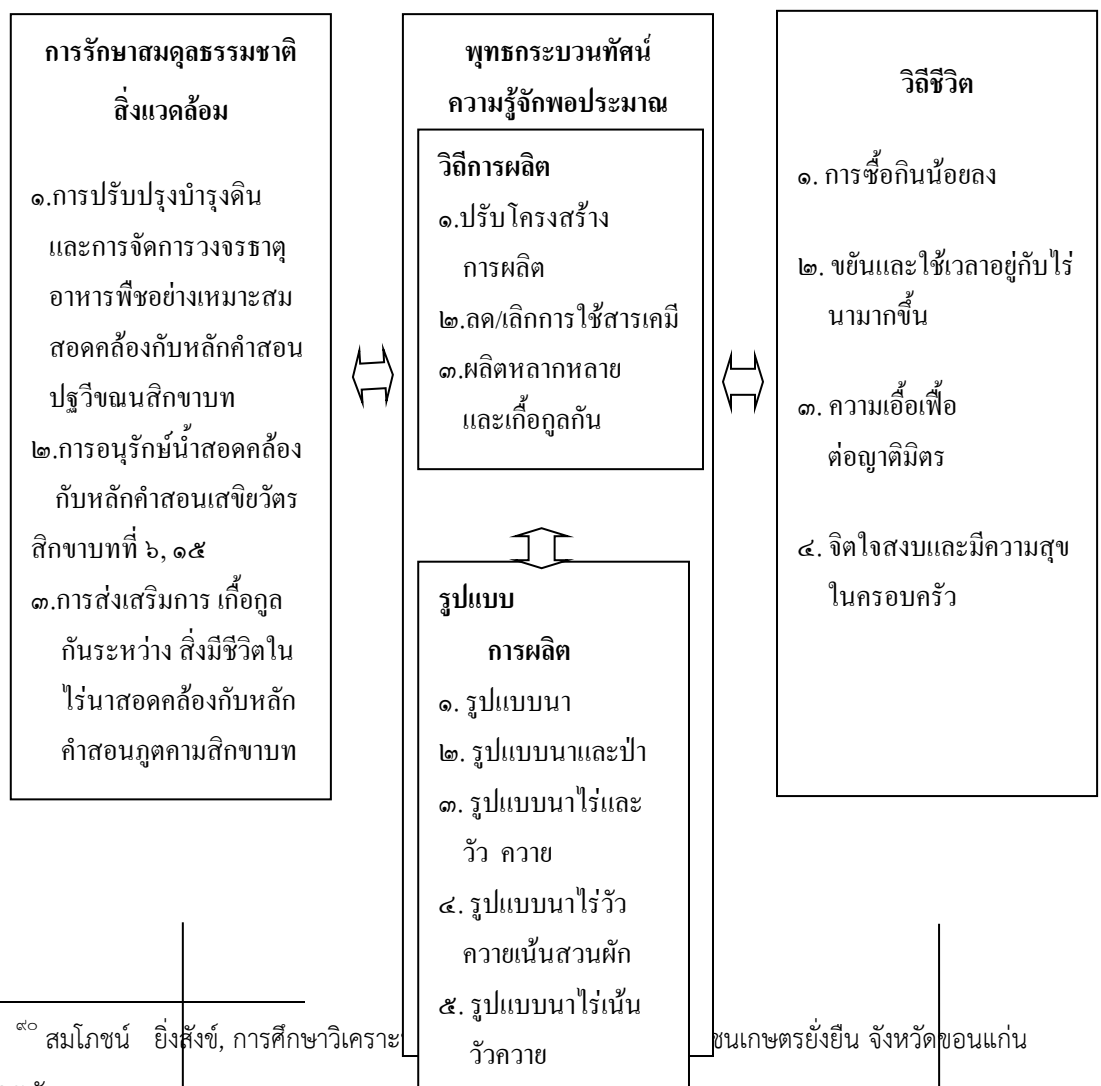
จะเห็นว่า เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธสามารถสังเกตเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ โดยมีการผลิตแบบใช้เอง กินเอง มีความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม กับพฤติกรรมที่

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๒.

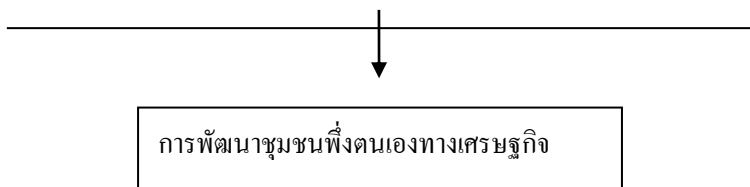
ไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้ จึงมีชีวิตที่สงบสุขมีเวลา และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมความสำเร็จของเกษตรแนวพุทธนั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ทางนิเวศและเศรษฐกิจสังคมเฉพาะของเกษตรกรในแต่ละราย และการผลิตที่มีข้อจำกัดที่ถูกควบคุมโดยหลักการพื้นฐานของธรรมชาติในเรื่องความแปรปรวนของปัจจัยต่าง ๆ ในการผลิต ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ถือว่าความจริงของธรรมชาติคือไตรลักษณ์หรืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตาดังนั้น การเข้าใจถึงธรรมชาติในการผลิตของเกษตรกรแนวพุทธจึงเป็นการบรรลุความสุขทางด้านจิตใจด้วย โดยเกษตรกรที่ถึงพร้อมด้วยปัญญาและประสบการณ์เกษตรกรกรมจนสามารถวิเคราะห์และค้นพบคำตอบได้ด้วยตนเอง คือเกษตรกรแนวพุทธผู้ที่จะเติบโตและขยายสร้างเครือข่ายต่อไป

จากการศึกษาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้ชุมชนเกษตรยั่งยืนที่กำลังพัฒนาตนเอง ทำให้ค้นพบองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชนเกษตรยั่งยืนในการก้าวไปสู่ชุมชนเกษตรวิถีพุทธแบ่งได้เป็น ๔ ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ ๑ การรักษาสอดคล้องธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยหลักธรรมคำสอนเรื่องปฐวีชนสิกขาบท ประยุกต์ใช้ในการปรับปรุงบำรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ และการจัดการวงจรธาตุอาหารอย่างเหมาะสมคำสอนเรื่องเสขยวัตร สิกขาบทที่ ๖ และ ๑๕ ประยุกต์ใช้ในการจัดการอนุรักษ์น้ำ และหลักคำสอนเรื่องภุตคามสิกขาบท ประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการเกื้อกูลกันระหว่างสิ่งมีชีวิตในไร่นาสวนที่ ๒ พุทธกระบวนทัศน์เรื่องความรู้จักพอประมาณ ซึ่งมีส่วนประกอบที่สำคัญอีก ๒ ส่วนด้วยกัน คือ (๑) วิธีการผลิต และ (๒) รูปแบบการผลิตทางการเกษตร ส่วนที่ ๓ วิถีชีวิต ซึ่งทั้ง ๓ ส่วน จะเป็นเหตุปัจจัยในการขับเคลื่อนเกษตรกรแนวพุทธ ให้นำไปสู่เป้าหมายการประกอบอาชีพทางการเกษตรในส่วนที่ ๔ คือ การพึ่งตนเอง ซึ่งการเกษตรแนวพุทธเป็นระบบนิเวศที่มนุษย์ออกแบบขึ้นมาจากระบบนิเวศตามธรรมชาติ โดยในเบื้องต้นจะเป็นการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ จึงมีชีวิตที่สงบสุข ดังภาพแสดงองค์ประกอบของการเกษตรแนวพุทธ ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๓ แสดงองค์ประกอบของพัฒนาชุมชนเกษตรวิถีพุทธ^{๙๐}



^{๙๐} สมโภชน์ ยิ่งสังข์, การศึกษาวิเคราะห์ , หน้า ๑๓๕.



๒.๙ สรุป

เกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการเกษตรที่ถือเอาแม่แบบหลักมีชฌิมาปฏิบัติ หรือหลักความเป็นสายกลางในการทำงาน ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น นอกจากนั้น ยังจะต้องดำเนินกิจกรรมทั้งปวงด้วยหลักทิวฐธัมมิกัตถะ คือประโยชน์ในปัจจุบันที่คฤหัสถ์ถึงถือเอา มาปฏิบัติในการทำงาน คือ มีความพากเพียร ขยัน ไม่เกียจคร้าน รู้จักรักษาและปกป้องดูแลกิจการที่ตน ดำเนินการอยู่ให้ปลอดภัย หรือมีภูมิคุ้มกันที่ดี หรือมีผู้แนะนำที่ดี และรู้จักใช้จ่ายทรัพย์ในการดำเนิน ชีวิตอย่างเหมาะสมแก่อัตภาพของแต่ละครอบครัว หลักสำคัญ ๕ ประการ กล่าวคือ ๑) ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี ๒) ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด ๔) ด้านเทคโนโลยี ๕) ด้าน เศรษฐกิจ คือจะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญ เพิ่มรายได้และยึดหลัก พออยู่ พอกิน พอใช้ พระพุทธศาสนาสอนเน้นให้มีหลักบำบัดรู้จักบรรเทาความทะยานอยากให้น้อยลงไป พยายามเป็นนายเหนือทรัพย์เพื่อลดความโลภต่าง ๆ ซึ่งเป็นเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา เพราะว่าความโลภเป็น มูลเหตุของทุกข์ต่าง ๆ บุคคลใดรู้จักคำว่าพอประมาณ สันโดษ ก็สามารถพบกับความสุขได้ หลัก เกษตรแนวพระพุทธศาสนา ยึดความเพียร ที่ประคับประคองไว้สม่ำเสมอไม่หย่อนนัย ไม่ตั้งนัย ไม่ให้ จิตปรุ่งแต่งภายในไม่ให้ฟุ้งซ่านภายนอก มีความเพียรทางกาย รู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์ ด้วยคบคนดีเป็นมิตร มีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงานเป็นการเลี้ยงชีวิตตามสมควร แก่กำลังทรัพย์ ที่หามาได้ไม่ให้เกิดเคือง ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก สมชีวิตาเน้นหนักไปในด้านการเลี้ยงชีวิต ในทาง

พระพุทธศาสนาเชื่อและส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาตนเองฝึกฝนตนเองให้สมบูรณ์สูงสุดได้ โดยใช้พระธรรมเป็นเครื่องมือฝึกฝน ประโยชน์ในทางโลกของฆราวาส คือ ความสำเร็จในหน้าที่การงานของตน ที่ทำอยู่ โดยไม่ขัดกับศีลธรรมและกฎหมายบ้านเมือง วัดและพระสงฆ์ จึงยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชนในทุกยุคทุกสมัย โดยพยายามมองปัญหาสังคมปัจจุบันนำมาเป็นหลักในการแก้ปัญหา และพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านและชุมชนให้ดีขึ้น โดยนำแก่นของพุทธธรรม เพื่อนำมาประยุกต์ให้เข้ากับกาลสมัยด้วยการนำหลักธรรมมาใช้กับการแก้ปัญหาการเกษตรเชิงเดี่ยว มาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธ เพื่อให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนถาวรต่อไปได้

บทที่ ๓

สภาพปัจจุบันของการเกษตรแนวพุทธของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

ในบทนี้ ผู้วิจัย จะนำเสนอในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัจจุบันของการเกษตรแนวพุทธของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย โดยผู้วิจัยจักได้นำเสนอเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของบ้านโนนยาง วิถีเกษตรตามแนวพุทธของชาวบ้านโนนยาง ปัญหาการดำเนินเกษตรของชาวบ้านโนนยาง หลักพุทธธรรมที่นำไปใช้ในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยาง โดยมีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ ประวัติความเป็นมาของบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

ประวัติของบ้านโนนยางนั้น ก็จะเป็นการกล่าวถึงอาณาเขต ประชากร อาชีพ การศึกษา การคมนาคม ศาสนาและวัฒนธรรม ความเชื่อของชาวบ้าน และสภาพปัญหาโดยทั่วไปของชาวบ้านโนนยาง มีความโดยสังเขป ต่อไปนี้

๓.๑.๑ ประวัติหมู่บ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย^๑

บ้านโนนยาง หมู่ที่ ๒ ต.นาดี อ.เฝ้าไร่ จ.หนองคาย เดิมขึ้นอยู่กับการปกครองของอำเภอโพธิสัย จังหวัดหนองคาย ซึ่งอำเภอเฝ้าไร่ เป็นอำเภอที่มีอาณาเขตติดกับอำเภออื่นๆ ได้หลายด้าน ทำให้ประชากรจากพื้นที่อำเภออื่น อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่อาศัย ด้วยพื้นที่จำกัดและมีประชากรในการปกครองจำนวนมาก ทำให้เกิดปัญหาขาดแคลนที่ดินทำกินซึ่งมีผลกระทบจากสภาพของเศรษฐกิจตกต่ำ และสภาพความยากจนของประชาชน อีกทั้งความต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่นพื้นที่ป่าหรือแหล่งน้ำ เพื่อตอบสนองการดำรงชีพของมนุษย์ จึงเกิดการอพยพย้ายถิ่นฐานเพื่อหาแหล่งที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อมนุษย์มากที่สุดก็คือแหล่งน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในการบริโภคและอุปโภค ตลอดจนการทำเกษตร และพื้นที่ทำกิน ป่าไม้ เป็นต้น ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ราษฎรจากบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย ซึ่งไม่มีที่ทำกิน ได้อพยพย้ายถิ่นฐานมาตั้งบ้านเรือน อยู่ที่บ้านโนนยาง หมู่ที่ ๒ ต.เฝ้าไร่ อ.เฝ้าไร่ จ.หนองคาย คนกลุ่มแรกที่มาเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านเป็นกลุ่มของนายผาย เล็กันต์ และ นายบัว เล็กันต์

^๑ สัมภาษณ์ นายคำผ่าน บุ่งทอง ผู้ใหญ่บ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๔ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ด้วยเห็นว่าหมู่บ้านโนนยาง มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรที่มีความสมดุล มีแหล่งน้ำธรรมชาติ และมีพื้นที่ในการทำเกษตร สามารถทำไร่ ทำสวน ทำนา พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ใกล้กับป่าและภูเขา มีของป่าและสัตว์ป่าอาศัยอยู่จำนวนมาก ทำให้เกิดอาชีพใหม่คือ การเก็บของป่าและล่าสัตว์ป่า เพื่อเป็นอาหารและแบ่งขาย อันเป็นการสร้างรายได้ให้กับครอบครัว จากนั้นก็มีราษฎรอพยพมาเพิ่มขึ้นจำนวนมากจนพัฒนาเป็นหมู่บ้าน มีการแต่งตั้ง นายแสง จันทสงเคราะห์ เป็นผู้รักษาการแทนตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน คอยดูแลความเรียบร้อยในหมู่บ้าน จนถึงวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๑ ได้มีการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านอย่างเป็นทางการคนแรกคือ นายเคน พุทธิโคตร และปัจจุบันบ้านโนนยางมีผู้ใหญ่บ้านชื่อ นายคำผ่าน บึงทอง บ้านโนนยางอยู่ในเขตการปกครองของตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

๓.๑.๒ ลักษณะทางภูมิศาสตร์

หมู่บ้านโนนยาง ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ค่อนมาทางด้านทิศใต้ของอำเภอเฝ้าไร่ ระยะทางห่างจากอำเภอเฝ้าไร่ประมาณ ๕ กิโลเมตร ระยะทางห่างจากจังหวัดหนองคาย ประมาณ ๖๐ กิโลเมตร

ในหมู่บ้านมีป่าไม้เป็นป่าดงดิบ ทุ่งและถุกแผ้วถางเป็นไร่นาและที่อยู่อาศัย แต่พื้นที่บริเวณหมู่บ้านยังอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าพันดอนและป่าปะโคจัดเป็นป่าเศรษฐกิจบริเวณทิศตะวันตกของหมู่บ้านเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์^๒

มีลำห้วยและฝายกั้นน้ำ เชื่อกันน้ำ อย่างละ ๑ แห่ง มีน้ำบ่อน้ำตื้น ๔ บ่อ บ่อบาดาล ๒ บ่อ สระน้ำในหมู่บ้าน ๓๐ สระทำให้ในหมู่บ้านมีน้ำได้ตลอดปี

๓.๑.๓ ลักษณะประชากร

จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน และจากเอกสารหมู่บ้านพบว่าในหมู่บ้านมี ๒๑๑ครอบครัว มีประชากรทั้งหมด ๖๒๘ คน เป็นชาย ๓๓๐ คน เป็นหญิง ๒๙๘ คน ประชากรเป็นเด็กก่อนวัยเรียนจำนวน ๔๘ คน วัยประถมศึกษา จำนวน ๘๐ คน วัยรุ่นจำนวน ๖๓ คน วัยผู้ใหญ่จำนวน ๓๘๘ คน และผู้สูงอายุจำนวน ๔๙ คน ผู้ใหญ่บ้านบอกว่าคนวัยทำงานมีประมาณ ๒๐ คน

๓.๑.๔ ลักษณะทางเศรษฐกิจ

จากข้อมูลชุมชนที่ทางอำเภอบันทึกไว้ว่า ปัจจุบันในหมู่บ้านโนนยาง มีร้านค้าจำนวน ๔ ร้าน มีโรงสี จำนวน ๑ โรง มีวัวจำนวน ๑๕๐ ตัว ควายจำนวน ๕๐ ตัว เป็ด จำนวน ๑๒๐ ตัว ไก่ จำนวน ๑,๔๑๐ ตัว สุกร จำนวน ๖๐ ตัว และปลา ซึ่งเป็นบ่อเลี้ยงปลานิลเลี้ยงในครัวเรือนของหมู่บ้าน ในหมู่บ้านมีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ ๓๐๐ ไร่ เป็นที่นา ๒๐๐ ไร่ เป็นไร่อ้อย ไร่มัน

^๒ สัมภาษณ์ นายทรงศักดิ์ สิทธิพิสัย นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

และปลูกแตงกวา จำนวน ๑๐๐ ไร่ มีผลผลิตด้านทำนาทั้งหมดบ้านปีละ ๗๒๐ เกวียน ขายไปจำนวน ๘๘,๐๐๐ กิโลกรัม เก็บไว้รับประทานจำนวน ๓๒,๐๐๐ กิโลกรัม ชาวบ้านทำสวนแตงกวา ทำไร้อ้อยได้ผลผลิตทั้งหมดบ้านประมาณ ๑,๔๐๐,๐๐๐ บาทต่อปี การทำไร่ มันสำปะหลัง ได้ผลผลิตทั้งหมดบ้านประมาณ ๖๐,๐๐๐ บาทต่อปี เลี้ยงวัว ควาย หมู ได้ผลผลิตทั้งหมดบ้านประมาณ ๑,๒๐๐,๐๐๐ บาทต่อปี มีการเลี้ยงเป็ด ไก่ ได้ผลผลิตทั้งหมดบ้านต่อปีประมาณ ๕๑,๘๐๐ บาท ราษฎรที่ออกไปขายแรงงานทำงานต่างถิ่น ส่งเงินเข้าหมู่บ้านรวมทั้งหมดประมาณปีละ ๑๙๐,๐๐๐ บาท^๗

โรคระบาดในพืชและสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านที่พบมากในรอบ ๕ ปี ได้แก่ โรคพืชเป็นโรคใบขาวในอ้อย โรคสัตว์คือ โรคปากและเท้าเปื่อย

ในหมู่บ้านมีรถยนต์ปิคอัพ รถมอเตอร์ไซด์มีแทบทุกบ้าน รถไถนาเดินตามทุกครัวเรือน มีเครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น โทรทัศน์ ตู้เย็น พัดลม มีหม้อหุงข้าวไฟฟ้า มีโทรศัพท์มือถือใช้ และมีหอกระจายข่าว

จากการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามด้วยวิธีการสัมภาษณ์ ชาวบ้านจำนวน ๒๑๑ ครัวเรือน พบว่าชาวบ้านโนนยาง ส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคือทำนาและ ทำไร่ (๒๐๑ ครัวเรือน หรือร้อยละ ๙๖) มีอาชีพเสริมคือทำไร้อ้อย (๗๐ ครัวเรือนหรือร้อยละ ๓๓) และเลี้ยงวัวควายและหมู (๔๔ ครัวเรือน หรือร้อยละ ๒๑) พื้นที่ทำกินของชาวบ้านมีเนื้อที่ ๖ - ๑๐ ไร่ (๑๖๘ ครัวเรือน หรือร้อยละ ๗๙) รองลงมาคือ ๑๑ - ๒๐ ไร่ (๓๐ ครัวเรือน หรือร้อยละ ๑๔) ชาวบ้านมีรายได้ต่อเดือน ๓,๐๐๑ - ๔,๐๐๐ บาท (๓๓ ครัวเรือน หรือร้อยละ ๑๖) และผู้มีรายได้รองลงมาไม่เกิน ๓,๐๐๐ บาทต่อเดือน (๓๑ ครัวเรือนหรือ ร้อยละ ๑๕) แหล่งเงินกู้ของชาวบ้านโนนยางส่วนใหญ่มาจากกองทุนหมู่บ้าน (๔๘ ครัวเรือนหรือร้อยละ ๒๓) รองลงมาคือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ หรือ ธกส. (๔๖ ครัวเรือน หรือร้อยละ ๒๐) เงินกู้ในบ้านโนนยาง กู้มากที่สุดคือ ไม่เกิน ๓๐,๐๐๐ บาท (๔๓ ครัวเรือน หรือร้อยละ ๒๐) รองลงมาคือ กู้มากกว่า ๗๐,๐๐๐ บาท (๔๒ ครัวเรือน หรือร้อยละ ๑๙) ชาวบ้านโนนยางเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านมากที่สุด (๗๖ ครัวเรือน หรือร้อยละ ๓๖) รองลงมา คือ การเป็นสมาชิกฌาปนกิจสงเคราะห์ (๓๐ ครัวเรือน หรือร้อยละ ๑๔)

๓.๑.๕ ลักษณะทางสังคม

นายคำผ่าน บุ่งทอง ผู้ใหญ่บ้านได้เล่าให้ฟังว่า ราษฎรในหมู่บ้านโนนยาง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มักให้ความช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันดี มีความสามัคคีรักใคร่ปรองดองกัน ถ้าคนในหมู่บ้านหรือเป็นคนจากบ้านอื่น มาขอความช่วยเหลือ ก็จะช่วยเหลือโดยไม่เกี่ยงว่าเป็นใคร มาจากหมู่บ้านใด หรือมาหาผลประโยชน์หรือไม่ คนที่นี้มักไปมาหาสู่กันเสมอ มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของ รวมถึงการให้ความเอื้ออาทรซึ่งกันและกันเป็นอย่างดี ภาษาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารในหมู่บ้านเป็นภาษาพื้นบ้านของอีสาน ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ทนต่อเหตุการณ์และรัฐสภาวะการของบ้านเมืองดีและ

^๗ สัมภาษณ์ นายทรงศักดิ์ สิทธิพิสัย นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

รู้จักปรับตัวให้ทันยุคทันสมัยเหตุการณ์ แต่ก็ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไทยไว้เป็นอย่างดี เมื่อมีงานบุญชาวบ้านก็จะนำสิ่งของ หรือเครื่องใช้มาช่วยงานกัน และบอกบุญกันไปยังหมู่บ้านอื่นๆ ให้มางานบุญด้วย^๔

๓.๑.๖ การเมืองการบริหาร

ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันชื่อ นายคำผ่าน บุ่งทอง จบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมี สองคน คือ นายทองใบ พฤษชาติ เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ และนายสุวรรณ เมืองซอ จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ นอกจากนั้นยังมีกรรมการอีก ๖ คน^๕

สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล มี ๒ คน คือ นายก้อนทอง อินทร์อุดม และนายคำเดือน อนุวัฒน์ จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ทั้งคู่

ผู้สื่อข่าวสาธารณสุขและประชาสัมพันธ์ประจำหมู่บ้านคือ นายคำผ่าน บุ่งทอง

ในหมู่บ้านโนนยาง มีการรวมกลุ่มดังนี้ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๔ มีสมาชิกกลุ่ม ๗๖ คน ปัจจุบันมีเงินกลุ่ม ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ตั้งขึ้นเมื่อ วันที่ ๑๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ มีสมาชิกกลุ่ม ๗๐ คน กลุ่มออมทรัพย์ ตั้งขึ้นเมื่อ วันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๓ ปัจจุบันมีเงินกลุ่ม ๒๐,๘๐๙.๖๕ บาท^๖

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ใหญ่บ้านพบว่าคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นผู้ชายมีอายุระหว่าง ๔๖ – ๖๐ ปีมากที่สุด รองลงมาอายุระหว่าง ๑๖ – ๒๕ ปี การศึกษาส่วนใหญ่จบการศึกษา ระดับชั้นประถมศึกษา และชั้นมัธยมศึกษา ที่กำลังศึกษาต่อระดับอนุปริญา และปริญาตรีก็มี ซึ่งมักเป็นเด็กรุ่นใหม่ของหมู่บ้าน รายได้มีมากกว่ารายจ่าย แต่หลายครอบครัวก็ยังมีหนี้โดยเฉพาะหนี้กองทุนหมู่บ้าน

๓.๑.๖ ระบบการศึกษา

ระบบการศึกษาของหมู่บ้านโนนยาง ประกอบด้วย

๑. ศูนย์เลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียนจำนวน ๑ ศูนย์ มีเด็กก่อนวัยเรียนจำนวน ๑๓ คน มีครูผู้ดูแลเด็ก ๑ คน สำเร็จการศึกษาชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.)^๗

^๔ สัมภาษณ์ นายคำผ่าน บุ่งทอง ผู้ใหญ่บ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๔ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๕ สัมภาษณ์ นายคำผ่าน บุ่งทอง ผู้ใหญ่บ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๔ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^๖ สัมภาษณ์ นายทรงศักดิ์ สิทธิพิสัย นายองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^๗ สัมภาษณ์ นายบรรจง ทองอุบล รองนายองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๘ กันยายน ๒๕๖๐.

๒. โรงเรียนระดับประถมศึกษา ๑ โรง คือโรงเรียนบ้านโนนยาง ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๙ มีครูอยู่ ๗ คน จบปริญญาตรี ๖ คน จบการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี ๑ คน โรงเรียนมีนักเรียนทั้งหมด ๗๗ คน แบ่งเป็นชั้นอนุบาล จำนวน ๑๗ คน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ จำนวน ๗ คน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ จำนวน ๑๒ คน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ จำนวน ๑๓ คน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จำนวน ๑๐ คน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ จำนวน ๑๐ คน และชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๘ คน^๘

๓. สมาชิกในหมู่บ้านไปศึกษานอกหมู่บ้าน จำนวน ๕๔ คน คือ ศึกษาระดับประถมศึกษาจำนวน ๙ คน ระดับมัธยมศึกษาจำนวน ๓๐ คน การศึกษาระดับนักศึกษาผู้ใหญ่ จำนวน ๗ คน ระดับอนุปริญญาและปริญญาตรี จำนวน ๘ คน

๓.๑.๗ ระบบอนามัย สาธารณสุข

นางลำยองค์ เมฆวัน แพทย์ประจำตำบลนาดีเล่าว่าโรคระบาดของคน ในหมู่บ้านที่พบมากในรอบ ๕ ปีมานี้ คือ โรคไข้เลือดออก และโรคท้องร่วง การรักษาพยาบาลในชุมชนส่วนใหญ่เมื่อมีการเจ็บไข้ธรรมดาชาวบ้านไม่กล้าไปหาหมอ ทั้งนี้เพราะกลัวว่าตนจะตอบคำถามหมอไม่ได้ และบางคนเห็นว่าเป็นการเสียเวลา จึงหาซื้อยามากินเอง หรือรักษาด้วยยาสมุนไพร จนเมื่ออาการหนักมากจึงจะไปรักษาตัวที่อนามัย แต่ถ้าคนไข้ทรุดหนักมากทางอนามัยจะส่งตัวเข้าไปรักษาที่โรงพยาบาลศูนย์หนองคาย^๙

๓.๑.๘ ระบบความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม

วัดประจำหมู่บ้านโนนยาง ชื่อวัดจันทรังชีวราราม วัดนี้ก่อสร้างในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ปัจจุบันมีพระครูพิพัฒนจันทรังชี เป็นเจ้าอาวาส คนในหมู่บ้านนี้ ใช้ภาษาลาวพวน และถือปฏิบัติตามฮีตสิบสองครองสิบสี่ ดังนี้^{๑๐}

เดือนมกราคม ทำบุญประเพณีขึ้นปีใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นวันเอาฤกษ์เอาชัยในการ เริ่มต้นแห่งปีใหม่ โดยมีความคิดที่จะทำบุญเพื่อส่งท้ายความทุกข์โศกและปัญหาต่างๆ ที่เกิดในปีที่ผ่านมา และเพื่อต้อนรับสิ่งดีงามที่จะเข้ามาในปีใหม่

^๘ สัมภาษณ์ นายปรีชา อัจหาญ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโนนยาง-ดอนเม็ก ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^๙ สัมภาษณ์ นางลำยองค์ เมฆวัน แพทย์ประจำตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๑๐} พระครูพิพัฒนจันทรังชี เจ้าอาวาสวัดจันทรังชีวราราม ตำบลนาดี อำเภอ เฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

เดือนมีนาคม มีการทำบุญประเพณี เรียกว่าพระเวสสันดร (บุญเดือนสี่) หรือบุญพระเวส (บุญมหาชาติ) บุญพระเวสหรือบุญเดือนสี่ เป็นพิธีทำบุญเพื่อให้บุคคลได้ฟังเทศน์เรื่องราวและคำกลอนชาดก

เดือนเมษายน ทำบุญประเพณีสงกรานต์ การรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ บุญสงฆ์หรือบุญตรุษสงกรานต์ นั้นเอง

เดือนพฤษภาคม ทำบุญประเพณีบั้งไฟ ถือว่าเป็นการทำบุญเพื่อขอฝนในหมู่บ้าน

เดือนมิถุนายน ชาวบ้านรวมกันรณรงค์ปลูกป่าชุมชนป่าไผ่ห้วยนาตง และมีประเพณีทำบุญกลางบ้าน (บุญซำฮะ) จะนิมนตพระในวัดไปเจริญพระพุทธมนต์กลางบ้าน ๓ คืน เขาก็ถวายภัตตาหารทุกเช้า คืนสุดท้ายก็มีเทศน์ ๑ กัณฑ์ เชื่อกันว่า ก่อนลงไรลงนาที่บุญอุทิศส่วนกุศลให้เทวดา (ผี) ไร่ - นา และไล่เสนียดจัญไรให้หมู่บ้าน หมายถึง ชำระความไม่ดีสิ่งชั่วร้ายออกไป

เดือนกรกฎาคม ทำบุญประเพณีเข้าพรรษา กำหนดเอาวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ เป็นวันทำบุญจึงเรียกว่า “บุญเดือนแปด”

เดือนสิงหาคม ทำบุญประเพณีข้าวประดับดิน กำหนดเอาวันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๙ เป็นการทำบุญ เพื่ออุทิศกุศลและอาหารการกิน ไปให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว โดยจัดทำอาหารไปถวายพระที่วัด และแจกจ่ายไว้ตามพุ่มไม้ หรือทางแยกตามที่ต่างๆ เพื่อให้ผี หรือวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้วมารับเอาอาหารนั้นไป โดยกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลตามไปด้วย

เดือนกันยายน ทำบุญประเพณีบุญข้าวสาก กำหนดเอาวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๐ เรียกว่า “บุญเดือนสิบ” เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลแต่วิญญาณผู้ล่วงลับ บุญข้าวสากนี้ชาวบ้านจะนำอาหารไปแจกจ่ายโดยวางไว้ตามทุ่งนา

เดือนตุลาคม ทำบุญประเพณีออกพรรษา กำหนดเอาวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นวันทำบุญ คือหลังจากที่พระภิกษุได้อยู่ประจำที่ครบ ๓ เดือนแล้ว

เดือนพฤศจิกายน ทำบุญประเพณีกฐิน กำหนดให้ทำได้ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒

เดือนธันวาคม ๕ ธันวาคม ชาวบ้านก็จะมาทำบุญตักบาตรถวายเป็นพระราชกุศลเย็นก็จะมาร่วมกับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ปฏิบัติธรรมถวายเป็นพระราชกุศลและให้พอของตัวเอง ส่วนในช่วงท้ายของเดือน ชาวบ้านจะทำบุญตักบาตรเพื่อสงทหายปลา เชื่อกันว่าสิ่งเล็กๆ ให้มันผ่านไปกับปลา ทำบุญกลางบปกลางสิ่งไม่ได้ออกเพื่อจะรองรับสิ่งใหม่สิ่งดีๆ ในปีใหม่

๓.๑.๙ ประเพณีอื่น ๆ

งานบวช ชาวบ้านมีความเชื่อมาแต่สมัยโบราณว่า บ้านไหนที่มีลูกชายจะต้องให้บวชเพื่อเป็นการทดแทนบุญคุณบิดา-มารดา ก่อนที่จะมีครอบครัว แต่ในหมู่บ้านโนนยาง ผู้ที่บวชจะต้องไปประกอบพิธีบวช ที่วัดนอกหมู่บ้าน คือ วัดบ้านท่ายม ทั้งนี้เพราะวัดสามัคคีธรรม ซึ่งเป็นวัดในหมู่บ้าน

นั้นไม่มีโบสถ์ ที่จะใช้ในการประกอบพิธีบวช และไม่มีพระอุปัชฌาย์ทำพิธีในการบวช และการจัดงานบวชชาวบ้านจะทำการเรียบง่าย โดยวันก่อนทำพิธีบวชจะมีการจัดเลี้ยงที่บ้าน หรือเรียกว่า “โฮม” ซึ่งแปลว่า ”รวม” ในที่นี้คือ การรวมญาติพี่น้องที่มาโฮมกัน หรือมารวมกัน เพื่อร่วมงาน และพบปะกันในหมู่ญาติ

การเกิด จากคำบอกเล่าของผู้ใหญ่บ้าน เกี่ยวกับการเกิดในอดีต เมื่อภรรยาท้องแก่สามีมักจะเตรียมไฟไว้สำหรับการอยู่ไฟ ภรรยาเองก็เตรียมผ้าอ้อม ซึ่งนิยมทำกันจากผ้าชิ้นผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ที่ผ่านการใช้แล้ว เพราะจะอ่อนนุ่มกว่าผ้าใหม่ เมื่อภรรยาเริ่มปวดท้อง สามีก็นำไปตามญาติ ๆ และแม่หมอบตำแยประจำหมู่บ้าน มาที่บ้านของตนเพื่อช่วยดูแล การคลอด เตรียมอุปกรณ์ในการรองรับเด็กที่เกิดใหม่ และเตรียมเหล่าขี้ผึ้งไว้ล้างแผลหลังการคลอด เมื่อปวดท้องใกล้คลอด ญาติๆ จะนำเชือก หรือผ้าผูกให้ผู้คลอดโหน เรียกว่า “แขนถ่วง” พ่อเด็กตกฟากหมอบตำแยหรือคนเฒ่าคนแก่ที่มีจิตใจดีงามเป็นผู้ตัดสายสะดือให้ทารกด้วยไม้ไผ่ที่เหลาบาง ๆ และคม มัดด้วยเส้นด้ายที่ผ่านการแช่เหล้า เมื่อทำความสะอาดทารกเรียบร้อยแล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่จะนำเด็กมาวางบนกระดังที่ผ้ารอง มีเข็มสมุด หนังสือ มีด พรำ ขวาน หรือแล้วแต่จะหาได้วางไว้ข้างเด็กเพื่อเอาเคล็ดว่าเมื่อเด็กโตขึ้นจะเฉลียวฉลาดกล้าหาญมีการผูกแขนทั้งทารกและแม่เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข ปรากฏจากภัยอันตรายส่วนแม่อยู่ไฟนอนบนแคร่ยกพื้นเล็กน้อย เรียกว่า “สะแนน” หันหน้าเข้าหากองไฟ ปีบใบใหญ่ใส่น้ำขวานอยู่เหนือกองไฟ มีสมุนไพรใส่ลงไปด้วยกินน้ำร้อน อาบน้ำร้อน อยู่ประมาณ ๑๐ - ๑๕ คืน แต่ปัจจุบันการคลอดบุตรมักจะทำที่โรงพยาบาลหรือสถานอนามัยประจำตำบล แต่กลับบ้านเพื่ออยู่ไฟเหมือนเดิม การปฏิบัติเพื่อเอาเคล็ดในเรื่องความเฉลียวฉลาดและกล้าหาญยังทำเหมือนเดิม การเตรียมผ้าอ้อมมีจัดทำซื้อตามท้องตลาดบ้าง การเลี้ยงดูได้รับการดูแลจากสถานพยาบาลของรัฐเป็นระยะๆ จนเด็กครบอายุ ๑๒ ปี

ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ การขึ้นบ้านใหม่กระทำกันในทุกเดือน ยกเว้นฤดูกลางเข้าพรรษา แต่เดือนที่นิยมกันมาก คือ เดือน ๔ และเดือน ๕ เพราะว่างเว้นจากงานไถนา มีการหาฤกษ์ยามที่เป็นมงคล มีการนำสิ่งของเครื่องใช้บางส่วนที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน เช่น หม้อ ไห กระบุง ตุ่มน้ำ เสื่อ หมอน เป็นต้น ในกระบุงต้องมีข้าวอยู่เต็มกระบุง ในตุ่มน้ำต้องมีน้ำเต็มตุ่ม ซึ่งคนอีสานเชื่อว่าจะทำให้มีกินมีใช้ มีความอุดมสมบูรณ์ดี ในบ้านแห่งใหม่นี้ ก่อนขึ้นบ้านต้องนำสิ่งของที่เตรียมไว้เดินเวียนรอบตัวบ้านใหม่ ไปทางขวามือ ๓ รอบ แล้วก็ทำพิธีขอขึ้นบ้านใหม่ โดยมีผู้นำกล่าวคือ “พ่อจ๋า” หรือผู้อาวุโสชายประจำหมู่บ้าน เพื่อขอเข้าไปอยู่ในบ้านใหม่เสร็จก็เข้าบ้าน มีการบายศรีสู่ขวัญ เพื่อความเป็นสิริมงคล เมื่อทำพิธีเสร็จก็เลี้ยงอาหารแก่ผู้มาร่วมงานและอาจจะมีการสนุกสนานรื่นเริงด้วย

ประเพณีแต่งงาน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “กินดอง” ในอดีต การแต่งงานจะเกิดขึ้นได้ต้องได้รับความเห็นชอบของพ่อแม่ หรือผู้เฒ่าผู้แก่และญาติพี่น้อง ของทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง โดยคำนึงถึงความเหมาะสมของวงศ์ตระกูล แต่ปัจจุบันนี้หนุ่มสาวบ้านโนนยาง สามารถตัดสินใจเลือก

คู่ครองได้เองโดยอิสระ โดยเฉพาะหนุ่มสาวกลุ่มที่ไปทำงานต่างถิ่น ที่ตกลงอยู่กินฉันสามีภรรยาโดยที่ผู้ใหญ่ไม่รับรู้ แต่กลับมาเพื่อขอขมาญาติฝ่ายหญิงเมื่อว่างจากภาระงาน ส่วนขั้นตอนและพิธีในการจัดงานก็เหมือนชาวอีสานโดยทั่วไป โดยฝ่ายชายไปสู่ขอฝ่ายหญิงตกลงค่าสินสอด กำหนดวันแต่งงานฝ่ายเจ้าบ่าว จะแห่ขบวนขันหมากมาทำพิธีที่บ้านเจ้าสาว มีการบายศรีสู่ขวัญ ผูกแขนลูกเขยลูกสะใภ้ ชาวบ้านเรียกว่า “ผูกเอาใภ้เอาเขย” มีการไหว้ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชาย ชาวบ้านเรียกว่า “สมมาปุ๋ยาและญาติพี่น้องฝ่ายชาย” และมีงานเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน

ประเพณีเกี่ยวกับการตาย ชาวบ้านให้ความสำคัญมาก เพราะถือว่าเป็นการร่วมไว้อาลัย และให้เกียรติทั้งแก่ผู้ตายและญาติของผู้ตาย ความยิ่งใหญ่ของงานจะดูจากจำนวนวันที่ตั้งศพไว้ที่บ้าน และการนิมนต์พระมาสวดอภิธรรม โดยแบ่งการจัดงานศพออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

งานศพที่ตายปกติ คือ ป่วยตาย ชาวบ้านนิยมตั้งศพ และจัดงานศพที่บ้านก่อนแล้วจึงเคลื่อนศพไปที่วัด หรือป่าช้าเพื่อทำพิธีเผาศพต่อไป ส่วนการตายโหงหรือการตายเนื่องจากอุบัติเหตุ ถ้าการตายอยู่นอกเขตหมู่บ้าน ชาวบ้านจะไม่นำศพเข้าสู่หมู่บ้านหรือผ่านตัวหมู่บ้าน แต่จะนำศพตรงไปที่วัดเพื่อบำเพ็ญกุศล และทำการฝังศพแทนการเผา ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดอาเพศขึ้นในหมู่บ้าน

อนึ่งการปฏิบัติตามประเพณีเกี่ยวกับการตายนี้ ปัจจุบันชาวบ้านได้ยึดถือแนวปฏิบัติที่สืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัด กล่าวคือถ้ามีใครตายภายในหมู่บ้าน ทุกครัวเรือนจะหยุดงานที่ทำอยู่ เพื่อไปช่วยงานศพ โดยไม่ต้องบอกกล่าว การอาบน้ำศพ ตกแต่งศพ การกำหนดวันเผา ฝังศพ เลือกเฉพาะวันที่ดีตามปฏิทิน ทั้งนี้เพื่อเป็นมงคลแก่ครอบครัวผู้ตาย นอกจากนั้นยังมีการร่วมเล่นสนุกสนานเพื่อคลายความเศร้าโศกของเจ้าภาพ หรือเรียกว่า “งันเฮือนดี” และร่วมพิธีเผาศพ ทั้งนี้เพราะเห็นว่าทุกชีวิตที่ว้าเหว่ก็ไม่เท่าทุกข์ที่ตายจาก แต่มีปรับเปลี่ยนบ้างคือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ชาวบ้าน เรียกว่า “บุญแจกข้าว” สมัยก่อนการทำบุญอุทิศส่วนกุศลนี้ ต้องทิ้งระยะห่างจากการจัดพิธีเผาศพประมาณ ๑ ปี ขึ้นไป เพื่อเตรียมความพร้อมในด้านงบประมาณในการจัดงาน แต่ปัจจุบันชาวบ้านนิยมทำประกันชีวิตทั้งจากภาครัฐและเอกชน เช่น บริษัทประกันภัยต่างๆ กลุ่มแม่บ้าน และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) เป็นต้น เมื่อพิธีเผาศพเสร็จแล้ววันรุ่งขึ้นก็จะทำบุญอุทิศส่วนกุศลต่อ เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายในการเตรียมงานหลายครั้ง และเชื่อว่าทำบุญให้ผู้ตาย โดยใช้เงินของผู้ตายเอง

การกินอยู่ อาหารส่วนใหญ่ได้มาจากการจับสัตว์น้ำตามลำห้วย หนองสระน้ำที่นาของตนเอง ป่าตามธรรมชาติ และสัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงไว้บริโภคในครัวเรือนปัจจุบันมีรถขายอาหารสดที่รับมาจากตลาดสดในเมือง ชาวบ้านเรียกว่า “โตงเตง” เป็นรถจักรยานยนต์ที่มีตั่งบรรทุกอาหาร ไว้ท้ายรถเพื่อเร่ขายตามหมู่บ้าน และจำหน่าย อาหารสดประเภทโครงไก่ ลูกชิ้น ปลาทุบ ปลายน้ำจืดตามฤดูกาล

หน่อไม้ และเห็ด เป็นต้น ชาวบ้านนิยมใช้บริการมากเพราะมีราคาถูกกว่าร้านค้าตามหมู่บ้าน ทั้งอาหารก็ใหม่และสดกว่าด้วย

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงเฉพาะในการกินอยู่ของชาวบ้านของ หมู่บ้านโนนยาง มีอาหารหลักที่เป็นลักษณะเฉพาะเหมือนชาวอีสานทั่วไป เช่น ปลาแดก (ปลาร้า) ปลาแดกบอง (ปลาร้าบอง) แจ่ว (น้ำพริก) ป่น (ปลาป่น กับ เชียด) ลาบ แกงอ่อม ต้มส้ม (ต้มยำ) คั่ว ฯลฯ อาหารส่วนใหญ่ จะมีรสจัด และรับประทานกับข้าวเหนียว อาหารบางประเภทก็รับประทานทั้งที่ดิบๆ เช่น ลาบ ก้อย แม้ว่า จะมีการรณรงค์เรื่องการกินอาหารดิบ แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังติดในรสชาติ และเห็นว่ายังอีกนานกว่าที่ร่างกายจะได้รับโทษจากอาหารดิบที่ไม่ถูกสุขลักษณะ จึงไม่กลัวอันตรายที่จะเกิดกับสุขภาพของตน

๓.๑.๑๐ โครงการการพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนเมือง^{๑๑}

ในรอบ ๕ ปีที่ผ่านมา มีโครงการของรัฐหรือองค์การบริหารส่วนตำบลและองค์การ เอกชน เข้ามาพัฒนาช่วยเหลือชาวบ้าน มีดังนี้คือ

โครงการประปาหมู่บ้าน โดยสถานีอนามัยเข้ามาดำเนินการเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๑ มีการ ดำเนินการดี

โครงการถนนคอนกรีต โดยองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี เข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๒, ๒๕๔๔ และ ๒๕๔๕ ผลการดำเนินการดี

โครงการถนนเพื่อการเกษตร (ถนนลูกรัง) โดยองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี เข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๐

โครงการกองทุนหมู่บ้านเงินล้าน โดยรัฐบาล เข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๔

โครงการร้านค้าชุมชน โดยองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี เข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๖ ผล การดำเนินการ กำลังเปิดจำหน่ายสินค้า

กลุ่มและองค์กรในชุมชนบ้านโนนยางมีกลุ่มและองค์กรในชุมชนดังนี้

กลุ่มอาชีพได้แก่ กลุ่มสวนแตง กลุ่มเลี้ยงวัว

กลุ่มทางสังคมได้แก่ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน (อสม.) กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ สหกรณ์การเกษตร ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน

กลุ่มเงินทุน ได้แก่ กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนแก้ไขปัญหาความยากจน หมู่บ้าน (กขคจ)

๓.๒ วิธีเกษตรของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

๓.๒.๑ ระบบเกษตรผสมผสาน และระบบไร่นาสวนผสม

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายรังสรรค์ จันทจร ผู้อำนวยการโรงเรียนนาดีพิทยาคม ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ระบบเกษตรกรรมที่จะนำไปสู่การเกษตรยั่งยืน โดยมีรูปแบบที่ดำเนินการมีลักษณะใกล้เคียงกัน และทำให้ ผู้ปฏิบัติมีความสับสนในการให้ความหมายและวิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง ได้แก่ระบบเกษตรผสมผสานและระบบ ไร่นาสวนผสม ในที่นี้จึงขอให้คำจำกัดความรวมทั้งความหมายของคำทั้ง ๒ คำ ดังต่อไปนี้

ระบบเกษตรผสมผสาน (Integrated Farming System) เป็นระบบการเกษตรที่มีการเพาะปลูกพืชหรือการเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ชนิดอยู่ในพื้นที่เดียวกันภายใต้การเกื้อกูล ประโยชน์ต่อกัน และกันอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยอาศัยหลักการอยู่ร่วมกันระหว่างพืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อมการอยู่ร่วมกันอาจจะอยู่ในรูปความสัมพันธ์ระหว่างพืชกับพืช พืชกับสัตว์ หรือสัตว์กับสัตว์ก็ได้ ระบบ เกษตรผสมผสานจะประสบผลสำเร็จได้ จะต้องมีการวางรูปแบบ และดำเนินการ โดยให้ความสำคัญต่อกิจกรรม แต่ละชนิดอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม มีการใช้แรงงาน เงินทุน ที่ดิน ปัจจัย การผลิตและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนรู้จักนำวัสดุเหลือใช้จากการผลิตชนิดหนึ่งมาหมุนเวียนใช้ประโยชน์กับการผลิตอีกชนิดหนึ่งกับการผลิตอีกชนิดหนึ่งหรือหลายชนิด ภายในไร่แบบครบวงจร^{๑๒} ตัวอย่างกิจกรรมดังกล่าว เช่น การเลี้ยงไก่ หรือสุกรบนบ่อปลา การเลี้ยงปลาในนาข้าว การเลี้ยงผึ้งในสวนผลไม้ เป็นต้น

ระบบไร่นาสวนผสม เป็นระบบการเกษตรที่มีกิจกรรมการผลิตหลาย ๆ กิจกรรมเพื่อตอบสนองต่อการบริโภคหรือลดความเสี่ยงจากราคา ผลผลิตที่มีความไม่แน่นอนเท่านั้น โดยมีได้มีการจัดการให้กิจกรรมการผลิตเหล่านั้นมีการผสมผสานเกื้อกูลกันเพื่อ ลดต้นทุนการผลิต และคำนึงถึงสภาพแวดล้อมเหมือนเกษตรผสมผสานการทำไร่นาสวนผสมอาจมีการเกื้อกูลกันจาก กิจกรรมการผลิตบ้าง แต่กลไกการเกิดขึ้นนั้นเป็นแบบ “เป็นไปเอง” มิใช่เกิดจาก “ความรู้ ความเข้าใจ” ใดๆ ก็ตามไร่นาสวนผสม สามารถพัฒนาความรู้ความสามารถของเกษตรกรผู้ดำเนินการให้เป็นการดำเนินการในลักษณะของระบบเกษตรผสมผสานได้

๓.๒.๑.๑ รูปแบบของระบบเกษตรผสมผสาน

ระบบเกษตรผสมผสานนั้น ถึงแม้ว่าเกษตรกรจะมีการดำเนินการกันมาช้านานแล้วก็ตามแต่ลักษณะของการดำเนินการ ยังมีความแตกต่างกันไป แล้วแต่การจะนำองค์ประกอบต่าง ๆ มาผสมผสานกันมากน้อยแค่ไหน และผสมผสานในรูปแบบใดก็ตามยังมีความหมายหลากหลาย การศึกษารายละเอียดเชิงวิชาการในด้านนี้ก็มีไม่มาก เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาในด้านกิจกรรมเดียว ๆ ไม่ว่าจะเป็นพืช สัตว์ หรือปลาก็ตาม ฉะนั้นการกำหนดรูปแบบดำเนินการเกษตร

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายรังสรรค์ จันทจร ผู้อำนวยการโรงเรียนนาดีพิทยาคม ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ผสมผสานก็จะมีหลายแบบเช่นกัน ทั้งนี้อาจจะยึดการแบ่งตามวิธีการดำเนินการลักษณะพื้นที่กิจกรรมที่ดำเนินทรัพยากร เป็นต้น ซึ่งพอที่จะกล่าวได้ดังนี้^{๑๓}

๑. แบ่งตามกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่เป็นหลัก

๑.๑ ระบบเกษตรผสมผสานที่ยึดกิจกรรมพืชเป็นหลัก ซึ่งกิจกรรมที่ดำเนินการนี้จะมีพืชเป็นรายได้หลัก

๑.๒ ระบบเกษตรผสมผสานที่ยึดกิจกรรมเลี้ยงสัตว์เป็นหลัก ซึ่งการดำเนินการเลี้ยงสัตว์จะเป็นรายได้หลัก

๑.๓ ระบบเกษตรผสมผสานที่ยึดกิจกรรมประมงเป็นหลัก ซึ่งจะมีกิจกรรมเลี้ยงสัตว์น้ำเป็นรายได้หลัก

๑.๔ ระบบเกษตรผสมผสานแบบไร่นาป่าผสมหรือวนเกษตรเป็นระบบที่มีการจัดการป่าไม้เป็นหลักร่วมกับการเกษตร ทุกแขนง อาจประกอบด้วย การปลูกพืชเกษตรในสวนป่า การปลูกพืชเกษตรร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ในสวนป่าระบบนี้มุ่งหวังที่จะให้เป็นตัวกลางเพื่อผ่อนคลายความต้องการที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมกับความต้องการป่าไม้ เพื่อควบคุมสิ่งแวดล้อมให้สามารถดำเนินควบคู่กันไปโดยคำนึงถึงสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งช่วย พัฒนาความเป็นอยู่ของราษฎรที่เกี่ยวข้อง ระบบวนเกษตรที่ดีควรสามารถเพิ่มการซึมซับน้ำ รักษาหน้าดิน ลดการสูญเสียดิน ลักษณะพันธุ์พืชที่ใช้ควรเป็นทรงพุ่มเพื่อลดความรุนแรงของเม็ดฝนที่ตกกระทบผิวดินสามารถรักษาสภาพดุลย์ ของสภาวะแวดล้อมให้เหมาะสมกับพืชที่ปลูกร่วม เช่น บั๊งร่มเงา พายุฝน อีกทั้งควบคุมสภาพความชุ่มชื้นและอุณหภูมิ ให้ดี พันธุ์ไม้ที่ปลูกควรมีรากลึกพอที่สามารถหมุนเวียนธาตุอาหารในระดับที่ลึกขึ้นมาสู่บริเวณผิวดิน เป็นประโยชน์ต่อพืชรากตื้นที่ปลูกร่วม โดยรวมทั้งระบบควรให้ผลตอบแทนแก่เกษตรกรหลายด้าน เช่น ผลผลิตในรูปอาหาร ยารักษาโรค ไม้ฟืน ไม้สร้างบ้านและรายได้ สิ่งสำคัญที่สุดควรเป็นระบบที่อนุรักษ์ดินและน้ำได้ดีปลูกได้หลายสภาพแวดล้อม และง่ายต่อการปฏิบัติในสภาพของเกษตรกรวนเกษตรที่พอประยุกต์ใช้ในประเทศไทย มีอยู่ ๓ ระบบใหญ่ คือ ระบบป่า ไม้-ไร่ นา, ระบบป่าไม้-เลี้ยงสัตว์ และระบบเลี้ยงสัตว์-ป่าไม้-ไร่ นา ซึ่งวิธีการนำแต่ละระบบไปประยุกต์ใช้ย่อมขึ้นอยู่กับ สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของพื้นที่เป็นเกณฑ์^{๑๔}

๒. แบ่งตามวิธีการดำเนินการ

๒.๑ ระบบเกษตรผสมผสานที่มีการใช้สารเคมี ในระบบการผลิตจะมีการใช้สารเคมีในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อจุดประสงค์ ให้ได้ผลผลิตและรายได้สูงสุด

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายปรีชา อาจหาญ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโนนยาง-ดอนเม็ก ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายธงชัย สิงหาภาพ ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑ กันยายน ๒๕๖๐.

๒.๒ ระบบการเกษตรอินทรีย์หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีทุกชนิด เช่น ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช ฮอร์โมน สารเคมีในอาหาร สัตว์ คำนึงถึงการสงวนรักษาอินทรีย์วัตถุในดินด้วยการปลูกพืชหมุนเวียนการปลูกพืชคลุมดิน ใช้ปุ๋ยคอกปุ๋ยหมัก ใช้ เศษอินทรีย์วัตถุจากไร่นา มุ่งสร้างความแข็งแรงให้แก่พืชด้วยการบำรุงดินให้อุดมสมบูรณ์ ผลผลิตที่ได้ก็จะอยู่ในรูป ปลอดภัยสารพิษ

๒.๓ ระบบการเกษตรธรรมชาติ เป็นระบบการเกษตรที่ใช้หลักการจัดระบบการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่ประสานความ ร่วมมือกับธรรมชาติอย่างสอดคล้องและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน งดเว้นกิจกรรมที่ไม่จำเป็นหลักใหญ่ ๆ ได้แก่ ไม่มีการ พรวนดิน ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ไม่กำจัดวัชพืช ไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ทั้งนี้จะมีการปลูกพืชตระกูลถั่วคลุมดิน ใช้วัสดุเศษ พืชคลุมดิน อาศัยการควบคุมโรคแมลงศัตรูด้วยกลไกการควบคุมกันเองของสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติ การปลูกพืชใน สภาพแวดล้อมที่มีความสมดุลทางนิเวศวิทยา^{๑๕}

๓. แบ่งตามประเภทของพืชสำคัญเป็นหลัก

๓.๑ ระบบเกษตรผสมผสานที่มีข้าวเป็นพืชหลัก พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นที่นา ทำการปลูกข้าวนาปีเป็นพืชหลักการผสม ผสานกิจกรรมเข้าไปให้เกื้อกูลอาจทำได้ทั้งในรูปแบบของพืช-พืชเช่นการปลูกพืชตระกูลถั่ว พืชผัก พืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ก่อนหรือหลังฤดูการทำนา อีกระบบหนึ่ง ที่นับได้ว่ามีความสำคัญเช่นกัน แต่ยังไม่ได้มีการกล่าวถึงมากนักในแง่ของการ เกษตรผสมผสาน แต่จะมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของเกษตรกรในช่วงเวลาที่ผ่านมามากมายและมีให้เห็นอยู่ทั่ว ๆ ไป ในพื้นที่นาดอนอ้ายน้ำฝนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ระบบต้นไม้นาข้าว ต้นไม้เหล่านี้มีทั้งเป็นป่าดั่ง เดิม และเป็นป่าไม้ที่ชาวบ้านปลูกขึ้นใหม่หรือเกิดจากการแพร่พันธุ์ตามธรรมชาติ ภายหลัง ต้นไม้เหล่านี้จะอยู่ทั้งในนา บนคันนาที่สูง เช่น จอมปลวก หรือบริเวณเถียงนา เป็นต้น ที่พบเห็นโดยทั่ว ๆ ไป ได้แก่ ยางนา ตะเคียนทอง กะบาก สะแบง ไม้รัง จามจุรี มะขาม มะม่วง เป็นต้น นับได้ว่า เป็นทรัพยากรเอนกประสงค์ใช้เป็นอาหารและยาแก่มนุษย์ อาหารสัตว์ เชื้อเพลิง ไม้ก่อสร้าง ไม้ใช้สอยขนาดเล็ก ผลผลิตจากต้นไม้นำไปใช้ประโยชน์ เช่น น้ำยาง ทำคปได้ ครั่ง เครื่องจุดไฟ ให้ร่มเงา^{๑๖} นอกจากนี้ยังช่วยรักษาคันนาให้คงรูป สามารถเก็บกักน้ำ ทั้งนี้เนื่องด้วยดินโดยทั่วไปมีเนื้อดินเป็น ทราย มีโครงสร้างอ่อนแอ ไม่สามารถสร้างคันนาให้ทนทาน เว้นเสียแต่จะมีสิ่งมาเสริมหรือยึดไว้ ต้นไม้ยังใช้เป็นหลัก ที่เก็บฟางข้าวมาสูมไว้ สำหรับเอาไว้เลี้ยงสัตว์ในฤดูแล้ง ระบบพืชในนาข้าวที่ นับว่าเป็นคู่สมพงษ์และมีความยั่งยืนมา ช้านาน ได้แก่การปลูกตาลร่วมกับระบบการปลูกข้าว ที่พบเห็นกันในพื้นที่บางส่วนของภาคกลาง ภาคเหนือตอนล่างและ ภาคใต้ เป็นต้น เป็นลักษณะการปลูก

^{๑๕} สัมภาษณ์ นายสมพงษ์ บัวประกอบ กำนันตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายสำออง บัจจายา สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี หมู่ ๒ ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๙ กันยายน ๒๕๖๐.

ต้นตาลบนคันนาเป็นส่วนใหญ่ และมีบางส่วนที่ต้นตาลขึ้นอยู่ในกระตังนา เกษตรกร ได้ทิ้งผลผลิตข้าว และผลิตภัณฑ์จากตาล ซึ่งอาจอยู่ในรูปของน้ำหวานน้ำมาเคี้ยวเป็นน้ำตาล ผลตาลอ่อน ผลตาลแก่นำมา ทำขนมต่าง ๆ ได้ ต้นตาลที่มีอายุมาก ผลผลิตลดลง สามารถแปรสภาพเนื้อไม้มาใช้ในอุตสาหกรรมก่อสร้างได้ด้วย เช่น ทำเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ อีกรูปแบบหนึ่งที่ปัจจุบันมีการดำเนินการกันมากขึ้นในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้แก่ การนำ ปลาเข้ามาในระบบ ซึ่งทำได้ทั้งในลักษณะการเลี้ยงปลาในนาข้าว การผสมผสาน พืช-สัตว์-ปลา เช่น การแปรเปลี่ยน พื้นที่นาบางส่วนเป็นร่องสวนปลูกไม้ผลเลี้ยงปลาในร่องสวน เลี้ยงสัตว์ปีก โค โดยใช้เศษอาหารจากพืชต่าง ๆ ในฟาร์ม ให้เป็นอาหารสัตว์ได้ด้วย

๓.๒ ระบบเกษตรผสมผสานที่มีพืชไร่เป็นพืชหลัก การผสมผสานกิจกรรมพืช-พืช เช่น ลักษณะการปลูกพืชตระกูลถั่ว แซมในแถวพืชหลัก เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ฝ้าย เป็นต้น สำหรับรูปแบบของกิจกรรม พืช-สัตว์ เช่น ปลูกพืชอาหาร สัตว์ต่าง ๆ ควบคู่กับการเลี้ยงโค การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เป็นต้น

๓.๓ ระบบเกษตรผสมผสานที่มีไม้ผล ไม้ยืนต้น เป็นพืชหลัก การผสมผสานกิจกรรม พืช-พืช เช่น การใช้ไม้ผลต่างชนิด ปลูกแซม เช่น ในกรณีโกโก้แซมในสวนมะพร้าว การปลูกพืชตระกูลถั่วในแถวไม้ผลยืนต้น การปลูกพืชต่างระดับ เป็นต้น รูปแบบกิจกรรม พืช-สัตว์ โดยการเลี้ยงสัตว์ เช่น โคในสวนไม้ผล สวนยางพารา การปลูกพืชอาหารสัตว์ในแถวไม้ผล ไม้ยืนต้น แล้วเลี้ยงโคควบคู่จะมีการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน^{๑๗}

๔. แบ่งตามลักษณะของสภาพพื้นที่เป็นตัวกำหนด

๔.๑ ระบบเกษตรผสมผสานในพื้นที่สูง ลักษณะของพื้นที่จะอยู่ในที่ของภูเขาซึ่งเดิมเป็นพื้นที่ป่าแต่ได้ถูกหักล้างทางพง มาทำพืชเศรษฐกิจและพืชยังชีพต่าง ๆ ส่วนใหญ่พื้นที่มีความลาดชันระหว่าง ๑๐-๕๐% ดั้งเดิมเกษตรกรจะปลูกพืชใน ลักษณะเชิงเดี่ยวอายุสั้น เช่น ข้าว ข้าวโพด พืชตระกูลถั่ว ผักต่าง ๆ ซึ่งมักจะเกิดปัญหาของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการชะล้างหน้าดินสูง ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลงรวดเร็ว มีผลกระทบต่อผลผลิตพืชในระยะยาว ฉะนั้น รูปแบบของการทำการเกษตรผสมผสานจะช่วยรักษาหรือชะลอความสูญเสียลงได้ระดับหนึ่ง การ ดำเนินการอาจทำในรูปของวนเกษตร การปลูกไม้ผลไม้เมืองหนาวชนิดต่าง ๆ ผสมผสาน เช่น ได้มีการศึกษาระบบพืช แซมของไม้ผลเมืองหนาว ได้แก่ บัวยแซมด้วยท้อ บัวยแซมด้วยพลับ พลับแซมด้วยท้อ และพลับแซมด้วยพลับ ทั้งนี้ การจัดการดินโดยทำชั้นบนไค เพื่อลดการพังทลายของดินพร้อมทั้งทำการปลูกหญ้าแฝกตามขอบบันได ผลการศึกษา ในระยะแรกขณะที่ไม้ผลยังไม่ให้ผลผลิต ได้นำพืชอายุสั้นปลูกในแถวไม้ผล ได้แก่ ถั่วแดง และข้าวไร่ ซึ่งได้ผลผลิตถั่วแดง ๘๒

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายสุวรรณ เมืองทอง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๔ กันยายน ๒๕๖๐.

กก./ไร่ ข้าวไร่เจ้าฮ่อ และข้าวเจ้าอาป่า ให้ผลผลิต ๓๐๒ และ ๓๑๙ กก./ไร่ ตามลำดับ^{๑๘} นอกจากนี้ การเจริญเติบโตของแฝกค่อนข้างดี มีใบแฝกปริมาณมาก ซึ่งจะทำให้การเกี่ยวใบแฝกแล้วนำมากองเป็น ระยะในระหว่างขึ้นบันได และให้สลายตัวใช้เป็นปุ๋ยหมักและเพิ่มอินทรีย์วัตถุ เกิดประโยชน์ต่อไม้ผล หลัก มีการศึกษาในรูปแบบอื่น ๆ ที่เหมาะสม ได้แก่ การผสมผสานระบบปลูกพืชร่วมกับแถบไม้พุ่ม หรือแถบหญ้า ตามแนวระดับในพื้นที่ความลาดชัน ๑๐-๕๐% ตัวอย่างของไม้แถบ เช่น กระถิน แค ผรั่ง แคบ้าน ถั่วมะแฮะ ครามป่า ต้นเสี้ยว เป็นต้น สำหรับพืชแซมในแถวไม้พุ่ม ได้แก่ พืชตระกูลถั่ว พืชอาหารสัตว์ เช่น ถั่วดำ ถั่วเล็บบอนาง ถั่วแปบ ถั่วนิ้วนางแดง ถั่วเหลือง ถั่วลิสง หนุ่ยรูซี่ เนเปียร์ กินี บาเฮีย แฝกหอม เป็นต้น

๔.๒ ระบบเกษตรผสมผสานในพื้นที่ราบเชิงเขา พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นที่ ดอนอาศัยน้ำฝน มีการปลูกพืชไร่ชนิดต่าง ๆ เป็นหลัก รองลงมาจะเป็นไม้ผลยืนต้น ข้าวไร่ การจัดการ ในรูปผสมผสาน ได้แก่ การปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น ตลอดจนไม้ใช้สอยร่วมกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งใน ด้านผลผลิต รายได้ ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติดีขึ้นได้ การปลูก พืชเศรษฐกิจแซมด้วยพืช อาหารสัตว์ ซึ่งมีรายงานผลการดำเนินการปลูกข้าวไร่แซมด้วยพืชอาหารสัตว์ จะทำให้ทั้งผลผลิตข้าว และถั่วต่าง ๆ ซึ่งใช้เป็นอาหารสัตว์ได้ต่อไป การปรับเปลี่ยนพื้นที่ปลูกพืชไร่ เศรษฐกิจอายุสั้น หรือ ข้าวไร่บางส่วน มาทำกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์และปลูกพืชอาหารสัตว์ประเภทต่าง ๆ ควบคู่กันไป จะ เป็นการสร้างความหลากหลายของระบบได้มากขึ้นและช่วยลดความเสี่ยง^{๑๙}

๔.๓ ระบบเกษตรผสมผสานในพื้นที่ดอน โดยทั่วไปในพื้นที่ดอนจะมีการ ปลูกพืชไร่เศรษฐกิจต่าง ๆ เชิงเดี่ยวเป็นหลัก ลักษณะของการทำการเกษตรผสมผสานอาจทำได้หลาย รูปแบบ เช่น ลักษณะการปลูกพืชแซม โดยใช้พืชตระกูลถั่วแซม ในแถวพืชหลักต่าง ๆ เช่น ข้าวโพด ผ้าย มันสำปะหลัง ฯลฯ การเปลี่ยนพื้นที่เป็นไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอยผสมผสาน และอาจจะมีพืช ตระกูลถั่วแซมในแถวพืชหลักในระยะแรก ๆ อีกแนวทางหนึ่ง ได้แก่ การใช้พื้นที่มาดำเนินการเลี้ยง ปศุสัตว์ เช่น โค และปลูกพืชอาหารสัตว์ควบคู่กันไป เป็นต้น

๔.๔ ระบบเกษตรผสมผสานในพื้นที่ราบลุ่ม พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นนาข้าว แบบแผนการปลูกพืชส่วนใหญ่จะเป็นข้าว อย่างเดียว ข้าว-ข้าว, ข้าว-พืชไร่เศรษฐกิจ, ข้าว-พืชผัก เศรษฐกิจ, พืชผัก-ข้าว-พืชไร่, พืชไร่-ข้าว-พืชไร่ เป็นต้น การจะปลูกพืชได้มากครั้งในรอบปีขึ้นอยู่กับ ระบบการชลประทานเป็นหลัก การเกษตรแบบผสมผสานในพื้นที่นี้จะมีรูปแบบและกิจกรรมที่ ดำเนินการ สำหรับในพื้นที่ที่มีระดับน้ำสูง นอกจากจะทำการปลูกข้าวขึ้นน้ำแล้ว ยังมีคูหาพัฒนาและ

^{๑๘} สัมภาษณ์ นางสังข์ โพธิ์ศรี ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายเดช นิตธิธรรม ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

ปรับเปลี่ยนพื้นที่เพื่อทำ กิจกรรมการเลี้ยงปลาในบ่อได้ด้วยรูปแบบการเกษตรผสมผสานหลัก ๆ ตามที่กล่าวมาแล้วนี้ยังอาจแบ่งย่อยออกไปได้อีกหลายรูปแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้หลักการอะไรมาเป็นตัวกำหนด ซึ่งจะมีความคิดหลากหลายแตกต่างกันไป เช่น การใช้ลักษณะของทรัพยากรน้ำเป็นตัวกำหนดก็จะมีรูปแบบเกษตรผสมผสานแบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ เกษตรผสมผสาน ในพื้นที่เขตใช้น้ำฝนและเกษตรผสมผสานในพื้นที่เขตชลประทาน นอกจากนี้ในเขตชลประทานก็สามารถแบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้อีกตามระบบของชลประทาน คือ ชลประทานที่มีเขื่อนกักเก็บน้ำและมีคลองส่งน้ำไปไหน-นาชลประทานโดย การสูบน้ำด้วยไฟฟ้าจากแหล่งน้ำ ระบบบ่อบาดาลน้ำตื้น น้ำลึก ตลอดจนระบบการใช้น้ำหยด เป็นต้น^{๒๐} นอกจากนี้ การใช้ คุณสมบัติของดินเป็นตัวกำหนด ก็จะสามารถกำหนดรูปแบบของการเกษตรผสมผสานได้ดังนี้ คือ เกษตรผสมผสานใน พื้นที่ดินเปรี้ยว พื้นที่ดินเค็ม พื้นที่ดินต่าง และพื้นที่ดินพรุ เป็นต้น ถึงแม้จะมีการแบ่งรูปแบบการเกษตรผสมผสานได้ หลายอย่าง แต่การดำเนินการตามกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วย พืช-พืช พืช-สัตว์ พืช-ปลา สัตว์-ปลาและพืช-สัตว์- ปลา จะมีลักษณะเป็นไปในทำนองเดียวกัน แล้วแต่ว่าในรูปแบบต่าง ๆ จะมีศักยภาพในการดำเนินการมากน้อยแตกต่างกันออกไปตามลักษณะพื้นที่ ทรัพยากร และสภาพเศรษฐกิจ สังคม อย่างไรก็ตามการที่จะนำองค์ประกอบด้าน พืช สัตว์ ประมง มาดำเนินการผสมผสานเข้าด้วยกันในระบบการเกษตรนั้น ย่อมที่จะมีทั้งปฏิสัมพันธ์เชิงเกื้อกูลและเชิงแข่งขัน ทำลายกัน

๓.๒.๑.๒ เกษตรผสมผสานที่มีปฏิสัมพันธ์เชิงเกื้อกูล^{๒๑}

๑. เกื้อกูลกันระหว่างพืชกับพืช

๑.๑ พืชตระกูลถั่วช่วยตรึงธาตุไนโตรเจนให้กับพืชชนิดอื่น

๑.๒ พืชยืนต้นให้ร่มเงากับพืชที่ต้องการแสงแดดน้อย เช่น กาแฟ โกโก้ ชา

สมุนไพร ฯลฯ

๑.๓ พืชเป็นอาหารและที่อยู่อาศัยให้กับแมลงศัตรูธรรมชาติ เพื่อช่วยกำจัดศัตรูพืชไม่ให้เกิดระบาดกับพืชชนิดอื่น ๆ เช่น การปลูกถั่วลิสงระหว่างแถวในแปลงข้าวโพด จะช่วยให้แมลงศัตรูธรรมชาติได้มาอาศัยอยู่ในถั่วลิสงมาก และจะช่วยกำจัดแมลงศัตรูของข้าวโพด

๑.๔ พืชยืนต้นเป็นที่อยู่อาศัยและอาหารแก่พืชประเภทเถาและกาฝาก เช่น พริกไทย พลู ดิปลี กล้วยไม้ ฯลฯ

^{๒๐} สัมภาษณ์ นายทองใบ พฤษชาติ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายรังสรรค์ จันทจร ผู้อำนวยการโรงเรียนนาดีพิทยาคม ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

๑.๕ พืชที่ปลูกแซมระหว่างแถวพืชหลัก จะช่วยป้องกันไม่ให้วัชพืชขึ้นแย่งอาหารกับพืชหลักที่ปลูก เช่น การปลูกพืช ตระกูลถั่วตระกูลถั่วในแถวข้าวโพด มันสำปะหลัง ฝ้าย เป็นต้น

๑.๖ พืชแซมระหว่างแถวไม้ยืนต้นในระยะเริ่มปลูกจะช่วยบังลมบังแดด และเก็บความชื้นในดินให้กับพืชยืนต้น เช่น การปลูกกล้วยแซมในแถวไม้ผลต่าง ๆ ในแถวยางพารา เป็นต้น

๑.๗ พืชช่วยไล่และทำลายแมลงศัตรูพืชไม่ให้เข้ามาทำลายพืชที่ต้องการอารักขา เช่น ตะไคร้หอม ถั่วลิสง ดาวเรือง แมงลัก โหระพา หม้อข้าวหม้อแกงลิง ฯลฯ

๒. เกื้อกูลกันระหว่างพืช สัตว์ ประมง

๒.๑ เศษเหลือของพืชจากการบริโภคของมนุษย์ใช้เป็นอาหารสัตว์และปลา

๒.๒ พืชยืนต้นช่วยบังลม บังแดด บังฝน ให้กับสัตว์

๒.๓ พืชสมุนไพรเป็นยารักษาโรคให้กับสัตว์

๒.๔ ปลาช่วยกินแมลงศัตรูพืช วัชพืช ให้กับพืชที่ปลูกในสภาพน้ำท่วมขัง เช่น ข้าว

๒.๕ ปลาช่วยให้อินทรีย์วัตถุกับพืช จากการถ่ายมูลตกตะกอนในบ่อเลี้ยงปลา ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นปุ๋ยกับพืชได้

๒.๖ ห่าน เป็ด แพะ วัว ควาย ฯลฯ ช่วยกำจัดวัชพืชในสวนไม้ผล ไม้ยืนต้น

๒.๗ มูลสัตว์ทุกชนิดใช้เป็นปุ๋ยกับพืช

๒.๘ ผึ้งช่วยผสมเกสรในการติดผลของพืช

๒.๙ แมลงที่เป็นประโยชน์หลายชนิดได้อาศัยพืชเป็นอาหารและที่อยู่อาศัย

๒.๑๐ จุลินทรีย์ช่วยย่อยสลายซากพืชและสัตว์ให้กลับกลายเป็นปุ๋ย

๒.๑๑ แมลงศัตรูธรรมชาติหลายชนิด ช่วยควบคุมประชากรแมลงศัตรูพืชไม่ให้ขยายพันธุ์มากจนเกิดการแพร่ระบาด ต่อพืชที่ปลูก^{๒๒}

๓.๒.๑.๓ เกษตรผสมผสานที่มีปฏิสัมพันธ์เชิงแข่งขันทำลาย

๑. แข่งขันทำลายระหว่างพืชกับพืช

๑.๑ พืชแย่งอาหาร น้ำและแสงแดด กับพืชอื่น เช่น การปลูกยูคาลิปตัสร่วมกับพืชไร่และข้าว ซึ่งมีการศึกษาพบว่า ยูคาลิปตัสแย่งน้ำธาตุอาหารจากต้นปอและข้าว เป็นต้น มีผลทำให้พืชเหล่านั้นได้ผลผลิตลดลง

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายสำออง บัจจายา สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี หมู่ ๒ ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๙ กันยายน ๒๕๖๐.

๑.๒ พืชเป็นอาหารและที่อยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องของศัตรูพืชและพืชในนิเวศน์เดียวกัน เช่น ข้าวโพดเป็นพืชอาศัยของ หนอนเจาะสมออเมริกันและเพลี้ยอ่อนของฝ้าย

๒. แข่งขันทำลายระหว่างพืช สัตว์ ประมง

๒.๑ การเลี้ยงสัตว์จำนวนมากเกินไป จะให้ปริมาณพืชทั้งในสภาพที่ปลูกไว้ และในสภาพธรรมชาติไม่เพียงพอ เกิดความไม่สมดุลย์ ซึ่งจะมีผลต่อสภาพแวดล้อมเสื่อมลงได้

๒.๒ มูลสัตว์จากการเลี้ยงสัตว์มีจำนวนมากเกินไป เช่น การเลี้ยงหมูมากเกินไปมีการจัดการไม่ดีพอ จะเกิดมลพิษต่อ ทรัพยากรธรรมชาติรอบด้านทั้งในเรื่องของน้ำเสีย อากาศเป็นพิษหรือการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในหลายท้องที่ก็ประสบ ปัญหาเกิดภาวะน้ำเน่าเสีย เป็นต้น

๒.๓ การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชจะเกิดพิษตกค้างในน้ำ และผลิตผลที่เป็นพิษต่อสัตว์และปลา

๒.๔ การปลูกพืชเพื่อให้ผลผลิตอย่างใดอย่างหนึ่งสูงสุด กำไรสูงสุด โดยมีการใช้ปัจจัยการผลิตหลายด้านรวมทั้ง สารเคมีต่าง ๆ จะมีผลทำให้สภาพแวดล้อมของสัตว์ที่เป็นประโยชน์ เช่น แมลงศัตรูธรรมชาติลดจำนวนลง เปิด โอกาสให้ศัตรูพืชเพิ่มปริมาณขึ้นและจะทำความเสียหายให้แก่พืชปลูก

๓.๒.๑.๔ ปัจจัยและความสำเร็จของระบบเกษตรผสมผสาน

การดำเนินงานวิจัยและพัฒนาระบบการเกษตรผสมผสานมีหลาย ซึ่งผู้ชาวบ้านได้ดำเนินการสำหรับนโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลนาดี ยังได้เล็งเห็นความสำคัญของระบบการผสมผสานว่า เป็นระบบที่สามารถจะแก้ปัญหาการว่างงานของประชากรและลดความเสี่ยงจากการประกอบอาชีพทางการเกษตรของเกษตรกรได้ จึงมีนโยบายการพัฒนาการเกษตรตามระบบแผนการผลิตของเกษตรกรโดยเริ่มโครง การตั้งแต่ปี ๒๕๓๕ เป็นต้นมา และได้ยึดหลักการที่สำคัญ ๓ ประการคือ^{๒๓}

ประการที่ ๑ จะเน้นการพัฒนาที่ตัวเกษตรกรให้เป็นผู้ริเริ่มคิดเอง ทำเองจนในที่สุดสามารถพัฒนาไปในทิศทางที่พึงตนเองได้ และจะเป็นผู้กำหนดแผนการผลิตของตนเอง

ประการที่ ๒ แผนการผลิตของเกษตรกรจะปรับเปลี่ยนจากการผลิตพืชเดี่ยว เช่น ข้าว หรือพืชไร่ชนิดใดชนิดหนึ่ง มาทำการเกษตรแบบผสมผสาน ซึ่งรวมถึงการผลิตไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ดอก ไม้ประดับ การเลี้ยงสัตว์และการประมง โดยคำนึงถึงความต้องการของตลาดภายในประเทศและความสอดคล้องกับทรัพยากรของพื้นที่นั้นเป็นหลัก

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายคำผ่าน บุ่งทอง ผู้ใหญ่บ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๔ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ประการที่ ๓ สำหรับบทบาทของเจ้าหน้าที่ จะเน้นให้ความรู้และทางเลือกในการ และทางเลือกในการประกอบอาชีพ เพื่อให้เกษตรกรตัดสินใจ ปรัชญาหรือคิดร่วมกับเกษตรกร และให้การสนับสนุน ตามที่จำเป็น

การดำเนินงานตามนโยบายขององค์การบริหารส่วนตำบลนาดีดังกล่าว มีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการในปี ๒๕๓๕-๒๕๓๗ ผลของการดำเนินงานปรากฏว่า มีเกษตรกร จำนวนหนึ่งประสบผลสำเร็จ และมีเกษตรกรอีกจำนวนหนึ่งไม่ประสบความสำเร็จ ในด้านระบบเกษตรผสมผสาน ทั้งนี้เพราะระบบเกษตรผสมผสานเป็นระบบที่ต้องมีการวางแผน มีการจัดการทรัพยากร การผลิตในระดับไร่นาและ การจัดการในด้านเทคโนโลยีการผลิตที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ทุน แรงงาน และการตลาด ซึ่งปัจจัยและความสำเร็จ ของระบบเกษตรผสมผสาน โดยการสรุปผลจากการดำเนินงานของเกษตรกรในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศสามารถสรุปได้ดังนี้^{๒๔}

๑. ด้านการวางแผนการผลิต

เกษตรกรต้องสามารถวางแผนการผลิต ภายในฟาร์มของตนเองได้อย่างถูกต้อง ในทำนองที่เรียกว่าต้องมีภายใน ฟาร์มของตนเองได้อย่างถูกต้องในทำนองที่เรียกว่าต้องมีความรู้ เราจึงจะสามารถทำให้มีการวางแผนได้อย่าง ถูกต้อง โดยองค์ประกอบความรู้เขาและรู้เราที่สำคัญในการวางแผน ได้แก่

๑.๑ ต้องมีพื้นที่ถือครองของตนเอง การเช่าที่ดินจากผู้อื่นมาดำเนินการ เกษตรกรจะได้กล้าที่จะวางแผนลงทุนอย่าง ถาวร เพราะเกรงว่าเมื่อดำเนินการไประยะหนึ่งแล้ว อาจจะถูกบอกเลิกเช่าได้

๑.๒ ต้องทราบข้อมูลพื้นฐานภายในฟาร์มของตนเองเป็นอย่างดี ข้อมูลดังกล่าว ได้แก่ ข้อมูลทางด้านลักษณะพื้นที่ ดิน แหล่งน้ำ ซึ่งนับว่ามีความสำคัญ จะสามารถช่วยในการวางแผนภายในฟาร์มได้อย่างถูกต้อง

๑.๓ ต้องมีความรู้และประสบการณ์ในด้านเทคโนโลยีการผลิตพืชหลาย ชนิด เช่น ข้าว พืชไร่ ไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก การเพาะเห็ดเศรษฐกิจ การปศุสัตว์ และการประมง ถ้าขาดความรู้ในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง จำเป็นต้องไปขวนขวาย หาความรู้ โดยการไปศึกษาดูงาน รวมทั้งเข้ารับการศึกษาอบรมจากหน่วยงานที่สามารถให้ความรู้ให้ได้

๑.๔ ต้องมีทุนเริ่มต้นและทุนหมุนเวียนภายในฟาร์มพอสมควร ซึ่งการมีทุนสำรองไว้จะสามารถให้การวางแผนดำเนิน กิจกรรมที่ผสมผสานกันเป็นไปอย่างเหมาะสม

๑.๕ ต้องเป็นผู้มีความมานะอดทน ขยันขันแข็ง และมีแรงงานที่พอเพียงเหมาะสมกับกิจกรรมภายในฟาร์ม ทั้งนี้เพราะ การทำการเกษตรจะเห็นผลสำเร็จได้ต้องใช้เวลาและ

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายทรงศักดิ์ สิทธิพิสัย นายองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ประสบการณ์ในการแก้ปัญหา ซึ่งจะมีอยู่ตลอดเวลา และสามารถ ปรับเปลี่ยนแผนได้ตลอดเวลา เพื่อให้แก้ปัญหาได้ทันเหตุการณ์

๒. ด้านการจัดการ

เกษตรกรผู้ดำเนินการระบบเกษตรผสมผสานจะประสบความสำเร็จได้ ควรจะต้องมีการจัดการที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑ เป็นผู้มีความสามารถจัดการวางแผนการใช้แหล่งน้ำที่มีอยู่ในการผลิตพืชชนิดต่าง ๆ การเพาะเลี้ยงเห็ดเศรษฐกิจ การปศุสัตว์ และการประมง ได้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ดิน ทุน แรงงาน รวมทั้งการตลาด ซึ่งจะทำให้เกษตรกรมีรายได้เพียงพอ อันประกอบด้วยรายได้ประจำวัน ประจำสัปดาห์ ประจำเดือน และรายได้ประจำฤดูกาล ในการนี้เกษตรกรควรจะมีการจัดการทำบัญชีฟาร์ม เพื่อแสดงรายรับ-รายจ่ายภายในฟาร์ม

๒.๒ เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ จัดการเทคโนโลยีสำหรับการผลิตพืชชนิดต่าง ๆ การเพาะเลี้ยงเห็ดเศรษฐกิจ การปศุสัตว์ และการประมงได้เหมาะสม มีการหมุนเวียนนำสิ่งเหลือใช้ภายในฟาร์มมาใช้ประโยชน์ที่ก่อให้เกิดการสนับสนุนเกื้อกูลประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยจะส่งผลให้ต้นทุนการผลิตลดลง ลดการใช้สารเคมีในการป้องกันกำจัดศัตรูพืช อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ผลิตผลที่ปลอดภัยจากสารพิษ ซึ่งจะนำไปสู่ระบบการเกษตรที่ยั่งยืน

๓.๒.๑.๕ ประโยชน์ที่ได้รับของระบบเกษตรผสมผสาน

ระบบเกษตรผสมผสานเป็นรูปแบบหนึ่งของระบบเกษตรกรรมที่มีกิจกรรมตั้งแต่ ๒ กิจกรรมขึ้นไปในพื้นที่เดียวกัน และกิจกรรมเหล่านี้จะมีการเกื้อกูลประโยชน์ซึ่งกันและกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ดังนั้น จึงเป็นระบบที่นำไปสู่การเกษตรแบบยั่งยืน จึงก่อให้เกิดผลดีและประโยชน์ในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้^{๒๕}

๑. ลดความเสี่ยงจากความแปรปรวนของสภาพลม ฟ้า อากาศ จากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มีความแปรปรวนในแต่ละปี ซึ่งมีแนวโน้มจะรุนแรงมากขึ้น เช่น เกิดภาวะฝนแล้ง ฝนทิ้งช่วง น้ำท่วมฉับพลัน เป็นต้น จึงเป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อเกษตรกรที่มีกิจกรรมการเกษตรเพียง อย่างเดียว เช่น ข้าว หรือพืชไร่ ดังนั้น องค์การบริหารส่วนตำบลรวมทั้งเกษตรกรบางส่วนจึงได้พยายามศึกษาและพัฒนาการแปรเปลี่ยนพื้นที่นาหรือไร่นาบางส่วนมาดำเนินการระบบเกษตรผสมผสานที่มีหลาย ๆ ปลูกพืชสวน (ไม้ผล พืชผัก) การเลี้ยงสัตว์ หรือการเลี้ยงปลาทดแทนรายได้จากการปลูกข้าวหรือพืชไร่ที่อาจเสียหาย จากสภาวะฝนแล้งหรือน้ำท่วม

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายปรีชา อางหาญ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโนนยาง-ดอนเม็ก ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

๒. ลดความเสี่ยงจากความผันแปรของราคาผลผลิต ในการดำเนินระบบการเกษตรที่มีเพียงกิจกรรมเดียว ที่มีการผลิตเป็นจำนวนมาก ผลผลิตที่ได้เมื่อออกสู่ตลาดพร้อมกัน ไม่ว่าจะเป็นข้าว พืชไร่ ไม้ผล หรือพืชผัก เมื่อมีปริมาณ เกินความต้องการของตลาดย่อมทำให้ราคาของผลผลิตต่ำลง การแปรเปลี่ยนพื้นที่นาหรือไร่บางส่วนมาดำเนินการ ระบบเกษตรผสมผสานจะสามารถช่วยลดความเสี่ยงจากความผันแปรของราคาผลผลิตในตลาดได้ เนื่องจากเกษตรกรสามารถจะเลือกชนิดพืชปลูกและเลือกกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างการแก้ปัญหาดังกล่าว พบว่าการแปร การแปรเปลี่ยนพื้นที่นา ๑ ใน ๔ ของพื้นที่นาทั้งหมด เป็นร่องสวนปลูกไม้ผลร่วมกับพืชแซมของเกษตรกรสามารถลดความเสี่ยงจากราคาผลผลิตข้าวที่ไม่แน่นอนและช่วยให้เกษตรกร รมีรายได้เพิ่มขึ้น

๓. ลดความเสี่ยงจากการระบาดของศัตรูพืช ในการดำเนินกิจกรรมการปลูกข้าวหรือพืชไร่เพียงอย่างเดียว เกษตรกรจะมีความเสี่ยงอย่างมากเมื่อเกิดการระบาดของศัตรูพืชขึ้น เช่น กรณีการระบาดของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล และโรคใบหงิกอย่างรุนแรงในปี ๒๕๓๒-๒๕๓๓ ทำให้พื้นที่ปลูกข้าวได้รับความเสียหายอย่างมาก เกษตรกรต้องประสบความสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ โดยไม่มีรายได้จากกิจกรรมอื่นมาเจือจุนครอบครัวได้ ดังนั้น การแก้ปัญหาหลังจากเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวจึงได้มีการพัฒนาระบบเกษตรผสมผสานที่เหมาะสมกับ สภาพพื้นที่นา ที่มีการระบาดของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลและโรคใบหงิกและจากผลการดำเนินงานวิจัยในพื้นที่บ้านโนนยาง พบว่าระบบเกษตรผสมผสานที่เหมาะสมกับสภาพทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคมของเกษตรกร มีอยู่ด้วยกัน ๓ รูปแบบ คือ

รูปแบบที่ ๑ ข้าว + ไม้ผลบนร่องสวน + บ่อปลา

รูปแบบที่ ๒ ข้าว + ไม้ผลบนร่องสวน + ไม้ดอกไม้ประดับ

รูปแบบที่ ๓ ข้าว + บ่อปลา + ไม้ผลรอบบ่อปลา + ไก่บนบ่อปลา

โดยทั้ง ๓ รูปแบบช่วยให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น การจัดระบบการปลูกพืชและระบบเกษตรผสมผสานเพื่อลดกิจกรรมการปลูกข้าว ซึ่งเป็นพืชอาหารของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล จะช่วยยับยั้งชีพจักร ของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลได้^{๒๖}

๔. ช่วยเพิ่มรายได้และกระจายรายได้ตลอดปี การดำเนินระบบเกษตรผสมผสานซึ่งมีกิจกรรมหลายกิจกรรม ในพื้นที่เดียวกัน จะก่อประโยชน์ในด้านทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นและมีรายได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจจะเป็นรายได้ รายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน และรายได้ประจำฤดูกาล จากการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาระบบเกษตรที่บ้านโนนยาง เกษตรกรที่เคยมีรายได้จากการปลูกข้าวเพียงอย่างเดียว เมื่อแปรเปลี่ยนพื้นที่นาบางส่วนเป็นระบบเกษตรผสมผสาน จะมี

^{๒๖} สัมภาษณ์ นายคำพันธ์ ปัจจายา ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

รายได้ประจำวันจากการ ขายพืชผัก รายได้ประจำสัปดาห์จากการเพาะเห็ดฟางในช่วงฤดูแล้ง (ม.ค.-เม.ย.) รายได้ประจำเดือนจากไม้ผลอายุสั้น ได้แก่ กล้วย ฝรั่ง ละครุด และรายได้ประจำฤดูกาลจากข้าว ข้าวโพดหวาน ถั่วลิสง ถั่วเขียว ที่ปลูกหลังนา^{๒๗}

๕. ช่วยก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวพันธุ์ การดำเนินระบบเกษตรผสมผสาน ซึ่งจะมีกิจกรรมหลากหลายในพื้นที่เดียวกัน พบว่าทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวพันธุ์เกิดขึ้นในพื้นที่ จากการศึกษาระบบเกษตรผสมผสานตามแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ ที่บ้านโนนยาง พบว่า มีความหลากหลายทางชีวพันธุ์เพิ่มขึ้นจาก ๑๒ ชนิด เป็น ๒๕ ชนิดซึ่งจะช่วยทำให้ระบบนิเวศน์วิถยาในพื้นที่ดีขึ้น

๖. ช่วยกระจายการใช้แรงงาน ทำให้มีงานทำตลอดปี เป็นการลดปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานออกนอกภาคการ เกษตร และในสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำของประเทศขณะนี้ ทำให้เกิดปัญหาคนว่างงานจำนวนมาก ระบบเกษตรผสมผสานจะรองรับแรงงานเหล่านี้ได้ ทั้งนี้เนื่องมาจากระบบเกษตรผสมผสาน มีกิจกรรมหลายกิจกรรมแต่ละกิจกรรมมีการ ใช้แรงงานแตกต่างกันไป เมื่อรวมกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ไว้ด้วยกันในระบบเกษตรผสมผสานจึงมีการใช้แรงงานมากขึ้น มีการกระจายแรงงานไปตามกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดปี

๗. ช่วยก่อให้เกิดการหมุนเวียน ของกิจกรรมต่าง ๆ ในระดับไร่นา เป็นการช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรในระดับไร่นา ไม่ให้เสื่อมสลายหรือถูกใช้ให้หมดไปอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เนื่องจากระบบเกษตรผสมผสานจะมีการเกื้อกูลประโยชน์ต่อกัน จากการศึกษาระบบเกษตรผสมผสาน ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่นา โดยการแปรเปลี่ยนพื้นที่นาบางส่วนประมาณ ๒ ไร่ เป็นบ่อปลา ปลูกไม้ผลรอบบ่อปลา และเลี้ยงไก่เนื้อบนบ่อปลา นอกจากจะช่วยให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น แล้วพบว่ามูลและอาหารของไก่ ที่ตกลงไปในบ่อปลา จะช่วยเพิ่มธาตุอาหารให้แก่พืชอาหารของปลา ทำให้ปลา มีอาหารอุดมสมบูรณ์ แต่เมื่อมีมากเกินไป จะแย่งอากาศในน้ำกับปลา (น้ำจะมีสีเขียวขุ่น) ทำให้ปลาขาดอากาศ จึงจำเป็นต้องมีการระบายน้ำออกจากบ่อปลาโดย ปล่อยลงนา^{๒๘}

๘. ช่วยให้เกษตรกรมีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน ในการดำเนินระบบเกษตรผสมผสานที่มีหลายกิจกรรมช่วยทำให้เกษตรกรสามารถมีอาหารไว้บริโภคในครอบครัวครบ ทุกหมู่ โดยอาหารประเภทคาร์โบไฮเดรตจะได้จากข้าว ข้าวโพด อาหารประเภทโปรตีน จะได้จากไก่ ปลา พืชตระกูลถั่ว อาหารประเภทวิตามิน เส้นใยจากพืชผักผลไม้และเห็ดฟาง

^{๒๗} สัมภาษณ์ นายนิติกุล นิตธรรม ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๒๘} สัมภาษณ์ นางทอง บุตรสาร ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ช่วยทำให้เกษตรกรสามารถลดค่าใช้จ่ายค่าอาหารและมีการ ปรับปรุงคุณภาพโภชนาการและสุขภาพของเกษตรกรในท้องถิ่นให้ดีขึ้น

๙. ช่วยทำให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรดีขึ้น การดำเนินกิจกรรมในระบบเกษตรผสมผสานช่วยทำให้มีการ กระจายการใช้แรงงานทำให้มีงานทำตลอดทั้งปี และมีการกระจายรายได้จากกิจกรรมต่าง ๆ เป็นการลดปัญหาการ เคลื่อนย้ายแรงงานออกจากภาคการเกษตรไปสู่ภาคอื่น ๆ เช่น ภาคอุตสาหกรรม ภาคการขายบริการต่าง ๆ ซึ่งมักก่อให้เกิดปัญหาตามมา เช่น ปัญหาอาชญากร ในเมืองและต่างประเทศ ปัญหาโรคไหลตายที่ประเทศสิงคโปร์ ปัญหาหยาเสพย์ ดิด ปัญหาโรคเอดส์ เป็นต้น เมื่อไม่มีการอพยพแรงงานออกจากท้องถิ่น ทำให้ครอบครัวได้อยู่กันพร้อมหน้าทั้ง พ่อ แม่ ลูก ช่วยทำให้สภาพจิตใจดีขึ้น สภาพทางสังคมในท้องถิ่นดีขึ้น ช่วยทำให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรดีขึ้น

๓.๒.๒ การเลี้ยงปลาในวงบ่อ^{๒๙}

๑. การเลี้ยงปลาในบ่อซีเมนต์

ดูแลง่าย ใช้พื้นที่น้อย อีกทั้งยังสามารถเลี้ยงเพื่อเป็นอาหารได้ในทุกครอบครัว ที่พอจะมีพื้นที่ของบ้านเหลือ เพื่อลดค่าใช้จ่าย อยู่แบบพอเพียง มีกินใช้ เหลือจากนั้นก็ยังสามารถขายได้ เป็นอีกทางเลือกของการสร้างฐานะครอบครัวเป็นอย่างดี ซึ่งขั้นตอนและวิธีการ รวมถึงการลงทุนก็ต่ำด้วย

๒. ประโยชน์การเลี้ยงปลาในบ่อซีเมนต์

การเลี้ยงปลาในบ่อซีเมนต์ ที่เห็นๆชัดเจนคือใช้พื้นที่น้อย สามารถเลี้ยงได้ทุกที่ ใช้เวลาเลี้ยงสั้น รุ่นละประมาณ ๙๐-๑๒๐ วัน สามารถเลี้ยงเชิงพาณิชย์ได้โดยการใช้พันธุ์ปลาที่อดทนต่อสภาพน้ำได้ดี เลี้ยงและดูแลรักษาได้สะดวกมาเลี้ยง สำหรับเกษตรกรที่สนใจในเรื่องนี้ขั้นต้นคือเลือกสถานที่สร้างบ่อซึ่งควรอยู่ใกล้บ้าน หรือที่สามารถดูแลได้สะดวก อยู่ในร่มหรือมีหลังคา เพราะปลาจะไม่ชอบแสงแดดจัด และป้องกันเศษใบไม้ลงสู่บ่อจะทำให้น้ำเสียได้มีแหล่งน้ำสำหรับเปลี่ยนถ่ายน้ำได้สะดวก การเลี้ยงในพื้นที่บริเวณบ้านที่มีพื้นที่พอ แคมีระบบระบายน้ำที่ดีก็ใช้ได้ หรือถ้ามีแปลงเกษตรนำไปรดหรือให้น้ำแก่ต้นไม้ได้ ก็ยิ่งดี จะได้หมุนเวียนการใช้น้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด หลังจากสร้างบ่อเสร็จ ให้ตัดต้นกล้วยเป็นท่อนใส่ลงไปบ่อ เติมน้ำให้ท่วม แซ่ไว้ ๓-๕ วัน เปลี่ยนต้นกล้วยแล้วแซ่ไว้อีกครั้งเพื่อให้หมดฤทธิ์ปูนขาว แล้วล้างบ่อให้สะอาด ตรวจสอบสภาพน้ำให้เป็นกลางหมดฤทธิ์ของปูน ถ้ามีตะไคร่น้ำเกาะติดที่ข้างบ่อปูนก็จะดี น้ำที่จะใช้เลี้ยงคือน้ำจากคลอง หนอง บึง ควรตรวจสอบ

^{๒๙} สัมภาษณ์ นายสมพงษ์ บัวประกอบ กำนันตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๐ กันยายน ๒๕๖๐.

ว่ามีศัตรูปลาเข้ามาในบ่อด้วยหรือเปล่า หากเป็นน้ำฝน น้ำบาดาล หรือน้ำประปา ต้องพักน้ำไว้^{๓๐} ประมาณ ๓-๕ วัน ก่อนนำมาใช้เลี้ยงปลา

๓. ปลาที่เลี้ยงในบ่อซีเมนต์

ปลาที่นำมาปล่อยควรมีความยาวประมาณ ๕-๗ ซม. อัตราการปล่อยลงเลี้ยงคำนวณจากเส้นผ่าศูนย์กลางของบ่อที่ ๑ เมตร ลึก ๔๐ ซม. ใช้ลูกปลาประมาณ ๘๐-๑๐๐ ตัว หากเลี้ยงเชิงพาณิชย์ขนาดบ่อและปริมาณบ่อก็เพิ่มมากขึ้นตามกำลังของผู้เลี้ยง ก่อนปล่อยปลาลงเลี้ยงควรใส่เกลือแกงประมาณ ๒-๓ ช้อนแกง เพื่อช่วยปรับสภาพน้ำ ระดับน้ำที่ปล่อยปลาครั้งแรก ๑๐-๑๕ ซม. ควรปล่อยในตอนเช้า โดยนำถุงปลาที่จะปล่อยลงเลี้ยงแช่ในบ่อประมาณ ๓๐ นาที เพื่อให้อุณหภูมิในถุงปลาและน้ำในบ่อไม่แตกต่างกันป้องกันปลาตาย ควรมีวัสดุให้ปลาหลบซ่อนภายในบ่อ เช่นท่อพีวีซี ตัดเป็นท่อนหรือกระบอกไม้ไผ่ เพราะปลาตัวใหญ่จะกว่นปลาตัวเล็ก ควรมีการคัดขนาดปลา เมื่อมีอายุประมาณ ๑๕-๒๐ วัน โดยแยกบ่อให้ชัดเจนระหว่างตัวเล็กกับตัวใหญ่

เมื่อเลี้ยงปลาในบ่อซีเมนต์ไปได้ ๑๐ -๑๕ วัน เพิ่มระดับน้ำแต่ไม่เกิน ๔๐ ซม. ถ่ายเทน้ำทุก ๕-๗ วัน แต่ละครึ่งไม่ควรถ่ายจนหมด ถ่ายน้ำประมาณ ๑ ส่วน ๓ ของน้ำในบ่อ ขณะถ่ายเทน้ำไม่ควรรวบวนให้ปลาตกใจเพราะปลาจะไม่กินอาหาร ๒-๓ วัน ไม่ปล่อยปลาหนาแน่นเกินไปและไม่ให้อาหารมากจนเกินไป พร้อมทั้งรักษาคุณภาพน้ำให้เหมาะสม

๔. การเลี้ยงปลาดุกในบ่อซีเมนต์กลมแบบง่าย ๆ

การเลี้ยงปลาดุกในบ่อปูนซีเมนต์เป็นวิธีการเลี้ยงปลาอีกวิธีหนึ่งที่สามารถเลี้ยงกันได้ง่าย สำหรับสถานที่ที่ใช้พื้นที่ไม่เยอะ และสามารถเคลื่อน ย้ายบ่อปูนซีเมนต์ได้ง่ายด้วย ค่าลงทุนในการเลี้ยงก็ไม่มากสามารถนำไป ประกอบเป็นอาชีพเสริมได้และผลตอบแทนก็เป็นที่น่าภูมิใจ จากการลงพื้นที่ของผู้วิจัย ได้พบกับเกษตรกรผู้เลี้ยงปลาดุกในบ่อปูนซีเมนต์ ได้บอกถึงวิธีการเลี้ยงปลาดุกด้วยระบบชีวภาพซึ่งมีขั้นตอนการเลี้ยงดังนี้^{๓๑}

ขั้นตอนที่ ๑ การเตรียมอุปกรณ์

๑. บ่อปูนซีเมนต์ขนาด ๑๐๐x๕๐ เซนติเมตร
๒. ท่อพีวีซี ขนาด ๑ นิ้ว ยาว ๒๐ เซนติเมตร จำนวน ๑ เส้น และยาว ๔๐ เซนติเมตร จำนวน ๑ เส้น
๓. ช้องอพีวีซีขนาด ๑ นิ้ว จำนวน ๑ อัน
๔. ยางนอกรถลือปล้อจำนวน ๑ เส้น

^{๓๐} สัมภาษณ์ นายทองสุข พลเยี่ยม ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายสุวรรณ เมืองซอง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๔ กันยายน ๒๕๖๐.

๕. ยางนอกรถจักรยานยนต์จำนวน ๑ เส้น
๖. ตาข่าย
๗. น้ำหมักสูตรเลี้ยงปลา
๘. ปูนทราย หิน
๙. อาหารสำหรับเลี้ยงปลาดุก
๑๐. พืชผักที่ปลากิน เช่น ผักบุ้ง ผักตบชวา ฯลฯ
๑๑. ลูกปลาดุก ๗๐-๘๐ ตัว

ขั้นตอนที่ ๒ การเตรียมบ่อปูนซีเมนต์สำหรับเลี้ยงปลาดุก

๑. จะต้องทำการรื้อกรวดฆ่าต่างในบ่อปูน โดยให้นำหัวกล้วยหรือโคนกล้วยมาสับให้เป็นชิ้นเล็กๆ นำมูลวัวมาผสมคลุกเคล้าให้เข้ากัน แล้วนำไปใส่ในบ่อใส่น้ำให้เต็ม แล้วหมักไว้ ๕ วัน จากนั้นให้เปิดน้ำทิ้งแล้วเอาโคนกล้วยออกทิ้งด้วย

๒. นำน้ำสะอาดใส่ไปในบ่อแล้วแช่ทิ้งไว้ ๑ วัน หลังจากนั้นก็ให้เปิดน้ำทิ้ง
๓. นำผักบุ้งมาฉีกให้ทั่วบ่อ ทิ้งไว้ตากบ่อให้แห้ง

ขั้นตอนที่ ๓ การทำน้ำหมักสูตรเลี้ยงปลา

๑. ถังพลาสติกที่มีฝาปิดจำนวน ๑ ถัง
๒. น้ำตาลทรายแดง ๓ กิโลกรัม
๓. ฟักทองแก่ ๓ กิโลกรัม
๔. มะละกอสุก ๓ กิโลกรัม
๕. กล้วยน้ำหว้าสุก ๓ กิโลกรัม

วิธีทำ

หั่นมะละกอ, กล้วยน้ำหว้า, ฟักทองทั้งเปลือกและเมล็ดใส่ไว้ในภาชนะที่มีฝาปิด ผสมน้ำตาลทรายแดง แล้วคนให้เข้ากันและปิดฝาให้แน่นหมักทิ้งไว้ ๗ วัน แล้วเติมน้ำสะอาด ๙ ลิตร ปิดฝาให้แน่นแล้วหมักต่ออีก ๑๕ วัน

ประโยชน์

- เป็นฮอร์โมนพืช เร่งดอก เร่งผล รสชาติหวานอร่อย
- ปลาไม่เป็นโรค
- ปลาไม่มีกลิ่นสาบ
- ปลาไม่มีมันในท้อง
- ปลาจะมีเนื้อหวานรสชาติอร่อย

ขั้นตอนที่ ๔ การเลี้ยง

๑. นำท่อปูนที่มีรอยคราบผักบุง หรือบ่อปูนที่ไม่มีกรดไม่มีด่าง ใส่น้ำให้มีความสูง ๑๐ เซนติเมตร (ช่วงปลาขนาดเล็ก เพิ่งนำมาปล่อย) แล้วเติมน้ำหมัก ๑ ซ้อนโต๊ะ
๒. นำปลาดุกมาแช่น้ำในบ่อปูนทิ้งถุง แล้วค่อยๆเปิดปากถุงให้ปลาวายออกมาเอง
๓. วันแรกที่นำปลามาปล่อยไม่ต้องให้กินอาหาร
๔. นำพืชผักที่ปลากิน เช่นผักบุง ผักตบชวาและอื่นๆมาใส่ในบ่อ
๕. การให้อาหาร ปลา ๑ ตัวให้อาหาร ๕ เม็ด/เมื่อ ในช่วงปลาเล็กให้อาหารวันละ ๒ เมื่อ เข้า-เย็น ปลาอายุ ๑ เดือนครึ่งให้อาหารปลาขนาดกลาง โดยให้อาหารวันละ ๑ ครั้ง ให้ปลากินตอนเย็น

เหตุผลเพื่อ

๑. ปลาจะได้กินอาหารทุกตัว
๒. ปลาตัวที่แข็งแรงจะทำให้ท้องไม่อืด
๓. ปลาไม่ป่วย
๔. การเจริญเติบโตใกล้เคียงกัน
๕. อาหารไม่เหลือในบ่อและน้ำก็ไม่เสีย
๖. ถ่ายน้ำทุกๆ ๗ วัน หรือ ๑๐ วัน/ครั้ง ทุกครั้งที่ถ่ายน้ำจะต้องใส่น้ำหมัก ๑ ซ้อนโต๊ะเสมอ

ขั้นตอนที่ ๕ การจำหน่าย

๑. ก่อนจะจำหน่าย ๒ วัน ให้นำดินลูกรังสีแดงหรือซังข้าวมาแชไว้ในบ่อ จะทำให้ปลาดุกมีสีเหลืองสวย ขายได้ราคาดี
๒. ปลาดุก ๓ เดือนครึ่ง จำนวน ๗๐ ตัว จะมีน้ำหนัก ๑๔-๑๕ กิโลกรัม หรือประมาณ ๔-๕ ตัว/กิโลกรัม จำหน่ายได้กิโลกรัมละ ๖๐-๗๐ บาท
๓. ต้นทุนอาหารกิโลกรัมละ ๑๙-๒๐ บาท หมายเหตุ ต้นทุนครั้งแรก ๑ ชุด ๔๓๐ บาท น้ำที่ถ่ายทิ้งจากบ่อปลาสามารถนำมารดต้นไม้ พืชผักสวนครัว เป็นปุ๋ยอย่างดี

๓.๓ สภาพปัญหาการทำเกษตรของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

๓.๓.๑ ปัญหาด้านโครงสร้างพื้นฐานของเกษตรกร

ปัจจัยการประกอบอาชีพเป็น โครงสร้างพื้นฐานของการทำนาคือ ทุนทรัพย์ การประกอบอาชีพทุกอาชีพแม้กระทั่งอาชีพชวานาก็เพื่อปรารถนาให้ได้ผลผลิตข้าวที่จะทำให้ทรัพย์เพิ่มพูน คำว่า ทุนทรัพย์ หรือ ทรัพย์ นั้นตามความหมายทั่วไป หมายถึง เงินตรา ทอง วัตถุมีรูปร่าง สิ่งของที่มีค่ามีราคา มีมูลค่า และมีคุณค่า สิ่งที่มีชื่อว่ามีค่าอาจไม่มีรูปร่างก็ได้ พระพุทธศาสนากล่าวเกี่ยวกับ

ชุมทรัพย์ไว้ว่า ชุมทรัพย์ มี ๔ ชนิด คือ (๑) ถาวร คือชุมทรัพย์ถาวร เช่น ที่ดิน ที่นา ที่สวน เงิน และทอง (๒) ชังคมะ คือชุมทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้ เช่น ทาสชาย ทาสหญิง ช้าง ม้า โค กระบือ แกะ ไก่ สุนัข เป็นต้น (๓) อังคสมะ คือชุมทรัพย์ติดตัว เช่น วิชาความรู้ศิลปวิทยา เป็นต้น (๔) อนุคามิกะ คือชุมทรัพย์ตามตัวทางคุณธรรมได้แก่ บุญกุศล ทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา เป็นต้น การทำนาที่ได้ผลดีนั้น ต้องประกอบด้วย

(๑) สภาพพื้นที่เพาะปลูก

ชาวนาส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย มีพื้นที่ทำกินเฉลี่ยประมาณ ๒๐-๔๐ ไร่ต่อครอบครัวในอดีต แต่เมื่อครอบครัวขยายขึ้นก็เกิดปัญหาเรื่องที่ทำกินไม่พอ คือเมื่อมีการจัดแบ่งที่นาที่เป็นมรดกให้แก่ทายาท ทายาทที่ได้รับส่วนแบ่งนั้นมาแทนที่จะนำไปประกอบอาชีพ กลับนำที่นานั้นไปขายนำเงินมาใช้จ่ายผิดประเภทผิดวัตถุประสงค์ เมื่อเงินที่ได้จากการขายทั้งหมดไป ก็เป็นผู้ไม่มีที่นาทำกินและเกิดปัญหาต่อมาคือ ต้องเช่าที่นาทำนา เมื่อผลผลิตที่ได้จากที่นาเช่านั้นต้องแบ่งให้เป็นค่าเช่านาด้วย จึงทำให้ผลผลิตไม่เพียงพอแก่การบริโภคในครัวเรือน และเกิดปัญหาย้ายถิ่นฐานเข้ามาทำงานในเมืองใหญ่ แหล่งปลูกข้าวของบ้านโนนยางส่วนใหญ่ยังอยู่ในเขตพื้นที่น่าน้ำฝน ซึ่งประมาณว่ามีอยู่ถึงร้อยละ ๗๙ ของพื้นที่เพาะปลูกข้าว ผลผลิตต่อไร่ในพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในระดับต่ำ การทำนานั้นใช้น้ำฝนเป็นหลัก โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีพื้นที่ทำนามากที่สุดของประเทศไทย ส่วนในภาคกลางและภาคเหนือแม้จะมีน้ำชลประทานบ้างแต่ยังไม่มากเพียงพอ ส่วนภาคใต้ทำนาอาศัยน้ำฝน^{๓๒}

ในพื้นที่นา น้ำฝน ลักษณะพื้นที่มักเป็นกระทงนาผืนน้อย เนื่องจากพื้นที่สูงต่ำต่างระดับทำให้ใช้เครื่องมือทุนแรงยาก ในอดีตชาวนาใช้แรงงานควายไถนา แต่ปัจจุบันเกษตรกรใช้แรงงานควายน้อยลง โดยหันมาใช้เครื่องจักรกลการเกษตรมากขึ้น แม้แต่ในพื้นที่ชลประทานเอง สภาพพื้นที่นาก็ยังไม่ได้รับการปรับปรุงสภาพให้เหมาะสมทำให้การใช้น้ำสิ้นเปลือง จึงสมควรจัดปฏิรูปที่ดินใหม่ให้สามารถใช้เครื่องจักรกลการเกษตรได้ดีขึ้น และจัดให้มีการใช้ที่ดินให้ถูกต้องเหมาะสม

องค์ประกอบหลักที่ทำให้การทำนาได้ผลผลิตน้อยนั้นในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง นาที่มีโทษ ๔ ประการ พร้อมทั้งมีคำอธิบายไว้ คือ ๑) มีเมล็ดพืชไม่ดี ๒) มีการหว่านไม่ดี ๓) มีน้ำไม่ดี ๔) มีดินไม่ดี ย่อมเป็นนาไม่บริบูรณ์ การใช้เมล็ดข้าวที่ไม่ดี ที่หักหรือเน่า นานั้นชื่อว่าเมล็ดพืชไม่ดี พวกชาวนาหว่านเมล็ดพืชไม่ดีเหล่านั้นลงในนาใด ข้าวกล้าย่อมไม่งอกขึ้นในนานั้น นาจึงชื่อว่าเป็นนาไม่ดี ชาวนาผู้ไม่ฉลาดเมื่อจะหว่านเมล็ดพืชทั้งหลาย ย่อมไม่ไห้เมล็ดพืชตกลงไปในระหว่างๆ ในนาใด นานั้นชื่อว่ามีการหว่านไม่ดี เมื่อเป็นเช่นนั้น ข้าวกล้าย่อมไม่งอกขึ้นในที่ที่งอกขึ้นในนานั้นจึงชื่อว่าเป็นนาไม่ดี ในนาบางแห่ง มีน้ำมากเกินไปบ้าง มีน้ำน้อยเกินไปบ้าง นานั้นชื่อว่าไม่มีน้ำไม่ดี เพราะข้าวกล้าจะ

^{๓๒} สัมภาษณ์ นางปัด พันทะศรี ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ไม่ออกขึ้นในนานั้น นาจึงชื่อว่าเป็นนาไม่ดี ในนาบางแห่ง ชาวนาเมื่อใช้ไถไถพื้นดิน ๔-๕ ครั้ง จะทำให้เป็นร่องลึกเกินไป หลังจากนั้น ดินเค็มก็จะเกิดขึ้นในนา นานั้นชื่อว่ามีดินไม่ดี เพราะข้าวกล้าไม่งอกขึ้นในนานั้น นาจึงชื่อว่ามีดินไม่ดี และนาเช่นนั้นจะไม่มีผลมาก ไม่มีกำไรมาก แม้ในนาเช่นนั้น ชาวนาถึงจะหว่านพืชลงไปอย่างมากมายก็ย่อมได้ผลน้อย

(๒) พื้นที่ชลประทาน

การทำนาปลูกข้าวของชาวนา มีน้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญนอกจากพื้นที่ที่ดีแล้ว ข้าวเป็นพืชที่ต้องอาศัยน้ำมากในการเจริญเติบโต ปัจจุบันพื้นที่นาที่ยังขาดน้ำชลประทาน การรรับใช้น้ำชลประทานในนาอย่างมีประสิทธิภาพส่วนใหญ่อยู่ในภาคกลางและภาคเหนือ ส่วนในภาคอื่นๆ อาศัยน้ำฝนในการเพาะปลูก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่แห้งแล้งมีการชลประทานน้อย ซึ่งที่จริงมีปริมาณน้ำฝนก็มากพอๆ กับภาคอื่นๆ แต่เนื่องจากพื้นที่นาเป็นดินปนทรายจึงกักเก็บน้ำไม่อยู่ และสามารถกักเก็บน้ำฝนในอ่างเก็บน้ำได้น้อยเพียง ร้อยละ ๕ เท่านั้น ปัญหาข้าวขาดน้ำจึงเป็นปัญหาใหญ่ของชาวนาพอๆ กับน้ำท่วม ปัญหาจึงมี ๒ ประเด็นคือ ๑) พื้นที่ที่มีฝนน้อย น้ำน้อยก็มีปัญหาแห้งแล้งซ้ำซาก ๒) พื้นที่ที่มีฝนมาก ก็เกิดปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากเป็นอย่างนี้มาช้านานจึงเป็นปัญหาที่ยังแก้กันไม่ได้หรือไม่มีความตั้งใจหน่วยงานภาครัฐที่จะแก้ปัญหอย่างจริงจัง สาเหตุที่ชลประทานพัฒนาไปอย่างล่าช้า นอกเหนือจากการที่รัฐบาลไม่ได้ลงทุนพัฒนาระบบชลประทานอย่างเอาจริงแล้ว ก็ยังมีปัญหาเรื่องนโยบายและปัญหาภาคปฏิบัติอื่นๆ เช่นการเน้นเฉพาะโครงการขนาดใหญ่เช่น เขื่อนขนาดใหญ่ โดยไม่สนใจพัฒนาโครงการคลองส่งน้ำและคันคูน้ำ ให้สามารถนำน้ำที่เก็บกักไว้ในเขื่อนมาใช้ได้ หรือการสร้างเขื่อนแบบเอนกประสงค์เพื่อผลิตพลังงานไฟฟ้ามากกว่าเพื่อประโยชน์ทางการเกษตร นอกจากนี้การไม่ประสานกันระหว่างกรมชลประทานกับกรมส่งเสริมการเกษตรก็เป็นปัญหาและอุปสรรคเช่นกัน

๓.๓.๒ ปัญหาด้านฐานะของชาวนา

ฐานะของชาวนาไทยส่วนใหญ่มีสภาพฐานะยากจน มีความเป็นอยู่ที่ลำบาก ต้องกู้หนี้ยืมสินจากผู้ปล่อยเงินกู้เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายจุนเจือครอบครัว เสียดอกเบี้ยแพง มีหนี้ทับถมเพิ่มมากขึ้นจนไม่มีปัญญาที่จะใช้คืน ส่วนมากจะนำไปจ่านองไว้ ในที่สุดก็ถูกเจ้าหนี้ยึดที่นาซึ่งเป็นสมบัติที่มีความสำคัญสำหรับการประกอบอาชีพของชาวนา สาเหตุที่ชาวนามีหนี้ทับถมนั้นมาจากฤดูกาลทำนาในบางปีฝนแล้งหรือน้ำท่วมข้าวกล้าเสียหายหมด จึงต้องกู้ยืมเงินมาต่อทุนหรือนำมาซื้อข้าวกิน หากปีไหนฝนดี น้ำดี ข้าวดี พ่อค่านายทุนก็ มักกดราคาข้าว วิถีชีวิตของชาวนาจึงเต็มไปด้วยการต่อสู้ดิ้นรนหลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดิน เพื่อความอยู่รอดชาวนาทำงานหนักกว่าข้าราชการหรือบุคคลในอาชีพอื่น แต่ผลตอบแทนนั้นน้อยกว่ากันมาก ชาวนาไม่มีทั้งเงินเดือนและสวัสดิการ หรือหลักประกันความมั่นคงใดๆ ในด้านอาชีพการงาน ชาวนาไทยยังขาดปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นปัจจัยการดำเนินชีวิต คืออาหาร

เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค รวมทั้งสิทธิบริการในด้านอื่นๆ ของภาครัฐที่เพียงพอ การขาดปัจจัย ๔ คือ^{๓๓}

(๑) ขาดแคลนด้านอาหาร

พฤติกรรมของคนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาล้วนมีเหตุเริ่มมาจากการบริโภค โดยมีสมมติฐานทางเศรษฐกิจที่กำหนดจาก ภาวะทางจิต ซึ่งเป็นการแสวงหาความพึงพอใจจากความอยากทางวัตถุที่เกินจำเป็นกว่าความต้องการของการดำรงอยู่ของร่างกายที่แท้จริง

ในพระพุทธศาสนากล่าวถึงความสำคัญของอาหารว่า “ สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ด้วยอาหาร ” และได้แยกอาหารออกเป็น ๔ ประเภท คือ ๑) กวฬิงการาหาร (อาหารคือข้าว) ทั้งหยาบและละเอียด ๒) ผัสสาหาร(อาหารคือผัสสะ) ๓) มโนสัญเจตนาหาร (อาหารคือมโนสัญเจตนา) ๔) วิญญาณาหาร (อาหารคือวิญญาณ) ซึ่งอาหารทั้ง ๔ นี้มีความจำเป็นต่อการดำรงชีพ ในประเด็นปัญหาอุปสรรคด้านอาหารนี้จะกล่าวถึงอาหารในข้อที่ ๑ คือ กวฬิงการาหาร อาหารคนเราใช้บริโภคทั่วไป ปัญหาของชาวนาส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาด้านทุพโภชนาการ คือ การรับประทานอาหารไม่เพียงพอ ไม่ครบตามหลักโภชนบัญญัติ อันได้แก่ อาหารหลัก ๕ หมู่ บางครั้งบางฤดูกาลก็เกิดการอดคัดอาหาร คือ อาหารขาดแคลนหายาก บางสมัยก็เกิดทุพภิกขภัย หมายถึงภัยที่เกิดจากข้าวยากหมากแพง หรือการขาดแคลนอาหารในบ้านเมืองอันเนื่องมาจากความแห้งแล้ง บ้าง น้ำท่วมบ้าง หรือบางที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจ สิ่งที่น่ามาเป็นอาหารที่ได้จากภาคการเกษตรที่เป็นพืช อันได้แก่ ธัญชาติดิบทั้ง ๗ อย่าง คือ ข้าวสาลี ข้าวเปลือก ข้าวเหนียว ข้าวละมาน ข้าวฟ่าง ลูกเดือย และหญ้า กับแก๊ การขาดแคลนอาหารนั้นเป็นปัญหาใหญ่อันดับที่ ๑ ที่ควรได้รับการดูแลแก้ไขอย่างเร่งด่วน

(๒) ขาดแคลนปัจจัยด้านเครื่องนุ่งห่ม

ชาวนาส่วนมากเกิดในตระกูลที่มีฐานะยากจน ขาดแคลนแม้เครื่องนุ่งห่ม ถึงแม้ว่าปัจจุบันเทคโนโลยีด้านสิ่งทอจะมีความก้าวหน้าพัฒนาไปไกลผลิตได้ครั้งละมาก ๆ ประเทศไทยมี ๓ ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝนและฤดูหนาว ในช่วงฤดูหนาวนั้นเครื่องนุ่งห่มจำเป็นมากสำหรับชาวนาที่อยู่ในภาคเหนือ และภาคอีสาน ทางพระพุทธศาสนา กล่าวถึงความสำคัญของเครื่องนุ่งห่ม นั้นในด้านคุณค่าแท้ คือ ใช้สอยเครื่องนุ่งห่มเพียงเพื่อป้องกันความหนาว ความร้อน เหลือบ ยุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลานเพียงเพื่อปกปิดอวัยวะที่ก่อให้เกิดความละอาย ในทางพระพุทธศาสนา เครื่องนุ่งห่มยังหมายถึงจำพวกผ้าเครื่องหนังเครื่องปูลาด รวมถึงผ้า ไม่ใช่ผ้า และเครื่องประดับร่างกายอย่างอื่นด้วย คำว่าเครื่องนุ่งห่ม ในทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงจำพวกผ้าหรือ จีวร ๖ ชนิดที่อนุญาตให้พระภิกษุใช้นุ่งห่ม คือ ๑) โขมะ (จีวรผ้าเปลือกไม้) ผ้าโขมพัสตร์เนื้อดี ๒) กัปปาสิกะ (จีวรผ้าฝ้าย) ผ้าฝ้ายเนื้อดี ๓) โกเสยยะ (จีวรผ้าไหม) ผ้าไหมเนื้อดี ๔) กัมพละ (จีวรผ้าขนสัตว์) ผ้า

^{๓๓} สัมภาษณ์ นายทรงศักดิ์ สิทธิพิสัย นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

กัมพลเนื้อดี ๕) สาณะ (จีวรผ้าปาน) ๖) ภัทกะ (จีวรผ้าผสม) เพื่อที่จะได้ไม่เหมือนนักบวชลัทธิอื่นที่นิยมห่มหนังเสือ ผ้าที่ทำด้วยขนนกเค้าแมว ผ้าที่ทำด้วยผมคน เป็นต้น^{๓๔} ส่วนว่าผ้าสำหรับชาวบ้านฆราวาส ผู้ครองเรือนนั้นไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ยอมใช้สอยได้ตามสมัยนิยม ดังที่กล่าวมาว่าถ้ามีเพียงพอก็ไม่เป็นปัญหา แต่ถ้ามีไม่เพียงพอ หรือไม่มีก็จะเกิดปัญหาตามมามากมาย ดังนั้นปัญหานี้จึงจัดไว้ในปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีพ อีกประการหนึ่งที่ต้องใส่ใจ

(๓) ขาดแคลนปัจจัยด้านที่อยู่อาศัย

การขาดแคลนที่อยู่อาศัยนั้น เป็นปัญหาความเป็นอยู่ของชาวนา ในพระพุทธศาสนากล่าวถึงความสำคัญหรือคุณค่าแท้ของการใช้สอยเสนาสนะไว้ว่า เพื่อป้องกันความหนาว ป้องกันความร้อน ป้องกันสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลานเพียงเพื่อบรรเทาอันตรายจากฤดู^{๓๕} เพื่อความยินดีในการหลีกเร้น ความเป็นอยู่ข่มั่นคง แม้เป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราวตลอดฤดูกาลทำนาซึ่งเป็นฤดูฝนและฤดูหนาวในปลายฤดูการเก็บเกี่ยว ชาวนาต้องตรากตรำทำงานหนักตลอดทั้งวันเมื่อกลับเข้าที่พักเพื่อหวังพักผ่อน ที่พักชั่วคราวนั้น ส่วนใหญ่จะเล็กและคับแคบ ไม่สามารถคุ้มกันแดดฝน เป็นสาเหตุให้เจ็บป่วย ผู้วิจัยเคยมีประสบการณ์ด้วยตนเองในสมัยเป็นเด็กที่ท้องไร่ปลายนา ถ้าหากมีการเจ็บป่วยก็จะทำให้การทำงานเสียหาย ลำบาก เพราะชาวนาที่ไม่มีกำลังทรัพย์ในการว่าจ้างผู้อื่นมาทำนาแทน ในกระบวนการการทำงานต้องอาศัยแรงงานของสมาชิกทุกคนในครอบครัว จะต้องมาช่วยกันทำนา ที่อยู่อาศัยจึงเป็นหนึ่งในปัจจัย ๔ ที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ต้องได้รับการเอาใจใส่ดูแลแก้ไขให้เหมาะสม

(๔) ขาดแคลนปัจจัยด้านยารักษาโรค

โรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน เป็นปัญหาอุปสรรคของชาวนาในสังคมไทย คือการขาดแคลนยารักษาโรค ในทางพระพุทธศาสนาจำแนกประเภทโรคไว้ ๒ อย่าง อันได้แก่ ๑) กายิกโรค คือโรคทางกาย ๒) เจตสิกโรค คือโรคทางใจ ผู้อ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางกายตลอดเวลา ๑ ปีบ้าง ๑๐ ปีบ้าง ๕๐ ปีบ้างแม้กว่า ๑๐๐ ปีบ้างยังพอมีอยู่ แต่จะมีผู้กล่าวว่า ตนเองไม่มีโรคทางใจแม้ครู่เดียวหาได้โดยยาก ยกเว้นท่านผู้หมอดกิเลสแล้ว ปัญหาอุปสรรคด้านสุขภาพที่เกิดจากโรคต่างๆ ในกายนี้ เช่นโรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น โรคกาย โรคศีรษะ โรคที่ใบหู โรคปาก โรคฟันโรคไธ โรคหืด โรคไข้หวัด โรคไข้พิษ โรคไข้เชื่อมซิม โรคท้อง โรคลมสลับ โรคลงแดง โรคจุกเสียด โรคลงราก โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก โรคมอกร่อ โรคลมบ้าหมู โรคหืดเปียย โรคหืดด้าน โรคคุดทะราด โรคหูด โรคละอองบวม โรคอาเจียนเป็นเลือดโรคดี โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริดสีดวง

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายสำออง ปัจจายา สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี หมู่ ๒ ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๙ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๓๕} สัมภาษณ์ นายทองใบ พฤษชาติ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

อาพาธมีดีเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีเสลดเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีลมเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีไข้สันนิบาตเป็นสมุฏฐาน อาพาธที่เกิดแต่ฤดูแปรปรวน อาพาธที่เกิดแต่การบริหารที่ไม่สม่าเสมอ อาพาธที่เกิดแต่ความมเพียรเกินกำลัง อาพาธที่เกิดแต่วิบากของกรรมความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ เป็นต้น^{๓๖} ชาวนาทุกคนต่างก็ปรารถนาความไม่มีโรค หรือต้องการได้รับพรที่ว่า อย่าเจ็บ อย่าจน ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ ถ้าหากมั่นใจว่าหลีกเลี่ยงไม่ได้แล้ว ก็ต้องแสวงหายามารักษา ดูแลให้ความทุกข์ทรมานที่เกิดจากโรคนั้น ๆ บรรเทา ทุเลา เบาบางลงและหายจากโรค ปัญหานี้เป็นปัญหาด้านสุขภาวะ ที่หน่วยงานทางด้านสาธารณสุขต้องใส่ใจเพราะว่าปัจจุบันโรคร้ายไข้เจ็บชนิดใหม่ ๆ มีเกิดขึ้นมาตลอด ชาวนาถือว่าเป็นประชากรส่วนใหญ่ในภาคการเกษตรที่มีความต้องการสูง ดังนั้นปัญหาด้านการดูแลรักษาหรือยารักษาโรค เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ต้องได้รับการดูแลแก้ไขอย่างทั่วถึง

ความสำคัญของโภชนาการ ทรัพยากร ทรัพย์สมบัติ หรือความร่ำรวยทางด้านวัตถุนั้นไม่เพียงแต่จะเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออกจากชีวิตของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นฐานอันสำคัญแห่งการอยู่ดี และกินดีของมนุษย์ คือ การดำรงอยู่อย่างปลอดภัยอีกด้วย ปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้ชีวิตดำรงอยู่ต่อไปได้นั้นคือโภชนาการหรือความร่ำรวยทางวัตถุนั้นเอง ถ้าขาดสิ่งเหล่านี้แล้วชีวิตของมนุษย์เราก็ไม่อาจดำรงอยู่ต่อไปไม่ได้ เช่น ถ้าไม่มีอาหาร ไม่มีเสื้อผ้า ไม่มีที่อยู่อาศัย และไม่มียารักษาโรค เป็นต้น ในความเห็นของผู้วิจัย ชาวนาปลูกข้าว แต่กลับไม่มีข้าวเพียงพอต่อความต้องการบริโภคในครอบครัว ชาวนาต้องเป็นหนี้ เป็นทุกข์เพราะการเป็นหนี้สิน ไม่สามารถนำผลผลิตที่ได้มาใช้เป็นอาหารอย่างเพียงพอต่อฤดูกาล หรือจำหน่ายเพื่อที่จะนำมาสร้างที่อยู่อาศัย เพราะต้องนำผลผลิตนั้นไปใช้หนี้ จ่ายดอกเบี้ย ที่เคยกู้ยืมมาในครั้งก่อน ปัญหาความทุกข์ ความเป็นอยู่อย่างยากเข็ญของชาวนาไทย ควรได้รับการแก้ไข ถ้าหากชาวนามีปัจจัยการดำรงชีพเพียงพอ อันได้แก่ ปัจจัย ๔ ที่ได้มาโดยทางที่ชอบ และการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นแล้ว สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวให้เป็นสุข ยิ่งกว่านั้นยังสามารถช่วยเหลือคนใกล้ชิดญาติ เพื่อน ทำบุญให้ทานอุทิศถึงผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และสามารถช่วยเหลือรัฐบาล โดยการเสียภาษีอากร อีกด้วย^{๓๗} ดังนั้น ปัญหาของชาวนาที่เร่งด่วนคือต้องให้ชาวนามีอยู่มีกิน ไม่เป็นหนี้สิน ไม่ติดอบายมุขโดยใช้หลักการแสวงหาทรัพย์โดยสุจริต การใช้ทรัพย์ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตตั้งมั่นตามหลักพุทธธรรมเพื่อเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ต่อไป

๓.๓.๓ ปัญหาด้านการจำหน่ายผลผลิต

^{๓๖} สัมภาษณ์ นางลำยองค์ เมฆวัน แพทย์ประจำตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๓๗} สัมภาษณ์ นายบุญกอง อุตสิงห์ ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๑ กันยายน ๒๕๖๐.

ในทางเศรษฐศาสตร์ การตลาดหมายถึง แหล่งหรือที่ผู้มีอุปสงค์ในสินค้า คือมีความต้องการในสินค้า และมีกำลังซื้อสินค้านี้ได้ ผู้มีอุปทานมีปริมาณสามารถนำสินค้าออกจำหน่ายในราคา ที่ตนพอใจ สามารถนำสินค้าออกจำหน่ายได้ ถ้าอุปสงค์เท่ากับอุปทาน เรียกว่าตลาดมีดุลยภาพ คือมีความพอดี แต่ถ้าอุปสงค์มากกว่าอุปทาน หรือความต้องการซื้อ มีมากกว่าปริมาณสินค้าที่จะจำหน่ายได้ สินค้าก็จะมีราคาสูงเรียกว่าตลาดไม่มีดุลยภาพก่อให้เกิดด้านบวก คือมีการคิดค้นหาวิธีการใหม่ เพื่อให้ผลิตสินค้าได้มากขึ้นและด้านลบทำให้เกิดการกดราคารับซื้อสินค้า กดค่าแรงงาน ทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม^{๓๘}

(๑) ปัญหาด้านการตลาด

ระบบตลาดข้าวในอดีตที่ผ่านมาถึงปัจจุบันมีการพัฒนาระบบขนส่งสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดช่องทางการกระจายข้าวเปลือกที่ผลิตใหม่ได้ดีและรวดเร็วขึ้น เป็นผลให้พ่อค้าคนกลางที่มีอยู่ลดน้อยลงไป ในขณะที่เดียวกันได้เกิดการพัฒนาระบบตลาดกลางข้าวเปลือกหรือท่าข้าว เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้ซื้อและขาย ระบบตลาดกลางข้าวเปลือกนี้ได้รับความนิยมจากเกษตรกรอย่างมาก

ส่วนที่เป็นปัญหาสำหรับชาวนาคือ เมื่อผลิตข้าวออกมาแล้วไม่สามารถกำหนดราคาเองได้ต้องขึ้นอยู่กับพ่อค้าคนกลางเป็นผู้กำหนด ซึ่งไม่สามารถประกันราคาหรือกำหนดหลักเกณฑ์อะไรได้เลย ระบบตลาดที่มีอยู่ปัจจุบันนั้นส่วนมากจะเป็นการอำนวยความสะดวกประโยชน์ให้แก่พ่อค้าข้าวคนกลางหรือ ผู้ค้าข้าวส่งออกรายใหญ่ให้ได้รับความสะดวกในการหาผลประโยชน์เท่านั้น^{๓๙} เพราะชาวนาซึ่งเป็นผู้ค้ารายย่อยไม่สามารถมีบทบาทอะไรในระบบตลาดเหล่านั้นเลย ไม่สามารถกำหนดราคาล่วงหน้าของผลผลิตได้ มีแต่ความหวังลม ๆ แล้ง ๆ ว่าจะขายข้าวในราคาดีได้ราคาสูง หลักประกันของชาวนานั้นเห็นจะมีเพียงลมปากในการหาเสียงของนักการเมืองบางคนในคราวที่จะมีการเลือกตั้งเท่านั้น

(๒) ปัญหาด้านการขนส่ง

แม้ว่ารัฐได้พัฒนาตลาดข้าวไทยให้มีระบบตลาดกลางข้าวเปลือกแล้ว แต่ก็มีปัญหาการกระจายข้าวเปลือกของเกษตรกรที่อยู่ห่างไกลจากแหล่งซื้อขาย และไม่สามารถแบกภาระค่าขนส่งได้ ยังต้องพึ่งพาผู้รวบรวมข้าวเปลือกในท้องถิ่นอยู่ ดังนั้นในตลาดกลางข้าวเปลือกจึงมีทั้งข้าวของเกษตรกร ของพ่อค้าที่รวบรวมข้าวท้องถิ่น และของตัวแทนโรงสีที่คอยรับซื้อข้าวเปลือกเพื่อทยอยส่งให้โรงสี

^{๓๘} สัมภาษณ์ นายทรงศักดิ์ สิทธิพิสัย นายกองค้การบริหารส่วนตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๓๙} สัมภาษณ์ นางมัทรส ขุนน้อย ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๐.

นอกจากนี้ยังมีปัญหาราคาข้าวในตลาดโลกที่มักมีการผันผวนมาก บางครั้งผู้ส่งออกซื้อข้าวในราคาสูง แต่ตอนขายราคากลับตกต่ำมากจึงจำเป็นต้องขายขาดทุน ส่งผลกระทบต่อราคาข้าวรับซื้อจากชาวนา ปัญหาด้านการขนส่ง แม้ว่าชาวนาจะจัดเป็นกลุ่มสหกรณ์รวบรวมข้าว แต่พ่อค้าข้าวรายใหญ่ ใช้ประเด็นการขนส่งมากตราดาโดยอ้างว่าค่าน้ำมันแพงบ้าง ระยะเวลาขนส่งไกล ต้องเสียค่าขนส่งมาก

๓.๓ หลักพุทธธรรมที่นำไปใช้ในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

การนำหลักพุทธธรรมนำไปใช้ในการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยางและบ้านดอนเม็ก ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย ดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ หลักอิทธิบาท ๔

คำว่า “อิทธิบาท” หมายถึง คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ หรือคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย อันได้แก่

๑. ฉันทะ คือ ความพอใจ ได้แก่ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ
๒. วิริยะ คือ ความเพียร ได้แก่ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง
๓. จิตตะ คือ ความคิด ได้แก่ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป
๔. วิมังสา คือ ความไตร่ตรอง, ทดลอง ได้แก่ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ วิถีปฏิบัติแก้ไขปรับปรุง^{๔๐}

๓.๓.๒ หลักทิวฐธัมมิกัตถะ ๔

คำว่า “ทิวฐธัมมิกัตถะ” หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน, หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น อันได้แก่

๑. อุฏฐานสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยความหมั่น, ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบหาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี
๒. อารักขสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยการรักษา, รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้กระทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

^{๔๐} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๓๓.

๓. กัลยาณมิตตา คือ การคบคนดีเป็นมิตร, รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นอาศัย เลือกลงเสวนา สำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา

๔. สมชีวิตา คือ มีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสม, รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิต แต่พอดี ไม่ให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย, หารายได้มากกว่ารายจ่าย มีการออมทรัพย์ไว้^{๔๑}

๓.๓.๓ หลักโภคอาทิยะ ๕

คำว่า “โภคอาทิยะ” หมายถึง ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์, เหตุผลที่อริยสาวก ควรยึดถือในการที่จะมีหรือครอบครองโภคทรัพย์, ดังนั้น เมื่ออริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์ มาได้ ด้วย น้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตนเอง และโดยทางสุจริตชอบธรรม ได้แก่

๑. เลี้ยงตัว มารดาบิดา บุตรภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข

๒. บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการงาน ให้เป็นสุข

๓. ใช้ป้องกันภัยอันตราย

๔. ทำพิธีกรรม ๕ ข้อ คือ ญาติพิธี สงเคราะห์ญาติ, อดิถิปถิ ต้อนรับแขก, ปุพพ เปตพิธี ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ, ราชพิธี บำรุงภาษี อากรแก่ทางราชการ และเทวตาพิธี ถวายเทวดา, สักการะบำรุงหรือทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือของตนเอง

๕. อุปลัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ^{๔๒}

๓.๓.๔ อริยมรรคมีองค์ ๘

คำว่า “อริยมรรค” (หรือเรียกเต็มว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค) แปลว่า ทางมีองค์ ๘ ประการ อันประเสริฐ, องค์ของมรรค ดังนี้

๑. สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ได้แก่ ความรู้ริยสัง ๔, รู้ไตรลักษณ์, รู้กุศลมูลและกุศล มูล, รู้ปฏิจจสมุปบาท

๒. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ ได้แก่ ดำริออกจากกาม, ดำริไม่พยาบาทคนอื่น, ดำริไม่ เบียดเบียนคนอื่น

๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ ได้แก่ เว้นวจีทุจริต ประพฤติวจีสุจริต ๔ ข้อ

๔. สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ, การงานชอบ ได้แก่ ประพฤติกายทุจริต ๓ ข้อ

๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิฉฉาชีพ ประกอบสัมมาอาชีวะสุจริต

๖. สัมมาวายามะ พยายามชอบ, เพียรชอบ ได้แก่ เจริญปธาน ๔ ประการ

๗. สัมมาสติ ระลึกชอบ ได้แก่ เจริญสติปฏิฐาน ๔ ประการ

๘. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ เจริญฌาน ๔ ประการ^{๔๓}

^{๔๑} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๘.

^{๔๒} อัง.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๔๑/๔๘.

^{๔๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๘/๓๔๘.

๓.๔ สรุป

การดำเนินการระบบเกษตรผสมผสานจะเป็นระบบการเกษตรที่ให้ผลผลิตกับเกษตรกรทั้งในด้านการมีอาหารเพียงพอ แก่การบริโภค การเพิ่มการมีงานทำ การมีรายได้อย่างต่อเนื่อง ลดความเสี่ยงจากการดำเนินกิจกรรมกระแสหลัก ลดการ เคลื่อนย้ายแรงงาน สามารถใช้ทรัพยากรภายในฟาร์มได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถปรับปรุงสภาพแวดล้อมไม่ให้ เสื่อมโทรม รักษาสมดุลย์ของธรรมชาติไว้ แต่อย่างไรก็ดีระบบการทำฟาร์มผสมผสานในแต่ละสภาพของท้องถิ่นจะมี ความแตกต่างกันในด้านกิจกรรมที่จะมาดำเนินการ ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับ การวางแผนการจัดการที่จะทำให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับสภาพ เงื่อนไขทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม ของเกษตรกรแต่ละรายซึ่งจะมีความ แตกต่างกันไป

การดำเนินการระบบเกษตรผสมผสานจะมีข้อได้เปรียบและข้อจำกัด ดังต่อไปนี้

๑. ข้อได้เปรียบของการทำระบบเกษตรผสมผสาน คือ

๑.๑ ลดความเสี่ยงเนื่องจากความแปรปรวนของสภาพลมฟ้าอากาศ ราคาผลผลิตที่ไม่แน่นอนและการระบาดของศัตรู พืช

๑.๒ ลดต้นทุนการผลิต เพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรภายในฟาร์ม ได้แก่ ที่ดิน แรงงานและเงินทุน

๑.๓ มีอาหารเพียงพอแก่การบริโภคภายในครัวเรือน และมีรายได้อย่างต่อเนื่องตลอดปี

๑.๔ การใช้แรงงานสม่ำเสมอตลอดปี จึงช่วยลดปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคการเกษตรไปสู่ภาคอื่น ๆ

๑.๕ เกษตรกรจะมีเศรษฐกิจที่พอเพียง จึงเป็นผลให้มีสภาพความเป็นอยู่และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๑.๖ เป็นระบบการเกษตรที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อย

๒. ข้อจำกัดของการทำระบบเกษตรผสมผสาน คือ

๒.๑ เกษตรกรจะต้องมีที่ดิน ทุน แรงงาน ที่เหมาะสม

๒.๒ เกษตรกรจะต้องมีความมานะ อดทน และขยันขันแข็ง

๒.๓ ต้องมีการวางแผนและการจัดการทรัพยากรภายในฟาร์มตลอดจนเทคโนโลยีในการผลิตที่เหมาะสมสอดคล้อง สอดคล้องกับระบบการตลาดในท้องถิ่นและในระดับภูมิภาค

บทที่ ๔

การเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของชาวบ้าน โนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

การพัฒนาในประเทศที่ผ่านมาได้ให้ความสำคัญกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยเชื่อว่าหากเศรษฐกิจเติบโตสูงขึ้นระดับรายได้ของประชากรของประเทศก็จะเพิ่มขึ้นด้วย ซึ่งจะส่งผลให้มาตรฐานการดำรงชีวิตของประชาชนสูงขึ้นแต่การขยายตัวทางเศรษฐกิจในเชิงปริมาณดังกล่าว ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ เช่น ปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรมนำไปสู่ข้อสรุปผลของการพัฒนาที่ผ่านมาว่า “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาคุณภาพและไม่ยั่งยืน” ความเจริญทางเศรษฐกิจไม่อาจดำรงอยู่อย่างยั่งยืนได้ หากไม่คำนึงถึงการบริหารจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยต้องมีการใช้อย่างเหมาะสมและมีเหตุผล เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์พร้อมทั้งจัดการ และคุ้มครองระบบนิเวศให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

๔.๑ เส้นทางการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชน

วิถีความพอเพียงของบ้านโนนยาง มีวิวัฒนาการของการดำเนินการตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๕ โดยมีภัยธรรมชาติ คือ วิกฤตภัยแล้งส่งผลกระทบต่ออาชีพหลักของชาวบ้านโนนยาง คือ เกษตรกรรม ที่ดินถูกทำลาย เกษตรแบบดั้งเดิมเริ่มเปลี่ยนแปลงไป หลังจากนั้นคนในชุมชนเริ่มมอง การเกษตรตามกระแสของสังคม ได้แก่ การปลูกพืชและมุ่งเน้นผลกำไร ส่งผลให้เกิดปัญหาด้าน เศรษฐกิจ การมีหนี้สิน ต่อมาเมื่อมีการใช้แผนแม่บทชุมชนเป็นตัวสะท้อนให้ชุมชนได้มองเห็นปัญหาที่ เกิดขึ้น กอปรกับหลักคิดเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้รับการยอมรับว่า เป็นแนวทางหนึ่ง เพื่อ การฟื้นคืนสู่การอยู่ดี มีสุขของผู้คน กระนั้นเองในพื้นที่บ้านโนนยาง ก็ได้มีกลุ่มคนที่มีแนวคิดในการ พึ่งตนเองอยู่ก่อนแล้ว ได้นำเอาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้จนกระทั่งเกิดกระบวนการพัฒนา เศรษฐกิจพอเพียงของบ้านโนนยางในปัจจุบัน หากมองถึงวิวัฒนาการของการพัฒนาการดำเนินการ ของเศรษฐกิจพอเพียงจากอดีตสู่ปัจจุบัน สามารถสรุปได้ว่า การดำเนินการของกลุ่มออมทรัพย์ สามารถแบ่งระยะของการพัฒนาได้เป็น ๓ ระยะ ซึ่งได้แก่^๑

^๑ สัมภาษณ์ นายทรงศักดิ์ สิทธิพิสัย นายกองค้การบริหารส่วนตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.



ระยะที่ ๑ ระยะเริ่มต้นในการเรียนรู้ปัญหา

บ้านโนนยางมีอาชีพหลักตั้งแต่อดีต คือ เกษตรกรรมที่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อการขายเป็นหลัก หลังช่วงเกิดน้ำท่วมใหญ่ในปี ๒๕๐๕ พบว่ามีนโยบายจากสถาบันของรัฐในเรื่องของการทำเกษตรแบบแผนใหม่ซึ่งเน้น การเกษตรเพื่อเศรษฐกิจและการส่งออก การปลูกพืชที่ไม่ใช่พืช ท้องถิ่น ดังที่ชาวบ้านโนนยางเรียกว่า “การปฏิวัติเขียว” โดยไม่ได้คำนึงถึงการอนุรักษ์ ดิน และพืชพื้นเมือง มีการใช้สารเคมีมากขึ้น ส่งผลให้บ้านโนนยางก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น ภาวะหนี้สินเริ่มเกิดขึ้น วงจรการหมุนเงินเพื่อการใช้หนี้ เริ่มแคบลงมาเนื่องจากภาวะการเงินที่ฝืดเคือง

หลังจากที่มีการทำการเกษตรดังกล่าวมาระยะหนึ่ง และผลกระทบต่อคนในชุมชนเริ่มมากขึ้น ผู้คนมีการเปลี่ยนพืชต่างๆที่เคยปลูกมาปลูกสวนยางพาราซึ่งเชื่อว่าจะให้รายได้และผลผลิตที่ดี ต่อมาในปีพ.ศ. ๒๕๓๒ ด้วยเศรษฐกิจในระยะนั้นของประเทศส่งผลให้ยางราคาตก ชุมชนเริ่มมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้น ถึงความไม่ยั่งยืน และการทำลายทรัพยากรของสิ่งแวดล้อมต่างๆ ช่วงระยะนี้แกนนำที่มีแนวคิดในการพึ่งตนเองอยู่ก่อนแล้ว ได้นำเอาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรมาปรับใช้ในแปลงซึ่งเป็นรูปแบบของเกษตรผสมผสาน^๒

สิ่งสำคัญที่เป็นตัวสะท้อนให้บ้านโนนยางมองเห็นประเด็นปัญหาดังกล่าวได้ชัดเจนขึ้น คือ ในช่วงปีพ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๔๘ บ้านโนนยางได้มีการเก็บข้อมูล ปัญหาของพื้นที่แต่ละหมู่ ส่งผลให้เห็นเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ว่า คนในชุมชนได้มองข้ามปัญหาที่เกิดขึ้นของพื้นที่ในด้านเศรษฐกิจ ความ เป็นอยู่ของคนในชุมชน

ระยะที่ ๒ ระยะรวมทุนสู่การปฏิบัติจริง

หลังจากปีพ.ศ. ๒๕๔๘ ชุมชนได้เกิดการรวมทุนโดยมีการประชาคมรวมตั้งแต่ระดับ หมู่บ้าน ตำบล โดยมีนายกอบต. ผู้ใหญ่บ้าน กำนันของทุกหมู่ ผู้นำชุมชน แกนนำรวมถึงปราชญ์

^๒ สัมภาษณ์ นายสำอาง ปัจจายา สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี หมู่ ๒ ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๙ กันยายน ๒๕๖๐.

ชาวบ้าน และประชาชนมาร่วมรับรู้ถึงปัญหา หาแนวทางในการแก้ไข โดยเกิดเป็นแผนแม่บทชุมชนขึ้น

จากการรวมตัวกันของการประชาคมหมู่บ้านส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่ม โดยมีแกนนำที่มีแนวคิดในการพึ่งตนเอง และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้นำความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างกลุ่มอาชีพ ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรมาปรับใช้ในแปลง ซึ่งเป็นรูปแบบของเกษตรผสมผสาน มีการปลูกพืชร่วมยางพารา เช่น ผักเหมียง และมีการเลี้ยงสัตว์โดยใช้น้ำหมักเป็นอาหาร และนำมูลสัตว์มาเป็นปุ๋ย การปลูกพืช ๗ ชั้นที่เกื้อกูลระหว่างกัน และเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีพ ได้แก่ ไม้ยืนต้น ไม้ผล ไม้พุ่ม ไม้พุ่มเตี้ย ไม้หน้าดิน ไม้ใต้ดิน พืชหัวต่างๆ ไม้ฉิวน้ำ และไม้เกาะเกี่ยว สามารถเติบโตแบบเกื้อกูลกันได้^๑

ช่วงปีพ.ศ. ๒๕๔๙ ชาวบ้านโนนยางมีการเกิดศูนย์เรียนรู้ขึ้น โดยแห่งแรกในวัดจันทรังษีวราราม ซึ่งได้มีการนำทุนด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมถึงการพัฒนาศักยภาพโดยการศึกษาดูงาน และการขอความสนับสนุนงบประมาณ เพื่อใช้ในการเชิญผู้มีความรู้มาสอนที่โรงเรียนแก่นจน ซึ่งเป็นแหล่งในการพัฒนาของคนชุมชน รวมถึงมีเครือข่ายจากภายนอกเข้ามาช่วยสนับสนุน เช่น กศน. โรงเรียนแก่นจน ซึ่งส่งเสริมการฝึกอบรมกลุ่มอาชีพต่างๆ

มีการใช้ทุนทรัพยากรธรรมชาติ โดยการวางแผนการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมถึงเป็นต้นแบบในการปฏิบัติวิถีพอเพียง ดังคำกล่าวของแกนนำชุมชนที่ว่า “**ทำให้เค้ารู้ อยุ่ให้เค้าเห็น เป็นตัวอย่างได้**”^๒ โดยเน้นแนวคิดหลัก ๓ ประการ ได้แก่

๑. เน้นการเกษตรที่เอื้อต่อสุขภาพแบบพอเพียง
๒. การทำแผนแม่บทชุมชนมาเป็นตัวขับเคลื่อน
๓. การผลิต และทดแทนสิ่งต่างๆที่จำเป็นในการดำรงชีวิต

นอกจากนี้ยังมีการขยายเครือข่ายวิถีชุมชนพอเพียงโดยเกิดศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่สื่อให้เห็นถึงวิถีพอเพียง ขึ้นในพื้นที่ต่างๆ ทุกหมู่บ้าน และมีการขยายเครือข่ายชุมชน โดยการจัดให้มีการอบรมเกี่ยวกับภูมิปัญญาต่างๆ ได้แก่ การแปรรูปของเหลือใช้ วัสดุธรรมชาติเพื่อทดแทนผลิตภัณฑ์ในครัวเรือนของ ๓ กลุ่มบ้าน มีการปลูกพืชร่วมยางพารา เช่น ผักเหมียง และมีการเลี้ยงสัตว์โดยใช้น้ำหมักเป็นอาหาร และนำมูลสัตว์มาเป็นปุ๋ยทั้งทางด้านปัจจัยการผลิต การพึ่งพาด้านแสง ดิน น้ำ พลังงานทดแทน (ก๊าซชีวภาพมูลสัตว์) มีการผลิตก๊าซชีวภาพมูลหมูและมูลวัวที่เป็นฟาร์มขนาดใหญ่

^๑ สัมภาษณ์ นายธงชัย สิงหาภาพ ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดหนองคาย, ๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^๒ สัมภาษณ์ นายคำผ่าน บุ่งทอง ผู้ใหญ่บ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดหนองคาย, ๔ ตุลาคม ๒๕๖๐.

และการผลิตก๊าซขนาดเล็กที่ทำจากเศษอาหารในครัวเรือน(ขยะอินทรีย์) สามารถนำมาผลิตเป็นพลังงานทดแทนในครัวเรือนได้

ระยะที่ ๓ ระยะขยายผลสู่ชุมชน

ช่วงปีพ.ศ. ๒๕๔๙ จนถึงปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าการเกิดศูนย์เรียนรู้ฯ เป็นกระบวนการในการขยายเครือข่ายชุมชนให้มีความตระหนัก รวมถึงมีหลักคิดเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีพ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น คือ ชุมชนเริ่มมีความอยู่ดี มีสุขเกิดขึ้น สะท้อนให้เห็นจากเป้าหมายของขยายกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงต่างๆ ได้แก่ กลุ่มเพาะเห็ดมีเป้าหมายในการตั้งกลุ่มเพื่อให้ครัวเรือนงานทำ เพิ่มรายได้ และลดรายจ่ายในครัวเรือน กลุ่มทดแทนผลิตภัณฑ์ในครัวเรือนซึ่งเป็นกลุ่มที่ขยายเครือข่ายจากการเรียนรู้ของศูนย์เรียนรู้ฯมีเป้าหมายเพื่อให้คนในหมู่บ้าน ครัวเรือน ลดรายจ่าย ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซื้อของแพง และไม่มีคุณภาพ การปลูกพืชสมรม มีเป้าหมายเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พัฒนาการเกษตรชุมชน รวมถึงขยายเครือข่ายจากทำเป็นต้นแบบให้เห็น เป็นต้น^๕

๔.๒ การดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นรูปธรรม

การดำเนินการจัดกิจกรรมระบบเศรษฐกิจชุมชนของบ้านโนนยาง สามารถอธิบายได้ดังนี้^๖

๑. เป้าหมายระบบเศรษฐกิจชุมชน คือ

- ส่งเสริมการพึ่งตนเองโดยใช้การจัดการทรัพยากรเพื่อประโยชน์สูงสุด
- การนำหลักการเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต
- การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

๒. กระบวนการพัฒนาศักยภาพตำบลเพื่อขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจชุมชน ประกอบด้วย

การจัดการข้อมูล ต้องมีการนำข้อมูลที่ได้ออกแบบกิจกรรมการดำเนินงานของแหล่งเรียนรู้ เช่น ข้อมูลรายรับรายจ่ายครัวเรือน ทำให้ทราบปัญหาการใช้จ่ายและภาระหนี้ จึงได้วางแผนรวมกลุ่มกันทำผลิตภัณฑ์ทดแทนในครัวเรือน อาทิเช่น น้ำยาล้างจาน น้ำยาเอนกประสงค์ เป็นต้น เพื่อลดค่าใช้จ่ายและยังทำให้เกิดรายได้เสริม มีการค้นหาข้อมูลทางกายภาพ ทำให้ทราบว่าพื้นที่ของชุมชนส่วนใหญ่เป็นที่เหมาะแก่การทำเกษตร และพบว่ามีการใช้ปุ๋ยเคมีที่จะทำให้เกิดความเสียหายแก่หน้าดินและพืชพันธุ์ยังไม่ออกงาม ดังนั้นจึงคิดหาวิธีในการจัดการ โดยเน้นการรักษา

^๕ สัมภาษณ์ นายบรรจง ทองอุบล รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๘ กันยายน ๒๕๖๐.

^๖ สัมภาษณ์ นายทรงศักดิ์ สิทธิพิสัย นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

หน้าดินจากการใช้น้ำหมักชีวภาพ ส่งเสริมการปลูกพืช ๗ ชั้น สวนสมรมเพื่อส่งเสริมให้เกิดรายได้แก่ครัวเรือน และเพื่อให้ชุมชนพึ่งพาตนเอง ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายไปสู่ภายนอกชุมชน

การสื่อข้อมูล เน้นการมีต้นแบบในการดำรงชีวิตแบบพอเพียงโดยใช้ทั้งผลิตภัณฑ์ทดแทนในครัวเรือน ปุ๋ยชีวภาพ การปลูกพืชสมรม ซึ่งส่งผลให้คนในชุมชนเห็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น และตระหนักที่จะมาร่วมเรียนรู้ และเป็นผู้ถ่ายทอดแก่คนอื่นๆ ในชุมชน และทำให้คนในชุมชนได้เห็นตัวอย่างจากการปฏิบัติจริง บอกผลลัพธ์ที่ดีที่เกิดขึ้นจากการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ การปลูกพืชแบบผสมผสาน และเน้นการบอกต่อ ปากต่อปาก ในหมู่เพื่อนบ้าน บ้านใกล้เคียงหรือเครือญาติ^๗

การจัดการคน เน้นกระบวนการในการสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนให้หันมาใช้การทำเกษตรแบบชีวภาพ แทนการใช้สารเคมี โดยมุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง การทำงานแบบมีส่วนร่วม ร่วมกันคิด ร่วมทำ ร่วมพัฒนา และพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานได้ทดลองทำ ทดลองใช้ ในครัวเรือน การปลูกจิตสำนึกจึงมุ่งเน้นการสร้างต้นแบบให้เห็นถึงความพยายามในการใช้เกษตรอินทรีย์ การเสียสละ ทูมเทเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของแกนนำ

การจัดการทรัพยากร แหล่งที่มาของทรัพยากรได้แก่ งบประมาณจากอบต. ลักษณะของทรัพยากร เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งมีการวางแผนการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด

การจัดการงาน เป็นลักษณะการทำงานร่วมกันของอบต. ผู้นำชุมชน การดำเนินงานเป็นการส่งเสริมอาชีพ ช่วยเหลือว่างงาน การวางแผนการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด การประเมินและค้นหาปัญหาของชุมชนโดยการสำรวจและเกิดเป็นแผนแม่บทชุมชน ค้นหาศักยภาพและทุนทางสังคมของตนเอง รวมถึงทรัพยากร วัตถุประสงค์ที่มีอยู่ในครัวเรือนและชุมชน เกิดศูนย์เรียนรู้เพื่อถ่ายทอดความรู้แก่คนในชุมชน โดยมีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนเพื่อการพัฒนา ได้แก่ การปรับจากพืชสมรมโดยธรรมชาติ เป็นการปลูกพืชสมรมแบบสมัยใหม่ซึ่งช่วยในการดูแล พืชได้ง่ายขึ้น และการปลูกพืชแซมในสวนยาง เพื่อใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์และเพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือน

๔.๓ ผลลัพธ์ระบบเศรษฐกิจชุมชนของบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

ผลลัพธ์ระบบเศรษฐกิจชุมชนของบ้านโนนยาง ทำให้เห็นผลลัพธ์ดังนี้^๘

^๗ สัมภาษณ์ นายสมพงษ์ บัวประกอบ กำนันตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^๘ สัมภาษณ์ นายคำผ่าน บุ่งทอง ผู้ใหญ่บ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๔ ตุลาคม ๒๕๖๐.

- การจัดการทรัพยากรน้ำ มีการวางแผนการใช้น้ำ โดยนำน้ำทิ้งจากการเลี้ยงปลาตู้ก มารดต้นปาล์ม น้ำล้างคอกหมูมารดต้นไม้ต่างๆ มีการวางแผนการใช้น้ำ โดยนำน้ำทิ้งจากการเลี้ยง ปลาตู้ก มารดต้นปาล์ม น้ำล้างคอกหมูมารดต้นไม้ต่างๆ
- การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้ โดยการปลูกพืชแบบสมรรถการปลูกพืช ทดแทนแผนใหม่
- การจัดการทรัพยากรดิน ลดการใช้สารเคมี ที่ทำลายหน้าดิน โดยการรณรงค์ให้ ใช้น้ำหมักชีวภาพ การเพิ่มมูลค่างัวตูดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น โดยการแปรรูป นำวัตถุดิบที่เหลือใช้มาผลิต เป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น น้ำยาล้างจาน ยาสระผม น้ำยาซักผ้า สบู่ น้ำยาเอนกประสงค์ น้ำส้มควันไม้ ที่ได้จากการเผาถ่าน การใช้ผลิตภัณฑ์ที่เหลือจากพืชให้เกิดประโยชน์ เช่น กลุ่มหัตถกรรมกะลา การ เลี้ยงผึ้ง การใช้ทุนเพื่อส่งเสริมอาชีพ

๔.๔ ผลของการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ส่วนผลของการประยุกต์ใช้แนวคิดหรือแนวทางเศรษฐกิจชุมชนนั้น ภูมิปัญญาชาวบ้าน บ้านโนนยาง ในงานวิจัยนี้ มุ่งศึกษาถึงการออมทรัพย์ในครัวเรือน, ผลที่ได้จากการทำเกษตรไร่นาสวน ผสมและเกษตรผสมผสาน, ข้อดีในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ข้อดีของการทำสวนไม้แบบ บูรณาการ, ข้อดีของการทำปุ๋ยหมัก, ข้อดีของการเพาะเห็ดฟางและเห็ดชนิดอื่นๆ ในฟาร์มที่บ้านของ ตนเอง, และข้อดีของการเลี้ยงจิ้งหรีดเพื่อส่งขาย มีสาระที่ควรศึกษาสังเขป ดังต่อไปนี้

๔.๔.๑ การออมทรัพย์ระดับครัวเรือน

การออมทรัพย์นั้น ถูตามหลักพุทธปรัชญาทางพระพุทธศาสนาที่ว่า “อตตาทิ อตตโน นาโถ” แปลว่า “ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งแห่งตน” ด้วยเหตุนี้ การประหยัดหรือการลดการ ใช้จ่าย จึงเป็นการออมในรูปแบบหนึ่ง ซึ่งวิธีการประหยัดเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความมุ่งมั่นที่ จะพึ่งตนเองจากโอกาส และทรัพยากรที่มีอยู่ให้ได้มากที่สุด และการประหยัดนั้น มีหลายวิธีปฏิบัติ ดัง ตัวอย่างต่อไปนี้^๙

- (๑) การใช้ทรัพย์สินไม่ให้เกิดการสูญเปล่า ใชให้คุ้มค่า และบำรุงรักษา
- (๒) ลดค่านิยมที่ฟุ่มเฟือย เช่น เปลี่ยนโทรศัพท์เคลื่อนที่ รุ่นใหม่ ๆ
- (๓) การประหยัดเริ่มที่ครอบครัว เช่น อาหารไม่กินครึ่งทิ้งครึ่ง รู้จักแบ่งปัน
- (๔) รู้จักตัดแปลงสิ่งของเครื่องใช้ที่เหลือใช้แล้ว ทำให้สมกับฐานะ

^๙ สัมภาษณ์ นายปรีชา อัจฉาญ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโนนยาง-ดอนเม็ก ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

- (๕) พยายามหลีกเลี่ยง หลีกหนีอบายมุขต่าง ๆ (เป็นทางเสื่อมแห่งชีวิต)
 - (๖) การวางแผนงบประมาณการใช้จ่าย เพื่อให้การใช้จ่ายมีประสิทธิภาพ
 - (๗) มาตรการช่วยเหลือตนเอง (ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน) เช่น ปลุกผักสวนครัวไว้บริโภคเองหากมีมากให้รู้จักแบ่งปัน เพื่อนบ้าน หากเหลือจึงขาย
 - (๘) พยายามลดหรือใช้สิ่งสาธารณูปโภคต่างๆ เท่าที่จำเป็น
- ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วนี้ การประหยัด จึงเป็นการออมทรัพย์ ไม่ใช่เป็นการอดอยากจนบั่นทอนสุขภาพ (บริโภคตามปกติ) อีกทั้งต้องดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง และถือศีล ๕ ประจำใจ

ดังนั้น ชาวบ้านโนนยาง ได้ถือปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเป็นหลัก โดยใช้หลักพุทธธรรมผสมกันหลายข้อ เช่น การพึ่งตนเอง, การบริหารทรัพย์ด้วยหลักโภคอาทิยะ จึงเป็นการทั้งอด (ขันติ) และเป็น การออม (อารักขสัมปทา) ในทฤษฎีธัมมิกัตถะ หรือประโยชน์ในปัจจุบัน เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขแบบเศรษฐกิจพอเพียง

๔.๔.๒ การทำเกษตรไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน

ผลจากการศึกษา พบว่า ชาวบ้านโนนยาง ได้ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อพัฒนาตนเองโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ ได้แก่

- (๑) เพื่อเพิ่มรายได้ต่อครัวเรือนอย่างต่อเนื่อง จากกิจกรรมการปลูกพืชหลายครั้งหลายชนิดหรือจากการผสมผสานกิจกรรม ทั้งพืช สัตว์ ประมง
- (๒) เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรมีความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรที่ดิน ทุน แรงงาน อย่างมีประสิทธิภาพ
- (๓) เพื่อลดความเสี่ยงจากภาวะธรรมชาติและการตลาดที่แปรปรวน และสามารถเลือกกิจกรรมการผลิตให้เหมาะสมกับพื้นที่
- (๔) เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรประกอบอาชีพตามหลักวิชาการทั้งด้านการผลิตและการจำหน่ายโดยยึดหลักการปรับปรุงคุณภาพผลผลิตต้นทุน การผลิตต่อหน่วย มีรายได้ต่อเนื่องและกำไรสูงสุด
- (๕) เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรรู้จักวางแผนและงบประมาณการผลิต

ส่วนเหตุผลว่าเกษตรกร มีความจำเป็นอย่างไรจึงต้องทำไร่นาสวนผสม เพราะว่า เพื่อเพิ่มระดับรายได้และมีรายได้รายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน รายปี, เป็นการลดความเสี่ยงจากภาวะธรรมชาติและการตลาดที่แปรปรวน, เป็นการลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตภายนอกให้น้อยลง โดยพึ่งพาทรัพยากรในไร่นามากขึ้น, มีกิจกรรมหลากหลายมีทั้งกิจกรรมเพิ่มรายได้ มีอาหารไว้บริโภคและ

ใช้สอยในครัวเรือน ส่วนในระยะยาวสร้างความสมดุลทางธรรมชาติทำให้ระบบนิเวศเกษตรชุมชนดีขึ้น^{๑๐}

นอกจากนั้น เกษตรกรจะต้องพิจารณาว่า หากตนทำไร่นาสวนผสมแล้ว จะมีประโยชน์ในด้านใดบ้าง ได้แก่ ควรพิจารณากิจกรรมก่อให้เกิดรายได้ รายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน รายปี, ควรพิจารณากิจกรรมที่เป็นรายได้หลัก รายได้รอง และรายได้เสริม, ควรมีกิจกรรมให้ผลระยะยาวและกิจกรรมเสริมระยะแรก, ควรมีกิจกรรมปลูกพืชหมุนเวียนหรือเลี้ยงสัตว์เป็นรุ่นๆ, ควรพิจารณาความเสี่ยงของกิจกรรมที่จะก่อให้เกิดรายได้ และกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนเร็วในช่วงเวลาสั้นๆ รายได้สูงมั่นคงระยะยาว

อย่างไรก็ตาม จุดดีและจุดด้อยของไร่นาสวนผสมก็มีเช่นกัน เพราะการทำเกษตรโดยวิธีนี้จะต้องใช้ความขยันหมั่นเพียรของเกษตรกรเป็นหลัก และใช้แรงงาน ๓ คนต่อพื้นที่การทำไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน จำนวน ๑๐ ไร่ แต่หากทำในปริมาณน้อยก็สามารถลดอัตราค่าจ้างแรงงานและการใช้พื้นที่ลงได้แล้วแต่ความสามารถของเกษตรกร ส่วนงบประมาณในการลงทุน อาจจะได้มาจากตนเองและยืมจากธนาคารเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.)^{๑๑} ก็ได้เช่นกัน

ผลจากการศึกษา ยังพบว่า นายจันทร์และนางนาง จันทร์ เกษตรกรชาวบ้านโนนยาง ผู้ใช้แรงงานของนายประดิษฐ์ รัตนวิสุทธิพันธ์ ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้าน เป็นผู้ทำไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน บนเนื้อที่ ๑๙ ไร่ ๓ งาน ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้าน โดยห่างหมู่บ้านประมาณ ๔-๕ กิโลเมตร ในพื้นที่แห่งนี้ ประกอบไปด้วย^{๑๒}

(๑) บ่อเลี้ยงปลา	จำนวน ๑๐	บ่อ ขนาด ๑๐๐ x ๑๕๐ เมตร
(๒) ฟาร์มเลี้ยงโคเนื้อ	จำนวน ๑๐	ตัว
(๓) ฟาร์มเลี้ยงสุกร	จำนวน ๒๐	ตัว
(๔) บ่อเลี้ยงบัวหลวง	จำนวน ๓	บ่อ

ส่วนพื้นที่อื่นๆ นอกนี้ ก็จะปลูกมะพร้าว, ไม้ไผ่, กัลย และไม้พืชร่มปลูกหมุนเวียนกันตลอดปี เช่น ผักกาด, ผักหอม, ตะไคร้, สาระแหน่ โดยปลูกผสมผสานกันในแต่ละพื้นที่ แต่ทั้งนี้เกษตรกรจะต้องเอาใจใส่เป็นอย่างมาก บางครั้งต้องจ้างแรงงานเข้าไปช่วยเหลือ เช่น การเก็บผลมะพร้าว, การจับปลาขึ้นจากบ่อ, การเก็บดอกบัวไปขาย เป็นต้น

^{๑๐} สัมภาษณ์ นางมัทรส ชุนน้อย ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑} สัมภาษณ์ นางทอง บุตรสาร ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายบุญกอง อุตสิงห์ ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๑ กันยายน ๒๕๖๐.

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า ในพื้นที่ดังกล่าวนี้ เกษตรกรมักจะไม่นิยมเลี้ยงเห็ดฟาร์ม เช่น เห็ดหูหนู, เห็ดนางฟ้า, เห็ดฟาง เป็นต้น เนื่องจาก เห็นว่าอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านหนองบัวดีหมี ไม่เหมาะในการดูแลรักษา เพราะว่าการเลี้ยงเห็ดต้องเอาใจใส่ตั้งแต่ตื่นนอน จนถึงสาย ทั้งการรักษา และคอยดูแลส่วนที่เกี่ยวข้อง อีกอย่างหนึ่ง เหตุผลที่ไม่นิยมเลี้ยงเห็ดในพื้นที่ดังกล่าว เนื่องจาก ชาวบ้านเกรงว่าเมื่อเก็บผลผลิตจะมีคนไปขโมยเก็บเห็ดก่อน ดูแลไม่ทั่วถึง

๔.๔.๓ การแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร

ผลจากการศึกษา พบว่า การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรของชาวบ้านโนนยางมีดังนี้

๑. การนำไม้ไผ่ไปทำถ่านอัดแท่งส่งขายทั้งขายปลีกและขายส่ง เพื่อทำเป็นผลิตภัณฑ์แปรรูปถ่านจากไม้ไผ่ โดยการอัดปี้มออกมาเป็นรูปแท่งวงกลม ขนาดเท่าถ่านไฟฉายก้อนใหญ่และมีลักษณะสีกรวย ไม้ทึบ ราคาขายห่อละ ๒๐ บาท ประโยชน์ใช้สอยสำหรับรถยนต์ ตู้เย็น ห้องนอนที่มีกลิ่นอับชื้น ใช้แทนน้ำหอมดับกลิ่นได้เป็นอย่างดี

๒. การทำดอกไม้พลาสติกรูปทรงต่างๆ โดยใช้วัสดุผสมกันทั้งกระดาษรีไซเคิล และไม้ที่หาได้ในท้องถิ่น และการทำดอกไม้จันทน์ในงานศพ ซึ่งเป็นที่นิยมทำกันมาก เพราะจำหน่ายได้ไม่ยากนัก ร้านค้าจะเป็นผู้สั่งซื้อ ชาวบ้านจะรวมตัวกันทำโดยส่งเป็นสัปดาห์ละครั้งมีรายได้เข้ากลุ่มทุกเดือน เพื่อเพิ่มรายได้อีกทางหนึ่ง

๓. การแปรรูปมะม่วงกวนและผลไม้อื่นๆ ในท้องถิ่นและผลผลิตทางการเกษตรที่รับซื้อมาจากเกษตรกรรายอื่นบ้าง จากตลาดในตัวเมืองบ้าง โดยผลิตภัณฑ์นี้ จะทำเพื่อขายให้ผู้สั่งซื้อรายใหญ่หรือขายส่ง แต่ก็มีผู้ซื้อรายปลีกย่อยในหมู่บ้านเช่นกัน^{๑๓}

๔.๔.๔ การทำเครื่องจักสาน/ทอเสื่อ

การทำเครื่องจักสานในประเทศไทย มีการทำสืบต่อกันมา ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี ได้พบหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับการทำเครื่องจักสาน ในยุคหินใหม่ที่บริเวณถ้ำแห่งหนึ่งในเขตอำเภอศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่เป็นลายขัดสองเส้นประมาณว่า มีอายุราว ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว นอกจากนี้ ก็ยังพบภาชนะดินเผาที่มีร่องรอยของเครื่องจักสาน การเรียกเครื่องจักสานว่า “จักสาน” นั้น เป็นคำที่เรียกขึ้นตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสาน เพราะเครื่องจักสานต่างๆ จะสำเร็จเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์ได้นั้น ต้องผ่านกระบวนการ ดังนี้^{๑๔}

(๑) การจัก คือการนำวัสดุมาทำให้เป็นเส้น เป็นแฉก หรือเป็นริ้วเพื่อความสะดวกในการสาน ลักษณะของการจักโดยทั่วไปนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของวัสดุแต่ละชนิดซึ่งจะมีวิธีการ

^{๑๓} สัมภาษณ์ นายนิติกุล นิติธรรม ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นายทองใบ พฤษชาติ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

เฉพาะที่ แตกต่างกันไป หรือบางครั้ง การจักไม้ไผ่หรือหวายมักจะเรียกว่า ตอก ซึ่งการจักถือได้ว่าเป็นขั้นตอนของการเตรียมวัสดุในการทำเครื่องจักสานขั้นแรก

(๒) การสาน เป็นกระบวนการทางความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ ที่นำวัสดุธรรมชาติมาทำประโยชน์โดยใช้ความคิดและฝีมือมนุษย์เป็นหลัก การสานลวดลายจะสานลายใดนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในการใช้สอย คือ การสานด้วยวิธีสอดขัดการสานด้วยวิธีการสอดขัดด้วยเส้นทะแยง, การสานด้วยวิธีขัดเป็นวง, และการถัก เป็นกระบวนการประกอบที่ช่วยให้การทำเครื่องจักสานสมบูรณ์ การถัก เครื่องจักสาน เช่น การถักขอบของภาชนะจักสานไม้ไผ่ การถักหูภาชนะ เป็นต้น การถักส่วนมากจะเป็นการเสริมความแข็งแรงของโครงสร้างภายนอก เช่น ขอบ ขา ปาก ก้น ของเครื่องจักสานและเป็นการเพิ่มความสวยงามไปด้วย

ผลจากการศึกษา พบว่า ชาวบ้านโนนยางนั้น และประชาชนบางส่วน ยังคงรักษาวัฒนธรรมในการจักสาน และมีเครื่องมือสำหรับประกอบอาชีพนี้อยู่ โดยส่วนใหญ่ จะทำมาจากไม้ไผ่ เนื่องจาก มีความคงทนถาวรและดัดแปลงได้ง่าย ได้แก่ (๑) การทำส้อมใส่ปลา (๒) การทำลอบดักปลา (๓) การทำไซดักปลา (๔) การทำคราดมือเสื่อปิดกวาดพื้น (๕) การทำด้ามไม้กวาด (๖) การทำกระหย่องไม้ไผ่สำหรับบูชาพระรัตนตรัย เป็นต้น

๔.๔.๕ การทำสวนไม้ไผ่แบบบูรณาการ

“ไม้ไผ่นั้น” จัดเป็นพืชตระกูลหญ้า มักขึ้นในที่ระบายน้ำดี เช่น ตามลาดเขา เป็นต้น ลักษณะของไม้ไผ่จะขึ้นรวมกันเป็นกอ ขึ้นชิดติดกัน และกล่าวได้ว่าเป็นไม้ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในตระกูลหญ้า บางชนิดก็มีหนามหนา บางชนิดก็มีขนเป็นพิษต่อร่างกายมนุษย์ ในประเทศไทยมีไม้ไผ่อยู่ไม่น้อยกว่า ๕๐ ชนิด ซึ่งขึ้นกระจายอยู่ทั่วไปในประเทศ ตั้งแต่ริมลำธาร เทือกเขาสูง เช่น ฝั่สีสุก ฝั่ตง ฝั่บง เป็นต้น ไม้ไผ่แต่ละชนิดนำมาใช้ประโยชน์ไม่เหมือนกัน จะอย่างไรก็ตาม เมื่อกกล่าวถึงประโยชน์ของไม้ไผ่แล้ว แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่^{๑๕}

๑. ประโยชน์ทางการบริการโภค เช่น การนำหน่อไม้ไผ่มาทำเป็นอาหาร ไม่ว่าจะ เป็นซุบ แกง ต้ม หรือนำมาดองจิ้มน้ำพริก

๒. ประโยชน์ในด้านการใช้สอย เราสามารถนำไม้ไผ่มาทำเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ได้ เช่น ทำกระดาษ ทำโต๊ะ ทำเก้าอี้ ทำเตียง ทำแคร่ เป็นต้น

นอกจากจะใช้ไม้ไผ่ทำเครื่องมือจักสานดังกล่าวมาแล้ว ไม้ไผ่ ยังนำไปใช้ในโอกาสต่างๆ กันออกไปอีก เช่น นำไปทำกระดิ่งใส่ข้าวเหนียว, ทำฝาน้ำ (ชาวอีสานเรียกว่าเถียงนา), ทำตอกไม้ไผ่สำหรับมัดข้าวเมื่อเกี่ยวเสร็จแล้วโดยใช้แทนเชือก

๔.๔.๖ การปลูกฝั่กิมซุง

^{๑๕} สัมภาษณ์ นายปรีชา อัจหาญ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโนนยาง-ดอนเม็ก ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

ไผ่กิมชุง เป็นชื่อทางการค้าของไผ่ในสกุลไผ่ป่าชนิดหนึ่ง คือสกุล Bambusa มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า Bambusa beecheyama ไผ่ตัวนี้มีชื่อทางการค้าอีกหลายชื่อคือ ไผ่ตงใต้หวัน ไผ่จีน เขียวเขาสมิง ไผ่ตงลิมแล้ง ไผ่ตงอินโด ไผ่ทองสยาม ไผ่หวานต่างๆ เป็นต้น ไผ่กิมชุงไม่มีท่านใดทราบ โดยมีหลักฐานว่าเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่เมื่อไหร่ ไผ่ตัวนี้มีอายุกี่ปีแล้ว และไผ่กิมชุงจะอยู่ไปอีกกี่ปี จึงจะออกดอก ก่อนที่ชาวบ้านโนนยางจะหันมาปลูกไผ่กิมชุงนั้น ผู้วิจัยได้เห็นชาวบ้านในจังหวัดอื่นที่เขาปลูกไผ่ชนิดนี้ จึงได้มีการสอบถามเกี่ยวกับไผ่กิมชุง พบว่า แรกเริ่มชาวบ้านปลูกโดยไม่สนใจ ไม่เคยสาบคาย กอใหญ่อัดแน่นมาก มีชาวบ้านมาเอาหน่อไปกินทั้งหมู่บ้าน แต่ก็ไม่ได้สนใจที่จะทำเป็นการค้า จากการสอบถามชาวบ้าน ชาวบ้านบอกว่าได้ปลูกมา ๒๕ ปีมาแล้ว หน่อก็ยังออกดก เป็นปรกติอยู่ ผู้วิจัยเห็นแล้วตกมาก นับว่าไผ่ตัวนี้น่าสนใจทีเดียว ผู้วิจัยจึงได้นำมาปลูกในวัดและขยายพันธุ์ เพื่อให้ชาวบ้านได้นำไปปลูก ทำนอกฤดูในแนวเดียวกัน พบว่าไผ่กิมชุงสามารถทำให้ออกหน่อทะวายได้ตลอดทั้งปีถ้ามีการให้น้ำและปุ๋ยอย่างเพียงพอ และสามารถทำให้ออกหน่อได้ตั้งแต่เดือนธันวาคมเป็นต้นไปซึ่งเป็นช่วงที่ไม่มีฝน และหน่อไม้ตามท้องตลาดมีน้อย หน่อไม้จะมีราคาดี ที่สุด การปลูกไผ่กิมชุงสามารถแนะนำได้ดังนี้

การเตรียมดิน

จากประสบการณ์ของผู้วิจัยเอง และชาวบ้านที่ได้นำไผ่ไปปลูก มีความคิดเห็นที่ใกล้เคียงกันคือ พื้นที่ปลูกไผ่กิมชุง เกษตรกรควรเลือกพื้นที่ ที่เป็นดินทราย หรือดินร่วนปนทราย หากเป็นดินเหนียวหรือดินลูกรังก็ปลูกได้ แต่จะต้องปรับปรุงดินรอบๆ กอไผ่ด้วยอินทรีย์วัตถุมากหน่อย รากไผ่กิมชุงแข็งแรงและหาอาหารเก่ง สามารถปลูกได้ทุกสภาพดิน หากเป็นพื้นที่ดอนหรือที่ที่น้ำไม่ท่วมขัง ก็สามารถปลูกได้ทุกเวลา หรือถ้าปลูกในฤดูฝนก็จะยิ่งดี ควรจะปลูกตั้งแต่เดือนพฤษภาคม แต่ถ้าพื้นที่ของเกษตรกรเป็นพื้นที่น้ำหรือที่ต้ำน้ำท่วมขังควรจะเลือกปลูกในฤดูแล้งคือควรจะเริ่มปลูกในเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน^{๑๖} เพราะพื้นที่ต้ำน้ำปลูกในช่วงฤดูฝนในขณะที่ฝนตกชุก กล้าไผ่ที่ปลูกใหม่ยังไม่มียากมากนัก ยังไม่แข็งแรง หากมีน้ำขังหลุมปลูกมาก ต้นไผ่ที่ยังเล็กจะเหลือง รากเน่าไม่ค่อยโตและอาจตายไปในที่สุด ถ้าเกษตรกรเลือกปลูกไผ่ช่วงเดือนตุลาคม เมื่อเข้าฤดูแล้งก็ให้น้ำให้ปุ๋ยดูแลอย่างต่อเนื่อง เกษตรกรมีเวลาบำรุงประมาณ ๖ เดือนพอฤดูฝนมาต้นไผ่ก็แข็งแรงพอที่จะต่อสู้กับสภาพดินที่ขึ้นแฉะเมื่อมีฝนตกบ่อยๆ หากไผ่แข็งแรงแล้วจะไม่พบสภาพใบเหลืองเหมือนกับการปลูกด้วยกล้าเล็กในฤดูฝน การเตรียมพื้นที่โดยทั่วไปควรจะไถพื้นที่ตั้งแต่ช่วงฤดูแล้งเพื่อเปิดหน้าดิน

^{๑๖} สัมภาษณ์ นายคำผ่าน บุ่งทอง ผู้ใหญ่บ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๔ ตุลาคม ๒๕๖๐.

และตากดินไว้ พอฝนมาก็ให้ไถตะอึกรอบพร้อมทั้งไถแปร จากนั้นคาดดินให้เรียบ จึงพร้อมที่จะปลูก ไม้ได้ต่อไป^{๑๗}

วิธีการปลูกไม้กิมชุง

การปลูกไม้กิมชุง ควรใช้ระยะในการปลูกระหว่างแถว ๔ เมตรและระหว่างต้น ๔ เมตร จะใช้ต้นพันธุ์ อยู่ที่ ๑๐๐ ต้นต่อไร่ จะเก็บหน่อไม้ไผ่ได้นานได้ ๕ ปีถึง ๗ ปี กว่ากอจะช่นกัน ถ้าหาก เกษตรกรใช้ระยะห่างในการปลูกระหว่างแถว ๖ เมตรและระหว่างต้น ๔ เมตร จะใช้ต้นพันธุ์ ๖๖ ต้น จะเก็บหน่อไผ่ได้นานขึ้น ประมาณ ๗ ปี ถึง ๑๐ ปีกว่ากอจะช่นกัน หลุมปลูกไม้กิมชุง จะขุดหลุมที่ ระยะ ๓๐x๓๐x๓๐ เซนติเมตร ถ้าพื้นที่เป็นดินร่วนถึงร่วนปนทราย แต่ถ้าเป็นดินลูกรังปนหินควร จะขุดให้กว้างกว่านี้เป็น ๕๐x๕๐x๕๐ และหาดินดำ แกลบ ขี้เถ้าแกลบหรือปุ๋ยคอกเก่า คลุกหลุมก่อน ปลูก ถ้าหากเกษตรกรจะรองกันหลุมก็ควรจะใช้ ขี้เถ้าแกลบไม่ควรจะใช้ปุ๋ยคอก เพราะถ้าปลูกในฤดู ฝน หากฝนตกหนักจะทำให้รากไม้ที่กำลังออกมาใหม่ๆ เน่าได้ทำให้ต้นไม้กิมชุงเหลือง ชะงักการ เจริญเติบโต กว่าจะโตก็นานขึ้น เวลาปลูกที่ดีคือเดือน พฤษภาคม เมื่อได้กล้าไม้กิมชุงมาก็ทำการ ปลูก ควรจะปลูกให้ดินที่ปากถุงเสมอดินเดิมที่ปลูก ไม่ควรจะปลูกต่ำกว่าดินเดิมที่เตรียมไว้ เพราะ ถ้าฝนตกหนักจะทำให้รากไม้ที่งอกออกมาใหม่ๆ เน่าได้จากน้ำฝนที่ขังนานๆ^{๑๘}

ถ้าหากพื้นที่ปลูกเป็นพื้นที่ต่ำ ไม่ควรจะปลูกในฤดูฝน ในฤดูฝน ฝนจะตกหนัก ทำให้น้ำ ชังหลุมบ่อย จะทำให้ไม้กิมชุงเหลืองและจะไม้โต แม้ว่าไม่ตายแต่ก็ไม่โต ไม้กิมชุงแม้ว่าน้ำท่วมจะไม่ ตายแต่ก็ต้องกอใหญ่มากกว่า ๑ ปีไปแล้ว แต่ถ้าปลูกใหม่ๆ ยังไม่ทนต่อน้ำท่วมขังบ่อยๆ พื้นที่ต่ำ ควรจะปลูกในเดือนตุลาคม ในฤดูแล้งก็ต้องให้น้ำ แต่พออย่างเข้าฤดูฝนไม้กิมชุงก็ตั้งตัวได้แล้วและทน สภาพน้ำขังเมื่อฝนตกหนักได้ พื้นที่ต่ำควรจะขึ้นแปลงทำร่องระบายน้ำด้วย

การดูแลไม้กิมชุง เมื่อปลูกไปแล้วว่าจะทำอย่างไรให้ไม้กิมชุงโตต่อเนื่องไม่หยุดชะงัก เพื่อให้โตพอที่จะมีลำใหญ่ที่จะใช้เป็นลำแม่ มีอย่างน้อย ๒-๓ ลำเป็นลำที่มีขนาด ไม่ต่ำกว่า ๑.๕-๒ นิ้วขึ้นไปภายในเวลาไม่เกิน ๘ เดือน เพื่อจะเก็บหน่อไปกิน ขาย หรือแจกได้ ตรงนี้ไม่ใช่เรื่องง่ายนัก เกษตรกรจะต้องมีเวลาอยู่กับต้นไม้ ถ้าคิดว่าไม้เหมือนไม้ป่าทั่วไป ยังไงๆ ก็ต้องโตดีแน่ๆ ไม่ต้อง สนใจมากนัก นานๆ มาดูสักครั้ง อย่างนี้พอแปดเดือนตามที่ผู้ขายพันธุ์ว่าไว้ก็ยังไม่ได้ต้นใหญ่ แต่หาก เกษตรกรคิดว่าปลูกไม้เหมือนปลูกผัก ต้องดูแล กำจัดหญ้า ให้น้ำ ให้อปุ๋ยตามที่ไม้กิมชุงต้องการ ดู

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายบรรจง ทองอุบล รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๘ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายธงชัย สิงหาภาพ ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑ กันยายน ๒๕๖๐.

บ่อยๆ เห็นปัญหา เห็นการเปลี่ยนแปลง ถ้าคิดอย่างนี้ไม่เกิน ๘ เดือนได้ลำใหญ่พร้อมที่จะเก็บหน่อ
กิน ขาย แจกได้แน่นอน^{๑๙}

การให้ปุ๋ยกับไผ่กิมชุง

หลังจากปลูกไผ่กิมชุงไปแล้ว ให้น้ำเพียงอย่างเดียวไปสักระยะหนึ่ง (ถ้าฝนตกก็ไม่ต้อง
ให้) รอเวลาผ่านไปประมาณ ๔๐ วันสังเกตต้นไผ่กิมชุงดู ถ้ามียอดอ่อนแตกใหม่ หมายความว่า
รากของไผ่กิมชุงเริ่มออกหาอาหารแล้ว ก็สมควรให้ปุ๋ยได้แล้ว ไผ่กิมชุงถ้ายังสร้างใบได้ไม่มากพอก็จะ
ยังไม่ยอมแตกหน่อใหม่ เกษตรกรควรจะให้ปุ๋ยอย่างต่อเนื่องและพอเพียง ไผ่กิมชุงถึงจะมีใบเขียว
เข้มและพร้อมที่จะสร้างหน่อแรก การให้ปุ๋ยเมื่อปลูกไผ่กิมชุงในระยะแรกๆ ต้นไผ่ยังเล็กอยู่ต้องระวัง
เรื่องปุ๋ยต้องไม่มากจนเกินไป เพราะความเข้มข้นของปุ๋ยจะทำให้รากไผ่ที่แตกออกมาใหม่ๆ และมีน้อย
อยู่เน่าและแห้งไปได้

- ปุ๋ยครั้งแรก เมื่อปลูกไผ่ผ่านไปประมาณ ๔๐ วัน ถ้าใช้มูลวัวแห้ง ๓ กระป๋องนมมะลิโรย
รอบๆ กอไผ่ พอเดือนที่ ๓ หลังปลูก ใช้มูลวัวแห้งเพิ่มขึ้นได้เป็น ๑๐ กระป๋องนมมะลิ โรยรอบๆ กอ
ไผ่ พอเข้าเดือนที่ ๖ หลังปลูกก็ให้เพิ่มเป็น ๑ ถังน้ำขนาด ๑๐ ลิตรที่ใช้ทั่วๆ ไปโรยรอบๆ กอไผ่ให้
กว้างขึ้น ก่อนให้มูลวัวควรกำจัดหญ้าก่อนทุกครั้ง เพื่อไม่ให้แย่งปุ๋ยกับไผ่และควรรักษาฟางข้าวหรือ
กลบหรือหญ้าแห้งกลบเมื่อไผ่ยังเล็กๆ อยู่จะทำให้หญ้าขึ้นช้าและอุณหภูมิของดินไม่เปลี่ยนแปลง
ต้นไผ่จะโตเร็วขึ้น^{๒๐}

- ปุ๋ยครั้งแรก ถ้าให้เป็นมูลไก่ไข่จะให้น้อยกว่ามูลวัว เพราะมูลไก่ไข่มีความเข้มข้นสูงกว่า จะ
ให้ครั้งแรกเมื่อปลูกไผ่ผ่านไปประมาณ ๔๐ วัน ใช้มูลไก่ไข่ ๑ กระป๋องนมมะลิ โรยรอบๆ กอไผ่ห่าง
จากโคนต้นไผ่ประมาณ ๒๐ เซนติเมตร อย่าใส่ชิดโคนไผ่เด็ดขาด เพราะมูลไก่ไข่มีความเข้มข้นสูง
มาก ใส่ห่างให้รากไผ่ออกไปเลือกกินเอง รากไผ่จะรู้วิธีว่าจะเข้าหามูลไก่ไข่เอง พอเดือนที่ ๓
หลังจากปลูก ให้มูลไก่ไข่ ๒ กระป๋องนมมะลิ โดยโรยรอบๆ กอไผ่ห่างจากโคนไผ่ราวๆ ๒๐ เซนติเมตร
เช่นเดิม (แต่กอไผ่เริ่มมีหน่อใหม่การใส่จึงห่างจากจุดเดิม) พอเข้าเดือนที่ ๖ หลังจากปลูกให้ใส่มูลไก่ไข่
ประมาณ ๑ กระป๋องน้ำมันเครื่องขนาด ๕ ลิตร ตัดเป็นปากฉลามแล้วตัดใส่ ๑ ครั้งโรยรอบๆ กอไผ่
ห่างจากกอราวๆ ๒๐-๓๐ เซนติเมตร ก่อนที่จะใส่มูลไก่ควรกำจัดหญ้ารอบๆ กอไผ่ก่อน เพื่อไม่ให้

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายสมพงษ์ บัวประกอบ กำนันตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย,
๑๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๒๐} สัมภาษณ์ นายธงชัย สิงหาภาพ ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย,
๑ กันยายน ๒๕๖๐.

แย่งปุ๋ยกับต้นไผ่และเมื่อใส่ปุ๋ยแล้วหาวัสดุคลุมดินเช่นฟางข้าว หญ้าแห้ง หรือแกลบใส่รอบๆโคนไผ่ เพื่อไม่ให้หญ้าขึ้นไวและรักษาอุณหภูมิของดินและความชื้น^{๒๑}

- ส่วนการใช้ปุ๋ยเคมี ถ้าใช้ได้ร่วมกับปุ๋ยมูลวัวแห้งหรือมูลไก่ไข่ก็จะยิ่งทำให้ต้นไผ่โตดีและเร็ว ในระยะ ๔๐ วันหลังจากปลูกไผ่แล้ว ก็ให้ใช้ปุ๋ย ๔๖-๐-๐ หรือยูเรียละลายน้ำโดยใช้ปุ๋ยยูเรีย ๓ ซ่อนโต๊ะ ห้ามใช้ยูเรียมากกว่านี้เพราะจะทำให้ต้นไผ่เหี่ยวตายได้เพราะต้นไผ่ยังเล็กและมีรากน้อยอยู่ ต่อมา ๑๐ ลิตร ละลายให้เข้ากับน้ำ แล้วนำไปรดที่โคนไผ่โดยให้ต้นละ ๑ แก้วน้ำ

รดทุกๆ ๑๕ วันจนไผ่มีใบเขียวเข้มและเริ่มสร้างหน่อแรก และเมื่อสร้างหน่อที่สอง ก็เริ่มหยุดรดปุ๋ยน้ำได้ ต่อไปเมื่อไผ่มีอายุได้ ๔ เดือนหลังจากปลูกเป็นต้นไป กอไผ่เริ่มมีลำและหน่อไม่ต่ำกว่า ๓-๔ ลำแล้ว ก็ให้ใช้ปุ๋ย ๔๖-๐-๐ ผสมกับปุ๋ย ๑๕-๑๕-๑๕ อย่างละ ๑ ส่วน แล้วนำไปใส่บริเวณรอบๆโคนไผ่ โดยใส่ใต้ปุ๋ยคอกที่ใส่ไว้แล้ว โดยแบ่งใส่สัก ๔ จุด ห่างจากโคนต้นไผ่ราวๆ ๓๐ เซนติเมตร ใส่จุดละครึ่งซ่อนโต๊ะ จะใส่ปุ๋ยสูตรนี้เดือนละ ๑ ครั้ง เพราะเป็นช่วงที่ไผ่กิมซุงสร้างกอจะมีหน่อแทงออกมาตลอด เกษตรกรจะได้ลำไผ่ใหญ่เร็วภายในไม่เกิน ๘ เดือน

บางท่านอาจจะใช้ปุ๋ยน้ำหรือปุ๋ยอินทรีย์น้ำที่ทำเองมารดรวมได้เพื่อเพิ่มจุลินทรีย์ในดินใต้กอไผ่ และบางสวนก็อาจจะมีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดตราต่างๆผสมกับปุ๋ยเคมีที่ใส่ได้ ซึ่งการให้ปุ๋ยก็เป็นการเพิ่มต้นทุนอย่างหนึ่งอยู่ที่ตัวเกษตรกรเองแต่ขอให้ใส่แล้วงามไม่ใช่ปุ๋ยปลอม

เมื่อเริ่มเก็บหน่อจำหน่ายจะใส่ปุ๋ยเดือนละครั้งหรือเร็วกว่านี้ขึ้นอยู่กับว่าเกษตรกรตัดหน่อออกไปมากน้อยเพียงใด ถ้าตัดหน่อไปมาก ต้นไผ่จะเสียอาหารมาก อาหารที่ให้จะถูกใช้หมดอย่างรวดเร็ว ให้สังเกตดูว่าถ้าหน่อมีขนาดเล็กลง หลายหน่อเริ่มลีบนั้นก็จะต้องให้ปุ๋ยได้แล้วโดยใช้ปุ๋ยคอก เช่นมูลไก่ร่วมกับปุ๋ยเคมี สูตร ๔๖-๐-๐ บวกกับ ๑๕-๑๕-๑๕ อัตรา ๑ ต่อ ๑ ใส่กอละ สองกำมือ ใส่โดยใช้หว่านให้ทั่วๆทรงพุ่มได้แล้วเพราะใต้โคนไผ่ไม่มีแดดส่องและรากไผ่มีอยู่กระจายทั่วไป ปุ๋ยที่ใส่จะไม่สูญหายไปไหน เมื่อใส่ปุ๋ยต้องให้น้ำทันทีเพื่อให้ปุ๋ยละลาย และเมื่อเข้าสู่ฤดูฝนและเกษตรกรไม่เก็บหน่อแล้วก็ลดปุ๋ยลงได้เหลือเพียงใส่พอประมาณโดยให้ปุ๋ยคอกเพียงอย่างเดียวเพื่อให้ลำแม่สร้างลำแม่ใหม่ได้สมบูรณ์

การกำจัดวัชพืชกำจัดรอบๆกอไผ่ก่อนที่จะใส่ปุ๋ย ถ้าเกษตรกรให้ปุ๋ยต่อเนื่องไม่เกิน ๓ เดือน หลังจากปลูก ไผ่ของเกษตรกรจะให้หน่อที่ ๒ มีขนาดใหญ่ขึ้นกว่าหน่อแรกมาก

การให้น้ำไผ่กิมซุง

หากเกษตรกรปลูกไผ่ในฤดูฝน แทบจะไม่ต้องให้น้ำเลย จะให้ก็ครั้งแรกที่ปลูกให้รดน้ำทันทีให้ชุ่มเพื่อให้ดินจับกันแน่น รากไผ่จะดูดน้ำได้ดินจะต้องจับกันแน่นกับรากเพื่อให้รากไผ่ดูดน้ำแบบระบบดูดซึม ถ้าไม่รดน้ำทันที ถ้ามีแดดออกต้นไผ่จะเหี่ยว ฝนจะตกหรือไม่ตกต้องรดน้ำครั้งแรก

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายสำออง บัจจายา สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี หมู่ ๒ ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๙ กันยายน ๒๕๖๐.

ที่ปลูกไว้ก่อน ตรังนี้สำคัญ เกษตรกรหลายคนไม่เข้าใจ คิดว่าปลูกในฤดูฝนดินยังมีความชื้นอยู่ก็ไม่รดน้ำ หากฝนไม่ตกในวันที่ปลูกแบบหนักๆ ไม้จะตายไปหลายต้นทีเดียว ส่วนเกษตรกรที่เลือกปลูกไม้ในฤดูแล้งเพราะที่ดินเป็นที่ลุ่มต่ำ ก็ต้องหาวิธีการให้น้ำ ถ้าปลูกใหม่ยังไม่ต้องลงทุนมากก็ใช้น้ำเข้าร่องตกรดไปก่อนได้ หรือถ้าปลูกไม่มากก็ใช้สายยางรดเป็นต้นๆไปก่อนได้ แต่เมื่อไม่ว่าจะปลูกหน้าฝนหรือหน้าแล้งพอปลูกไปได้ ๘ เดือนไม้ก็งอกพร้อมจะให้หน่อ ก็จำเป็นต้องลงทุนเรื่องระบบน้ำ เพราะกำลังจะมีรายได้จากการจำหน่ายหน่อ และไม้ก็งอกต้องการน้ำมากในการให้หน่อ^{๒๒}

ถ้าพื้นที่ปลูกเป็นที่ต่ำเช่นที่นา เกษตรกรอาจจะใช้การสูบน้ำเข้าช่วงท่วมพอประมาณโดยให้ทั่วๆทุกแปลงไม้จากนั้นก็หยุดให้น้ำ ปล่อยให้แห้งภายใน ๑ วัน วิธีนี้เป็นวิธีที่ประหยัดและได้ผลดี เพราะต้นไม้ได้น้ำเต็มที่จะทำให้หน่อออกมาก และความชื้นอยู่ได้นานหลายวัน พอเห็นว่าดินเริ่มแห้งก็สูบน้ำให้ใหม่ ราวๆประมาณ ๑๐-๑๕ วันก็สูบน้ำได้ แต่ในฤดูฝนไม่ต้องให้น้ำอาศัยน้ำฝน แต่หน่อก็ราคาถูกลงเหลืออยู่ที่กก.ละ ๕-๑๐ บาท^{๒๓}

ถ้าพื้นที่ปลูกไม้เป็นที่ลาดเท ที่ดอน พื้นที่ไม่เท่ากัน ก็จำเป็นต้องให้น้ำแบบสปริงเกอร์ โดยใช้สายพืด ดีที่สุดใช้สายพืดแบบ ๒๕ มิลลิเมตร พื้นที่ ๑ ไร่จะใช้สายพืด ๒ ม้วน (๔๐๐ เมตร) ต่อกับท่อพีวีซี ๒ นิ้วซึ่งเป็นท่อเมนต์ใช้ข้อต่อทศและวาวน้ำ และใช้ปั้มน้ำ ๒ นิ้วมอเตอร์ ๒-๓ แรงม้า แกวของไม้ที่ใช้สายพืดไม่ควรจะเกิน ๕๐ เมตรเพราะน้ำจะแรงจากต้นสายถึงปลายสาย ต้นไม้ ๑ กอถ้าช่วงที่ให้หน่อแล้วควรจะเจาะรูใต้กอไม้ราวๆ ๒-๓ รูน้ำถึงจะพอที่จะทำให้หน่อออกดอกและต่อเนื่อง ไม้ก็งอกกินน้ำเก่งมาก ถ้าให้น้ำไม่พอหน่อจะไม่ค่อยออกในช่วงฤดูแล้ง การให้น้ำในช่วงฤดูแล้งคือเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนเมษายน จะให้ทุกๆ ๓ วัน ครั้งละ ๑-๒ ชั่วโมงต่อแถวของไม้ที่ให้ สังเกตดูว่าจะให้น้ำนานเท่าไรก็หาเหล็กเส้น ๒ หุนแทงลงดินรอบๆกอไม้ที่น้ำซึ่งไปถึงถ้าแทงไม่เข้าก็ให้น้ำต่อไปอีก ถ้าแทงเข้าไป ๑๐ เซนติเมตรก็ยังไม่พอ จะต้องแทงเหล็กให้เข้าดินลึกราวๆ ๒๕ เซนติเมตรถึงจะชุ่ม เกษตรกรหลายคนบอกให้น้ำทุกวัน^{๒๔} แต่ไม่เคยเอาเหล็กทดสอบแทงลงดินดู คิดว่าให้ทุกวันแล้วต้นไม้พอกิน สายพืดเป็นสายเล็กๆ ถ้าใช้เวลาน้อยน้ำที่ให้ไม้จะไม่พอให้ไม้กิน หน่อจะไม่ออก หรือออกน้อยในช่วงฤดูแล้งและเป็นช่วงที่หน่อมีราคาแพงเกษตรกรอยากให้หน่อออกมากๆ แต่น้ำให้ไม่มากพอหน่อก็ออกน้อย แต่พอฤดูฝนมาถึงก็อาศัยน้ำฝนต่อได้เลย แต่หน่อก็จะเริ่มถูกลงเพราะมีหน่อไม้อื่นๆออกมาเยอะเพราะได้น้ำฝนเหมือนกัน

^{๒๒} สัมภาษณ์ นายสุวรรณ เมืองซอง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๔ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นางสาวศักดิ์ โพธิ์ศรี ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายเดช นิตธิธรรม ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

การตัดแต่งกิ่งและการไว้ลำไผ่กิมชุง

ไผ่กิมชุงช่วงที่เกษตรกรไปซื้อจากร้านหรือสวนที่ขายพันธุ์ ถ้าเป็นไปได้อย่างดีควรเลือกต้นกล้าไผ่กิมชุงที่มีรากเต็มถุงแล้ว สังเกตคือถ้าจับต้นหัวแล้วไม่หลุดและให้ดูใต้ถุงดำว่ารากเดินทะลุถุงดำหรือยัง และถ้ามีหน่อเล็กๆ โผล่ออกมาจากดินยิ่งดีนั้นหมายความว่ากล้าไผ่กิมชุงที่ร้านหรือสวนที่ขาย ได้ใส่ถุงนานไม่ต่ำกว่า ๔ เดือนแล้วเกษตรกรจะได้กล้าที่แข็งแรงพร้อมที่จะแตกรากและออกหน่อได้ไว หลังจากปลูกระหว่างที่ปลูกต้องดูแล ให้น้ำ ให้ปุ๋ยกำจัดวัชพืช เมื่อให้ปุ๋ยไปได้ไม่นาน หน่อแรกก็จะออกมา เมื่อเกษตรกรให้ปุ๋ยต่อเนื่องโดยไม่ขาด หน่อที่สองก็จะออกมากและมีขนาดใหญ่กว่าหน่อแรกมาก การสร้างกิ่งและใบก็จะมีมากขึ้น ไม่เกิน ๓ เดือนหลังจากปลูกก็ได้หน่อที่สาม ซึ่งมีขนาดใหญ่พอที่จะทำเป็นต้นแม่ได้ การตัดแต่งกิ่งจะยังไม่ควรทำในช่วง ๑ ถึง ๖ เดือนหลังจากปลูก คอยแต่กำจัดวัชพืชอย่างเดียวเพื่อไม่ให้รบกวนและแย่งอาหารจากไผ่ ที่เราไม่ตัดแต่งกิ่งและใบไผ่กิมชุงเลย เพราะช่วงที่ไผ่กำลังสร้างก่อกิ่งและใบที่มีมากพอ ที่จะสร้างหน่ออย่างต่อเนื่อง ถ้าเราผลอไปตัดใบไผ่ทิ้งจะทำให้การออกหน่อชะงักทันที^{๒๕} เมื่อดูแลต่อไประหว่าง ๔-๖ เดือนหลังจากปลูก หน่อที่ให้ลำแม่ใหญ่จะออกมาได้ ๓ หน่อโดยทยอยออก เกษตรกรจะต้องเลือกว่าจะไว้ลำไหนให้เป็นลำแม่สังเกตดูว่าขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางลำจะต้องไม่ต่ำกว่า ๒ นิ้ว พอหน่อเริ่มพุ่งสูงขึ้นโดยปล่อยให้สูงไปเรื่อยๆ พอเกิน ๔ เมตรก็จะเริ่มเห็นข้อของลำไผ่ แต่ลำไผ่ยังไม่แตกกิ่งแขนงและใบลำยังอ่อนอยู่ให้ตัดยอดของลำทิ้งโดยตัดที่ประมาณ ๓-๔ เมตร การตัดช่วงที่ลำไผ่ยังไม่มีกิ่งและใบเนื้อของลำไผ่ยังอ่อนอยู่จะทำให้ตัดง่าย ไม่ต้องออกแรงมาก เมื่อตัดยอดของลำไผ่แล้ว กิ่งและใบแตกเร็วขึ้นและจะไปทำให้หน่อที่โผล่ขึ้นมาเป็นลำแม่โผล่ได้เร็วขึ้น อีกไม่นานก็จะมีหน่อโผล่จากดินครบทั้ง ๓ ลำพอดีพร้อมที่จะเป็นลำแม่ ให้ทยอยตัดยอดทิ้งทั้ง ๓ ลำ ที่เกษตรกรเลือกไว้เป็นลำแม่เกษตรกรต้องรอให้ลำแม่ทั้ง ๓ ลำมีกิ่งก้าน และใบแก่เป็นสีเขียวเข้มนั้นหมายความว่าลำแม่ที่เลือกไว้ทั้ง ๓ ลำต่อกอพร้อมที่จะให้หน่อแล้ว ฉะนั้นถึงเวลาแล้วที่จะตัดลำเล็กๆที่เกิดก่อน พร้อมกับต้นตอที่ซื้อมาในถุงดำออกได้แล้ว โดยตัดให้ชิดดิน (นับเวลาจากปลูกจนตัดแต่งกิ่งได้ก็ไม่ว่า ๖ เดือน เมื่อตัดต้นเล็กๆทิ้งไปแล้วก็จะเหลือต้นที่เลือกไว้ กอละ ๓ ต้น จากนั้นก็ริดกิ่งแขนงข้างออก โดยดูว่าเดินแล้วไม่ชนศรีษะ ไม่แทงหน้าแทงตา การตัดกิ่งแขนงข้างตัดให้พอเข้าไปเก็บหน่อสะดวก การตัดกิ่งแขนงควรตัดให้ชิดกับลำต้นไผ่ ตาจะได้ไม่แตกออกมาใหม่^{๒๖} กิ่งแขนงด้านล่างมักจะไม่ถูกแดดเต็มที่ ไม่ได้สังเคราะห์แสงเพื่อสร้างแป้ง จะกินอาหารจากกิ่งด้านบนที่ทำหน้าที่สังเคราะห์แสงจากแดด หากเกษตรกรตัดทิ้งหรือถอนออกไปจะทำให้ต้นไผ่ไม่ต้องเสียอาหารมาเลี้ยง อาหารจะถูก

^{๒๕} สัมภาษณ์ นายทองใบ พลษชาติ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๒๖} สัมภาษณ์ นายคำผ่าน บุ่งทอง ผู้ใหญ่บ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๔ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ส่งไปสร้างหน่อใหม่เพื่อจะขยายกอ (ไผ่กิมชุงเขาจะต้องสร้างกอมากมายมีหลายๆลำ เมื่อเราตัดลำออกให้เหลือกอละ ๓ ลำ โดยธรรมชาติของไผ่ก็จะพยายามสร้างหน่อใหม่ขึ้นมาทดแทน) เกษตรกรก็เริ่มตัดหน่อออกจำหน่ายได้เลย การตัดหน่อควรจะตัดให้ถึงส่วนที่เป็นเส้นใย(จะเป็นที่อยู่ของตาหน่อ) ให้เหลือตาที่สำหรับเป็นหน่อได้อีก ๒-๔ ตา

เหตุผลที่เกษตรกรต้องตัดยอดของไผ่กิมชุงคือ

๑. ระหว่างที่เก็บหน่ออยู่ พอเดือนมีนาคม เมษายน มีพายุลูกเห็บ หรือพายุฤดูร้อน พบว่าต้นไผ่กิมชุงที่ไม่ได้ตัดยอดจะโคนมากมาย และระบบรากสะเทือนจากแรงลมปะทะ ทำให้การเกิดหน่อหยุดชะงักไป ๑-๒ เดือนและช่วงนี้เป็นช่วงที่หน่อไม่มีราคาแพง ส่วนต้นไผ่กิมชุงที่ตัดยอดเหลือความสูงเพียง ๓-๔ เมตร จะโคนน้อยกว่าและถ้าไม่ถูกลมแรงจนเกินไปก็โคน ระบบรากไม่สะเทือน การเก็บยังคงเก็บหน่อต่อไปได้ รายได้ไม่ขาดหาย ไผ่กิมชุงเป็นไผ่ที่มีกิ่งแขนงยาวมาก และหนัก ทำให้ต้นล้ม ต่างจากไผ่ซางและไผ่เลี้ยงที่มีกิ่งแขนงสั้นจะลู่ลม

๒. ถ้ามีแปลงไผ่กิมชุงลองแบ่งเป็นสองส่วน เพื่อเปรียบเทียบ อีกแปลงตัดยอด อีกแปลงไม่ตัดยอด ถ้าดูแลเหมือนกัน ให้น้ำพร้อมกัน ไร่ละต้น ๓-๔ ต้นต่อกอเหมือนกัน พบว่าแปลงที่ตัดยอดจะให้หน่อก่อนแปลงที่ไม่ได้ตัดยอด

๓. ในแต่ละปีต้องสาบกอ ตัดไม้แก่ทิ้งไป เหลือแต่ไม้ที่เกิดในปี ตอนตัดไผ่กิมชุงที่ไม่ตัดยอด มีความสูงและต้นใหญ่ มีลำต้นกิ่งก้านและใบมาก ทำให้ต้องจัดการมากใช้แรงงานมากกว่าไผ่กิมชุงที่ตัดยอด การจัดการและการใช้แรงงานน้อยกว่า^{๒๗}

หากเกษตรกรปลูกไผ่กิมชุงเดือนพฤษภาคมหรือเดือนมิถุนายน เมื่อถึงเดือนธันวาคมจะต้องมีลำแม่ ๓ ลำและตัดแต่งลำต้น ตัดแต่งกิ่งแขนง ให้อายุคอกปุ๋ยเคมีพร้อมแล้ว เกษตรกรเมื่อน้ำต่อเนื้อตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน เดือนมกราคมเกษตรกรสามารถที่จะขายหน่อครั้งแรกได้ราคาสูงสุดของปีนั้นๆ และจะขายได้ต่อเนื่องในเดือนกุมภาพันธ์ มีนาคม เมษายน พฤษภาคม ถ้าฝนมาเร็วราคาหน่อก็จะลงเร็วเพราะมีหน่อของสวนอื่นๆออกมามาก น้ำจึงเป็นเรื่องสำคัญ ถ้ามีน้ำก็จะทำให้หน่อออกได้ในช่วงที่หน่อของสวนอื่นๆยังไม่ออกเพราะไม่มีน้ำ และหน่อปากก็ยังไม่ออก ยิ่งปีไหนฝนมาช้ำมากๆ หรือที่เรียกว่าภัยแล้ง เกษตรกรที่มีน้ำก็จะได้ราคาหน่อที่แพงนานหลายเดือน ระหว่างเก็บหน่อการตัดแต่งกิ่งจะไม่ทำเลย ถ้าไปยุ่งกับกิ่งหรือใบ แม้แต่การตอนกิ่งจำหน่ายก็ทำไม่ได้ (แปลงทำพันธุ์ต้องเป็นแปลงที่ไม่คิดจะเก็บหน่อ) หน่อจะสะดุดทันที ถ้าเลือกหน่อขายก็ต้องไม่เลือกทำพันธุ์ หากมีลมพายุมากระทบถ้าแรงจนกอไผ่โค่นล้มไปหลายต้นหน่อก็จะสะดุดไม่ออก และที่ออกมาแล้วก็จะผุไปทั้งหมด ผมจึงให้ตัดยอดของไผ่ทิ้งไปตั้งแต่ยังไม่มีใบ(ไผ่กิมชุงจะปรับตัวและสร้างใบขึ้นมาโดยอาศัยอาหารจากต้นเดิมที่เรายังไม่ได้ตัดทิ้ง เพราะถ้ามาตัดตอนเก็บหน่อจะตัดไม่ได้

^{๒๗} สัมภาษณ์ นายทรงศักดิ์ สิทธิพิสัย นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐.

หน่อจะไม่ออก (ช่วงเก็บหน่อต้องใช้ใบในการสร้างอาหารไปเลี้ยงหน่อ) ในช่วงที่หน่อมีราคาแพง มักจะมีพายุฤดูร้อนมาหลายๆ ละลอก ส่วนไหนที่ไม่ตัดยอดความเสียหายจะมากกว่าส่วนที่ตัดยอด(ถ้า กอไผ่กอไหนโคนแล้วกอนั้นจะไม่ได้เก็บหน่อช่วงนอกฤดูอีกเลยกว่าจะฟื้นตัวก็เข้าสู่ฤดูฝนแล้ว) ซึ่งเป็น โอกาสที่จะมีรายได้ที่ดีที่สุดในช่วงฤดูแล้งของการทำหน่อออกฤดู

เมื่อท่านขายหน่อไม้ไปนานๆ ท่านจะได้รับคำพูดจากผู้ซื้อว่ามีหน่อไม้หวานที่ไปตัดได้โดย ผิดสดๆ หรือเปล่า และระหว่างที่ขายหน่อกิมซุงเกษตรกรจะต้องไม่พูดว่าหน่อหวาน เพราะผู้ซื้อจะ นึกว่าหน่อไม้ที่ขายไม่ขม พอไปทำอาหารแบบผิดสดๆ ก็ขมแล้วจะกลับมาบ่น มีเกษตรกรหลาย ส่วนที่พบปัญหานี้จึงเริ่มถามหาหน่อไม้ที่หวานขณะดิบๆ ที่หน่อใหญ่เหมือนกิมซุงเพื่อจะขายเข้า ร้านอาหารได้

กอของชาวบ้านที่ไม่สนใจเก็บแต่หน่อกินอย่างเดียวไม่เคยให้อาหารก็ยังดกออกแล้วออก อีกแต่ออกแต่ฤดูฝนนอกฤดูคือเดือนธันวาคมไม่เคยออกหน่อให้เห็น หน่อกิมซุงออกที่ไต่รอยตัดได้ ตลอดไม่มีหน่อสุด

แม้แต่ชาวบ้านเอาไฟสุ่มกอปางตายก็ยังโผล่หน่อจากใต้ดินออกมาโดยที่กอแม่ไม่มีใบ ความทนของกิมซุง

การขยายพันธุ์ไผ่กิมซุง

การขยายพันธุ์ไผ่กิมซุงที่นิยม มี ๒ วิธี คือ และการปักชำกิ่ง^{๒๘}

๑. การตอนกิ่ง เริ่มการเลือกต้นไผ่ ที่มีสีเขียวเข้ม มีอายุตั้งแต่ ๖ เดือนขึ้นไป และไม้แต่ละ หน่อจะสามารถตอนได้ประมาณ ๗-๘ กิ่งพันธุ์ โดยแต่ละกอจะมีไผ่ใช้สำหรับการตอนกิ่งอยู่ที่ไม่เกิน ๔-๕ ต้น เพราะถ้ามากกว่านั้นจะให้กิ่งพันธุ์ที่ไม่มีคุณภาพพอ

การตอนเราจะตอนจากลำหลักเท่านั้น แต่ละกอก็จะมีอยู่ประมาณ ๔-๕ ลำ ระยะเวลาใน การตอนจะอยู่ที่ ประมาณ ๒๐ วันจึงตัดได้ แต่ให้สังเกตที่รากในถุงชำด้วยว่าสีของรากจะต้องมีสี น้ำตาล จึงจะตัดได้ ถ้ายังสีขาวแสดงว่ายังไม่พร้อมที่จะตัด

๒. การปักชำกิ่ง มีกิ่งแขนงเป็นกิ่งพีเลี้ยง ทำให้กิ่งพันธุ์มีการแตก รากดี แตกหน่อเร็ว เปอร์เซ็นต์การตายน้อย ขณะเดียวกันเลือกใช้ชำเป็นวัสดุปลูก ช่วยให้การระบายน้ำดี ไม่ทำให้กิ่ง พันธุ์เน่าเสียหาย แม้ว่าจะให้น้ำตลอด ๑๒ ชั่วโมงต่อวัน

วัสดุ อุปกรณ์

๑) มีด

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายนิติกุล นิติธรรม ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

๒) ฤงดำ ขนาด ๔.๕ X ๑๑ นิ้ว ขึ้นไป

๓) ขี้เถ้า

วิธีการ

๑) เลือกต้นไม้ที่มีสีเขียวเข้ม อายุตั้งแต่ ๑ ปีขึ้นไป

๒) ตันทอนลำให้เป็นท่อน โดยตัดกิ่งไม้บริเวณขั้ ให้มีกิ่งแขนงติดอยู่ (มีตาติดอยู่ ๒ ตา)

๓) ตัดให้เป็นรูปตัววาย (y) แล้วแช่น้ำยาเร่งราก ๑ คืน

๔) นำมาชำในฤงดำบรรจุขี้เถ้า ตั้งเรียงไว้กลางแจ้ง

๕) ให้น้ำด้วยระบบสปริงเกอร์ วันละ ๑๒ ชั่วโมง (ตั้งแต่ ๖ โมงเช้า ถึง ๖ โมงเย็น)

๖) ประมาณ ๒๐ วัน นำกิ่งพันธุ์มาไว้ด้านนอก รดน้ำเช้าเย็น และให้ปุ๋ยสูตร ๔๖-๐-๐ เดือนละ ๒ ครั้ง

๗) ประมาณ ๑ เดือน ลงปลูกในแปลง / จำหน่ายกิ่งพันธุ์ได้ หากทิ้งไว้นานกว่า ๑ เดือน ไม้จะเริ่มแทงหน่อในฤงเพาะชำ

ประโยชน์ที่ได้รับ

๑) มีขั้นตอนการปฏิบัติงานน้อยกว่าการตอนกิ่ง และประหยัดค่าใช้จ่าย ค่าแรงงานในการตอน

๒) การเจริญเติบโตของกิ่งพันธุ์มีการตั้งตัวได้เร็ว และมีรากเยอะ แตกหน่อเร็ว

๓) กิ่งที่ปักชำสามารถให้หน่อได้เร็ว ใช้เวลาน้อยกว่าการขยายพันธุ์โดยการตอนกิ่ง

ข้อดีของไม้กิมซุง คือ

- ปลูกง่าย โตไว หน่อตก สวนไม้ของเราใช้เวลาปลูกมา ๗ เดือนก็สามารถให้หน่อได้แล้วครับ การดูแลรักษาที่ไม่ได้ยุ่งยากให้น้ำบ้าง ไม้ให้บ้างก็ยังเจริญเติบโตได้ดี และยังทนทานต่อสภาพดินฟ้า อากาศในบ้านเราทุกพื้นที่ น้ำท่วมขังเป็นเดือนไม้ยังไม่ตาย

- ลำต้นจะไม่มีขน ไม่มีหนาม เปลือกบาง ให้หน่อตก เนื้อหนา น้ำหนักดี แต่ละหน่อจะมีน้ำหนักเฉลี่ยอยู่ที่ ๑.๗-๓.๐ กิโลกรัม

ปีที่ ๑ ให้ผลผลิต ๕๐๐ กิโลกรัม / ไร่

ปีที่ ๒ ให้ผลผลิต ๕,๐๐๐ กิโลกรัม / ไร่

ปีที่ ๓ ให้ผลผลิต ๖,๐๐๐ กิโลกรัม / ไร่ และจะให้หน่อตลอดทั้งปี เมื่อนำมาประกอบอาหารรสชาติจะหวานกรอบอร่อยและไม่มีเสี้ยน^{๒๙}

วิธีปลูก

^{๒๙} สัมภาษณ์ นายสมพงษ์ บัวประกอบ กำนันตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๐ กันยายน ๒๕๖๐.

ในพื้นที่ ๑ไร่ จะปลูกไผ่ได้ ๑๐๐ กอ ระยะการปลูก ๔X๔ เมตร ส่วนขนาดหลุมปลูก กว้าง ๓๐ ซม. ลึก ๓๐ ซม. โดยใช้ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอกรองก้นหลุมก่อนลงกิ่งพันธุ์ จากนั้นก็ใส่ปุ๋ยเคมี สูตร ๒๒-๗-๑๒ เดือนละครึ่งจากนั้นประมาณ ๗ เดือนไผ่ก็จะเริ่มให้ผลผลิตแล้ว

๔.๕ ผลของการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมการพึ่งตนเองของชาวบ้านโนนยาง

ผลจากการศึกษา ทั้งภาคเอกสารและสัมภาษณ์บุคคลกลุ่มเป้าหมายทำให้ทราบถึง ประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ชาวบ้านโนนยาง เนื่องจากการนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนิน ชีวิตประจำวัน เพื่อให้ประสบความสำเร็จตามแนวทางการพึ่งตนเอง โดยชาวบ้านโนนยางได้นำหลัก พุทธธรรม ที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงของตนและครอบครัว

อย่างไรก็ตาม สถาบันสงฆ์ในชนบทหรือนอกตัวเมืองใหญ่ พระสงฆ์นั้นถือว่าเป็นผู้มี บทบาทสำคัญเช่นกัน เพราะท่านเป็นผู้ที่ให้คำแนะนำ หรือคำปรึกษาในด้านหลักพุทธธรรม พิธีกรรม ประเพณีตลอดจนความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เช่น การไปฟังเทศน์ฟังธรรมในวันธรรมมัส สวณะหรือวันพระที่วัดจันทรังชีวราราม บ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย โดยมี พระครูพิพัฒน์จันทรังชี รองเจ้าคณะอำเภอเฝ้าไร่ ซึ่งท่านเป็นพระมหาเถระอีกรูปหนึ่ง ที่ชาวบ้าน หนองบัวดีหมี ให้การยอมรับและเคารพศรัทธา เพราะเป็นพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ เสียสละ ประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนในพื้นที่แห่งนี้^{๓๐}

ต่อมา พระครูพิพัฒน์จันทรังชี พระเถระที่ประชาชนในพื้นที่ให้ความเคารพนับถือ และ เป็นที่พึ่งพาในด้านสติปัญญาและด้านจิตใจ โดยท่านคอยเป็นแรงบันดาลใจให้กลุ่มชาวบ้านรวมตัวกัน จนกลายเป็นผู้มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนรุ่นต่อๆ มา ซึ่งมีอยู่หลายสาขาอาชีพด้วยกัน เช่น กลุ่มปลูก ไผ่แบบบูรณาการเพื่อส่งขาย, กลุ่มเลี้ยงจิ้งหรีด และกลุ่มเพาะเห็ด เป็นต้น

ดังนั้น หลักพุทธธรรมส่วนใหญ่ ชาวบ้านโนนยางก็จะได้รับอิทธิพลจากพระสงฆ์รูปนี้ เนื่องจากท่านได้อยู่พำนักที่วัดแห่งนี้เป็นเวลาานาน และชาวบ้านให้ความเลื่อมใสมาก เพื่อให้การศึกษา วิจัย เป็นไปตามกรอบแนวคิดที่วางไว้ จึงจะขอเสนอหลักพุทธธรรมเท่าที่ชาวบ้านโนนยางได้นำไป ประยุกต์ใช้ พอสังเขป ดังต่อไปนี้

๔.๕.๑ หลักอิทธิบาท ๔

หลักพุทธธรรมนี้ มีจุดมุ่งหมายให้บุคคลสามารถใช้ความสามารถที่มีอยู่ของตนเองนำออก ใช้ในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ประสบความสำเร็จโดยมีวิธีการ คือ

๑. ฉันทะ ความพอใจ เมื่อจะประกอบอาชีพใดๆ ก็ตามก็มีความพอใจในอาชีพของ ตนเองเป็นอันดับแรกก่อน หรือกล่าวได้ว่า ทำงานด้วยความพอใจและทำงานตามที่ตนมีความถนัด

^{๓๐} สัมภาษณ์ นายทองสุข พลเยี่ยม ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

เช่น การออมทรัพย์ก็ต้องพอใจที่จะออม เงินจึงจะเหลือเก็บ, การทำไร่นาสวนผสมก็ต้องพอใจก่อน ไม่อย่างนั้น ก็จะท้อใจและทิ้งงานในที่สุด

๒. วิริยะ ความพากเพียร เมื่อเริ่มทำงานที่ตนเองวางเป้าหมายไว้แล้วก็ต้องเอาใจใส่ มีความอดุสาหะ ไม่เกรงต่อความลำบาก ไม่ย่อท้อ ทำงานเชิงรุก บากบั่นจนกว่าจะสำเร็จ แม้ว่าในหลายๆ ครั้ง การทำงานอาจมีทั้งประสบผลสำเร็จและล้มเหลวก็ตาม

๓. จิตตะ ความตั้งใจแน่วแน่ คือ ทำงานด้วยกำลังกาย ก็ต้องทุ่มเท มีใจเด็ดเดี่ยว ใช้กำลังกายบ้าง กำลังสติปัญญาบ้าง ดังนั้น จิตใจต้องมาก่อน ไม่ท้อถอย ไม่หวั่นไหว สู้ได้กับปัญหาในการทำงานทุกอย่าง

๔. วิมังสา การพิจารณาการทำงานด้วยปัญญา คือ แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยปัญญา องค์ความรู้ การปรึกษากันในกลุ่มเกษตรกรและประชาชนชาวบ้าน และแสวงหาความรู้ใหม่ๆ มาปรับปรุงการทำงานให้หลากหลายยิ่งขึ้น เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรออกสู่ตลาด^{๓๑}

ดังนั้น หลักพุทธธรรมทั้ง ๔ ข้อนี้ กลุ่มเกษตรกรและประชาชนชาวบ้านนำไปปรับประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมในแต่ละอาชีพ เช่น การเลี้ยงปลา, การเลี้ยงสุกร, การปลูกไม้ส่งขาย เป็นต้น โดยใช้ทั้ง ๔ ข้อ ไม่ใช่ข้อใดข้อหนึ่ง แต่จากการสัมภาษณ์นั้น พบว่า กลุ่มเกษตรกรและประชาชนชาวบ้านไม่ได้เรียกศัพท์ภาษาบาลีว่า “ฉันทะ, วิริยะ, จิตตะและวิมังสา” แต่ประการใด ก็จะพูดกันสั้นๆ ว่า ตนได้ทำงานนี้ได้ความพอใจ, มีความพากเพียรทำงาน, ทำงานอย่างตั้งใจและเข้าใจทำงาน ทั้งนี้ เพราะว่ากลุ่มเกษตรกรจะทำงานตามที่ได้รับการปลูกฝังมาจากครูผู้รู้

๔.๕.๒ หลักทิวฐธัมมิกัตถะ ๔

คำว่า “ประโยชน์” ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง “ทิวฐธัมมิกัตถะประโยชน์” เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนา คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ ข้อ เรียกสั้นๆ ว่า ทิวฐธัมมิกัตถะ หรืออาจเรียกเต็มๆ ว่า ทิวฐธัมมิกัตถะสังวัตตนิกรธรรม ๔ หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น เพื่อประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา มี ทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นต้น จะสำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการ คือ

๑. การใช้ภูฐานสัมปทา ได้แก่ มีความขยันหมั่นเพียร ทำงานโดยเอาใจใส่และมีความรู้ ความเข้าใจในงานที่กระทำนั้นๆ งานที่เด่นๆ ของประชาชนชาวบ้าน เช่น การปลูกไม้เลี้ยงขายส่งตลาด, การเลี้ยงเห็ดที่บริเวณบ้านของตนเองส่งขายรายวัน เป็นต้น อันเป็นพื้นฐานเศรษฐกิจของหมู่บ้าน และทำเงินให้หมู่บ้านแห่งนี้ โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพคล้ายคลึงกัน เพื่อเป็นกำลังต่อรองพ่อค้าคนกลาง แต่สินค้าที่ผลิตได้นั้น แทบส่งขายไม่ทันกับความต้องการของตลาด เพราะราคา

^{๓๑} สัมภาษณ์ นางสังค์ โพธิ์ศรี ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

เป็นกันเอง ไม่แพง ส่วนใหญ่จะส่งตลาดใกล้บ้านหนองบัวดีหมี ไม่ต้องเดินทางเข้าไปขายยังตัวจังหวัดขอนแก่น

๒. การใช้อารักขสัมปทา ได้แก่ การรู้จักประหยัด การรู้จักออมทรัพย์ที่หามาได้ และรู้จักแสวงหาทรัพย์เพิ่มเติม เข้าใจการใช้จ่ายครัวเรือนแบบเศรษฐกิจพอเพียง สิ่งใดที่ไม่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ก็หลีกเลี่ยง ไม่ซื้อมากเกินไปจนจำเป็น

๓. การใช้กัลยาณมิตตา ได้แก่ การรู้จักเลือกคบหาคนดี หรือปราชญ์ทั้งทางพระพุทธศาสนาและปราชญ์ชาวบ้านเป็นเพื่อนบ้านหรือผู้ให้คำปรึกษาในกิจการต่างๆ ตลอดจนบัณฑิต ครู อาจารย์ ที่ควรคบหาในหมู่บ้านหนองบัวดีหมี และบ้านใกล้เคียงกัน

๔. การใช้หลักสมชีวิตา ได้แก่ การรู้จักบริหารรายรับ, รายจ่าย และรายละเอียดสำหรับครัวเรือนของตนเอง เพื่อให้ทราบว่า ในแต่ละวัน/เดือน ได้รับและจ่ายอะไรไปบ้าง แต่ก็ไม่ควรให้ฟุ่มเฟือยจนเกินไป และก็ไม่ประหยัดจนไม่ใช้จ่าย แต่ทำให้พอดีกับความจำเป็นด้านปัจจัย ๔ คือ ใช้จ่ายซื้อเสื้อผ้า, อาหาร, เครื่องบริโภคและอุปโภคที่จำเป็น ยารักษาโรคหรือการไปรักษาที่คลินิก และโรงพยาบาลของรัฐหรือเอกชน^{๓๒}

๔.๕.๓ หลักโภคอาทิยะ ๕

โภคอาทิยะ คำนี้ หมายถึง ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์, เหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือในการที่จะมีหรือครอบครองโภคทรัพย์ ดังนั้น เมื่ออริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์ มาได้ ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตนเอง และโดยทางสุจริตชอบธรรม ใน ๕ ประการ^{๓๓} ต่อไปนี้

๑. เลี้ยงตัว มารดาบิดา บุตรภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข คือ การใช้จ่ายทรัพย์เพื่อเลี้ยงดูครอบครัวและคนใกล้ชิดให้เป็นสุข ได้แก่ นำเงินที่ได้จากการทำงานเพื่อใช้จ่ายในครอบครัว โดยแบ่งเป็นค่าใช้จ่ายให้ชัดเจนว่าส่วนใดเป็นน้ำประปา ค่าไฟฟ้า ค่าพาหนะเดินทาง ค่าอาหาร ค่าซื้อสิ่งของที่จำเป็นจำเป็นสำหรับครอบครัว

๒. บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการงาน ให้เป็นสุข คือ การใช้จ่ายทรัพย์เพื่อดูแลเพื่อนบ้านและเพื่อนร่วมงานให้เป็นสุข ได้แก่ การเป็นคนมีน้ำใจ เมื่อหมู่บ้านมีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาบ้าง กิจกรรมของทางราชการบ้าง กิจกรรมของหมู่บ้านเนื่องด้วยวัฒนธรรมประเพณีบ้าง ตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ที่ตนควรช่วยเหลือในฐานะเป็นประชาชนผู้หนึ่งในหมู่บ้านโนนยางแห่งนี้

๓. ใช้ป้องกันภัยอันตราย การใช้ทรัพย์ที่หาได้นั้น เพื่อป้องกันภัย อาจทำในลักษณะประกันภัย ประกันชีวิตกับบริษัทก็ได้ หรือทำกันในประชาคมของหมู่บ้านของกลุ่มออมทรัพย์ก็ได้

^{๓๒} สัมภาษณ์ นายนิติกุล นิตธรรม ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๓๓} อ.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๔๑/๔๘.

๔. การทำพิธีกรรม ๕ อย่าง คือ การสังเคราะห์ญาติพี่น้อง เมื่อประสบภัยต่างๆ, การใช้จ่ายทรัพย์เพื่อต้อนรับผู้มาเยี่ยมเยียนที่บ้าน, การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้เสียชีวิต, การเสียภาษีอากรแก่ภาครัฐ เพื่อพัฒนาประเทศ, การทำบุญตามความเชื่อในสิ่งที่ตนเคารพบูชา

๕. อุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ คือ การให้ความอุปถัมภ์หรือดูแลต่อพระสงฆ์ สามเณร และบรรพชิตที่มีศีล เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ เสียสละเพื่อประชาชน มีจิตใจเมตตาไม่หลอกลวงประชาชน และเป็นที่ยึดเหนี่ยวได้ทั้งทางกาย และทางจิตใจ ให้คำปรึกษาปัญหาต่างๆ ที่ขัดข้องใจได้^{๓๔}

๔.๕.๔ อริยมรรคมีองค์ ๘

ในการใช้หลักอริยมรรคนี้ เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตอันประเสริฐหรือ ภาวะ วาจา ใจ เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ เรียกว่า อริยมรรค แปลว่าทางอันประเสริฐ เป็นข้อปฏิบัติที่มีหลักไม่อ่อนแอจนถึงกับตกอยู่ใต้อำนาจความอยากแห่งใจ แต่ก็ไม่แข็งตึงจนถึงกับเป็นการทรมานกายให้เหือดห่างจากความสุขทางกาย เพราะฉะนั้นจึงได้เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา คือทางดำเนินสายกลาง ไม่หย่อนไม่ตึง แต่พอเหมาะเช่นสายดนตรีที่เทียบเสียงได้ที่แล้ว อาจกล่าวได้โดยย่อมี ๓ ข้อเท่านั้น เพื่อให้จดจำได้ง่าย คือ ศีล, สมาธิ, ปัญญา โดยมีข้อพึงสังเกตในการปรับประยุกต์ใช้ของปราชญ์ชาวบ้าน คือ

๑. ข้อว่าด้วยศีล ได้แก่ การอยู่ร่วมกันฉันท์พี่น้อง เหมือนญาติกันทั้งหมู่บ้าน ดังนั้น ความ เป็นระเบียบวินัย และรักษากติกาของประชาคมหมู่บ้าน จึงเป็นเรื่องสำคัญมากสำหรับประชาชนในชนบท โดยเฉพาะบ้านหนองบัวดีหมี่นี้ เพราะประชาชนส่วนใหญ่แทบทุกหลังคาเรือน นับถือศาสนาพุทธ ฉะนั้น จึงนิยมสมานานศีลกับพระสงฆ์ที่วัดของหมู่บ้าน ในวัน ๘ คำ และ ๑๕ คำ ของเดือน อีกทั้งประเพณีทำบุญต่างๆ ก็นิยมรับศีล ๕ เป็นหลัก เช่น

การทำบุญแจกข้าวอุทิศส่วนกุศลให้ผู้เสียชีวิต, การทำบุญถวายผ้าป่า, การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น ก็จะเริ่มต้นด้วยการรับศีลจากพระสงฆ์ ภายหลังจากนั้น ประชาชนก็จะรักษาศีลด้วยตนเอง เมื่อสมานานไปแล้ว บางคนก็รักษาได้ครบ บางคนก็รักษาได้ไม่ครบ เป็นเรื่องปกติของประชาชน เนื่องจากต้องต่อสู้ทำมาหาเลี้ยงชีพ อย่างเหน็ดเหนื่อย

๒. ข้อว่าด้วยสมาธิ คือ การทำจิตให้ตั้งมั่น, แน่วแน่จดจ่ออยู่กับการงานที่ตนประกอบอยู่นั้น มีลักษณะเอาใจใส่เป็นกรณีพิเศษ ไม่สนใจฟังชานไปยั้งเรื่องอื่น ที่ไม่ได้กระทำอยู่ในขณะนั้นๆ เช่น ขณะกำลังเพาะเห็ดฟาง ก็รู้ว่ากำลังกระทำอยู่ และกระทำให้ถูกต้องตามหลักที่ได้ศึกษามา มีใจจดจ่อว่าจะทำอย่างไร ให้เห็ดนั้นงอกงามเจริญเติบโตได้ แม้ในอาชีพการงานอื่นๆ ที่ปราชญ์ชาวบ้านปฏิบัติ

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายบุญกอง อุตสิงห์ ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๑ กันยายน ๒๕๖๐.

อยู่ ก็ใช้หลักสมาธินี้เช่นกัน โดยเนื้องานที่ได้ย่อมมีประสิทธิภาพกว่างานที่ทำโดยไม่ได้ตั้งใจ หรือ ทำโดยไม่มีสมาธินั้นเอง

๓. การใช้หลักปัญญานั้น หมายถึง การพิจารณาสอดส่องสิ่งที่กระทำอยู่นั้น ว่าได้ผลผลิตเป็นเช่นไร และควรที่จะเพิ่มผลผลิตได้โดยวิธีใด เช่น หากตนเพาะเลี้ยงเห็ดหูหนูดำแล้ว และจะเพาะเลี้ยงเห็ดชนิดอื่นในฟาร์มเดียวกัน จะต้องใช้วัสดุอะไรบ้าง การลงทุนควรใช้เงินเท่าใด และจะให้ผลผลิตต่อวันอย่างไรบ้าง แม้ในการปลูกไม้เลี้ยงก็เช่นกัน ก็ต้องพิจารณาว่าหน่อไม้ นั้น จะตัดขายได้วันละเท่าใด และจะตัดต้นไม้ขายได้วันละเท่าใด เพื่อคำนวณราคาต้นทุนและกำไรที่จะได้รับ ฉะนั้น คำว่า ปัญญา ในความหมายของปราชญ์ชาวบ้าน จึงหมายถึงการเข้าใจเรื่องราวหรือกิจกรรมที่พวกเขากระทำกันอยู่นั้น ไม่ได้หมายถึง ปัญญาในการปฏิบัติเพื่อมรรคผลชั้นสูงก็หาไม่แต่ประการใด เพราะเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เศรษฐกิจพอเพียงอำนวยประโยชน์แก่ทุกครอบครัวนั่นเอง^{๓๕}

ดังนั้น จึงสรุปหลักพุทธธรรมที่ชาวบ้านโนนยางนำไปปรับประยุกต์ใช้ เพื่อให้เกิดผลงานแก่ตนเองและหมู่บ้าน ดังได้พรรณนามาแล้วนี้ ย่อมมีทั้งใช้โดยตรงบ้าง ใช้โดยอ้อมบ้าง แล้วแต่ว่าผู้ใดเห็นควรจะใช้ในกรณีเช่นใด แต่เมื่อก้าวในภาพรวมแล้ว หลักพุทธธรรมทั้งปวง ย่อมยังประโยชน์สุขให้แก่ผู้ปฏิบัติ ดังคำว่า การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมเป็นวิสัยของชาวพุทธเรา อีกทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องก็ย่อมได้รับอานิสงส์ คือ ความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม และมีความพอดี มีความสันโดษเป็นพื้นฐานของเศรษฐกิจระดับรากหญ้า หรือระดับหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่ต้องใช้แรงงานของตนเป็นหลัก ไม่มีเครื่องมือที่ทันสมัยมากนัก แต่มีใจสู้งานเป็นสำคัญให้ชีวิตต่อสู้อย่างมีความอดทน อดกลั้น

๔.๖ ผลเชิงสังคมหรือส่วนรวมของบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

ผลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายทำให้ทราบถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ชาวบ้านโนนยาง เนื่องจากนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อให้ประสบความสำเร็จตามแนวทางการพึ่งตนเอง โดยกลุ่มชาวบ้านได้ใช้ความสามารถที่มีอยู่ของตนเองในรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นการใช้ร่างกายและกำลังสติปัญญาของตนในการบริหารจัดการอาชีพของกลุ่มทำให้อยู่ดีกินดี มีสุข พออยู่พอกิน และไม่ต้องเป็นหนี้เป็นสิน เพราะการดิ้นรนเกินตัว นอกจากนี้จะมีความสุขเฉพาะบุคคลแล้วยังมีผลในเชิงสังคมในด้านอื่น ๆ ด้วย ซึ่งมีผลสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

^{๓๕} สัมภาษณ์ นายบรรจง ทองอุบล รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๘ กันยายน ๒๕๖๐.

๔.๖.๑ ด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจ หมายถึง งานเกี่ยวกับการผลิตการจำหน่ายและการบริโภค, การผลิตมุ่งถึงการกระทำเพื่อให้เกิดผลคือการจำหน่ายหรือค้าขายเพื่อบริโภคและอุปโภค ดังนั้น การผลิตจึงมีเป้าหมายเพื่อแลกเปลี่ยนกับเงิน การจำหน่ายเป็นผลของการผลิต ซึ่งมีวิธีการหรือกลไกหลายอย่างเพื่อให้ประสบผลสำเร็จทางการตลาด เช่น การโฆษณาเป็นต้นส่วนการบริโภคหมายถึง การซื้อผลผลิตมาบริโภคหรือใช้สอย สมัยก่อนเป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งของมาบริโภคหรือใช้สอย แต่ปัจจุบันได้รับอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จึงทำให้มีวิธีการเปลี่ยนไปนั่นคือการใช้เงินแลกเปลี่ยนกับอาหารหรือสิ่งของ

เศรษฐกิจเชิงพุทธสามารถอธิบายได้ในมิติของการผลิต การจำหน่ายและการบริโภค แต่ก็มีความแตกต่างจากเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมากพอสมควร เพราะพระพุทธศาสนาไม่ได้มุ่งที่ปริมาณ ซึ่งเป็นเหตุให้ผลิตเพื่อค้าขายกำไร และทำให้เกิดการเบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติ ใช้อย่างฟุ่มเฟือย รวมถึงการเอาไรต์เอาเปรียบผู้บริโภคด้วย แต่มุ่งที่คุณภาพหรือความสมดุลของการดำรงชีวิตแห่งมนุษย์สัตว์ และความมีอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้น จึงทำให้กระบวนการหรือระบบเศรษฐกิจมีจุดมุ่งหมายเพื่อความอยู่ดีมีสุขทั้งทางกายภาพและจิตใจ โดยเฉพาะเรื่องของคุณค่าจิตใจนั้นสำคัญมาก

ผลการศึกษาค่าการพึ่งพาตนเองโดยอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับด้านเศรษฐกิจของกลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยาง พบว่าบ้านโนนยาง เป็นหมู่บ้านประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก มีพื้นที่เพาะปลูกเป็นของตนเอง รายได้ส่วนใหญ่มาจากผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว โค-กระบือ พืชผักต่างๆ ปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ผลิตไว้เพื่อบริโภคและจำหน่าย การดำเนินกิจกรรมในหมู่บ้าน เป็นเรื่องของการลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้มีการออมทุน คือ ทุนเงินและทุนที่ไม่ใช่เงิน ในเรื่อง ดิน ป่า น้ำ เป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรที่มีอยู่ การดูแลและรักษาสุขภาพจากการเกษตรปลอดภัยหรือชีวภาพ โดยใช้ปุ๋ยชีวภาพ น้ำ หมักชีวภาพ การนำหลักเศรษฐกิจเชิงพุทธหรือการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตทำให้ชาวบ้านโนนยางมีรายได้ดีไม่เดือนร้อนไม่ต้องไปกู้หนี้ยืมสิน สามารถเลี้ยงครอบครัวได้จากที่ไม่ค่อยจะมีรายได้ก็มีและยังสามารถซื้อหาของที่ต้องการหรือของที่ทำเป็นได้ทำให้เศรษฐกิจของบ้านโนนยางดีขึ้นมาตามลำดับ จากรายได้ที่ไม่แน่นอนแต่ปัจจุบันนี้ชาวบ้านโนนยางมีรายได้เฉลี่ย ๔๘,๐๐๐ บาทต่อคน ต่อปี^{๓๖}

ในสมัยก่อนชุมชนบ้านโนนยาง อยู่อาศัยแบบพึ่งพาธรรมชาติ ใช้วัสดุอุปกรณ์จากธรรมชาติในการสร้างบ้านเรือน เช่น มุงหลังคาโดยหญ้าคา ใบตอง โดยนำใบตองจากต้นชาตมาสาน

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายธงชัย สิงหาภาพ ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑ กันยายน ๒๕๖๐.

ขัดกันด้วยไม้ไผ่ (ฝาแสบตอง) การปลูกบ้านในสมัยก่อนต้องทำเสาเอก เสาขวัญ มีข้อห้ามว่าห้ามหันหน้าบ้านได้ไปทางทิศตะวันออก ชาวบ้านจะเรียกว่า บ้านไผ่ขึ้น ดุฤกษ์ยามการปลูกบ้าน ซึ่งจะปลูกบ้านระหว่างเช้าพรรษา แต่สามารถปลูกยั้งฉางข้าวได้ (เล้าข้าว) ห้ามนำไม้ที่ใช้สร้างยั้งฉาง (เล้า) มาสร้างบ้าน สภาพภายในบ้านจะมีห้องต่างๆ ประกอบด้วย ห้องพระ ห้องส้วม เชื้อไฟ (ห้องครัว) ซานบ้าน (ระเบียง)^{๓๓๗}

ปัจจุบันเศรษฐกิจการงานการเงินดีขึ้นชาวบ้านโนนยางมีรายที่ดีขึ้นการปลูกสร้างบ้านก็เปลี่ยนแปลงไปมีการปลูกบ้านทรงร่วมสมัย ยึดหลักความสะดวกสบายมากกว่าปฏิบัติตามประเพณีในการปลูกสร้างบ้านเรือนแบบดั้งเดิม โดยหันหน้าเข้าหาถนนเพื่ออำนวยความสะดวก ซึ่งการปลูกบ้านแบบอีสานไม่เหลือให้เห็นแล้ว เพราะเมื่อสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปอะไร ๆ ก็เลยเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น สะดวกสบายขึ้น^{๓๓๘}

อาชีพของเกษตรกรบ้านโนนยางตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมี ๓ ระยะ คือ ระยะแรกเป็นการสืบทอดอาชีพของบรรพบุรุษ เคยทำมาอย่างไกรก็ทำอย่างนั้นเรื่อยไป ซึ่งเมื่อโลกเปลี่ยนแปลงไปหลายอย่างก็ทำให้มีความลำบากมากขึ้น เพราะไม่มีการปรับตัวเข้ากับกระแสความเปลี่ยนแปลง เช่น ไม้ นิยมใช้ปุ๋ยคอกเหมือนเดิม เพราะทำให้พืชผลงามช้า หรือเมื่อไม่มีการเลี้ยงวัวและควาย ก็ทำให้ไม่มีปุ๋ยคอกบำรุงดินและพืชผลทางการเกษตร จึงทำให้ต้องซื้อปุ๋ยเคมีในราคาที่แพง ระยะต่อมาเทคโนโลยีมีบทบาทต่ออาชีพของเกษตรกรมากขึ้น เกษตรกรก็หลงกับกระแสแห่งความสะดวกสบายมากจนเกินตัว การใช้แรงงานครอบครัวจึงน้อยลง แต่กลับเป็นผู้บริโภคมากขึ้นเมื่อรายได้ก็บรยรับไม่สมดุลกัน อาชีพเกษตรกรจึงลำบาก ทำให้ถูกมองว่าเป็นอาชีพที่ล่าช้าไม่สามารถหาร่ำรวยได้หรือพออยู่พอกินได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่ต้องทำงานของตน ยิ่งทำให้ทุกอย่างแยลงไปอีก เพราะไม่มีทางเลือกมาก ระยะที่ ๓ เมื่อมีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรชาวบ้านตามแนวพระราชดำริขึ้นมา รูปแบบอาชีพของชาวบ้านก็เปลี่ยนไป คือมีหลักการในการทำอาชีพที่เคยยึดว่าไม่น่าจะมีหลักการอะไรมาก และไม่เคยสนใจถึงกลไกทางการตลาดมาก่อน เรียกว่าทำเอง บริโภคเอง เมื่อได้ทำแล้วก็ทำให้ได้ผลผลิตมากขึ้น เป็นการหมุนเวียนสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติให้เกิดประโยชน์โดยการอาศัยกัน เช่น การใช้ปุ๋ยธรรมชาติที่ผลิตเองบำรุงพืชผล เป็นต้น เป็นระบบที่ครบวงจรธรรมชาติ ไม่นำเอาสิ่งแปลกปลอมและเป็นโทษ

^{๓๓๗} สัมภาษณ์ นายคำผ่าน บุ่งทอง ผู้ใหญ่บ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๔ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๓๓๘} สัมภาษณ์ นายธงชัย สิงหาภาพ ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑ กันยายน ๒๕๖๐.

อย่างอื่นเข้ามาแทรกยกเว้นที่จำเป็นจริง ๆ ปัจจุบันตลาดจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม เราจะไม่เดือดร้อนเพราะเราได้ค้นพบสิ่งที่ดีกว่าจะเป็นในอาชีพของตนแล้ว^{๓๙}

พระพุทธศาสนาสอนว่า “ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง” กลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยางได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นเช่นนั้นจริง เพราะรายได้เฉลี่ย ๔,๐๐๐ บาท/เดือน ชาวบ้านก็สามารถดำรงอยู่ได้อย่างโดยไม่ลำบาก เพราะไม่ต้องใช้จ่ายมาก อย่างน้อยก็ปลูกผักกินเองได้ การซื้อสินค้าภายในหมู่บ้านที่เป็นผลผลิตของเกษตรกรทำให้ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนภายในหมู่บ้าน เงินทองก็ไม่ไหลออกไปภายนอก เศรษฐกิจเชิงพุทธของชาวบ้านทำให้ป้องกันระบบทุนนิยมได้ดีในระดับหนึ่ง เพราะไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นไปเสียทุกอย่าง^{๔๐} ดังนั้น ความสันโดษและความรู้จักประมาณจึงทำให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่เหมาะสมแก่อัตภาพของตน ไม่ต้องดิ้นรนให้เดือดร้อนมาก

๔.๖.๒ ด้านการศึกษา

การศึกษา หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนในด้านต่าง ๆ สามารถปรับตัวได้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม ทำให้เป็นบุคลากรที่มีประสิทธิภาพ สามารถดำรงชีวิตได้โดยไม่ลำบาก อาจแบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) การศึกษาในระบบ ได้แก่ การศึกษาตามสถานศึกษาตั้งแต่ระดับปฐมวัยจนถึงระดับอุดมศึกษา (๒) การศึกษานอกระบบ ซึ่งหมายเอาทั้งการศึกษาในสถานศึกษานอกเหนือจากสถานศึกษาในระบบ เช่น การศึกษาผู้ใหญ่ เป็นต้น และการเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต โดยทั่วไปแล้ว รัฐบาลบังคับให้ทุกคนต้องได้เรียนหนังสือ เพราะจะทำให้ได้พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศของตน ทำให้ประเทศมีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาชาติ มีผลให้เศรษฐกิจดี รวมถึงการมีวัฒนธรรม คุณธรรมอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติด้วย ที่เข้าใจกันโดยมากคือการศึกษาทำให้คนมีอาชีพการงานที่ดี ทำให้มีความเป็นอยู่สุขสบาย ไม่ต้องลำบากในการทำมาหากินโดยการใช้กำลังร่างกายมาก ซึ่งนั่นหมายถึงการมีวุฒิการศึกษาจากสถานศึกษาเข้าทำงานในหน่วยงาน องค์กร บริษัท เป็นต้น แต่ก็มีคนจำนวนมากที่ไม่มีวุฒิการศึกษาสูง แต่ก็สามารถสร้างฐานะให้ได้ดีโดยอาศัยประสบการณ์ชีวิตในด้านการศึกษานี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงผลการพึ่งตนเองที่เกี่ยวกับการศึกษาทั้งในฐานะเป็นเหตุและผล คือ การศึกษาทำให้พึ่งตนเองได้ดี มีผลการศึกษาวิจัยดังนี้

เมื่อก่อนชาวบ้านโนนยางหรือเด็ก ๆ บ้านโนนยางแทบจะไม่ได้เล่าเรียนหรือเรียนจบแค่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ก็เปลี่ยนไปเด็ก ๆ ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาที่ดีขึ้น สูงขึ้น จากการที่ผู้ปกครอง พ่อแม่มีกำลังที่จะส่งให้เรียนสูงๆ ขึ้นไป เพราะเมื่อพ่อแม่ผู้ปกครองมีกำลังทรัพย์ก็ส่งเสียให้ลูกได้เรียน

^{๓๙} สัมภาษณ์ นายทองใบ พฤษชาติ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดหนองคาย, ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๔๐} สัมภาษณ์ นางลำยองค์ เมฆวัน แพทย์ประจำตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดหนองคาย, ๑๑ กันยายน ๒๕๖๐.

สูงๆ ขึ้นไปจนจบในระดับปริญญา หรือสูงขึ้นไปกว่านั้นทำให้ชาวบ้านโนนยางมีการศึกษามีความรู้และ นำความรู้ ความสามารถที่มีกลับมาพัฒนาบ้านให้หมู่บ้านพัฒนาเจริญขึ้นไป^{๔๑}

การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีพของมนุษย์เพราะการศึกษาทำให้คนมีความรู้ เมื่อมีความรู้ก็ทำสิ่งต่าง ๆ ได้ถูกต้อง ทำให้มีความเจริญก้าวหน้า เมื่อได้เข้ามาทำการเกษตรตามแนวพระราชดำริก็มีความรู้สึกว่ากำลังได้เรียนรู้การประกอบอาชีพที่ถูกต้องการศึกษาที่เกี่ยวกับอาชีพของเกษตรกรคือ การได้รับการอบรมแนะนำในวิธีการทำงานนั้น ๆ เช่น การจะให้น้ำให้ได้ผลผลิตดี จะต้องรู้จักจัดสรรพื้นที่ให้เหมาะสม ส่วนหนึ่งขุดสระเลี้ยงปลา ส่วนหนึ่งซึ่งเป็นส่วนที่มากกว่าใช้ปลูกข้าว และมีการปลูกต้นไม้ตามคันนาด้วย เพื่อให้พื้นที่การเกษตรเกิดประโยชน์มากที่สุด มีข้อดีคือทำให้คันนาแข็งแรงมากกว่าเดิม เพราะมีรากต้นไม้ยึดไว้ ไม่ต้องจ้างรถไถมาทำคันนาใหม่ เพราะการถูกน้ำเซาะให้พัง ซึ่งสิ้นเปลืองโดยไม่จำเป็น แม้จะเดินตามคันนาก็ไม่ขี้กว่าเดิมบ้างก็ไม่เป็นไร เพราะนั่นไม่ใช่ปัญหา^{๔๒} นอกจากจะได้กินข้าวแล้วยังได้กินปลา กินผลไม้กับผักก็ได้ เป็นการได้เพิ่มผลผลิตและรายได้ที่น่าอัศจรรย์, เมื่อสามารถผลิตปุ๋ยใช้เองได้ ก็ไม่ต้องไปซื้อปุ๋ยเคมีขายได้อีกด้วย, ในสมัยก่อนมีการปลูกผักไว้กินเอง ทำให้ไม่ต้องซื้อเขามากิน ต่อมาไม่ค่อยปลูกเอง ซื้อเขามากินสุขภาพก็ไม่ดีเพราะเป็นผักที่มีสารพิษ ปัจจุบันเรากำลังนำเอารูปแบบเก่ามาใช้คือการปลูกกินเอง แต่มีคุณภาพดีกว่าแต่ก่อน เพราะนอกจากจะเป็นผักปลอดสารพิษแล้ว เราทำกันในลักษณะจำหน่ายด้วย เป็นการสร้างอาชีพและรายได้ให้กับเกษตรกร, การจักสานสมัยก่อนโดยมากเป็นการสานใช้เอง ที่เกี่ยวกับครัวเรือน เช่น ตะกร้า ที่เกี่ยวกับอาชีพ เช่น กระด้ง ที่เกี่ยวกับการทำหาหิน เช่น ไซ เป็นต้น ปัจจุบันมีเรื่องจักสานหลายอย่างเพิ่มขึ้น นอกเหนือจากการสานเพื่อใช้งานแล้วยังทำให้มีความสวยงามด้วย^{๔๓} สิ่งที่ดีว่าเป็นภูมิปัญญาของเกษตรกรไทยคือการสืบต่ออาชีพและงานหัตถกรรมของปู่ย่าตายายและพัฒนาอาชีพให้มีความก้าวหน้า โดยได้อาศัยหลักเกษตรตามทฤษฎีใหม่ซึ่งนำไปสู่ระบบเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจเชิงพุทธ อาชีพที่สืบต่อมาก็คือ การทำนา การจักสาน และการเลี้ยงหม่อนไหม อาชีพที่เกิดขึ้นใหม่คือการทำปุ๋ยชีวภาพ^{๔๔}

^{๔๑} สัมภาษณ์ นางสังข์ โพธิ์ศรี ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๔๒} สัมภาษณ์ นางทอง บุตรสาร ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๔๓} สัมภาษณ์ นายสมพงษ์ บัวประกอบ กำนันตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายธงชัย สิงหาภาพ ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑ กันยายน ๒๕๖๐.

เกษตรกรรมที่ทำอยู่เป็นระบบหมุนเวียน คือในการทำนา จะไม่ทำแบบรอน้ำฝนเพียงอย่างเดียวเหมือนในอดีต แต่เกษตรกรจะศึกษาพื้นที่เพาะปลูกเป็นอย่างดี มีการแบ่งพื้นที่ในการขุดสระน้ำและปลูกข้าว ขณะเดียวกันก็จะปลูกผักและพืชยืนต้นด้วย ทำให้ได้ประโยชน์หลายอย่างในพื้นที่นา ที่สำคัญทำให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น^{๔๕}

เกษตรแบบพอเพียงที่ทำกันอยู่นี้เป็นผลแห่งประสบการณ์ของอาชีพ รวมทั้งการหมั่นศึกษาวิเคราะห์ในอาชีพของตน เป็นวิถีแห่งปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกรยังไม่พอใจกับผลงานที่ทำกันอยู่ จะมีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้รวมทั้งฟังการอบรมบรรยายจากผู้เชี่ยวชาญเรื่อย ๆ จนทำให้มีชื่อเสียงในด้านเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง ที่กล่าวมานี้จัดว่าเป็นผลผลิตทางปัญญาของเกษตรกร^{๔๖}

๔.๖.๓ ด้านสังคม

สังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันของมนุษย์ทั้งในระดับบุคคลและกลุ่มคนมีระเบียบกฎเกณฑ์และความเชื่อถือปฏิบัติร่วมกัน บ้านโนนยางเป็นสังคมชนบท ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมสภาพความเป็นอยู่คล้ายคลึงกันลักษณะความเป็นอยู่มีความผูกพันฉันท์พี่น้องสมาชิกในครอบครัวช่วยกันทำงานมาหากิน ปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง มีบางส่วนที่เข้าไปขายแรงงานในกรุงเทพฯ ซึ่งโดยมากอยู่ในวัยของหนุ่มสาว อาชีพหลัก คือ การทำนา ดังนั้น จึงทำให้ได้ทำงานเป็นฤดูกาล แต่ปัจจุบัน ชาวบ้านมีวิถีชีวิตเปลี่ยนไป สามารถทำงานได้ตลอดฤดูกาล ชาวบ้านมีความผูกพันกับศาสนายึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีที่ได้ถือปฏิบัติกันมาจนกลายเป็นวิถีชีวิตในที่สุด มีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจปัญหาทางสังคมที่ปรากฏ เช่น ปัญหาความยากจน (ปัจจุบันแก้ไขให้ดีขึ้นได้ในระดับที่น่าพอใจ) ปัญหาทางวัฒนธรรม เป็นต้น ในด้านการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ ปัจจุบันได้มีการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการดำรงชีวิต เพื่อความสะดวกสบาย แม้กลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยางก็มีเครื่องจักรทุนแรงสำหรับการประกอบอาชีพ ในส่วนที่เป็นข้อเสียคือใช้ต้นทุนสูงขึ้น ซึ่งสิ้นเปลืองไปกับค่าเครื่องจักร ค่าพลังงานไฟฟ้าและค่าน้ำมันเชื้อเพลิง แต่ก็ทำให้ผลิตได้มากขึ้น เร็วขึ้น ท้นต่อความต้องการของผู้บริโภค ความเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม เช่น เยาวชนนิยมใช้เทคโนโลยีเกินความจำเป็น เช่น โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น ซึ่งวิธีการแก้ปัญหาคือผู้ปกครอง ครูอาจารย์ควรสอนหรืออบรมให้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทย เช่น วัฒนธรรมการกิน เป็นต้น ซึ่งบ้านโนนยางมีทรัพยากรในส่วนนี้คือการผลิตและผลิตของกลุ่มเกษตรกร เยาวชนจะให้เห็นความสำคัญของการดำรงชีวิตโดยอาศัยเกษตรกรรม ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญของสังคมไทยโดยเฉพาะสังคมชนบท

^{๔๕} สัมภาษณ์ นายรังสรรค์ จันทกร ผู้อำนวยการโรงเรียนนาดีพิทยาคม ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๔๖} สัมภาษณ์ นางสังข์ โพธิ์ศรี ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

กล่าวถึงความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของชาวบ้านโนนยางเชื่อในกฎแห่งกรรม คือเชื่อว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย การได้รับการปลูกฝังคำสอนทางพระพุทธศาสนาและการปฏิบัติตนตามหลักพระพุทธศาสนาทำให้ชาวบ้านมีอุปนิสัยโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ชอบช่วยเหลือผู้อื่น มีความกตัญญูทวดเวที มีความสมัครสมานสามัคคี และนิยมการทำบุญ บ้านโนนยางเป็นสังคมแห่งเกษตรกรรมแนวใหม่ เป็นเกษตรกรรมแบบพึ่งพาตนเองสังคมในลักษณะนี้ทำได้ไม่่ง่ายนัก เพราะต้องอาศัยความ จริใจ ขยันหมั่นเพียร เห็นประโยชน์ของเกษตรกรรมที่กำลังดำเนินการอยู่ ต้องร่วมมือร่วมใจกัน มีความตั้งใจสูง และสมัครสมานสามัคคีกัน^{๔๗}

บ้านโนนยางจัดว่าเป็นชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจเข้มแข็ง เพราะสามารถยืนได้ด้วยกำลังความสามารถตนเอง ในแต่ละวันชาวบ้านจะไม่มีการว่างงาน คือมีกิจกรรมเกี่ยวกับเกษตรอยู่เสมอ เช่น จักสาน ปลูกผัก ดูแลและเก็บผลผลิต เป็นต้น^{๔๘} เมื่อชาวบ้านมีงานทำก็ทำให้มีรายได้ เป็นการสร้างอาชีพหรือรายได้ให้แก่คนในชุมชน ไม่ต้องเดินทางไปขายแรงงานในกรุงเทพหรือต่างจังหวัด ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาวบ้านนี้ทำให้มีศักยภาพในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน แม้ นายทุนหรือพ่อค้าคนกลางก็ไม่ได้มีโอกาสเอาเปรียบชาวบ้านมากเหมือนแต่ก่อน^{๔๙}

สมัยก่อนเกษตรกรไม่มีความรู้ในการทำนา สักแต่จะทำตามที่ได้เคยทำมาเท่านั้น ยิ่งนับวันก็ยิ่งลำบาก เพราะประสบกับภาวะฝนแล้งมากขึ้น วิถีชีวิตเปลี่ยนไป เคยใช้แรงงานครอบครัวมาแต่บรรพบุรุษ แต่เมื่อมีรถไถนา รถเกี่ยวข้าวก็ไม่ได้ใช้แรงงานครอบครัวเหมือนเดิม เกือบทั้งหมดมีแต่ซื้อ ซึ่งทำให้ชาวนาที่มีฐานะยากจนเกิดความลำบากมาก ดังนั้น ช่วงก่อนที่จะมีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรขึ้นมา วิธีการทำนาของชาวนาก็ตกอยู่ในกระแสทุนนิยม มักเสียเปรียบพ่อค้าขายอุปกรณ์การทำนา ราคาปุ๋ยมีแต่ขึ้น แต่ราคาข้าวไม่แน่นอน แต่ปัจจุบันได้มีวิธีการทำนาที่เปลี่ยนไป เพราะได้อาศัยสิ่งที่มีอยู่ตามชาติหล่อเลี้ยงข้างให้งามทดแทนการอาศัยวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีความสิ้นเปลืองและเกิดโทษในระยะยาวกับการทำนา ปัจจุบันชาวนาเป็นผู้กำหนดอาชีพของตนแทนพ่อค้าได้แล้ว เศรษฐกิจจึงเป็นเศรษฐกิจชุมชน เป็นสิ่งที่เราได้ค้นพบความจริงของอาชีพที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษแล้ว เพราะต่อให้

^{๔๗} สัมภาษณ์ นางมัทรส ชุนน้อย ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๔๘} สัมภาษณ์ นายเดช นิติธรรม ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๒๑ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๔๙} สัมภาษณ์ นางทอง บุตรสาร ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑ ตุลาคม ๒๕๖๐.

โลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตามเราก็จะก้าวไปในรูปแบบของเรา ไม่หลงกับสิ่งที่ทำให้เราเหนื่อยและ
 เตื่อตร้อน เพราะการก้าวตามสิ่งที่เราไม่ได้อึดและไม่มีความถนัด^{๕๐}

๔.๖.๔ ด้านวัฒนธรรม

วัฒนธรรม หมายถึง วิธีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมเช่น การกิน ความเป็นอยู่ การแต่ง
 กาย เป็นต้น วัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์ของสังคม หรือกาลเวลาและความ
 ต้องการของคนในสังคม การเปลี่ยนแปลงไม่ใช่สิ่งเลวร้ายหรือเป็นความล้มเหลวของวัฒนธรรม แต่
 เป็นการปรับตัวของคนต่างหาก เพราะเมื่อมีการพัฒนาในด้านอื่น ๆ หากวัฒนธรรมบางอย่างไม่
 เปลี่ยนไปตาม การใช้ชีวิตก็จะไม่สอดคล้องสัมพันธ์กัน ดังนั้น หากเราต้องการที่จะรักษาวัฒนธรรมอัน
 ดีงามบางอย่างไว้ซึ่งไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การแสดงความเคารพกัน เป็นต้น ก็
 จะต้องเห็นความสำคัญและมีความมั่นใจในการแสดงออกทางวัฒนธรรมนั้น การเปลี่ยนแปลงทาง
 วัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมต่างชาติ และเราก็ยอมรับวัฒนธรรม
 นั้น ซึ่งอาจเป็นการรับมาทั้งหมดหรือนำวัฒนธรรมนั้นมาประยุกต์ใช้ร่วมกันก็มี

การยอมรับวัฒนธรรมต่างชาติในเรื่องเดียวกันกับวัฒนธรรมของตน บางอย่างก็เป็นการทำ
 ให้เราได้สูญเสียวัฒนธรรมของตนไป เช่น วัฒนธรรมการอยู่ สมัยก่อนนิยมสร้างเรือนแบบมีใต้ถุนและ
 ทำคอกวัว ควายไว้ใต้ถุนบ้าน เพราะเวลาขโมยมาลักจะรู้สึกตัวได้เร็ว แต่ปัจจุบันไม่นิยมแล้ว เพราะ
 การเกษตรต้องพึ่งเทคโนโลยีมากขึ้น ไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานสัตว์เหมือนแต่ก่อนก็ได้ ดังนั้น จึงไม่
 นิยมเลี้ยงวัวและควาย ถึงแม้จะมีเลี้ยงอยู่บ้างก็ไม่นิยมทำคอกขังไว้ใต้ถุนบ้าน เพราะเห็นว่าสกปรก
 ปัจจุบันนิยมสร้างเรือนแบบประยุกต์คือชั้นบนเป็นไม้ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการอยู่เดิมของเรา ส่วนชั้นล่าง
 เป็นปูน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมการอยู่ของชาวตะวันตก บางคนก็สร้างเป็นบ้านปูนชั้นเดียวก็มี ซึ่งเป็น
 วัฒนธรรมการอยู่ของชาวตะวันตกล้วน ๆ วัฒนธรรมบางการกินสมัยก่อนนิยมล้อมวงกินข้าวใน
 ภาชนะที่สานด้วยไม้ไผ่ค้ำกันกระด้าง เรียกว่า “พาเบียน” แต่ปัจจุบันค่อย ๆ เลื่อนหายไปโดยลำดับ
 มีเหลืออยู่บ้างเป็นส่วนน้อย เหล่านี้คือการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นกับหมู่บ้านโนนยาง

ชาวบ้านโนนยาง นับถือพระพุทธศาสนาปะปนกับความเชื่อเรื่องผี และสิ่งลี้ลับเหนือ
 ธรรมชาติแต่ยังยึดมั่นในหลักคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยึดถือและปฏิบัติตามประเพณีที่
 นับถือกันมาแต่โบราณ ซึ่งชาวบ้านโนนยาง ถือเป็นอีกชุมชนหนึ่ง ที่ยังมีขนบธรรมเนียมประเพณี และ
 ความเชื่อที่เข้มแข็งให้ศึกษา และมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นทางประเพณีวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมาจาก

^{๕๐} สัมภาษณ์ นายบุญทอง อุตสิงห์ ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย,
 ๑๑ กันยายน ๒๕๖๐.

บรรพบุรุษสู่เยาวชนรุ่นหลัง ด้วยการปลูกฝังเข้าไปในระบบวิถีชีวิต คือ วัฒนธรรมการกิน การนุ่งห่ม การอยู่อาศัย เป็นต้น^{๕๑}

ชาวบ้านโนนยางไม่ได้จัดเป็นวัฒนธรรมโดยตรง แต่เป็นปัจจัยแห่งวัฒนธรรม กล่าวคือ ผลผลิตของงานจักสาน เช่น ไซ ข้อง ตะกร้า เป็นต้น อุปกรณ์เหล่านี้ชาวบ้านได้ใช้เป็นเครื่องมือหากิน เช่น จับปลา ไล่ผลไม้ เป็นต้น^{๕๒} สิ่งที่เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างหนึ่ง คือ แหล่งหากินที่น้อยลงโดยลำดับทำให้ชาวบ้านต้องพึ่งการซื้ออาหารมากขึ้น ซึ่งจะมีรถมาขายอาหารในหมู่บ้านทั้งตอนเช้าและตอนเย็น ชาวบ้านก็นิยมซื้อกินกันเพราะมีความสะดวก เป็นการใช้ชีวิตขัดกับความเป็นอยู่ของตนเอง เพราะไม่มีรายได้อะไรมา แม้จะพอมีแหล่งหากินบ้าง เช่น หนองน้ำสำหรับทอดแหหาปลา ก็ไม่ค่อยหากินกัน เพราะการซื้อกินทำให้คนขี้เกียจหากิน ปัจจุบันไม่จำเป็นต้องซื้อกินมาก เพราะชาวบ้านสามารถเลี้ยงปลา เป็ด ไก่ และปลูกผักไว้กินเองได้แล้ว^{๕๓}

การทำปุ๋ยชีวภาพก็เพื่อใช้บำรุงผัก ต้นไม้ รวมทั้งต้นข้าวให้งามและได้ผลผลิตดี ซึ่งเป็นปัจจัยแห่งวัฒนธรรมการกิน ผลดีของการใช้ปุ๋ยชีวภาพคือทำให้ได้บริโภคพืชผักปลอดสารพิษ ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ และไม่ต้องสิ้นเปลืองเงินในการรักษาพยาบาล เพราะมีสุขภาพกายแข็งแรง^{๕๔}

๔.๖.๕ ด้านการปกครอง

ในการปกครองประเทศรัฐมีกฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญในการปกครองประเทศ เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มีเป้าหมายเพื่อบำบัดทุกข์ รุ่งสุขของประชาชน” ป้องกันการการเอาเปรียบเอารัดเอาเปรียบกัน ช่มเหงรังแกกัน ทำให้เกิดความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน เนื่องจากมนุษย์มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับหลาย ๆ ด้าน เช่น การคมนาคม การค้าขาย เป็นต้น

ดังนั้น จึงต้องมีกฎหมายครอบคลุมในทุก ๆ ด้านด้วย มองในมิติของการส่งเสริมศีลธรรม แม้กฎหมายจะไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อรักษาศีลธรรมโดยตรง เพราะเป็นคนละเรื่องกับศาสนา แต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่ากฎหมายไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศีลธรรมเลย เพราะเป็นผลที่เกิดขึ้นหรือสัมพันธ์กันโดยอ้อม ทั้งนี้เพราะกฎหมายและศาสนาเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์หากเราได้ศึกษาถึงพัฒนาการการปกครองของมนุษย์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จะพบว่า เรื่องเศรษฐกิจหรือการทำมาหากินมี

^{๕๑} สัมภาษณ์ นายสมพงษ์ บัวประกอบ กำนันตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๐ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๕๒} สัมภาษณ์ นายปรีชา อัจจาญ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโนนยาง-ดอนเม็ก ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐.

^{๕๓} สัมภาษณ์ นายคำผ่าน บุ่งทอง ผู้ใหญ่บ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๔ ตุลาคม ๒๕๖๐.

^{๕๔} สัมภาษณ์ นางทอง บุตรสาร ชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑ ตุลาคม ๒๕๖๐.

ส่วนสำคัญในการแต่งตั้งผู้นำขึ้นมาปกครองสังคม เพราะความขัดแย้งเกิดจากผลประโยชน์การทำมาหากินที่ไม่ลงตัว ไม่ได้ได้รับการจัดสรรอย่างยุติธรรม หรือที่เกี่ยวข้องกับความผิดเคืองในการดำรงชีวิตก็มี เช่น การปล้นขโมยและการบังคับใช้กฎหมายที่ปรากฏในกฎหมายทนต์สูตร เป็นต้น ในที่สุดเมื่อการใช้กฎหมายหรือการปกครองไม่ได้ผล ก็ใช้การบริหารแทนนั่นคือการทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดี จึงทำให้แก้ปัญหาเศรษฐกิจได้

การปกครองในส่วนของบ้านโนนยางมีศูนย์การปกครองคือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น แต่ในงานวิจัยนี้จะได้เลือกกล่าวเฉพาะผู้นำชุมชนคือกำนันและผู้ใหญ่บ้าน เพราะเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับชาวบ้านมากที่สุด มีความเข้าใจความต้องการของชาวบ้านดี สมัยก่อนเมื่อมีเรื่องพิพาทกันในหมู่บ้าน เช่น การแย่งที่ดิน เป็นต้น ในเบื้องต้นก็จะมาไกลเกลี่ยประนีประนอมกันที่บ้านผู้ใหญ่บ้านก่อน ซึ่งหลาย ๆ เรื่องก็สามารถตกลงกันได้ หรือแม้แต่การนำโครงการกิจกรรมของรัฐมาสู่ประชาชน ผู้ใหญ่บ้านก็เป็นผู้มีบทบาท แต่ปัจจุบันได้เสียบทบาทหลายอย่างแก่องค์การบริหารส่วนตำบลแล้ว ทั้งนี้เพราะเกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบการปกครองใหม่เราอาจจะคิดว่าเรื่องเศรษฐกิจหรือการทำมาหากินของชาวบ้านไม่น่าจะเกี่ยวข้องกัน แต่ในความเป็นจริงแล้วมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันก็มี เพราะหากชาวบ้านมีความอยู่ดีกินดี การแก่งแย่ง วิวาท บาดหมางกันก็จะมึนน้อย ดังนั้น การใช้กฎหมายก็มึนน้อยเหมือนกัน ดังนั้น จึงเป็นประเด็นที่ควรศึกษาบ้านโนนยางเป็นชุมชนเข้มแข็ง เพราะชาวบ้านมีเวลาให้กับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และทำอย่างมีความหวังกำลังใจ ไม่ใช่ทำตามยถากรรมเหมือนกับที่บรรพบุรุษได้ทำกันมาในอดีต ดังนั้น โอกาสที่จะติดอบายมุขจึงมีน้อยมาก เพราะเมื่อเศรษฐกิจดีพอใช้ได้ ไม่มีปัญหาเรื่องหนี้สินมากชาวบ้านก็ไม่ต้องหาเงินโดยวิธีที่ไม่ถูกต้อง หรือไม่ดื่มสุราแก๊งค์มั่วครวญก็ไม่ค่อยทะเลาะเบาะแว้งกันเพราะปัญหาความยากจน ปัจจัยสำคัญแห่งความสามัคคีคือชาวบ้านได้พบปะทำงานร่วมกันอยู่เป็นประจำ ทำให้มีความเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ทำให้หมู่บ้านไม่มีปัญหาในการปกครอง^{๕๕} ในส่วนของการทำงานร่วมกัน ก็มีหัวหน้าของกลุ่มนั้น ๆ มีกฎกติกาหรือข้อตกลงร่วมกัน เพื่อให้งานดำเนินไปได้ด้วยดี และทุกคนก็ปฏิบัติตามกฎกติกาได้ดี จึงทำให้งานสำเร็จตามเป้าหมาย^{๕๖}

๔.๗ สรุป

ชาวบ้านโนนยางได้นำแนวทางการสร้างเศรษฐกิจชุมชนของตนเองตามแนวพระราชดำรินี้ เป็นการทำให้ชาวบ้านได้รู้จักการพึ่งตนเอง คือการใช้ศักยภาพหรือความสามารถที่มีอยู่ในตนให้เกิด

^{๕๕} สัมภาษณ์ นายบรรจง ทองอุบล รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาดี ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๘ กันยายน ๒๕๖๐.

^{๕๖} สัมภาษณ์ นายสุวรรณ เมืองซอ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย, ๑๔ กันยายน ๒๕๖๐.

ประโยชน์รวมทั้งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและเป็นการรักษาระบบธรรมชาติให้เกิดสมดุล ชาวบ้านก็มีความสุขกับการได้เป็นผู้สร้างอาชีพและรายได้ ทำให้มีความเป็นอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ต้องทุกข์ใจมากกับการดิ้นรนหาเงินมาเลี้ยงชีพและการใช้สิ่งของเกินความจำเป็น ในส่วนของสังคมทำให้ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน ได้แนวคิดใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กัน เป็นการได้สร้างสังคมแห่งเกษตรกรรมยุคใหม่ที่ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลก

กลุ่มเกษตรกรได้นำหลักสี่มาอาชีพะ หลักทฤษฎีหมักตละ ๔, นาถกรณธรรม ๑๐, สังคหวัตถุ ๔, การละเว้นอคติ ๔, มัตตัญญุตตา, โภควิภาค ๔ มาประยุกต์ใช้ในการท างานของตน การนำหลักทฤษฎีหมักตละ ๔ มาใช้ เช่น มีความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน รู้จักใช้ชีวิตอย่างพอเหมาะกะกับรายได้ของตน การประยุกต์ใช้นาถกรณธรรม ๑๐ หรือการพึ่งพาตนเอง เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรมาก

ผลของการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพอเพียงของชาวบ้านโนนยางได้นำหลักพุทธธรรมไปปรับใช้และนำแนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ร่วมกันได้ด้วย โดยมีผลการปฏิบัติงานปรากฏดังต่อไปนี้

ก. ทำให้เกิดการออมทรัพย์ในครัวเรือน การใช้จ่ายพอดี ไม่ฟุ่มเฟือยหรืออึดคัตจนเกินไป สำหรับการใช้จ่ายในแต่ละเรื่อง

ข. ทำให้เกิดผลผลิตในการทำเกษตรไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน

ค. ได้ผลผลิตของการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร เช่น ถ่านอัดไม้ไผ่ขาย

ง. ทำให้เกิดผลงานด้านการทำเครื่องจักสานและทอเสื่อ

จ. ทำให้เกิดผลผลิตจากไม้ไผ่

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ศึกษา แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับเกษตรแนวพุทธใน คัมภีร์พระพุทธศาสนา สภาพปัจจุบันของการเกษตรแนวพุทธของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอ เฝ้าไร่ จังหวัดหนองคายและการเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย จากการศึกษา พบว่าสามารถสรุปได้ ดังนี้

เกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการเกษตรที่ถือเอาแม่แบบหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือ หลักความเป็นสายกลางในการทำงาน ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น นอกจากนี้ ยัง จะต้องดำเนินกิจกรรมที่ปวงด้วยหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบันที่ควรถึงถือเอา มา ปฏิบัติในการทำงาน คือ มีความพากเพียร ขยัน ไม่เกียจคร้าน รู้จักรักษาและปกป้องดูแลกิจการที่ตน ดำเนินการอยู่ให้ปลอดภัย หรือมีภูมิคุ้มกันที่ดี หรือมีผู้นำที่ดี และรู้จักใช้จ่ายทรัพย์ในการดำเนิน ชีวิตอย่างเหมาะสมแก่สภาพของแต่ละครอบครัว หลักสำคัญ ๕ ประการ กล่าวคือ ๑) ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี ๒) ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด ๔) ด้านเทคโนโลยี ๕) ด้านเศรษฐกิจ คือจะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญ เพิ่มรายได้และยึดหลัก พออยู่ พอกิน พอใช้ พระพุทธศาสนาสอนเน้นให้มีหลักบารมีรู้จักบรรเทาความทะยานอยากให้น้อยลงไป พยายามเป็นนายเหนือทรัพย์เพื่อลดความโลภต่าง ๆ ซึ่งเป็นเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา เพราะว่าความโลภเป็น มูลเหตุของทุกข์ต่าง ๆ บุคคลใดรู้จักคำว่าพอประมาณ สันโดษ ก็สามารถพบกับความสุขได้ หลักเกษตรแนวพระพุทธศาสนา ยึดความเพียร ที่ประคับประคองไว้สม่ำเสมอไม่หย่อนน้าก ไม่ตึงน้าก ไม่ให้จิตปรุงแต่งภายในไม่ให้ฟุ้งซ่านภายนอก มีความเพียรทางกาย รู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์ ด้วยคบคนดีเป็นมิตร มีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงานเป็นการเลี้ยงชีวิตตามสมควร แก่กำลังทรัพย์ ที่หามาได้ไม่ให้ฝืดเคือง ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก สมชีวิตาเน้นหนักไปในด้านการเลี้ยงชีวิต ในทาง พระพุทธศาสนาเชื่อและส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาตนเองฝึกฝนตนเองให้สมบูรณ์สูงสุดได้ โดยใช้พระ ธรรมเป็นเครื่องมือฝึกฝน ประโยชน์ในทางโลกของฆราวาส คือ ความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนที่ ทำอยู่ โดยไม่ขัดกับศีลธรรมและกฎหมายบ้านเมือง วัดและพระสงฆ์ จึงยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชน ในทุกยุคทุกสมัย โดยพยายามมองปัญหาสังคมปัจจุบันนำมาเป็นหลักในการแก้ปัญหา และพัฒนา

ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านและชุมชนให้ดีขึ้น โดยนำแก่นของพุทธธรรม เพื่อนำมาประยุกต์ให้เข้ากับกาลสมัยด้วยการนำหลักธรรมมาใช้กับการแก้ปัญหาการเกษตรเชิงเดี่ยว มาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธ เพื่อให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนถาวรต่อไปได้

การดำเนินการระบบเกษตรผสมผสานจะเป็นระบบการเกษตรที่ให้ผลผลิตกับเกษตรกรทั้งในด้านการมีอาหารเพียงพอ แก่การบริโภค การเพิ่มการมีงานทำ การมีรายได้อย่างต่อเนื่อง ลดความเสี่ยงจากการดำเนินกิจกรรมกระแสหลัก ลดการ เคลื่อนย้ายแรงงาน สามารถใช้ทรัพยากรภายในฟาร์มได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถปรับปรุงสภาพแวดล้อมไม่ให้เกิดมลพิษ รักษาสมดุลของธรรมชาติไว้ แต่อย่างไรก็ดีระบบการทำฟาร์มผสมผสานในแต่ละสภาพของท้องถิ่นจะมี ความแตกต่างกันในด้านกิจกรรมที่จะมาดำเนินการ ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับการวางแผนการจัดการที่จะทำให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับสภาพ เงื่อนไขทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคมของเกษตรกรแต่ละรายซึ่งจะมีความ แตกต่างกัน

การดำเนินการระบบเกษตรผสมผสานจะมีข้อได้เปรียบและข้อจำกัด ดังต่อไปนี้

๑. ข้อได้เปรียบของการทำระบบเกษตรผสมผสาน คือ

๑.๑ ลดความเสี่ยงเนื่องจากความแปรปรวนของสภาพลมฟ้าอากาศ ราคาผลผลิตที่ไม่แน่นอนและการระบาดของศัตรู พืช

๑.๒ ลดต้นทุนการผลิต เพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรภายในฟาร์ม ได้แก่ ที่ดิน แรงงานและเงินทุน

๑.๓ มีอาหารเพียงพอแก่การบริโภคภายในครัวเรือน และมีรายได้อย่างต่อเนื่องตลอดปี

๑.๔ การใช้แรงงานสม่ำเสมอตลอดปี จึงช่วยลดปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคการเกษตรไปสู่ภาคอื่น ๆ

๑.๕ เกษตรกรจะมีเศรษฐกิจที่พอเพียง จึงเป็นผลให้มีสภาพความเป็นอยู่และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๑.๖ เป็นระบบการเกษตรที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อย

๒. ข้อจำกัดของการทำระบบเกษตรผสมผสาน คือ

๒.๑ เกษตรกรจะต้องมีที่ดิน ทุน แรงงาน ที่เหมาะสม

๒.๒ เกษตรกรจะต้องมีความมานะ อดทน และขยันขันแข็ง

๒.๓ ต้องมีการวางแผนและการจัดการทรัพยากรภายในฟาร์มตลอดจนเทคโนโลยีในการผลิตที่เหมาะสมสอดคล้อง สอดคล้องกับระบบการตลาดในท้องถิ่นและในระดับภูมิภาค

ชาวบ้านโนนยางได้นำแนวทางการสร้างเศรษฐกิจชุมชนของตนเองตามแนวพระราชดำรินี้ เป็นการทำให้ชาวบ้านได้รู้จักการพึ่งตนเอง คือการใช้ศักยภาพหรือความสามารถที่มีอยู่ในตนให้เกิดประโยชน์รวมทั้งเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่าและเป็นการรักษาระบบธรรมชาติให้เกิดสมดุล ชาวบ้านก็มีความสุขกับการได้เป็นผู้สร้างอาชีพและรายได้ ทำให้มีความเป็นอยู่แบบพออยู่พอกิน ไม่ต้องทุกข์ใจมากกับการดิ้นรนหาเงินมาเลี้ยงชีพและการใช้สิ่งของเกินความจำเป็น ในส่วนของสังคมทำให้ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน ได้แนวคิดใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กัน เป็นการได้สร้างสังคมแห่งเกษตรกรรมยุคใหม่ที่ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลก

ชาวบ้านโนนยางได้นำหลักสมาธิมาอาชีพะ หลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ ๔, นาถกรณธรรม ๑๐, สังคหัตถุ ๔, การละเว้นอกติ ๔, มัตตัญญูตา, โภควิภาค ๔ มาประยุกต์ใช้ในการท างานของตนเอง การนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ ๔ มาใช้ เช่น มีความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน รู้จักใช้ชีวิตอย่างพอเหมาะก็บรายได้ของตนเอง การประยุกต์ใช้นาถกรณธรรม ๑๐ หรือการพึ่งพาตนเอง เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรรมมาก

ผลของส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของชาวบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคายได้นำหลักพุทธธรรมไปปรับใช้และนำแนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ร่วมกันได้ด้วย โดยมีผลการปฏิบัติงานปรากฏดังต่อไปนี้

ก. ทำให้เกิดการออมทรัพย์ในครัวเรือน การใช้จ่ายพอดี ไม่ฟุ่มเฟือยหรืออึดคัตจนเกินไป สำหรับการใช้จ่ายในแต่ละเรื่อง

ข. ทำให้เกิดผลผลิตในการทำเกษตรไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน

ค. ได้ผลผลิตของการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร เช่น ถ่านอัดไม้ไผ่ขยาย

ง. ทำให้เกิดผลงานด้านการทำเครื่องจักสานและทอเสื่อ

จ. ทำให้เกิดผลผลิตจากไม้ไผ่

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัย

ในประเทศไทย แม้ชาวนาจะได้รับการยกย่องว่าเป็นกระดูกสันหลังของประเทศชาติ แต่ในความเป็นจริงแล้วในปัจจุบันชาวนาในประเทศส่วนใหญ่ประสบกับภาระหนี้สิน อันเกิดมาจากการผลิตที่แพงมากขึ้น และภาวะความเสี่ยงจากโรคและแมลงที่ทำลายนาข้าว กระทบเกษตรกรจำนวนมากต้องเสียที่ดินทำกินให้แก่นายทุน และเจ้าหน้าที่เงินต้องเข้าที่นาของตนเองทำนา และต้องขายข้าวเปลือกเพื่อนำเงินมาซื้อข้าวสารในราคาท้องตลาดมากขึ้น และแม้ประเทศไทยส่งข้าวออกเป็นอันดับ ๑ ของโลกติดต่อกันมาหลายปีแต่เกษตรกรในสังคมไทยยังมีปัญหาหลายอย่างที่รอการแก้ไขโดยเฉพาะเรื่องใหญ่เร่งด่วนคือ เรื่องฐานะความเป็นอยู่ของเกษตรกร และชาวชนบท อันเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศนั้นด้อยกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับคนในเมือง โดยไม่ต้องไปเปรียบกับนานาชาติอารยประเทศ

ตรงกันข้ามชาวนาส่วนใหญ่ยังมีฐานะความเป็นอยู่ที่ลำบากขัดสน ในด้ายปัจจัย ๔ ที่เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพอยู่มาก

ชาวนาเกษตรกรส่วนมากยังคงตกอยู่ในสภาพชักหน้าไม่ถึงหลัง ปัจจัยการผลิตทั้งที่ดินและทุนถดถอยลงตาม ๆ กัน สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งป่าเขา แหล่งน้ำ และความอุดมสมบูรณ์ของดินถูกทำลายไปมากมายมหาศาล และเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทุกแผนมุ่งพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นหลัก ดังนั้น พลังการผลิตในภาคการเกษตร ทรัพยากรและแร่ธาตุในดินจึงถูกดึงไปใช้สนับสนุนการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่อง ส่วนภาคเกษตรที่เป็นพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่แท้จริงกลับถูกมองข้าม ไม่ได้ได้รับการสนับสนุน ไร่แผนและทิศทางที่ชัดเจน ทำให้ชาวนาที่เป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศในภาคการเกษตรเสียโอกาสในการสร้างความเข้มแข็งและมั่งคั่ง ในขณะที่ความก้าวหน้าและร่ำรวยกลับไปกระจุกอยู่ที่ภาคการผลิตอื่นซึ่งครอบครองโดยคนส่วนข้างน้อยของประเทศ หากไม่รีบจัดการแก้ไขอย่างเป็นระบบภายใต้แผนพัฒนาการเกษตรที่มีประสิทธิภาพแล้ว โครงสร้างเศรษฐกิจสังคมไทยก็จะถูกบิดเบือน ส่งผลให้คนส่วนใหญ่ไม่ได้รับความเป็นธรรมและหมดหวังต่อชีวิต ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ก็เป็นการยากที่จะฟื้นฟูเศรษฐกิจให้พ้นจากวิกฤติและพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าต่อไปได้

แม้ว่าตลอดเวลาที่ผ่านมาประเทศไทยจะสามารถผลิตอาหารส่งออกเป็นอันดับต้นๆ ของโลกก็ตาม แต่ก็มีคนไทยจำนวนไม่น้อยที่ได้รับอาหารไม่เพียงพอต่อความต้องการของร่างกาย เราจึงเป็นส่วนหนึ่งของวิกฤติการณ์อาหารของโลกในปัจจุบัน ซึ่งทำให้ที่ประชุมสุดยอดว่าด้วยอาหารระหว่างประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก จำนวน ๑๖ ประเทศได้มีมติร่วมกัน ที่จะลดความขาดแคลนอาหารลงให้ได้ครึ่งหนึ่งของที่มีอยู่ในขณะนี้ให้สำเร็จภายในปี ค.ศ.๒๐๑๕ หรืออีกหนึ่งทศวรรษนับจากนี้ไป นั่นคือโอกาสสำคัญที่ประเทศเราต้องรีบปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนา โดยวางแผนพัฒนาการเกษตรแห่งชาติ ปรับนโยบายของรัฐหันกลับสู่ภาคเกษตรเพื่อมุ่งผลิตอาหารเลี้ยงชาวโลก สร้างความมั่งคั่งร่ำรวยให้ประเทศชาติและกระจายความมั่งคั่งนั้นแก่ประชาชนคนไทยโดยเสมอภาคเท่าเทียมกัน

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ในกรอบดังกล่าวมานี้ และยังมีประเด็นหลายอย่างที่เกินขอบเขต การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ซึ่งน่าจะมีการศึกษาค้นคว้าต่อไปดังนี้ คือ

- ๑) ศึกษาเปรียบเทียบกับเรื่องประเพณีและวัฒนธรรมที่เกิดจากเกษตรกรในพระพุทธศาสนา
- ๒) ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบการเกษตรในประเทศเพื่อนบ้านลุ่มแม่น้ำโขงที่นับถือพระพุทธศาสนา
- ๓) ศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในวิถีชีวิตของชาวนาพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กรณีศึกษา อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

๔) ศึกษาวิเคราะห์การใช้หลักพุทธธรรมพัฒนาชีวิตของเกษตรกรอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. ชุมชนนิยม : ฝ่าวิกฤตชุมชนล่มสลาย. กรุงเทพมหานคร : ส. เอเซียเพลส, ๒๕๔๔.

เจตน์ เจริญโท. เศรษฐศาสตร์ทั่วไป : เศรษฐกิจสอบระบบ. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓.

เดวิด ซี. คอร์เท็น. โลกยุคหลังบริษัท ชีวิตทุนนิยม. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพ็ญฟ้า พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๕.

ไกรยุทธ อธิธยานันท์. แก่นสารของเศรษฐศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

ไพฑูรย์ มีกุล, ลักษณะสังคมไทยสมัยการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๔๓)

กรมวิชาการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, เกษตรยั่งยืน อนาคตการเกษตรไทย, (กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการเกษตร, ๒๕๓๖)

กระทรวงมหาดไทย. ยุทธศาสตร์การพึ่งตนเองและเศรษฐกิจชุมชน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๔๑.

กระทรวงศึกษาธิการ. ทฤษฎีใหม่ในหลวงชีวิตที่พอเพียง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน, ๒๕๔๓.

กัลยานี ปฎิมาพรเทพ, ครูชบา ยอดแก้ว ครูภูมิปัญญาไทย: นักเศรษฐศาสตร์ชุมชน,

- กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นอ้อ, ๒๕๔๓
- กัลยานี ปฎิมาพรเทพ. **ครูชบ ยอดแก้ว ครูภูมิปัญญาไทย : นักเศรษฐศาสตร์ชุมชน.**
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นอ้อ, ๒๕๔๓.
- กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. **การพึ่งตนเองศักยภาพในการพัฒนาชนบท.**
กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๓๐.
- การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. **โครงการชีวิตวิถีเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๓.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์กองผลิตสื่อประชาสัมพันธ์, ๒๕๔๙.
- คุณ โทชน์ธี. **พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.
- ชูเมกเกอร์ อี.เอฟ, “**จิวแต่แจ้ว**” **เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ,** แปลโดย สมบูรณ์ ศุภศิลป์,
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘
- ทวีวัฒน์ ปุณฺธิกรวัฒน์. **พระพุทธศาสนากับวิกฤติโลก.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล,
๒๕๔๓.
- นิตย์ สัมมาพันธ์. **การบริหารเชิงพุทธ.** กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๒๙.
- นรินทร์จวงฉวีวัฒน์, **กลวิธี-แนวทาง-วิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน,** (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภา, ๒๕๒๗).
- บรรจบ บรรณรุจิ. **ปฏิจจนูปบาท กระบวนธรรมเพื่อความเข้าใจชีวิต.** กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๕.
- ประเวศ วะสี. **พุทธเกษตรกรรมกับคานาคติสุขของสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอ
ชาวบ้าน, ๒๕๓๙.
- _____. **เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อทางรอดสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์,
๒๕๔๒.
- ประเวศ วะสี, **เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม,**
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๒
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. **ธรรมิกเศรษฐกิจปรัชญาเศรษฐศาสตร์สังคมของชาวพุทธ.** กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๓๑.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์และคณะ, **วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทยวิถีใหม่แห่งการพัฒนา,** (กรุงเทพมหานคร
: เอดิสันเพรสโปรดักส์การพิมพ์, ๒๕๓๗).
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลบอลคิมทอง,
๒๕๓๑.
- พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ อโนมปญโญ), “**วิถีเกษตรแนวพุทธ**”, อุดรธานี : เอกสารประกอบการ
อบรมเกษตรแนวพุทธ วัดมัชฌิมาวาส พระอารามหลวง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง

จังหวัดอุดรธานี, ๒๕๕๔

พระไพศาล วิสาโล. พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต. กรุงเทพมหานคร

: มูลนิธิสตรีนฤมิตรวิวงศ์, ๒๕๔๖.

พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ, “ที่พึ่งทางใจ”, พุทธจักร, ปีที่ ๕๐ ฉบับที่ ๕, (พฤษภาคม ๒๕๓๙)

พระครูวินัยธรประจักษ์ จกภณโม. พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), รากฐานที่มั่นคงแห่งความเป็นมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร:

ธรรมสภา, ๒๕๒๑).

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก,

๒๕๔๓.

_____ .จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาคนตามแนวธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙.

_____ .จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร. ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๖.

_____ .ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมวดพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา,

๒๕๔๒.

_____ .ธรรมกับไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร,

๒๕๔๒ .

_____ .ธรรมกับการพัฒนาชีวิต. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

_____ .ธุรกิจ-ฝ่าวิกฤติ ตอบปัญหา – สนทนาธรรม กับ คุณอานันท์ ปันยารชุน และคณะ.

พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๔.

_____ .พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น,

๒๕๔๐.

_____ .พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรง

พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๘.

_____ .พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรง

พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๓.

_____ .สถานการณ์พุทธศาสนาพลิกหายหน้าเป็นพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :

บริษัท สหธรรมิก, ๒๕๓๘ .

_____ .เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๔ .

_____ .อุดมธรรมนำจิตสำนึกของสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก,

๒๕๓๗.

พระปิ่น ปณิโต, สัจจะสะสมทรัพย์ : สะสมทุนสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สถาบัน

ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๑

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓.

กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต, ๒๕๕๕.

_____. **“หลักการคำสอนสำหรับคนสมัยใหม่”**. กรุงเทพมหานคร : เอกสารประกอบการ

อบรมพระธรรมทูตวัดจักรวรรดิราชาวาส . ๒๕๒๙,

พระมหาณรงค์จิตตโสภณ, **พระพุทธศาสนากับการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระมหาสายพงศ์ อโนมปัญญา. **“วิถีเกษตรแนวพุทธ”**. อุดรธานี : เอกสารประกอบการอบรม

เกษตรแนวพุทธ วัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง จังหวัดอุดรธานี, ๒๕๕๔

พระสิริมงคลอาจารย์, **มังคัลลทีปนี**, แปล เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,

๒๕๓๒

พินิจ ลาภธนานันท์, **บทบาทพระสงฆ์ในงานพัฒนาชนบท**, (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

มนัส สุวรรณ. **การจัดการสิ่งแวดล้อม : หลักการและแนวคิด**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์,

๒๕๔๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล**. เล่ม ๑ . กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

วงศ อินทรเทพ. **เศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวัน**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์ราช

วิทยาลัย, ๒๕๔๗.

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน, **การพัฒนาชนบทไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,

๒๕๓๑.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, **หลักการพัฒนาชุมชนการพัฒนาชุมชนประยุกต์**, (กรุงเทพมหานคร : โรง

พิมพ์ไอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๒.

ศูนย์ข้อมูลองค์กรชุมชน. **สวัสดิการของชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน

(องค์การมหาชน), ๒๕๕๐.

สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไอ

เดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

สมเด็จพระพรหมญาณสังวรราชานุภาพ. **ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา ตำนาน**

พระปริตร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๔

สมบูรณ์ ศุภศิลป์. **ทฤษฎีพัฒนาการเศรษฐกิจ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๙.

สมพรเทพสิทธา, **การพัฒนาแบบยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมชายการพิมพ์, ๒๕๓๖).

สมภาร พรหมทา, “กิน : มุมมองของพระพุทธศาสนา”, **วารสารพุทธศาสนศึกษา**, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๓ , (กันยายน – ธันวาคม ๒๕๔๖).

สรรเสริญ วงศ์ช่อม. **แนวคิด “การพัฒนาประเทศ”**. นนทบุรี : เพชรรุ่งการพิมพ์, ๒๕๔๙.

สัญญาสัญญาวิวัฒน์, **พุทธสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๓๓).

สัมพันธ์เตชะอริกและคณะ, **ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๗).

สุเทพเขาวลิต, **หลักการพัฒนารวมชน**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔.

สุจินต์ ชูลักษณ์, “การประเมินผลการฝึกอบรมหลักสูตรเกษตรผสมผสานตามแนวทฤษฎีใหม่”, **ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม**, (คณะพัฒนาสังคม: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๔)

สุวิทย์ ยิ่งวรพันธ์ . การพัฒนาในชุมชน . [ออนไลน์] . แหล่งที่มา : <http://comdev.ricr.ac.th/elearning.htm> [๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

อภิชัย พันธเสน, **พุทธเศรษฐศาสตร์ วิชาการ ทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๗)

อภิชัยพันธเสน, **แนวคิดทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา**, กรุงเทพมหานคร:อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนท์พับลิชชิงจำกัด, ๒๕๓๙.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

กุลลินี มุทธากลิน. “การวิเคราะห์การบริโภคแนวพุทธปรัชญา”. **วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

บรรเจิด กิริยา. “ประสิทธิผลของการฝึกเกษตรกรเพื่อการบริหารจัดการเกษตรทฤษฎีใหม่และการดำเนินชีวิตตามหลักพอเพียง”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

พระมหาจุลศักดิ์ จุลวฑฒโน (รณน้อย). “แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาประทีป พรหมสิทธิ์. “การศึกษาเชิงปรัชญาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๔.

พระมหามิตร ฐิตปณฺโญ (วันยาว). “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗ .

พระมหาสมโภช ฐิตินฺทฺยาโณ (ศรีพันธ์). “ศึกษาวิเคราะห์เศรษฐกิจศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖ .

พระสถาพร โปรงสกุล. “ความรู้ความเข้าใจของพระสงฆ์ต่อการทำเกษตรทฤษฎีใหม่”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

พิมาน วงศ์อภัย. “ปัจจัยที่ส่งเสริมให้องค์กรประชาชนสามารถพึ่งตนเอง”. **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๒.

พวงพิกุล มัชฌิมา. “บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากบ้านกุตรัง ตำบลกุตรัง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม”. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๓๗.

สมศักดิ์ นิลผาย. “พัฒนาการด้านเศรษฐกิจของชุมชนลุ่มแม่น้ำชี : ศึกษากรณีตำบลค้อเหนือ อำเภอมือ จังหวัดยโสธร”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๖.

สมโภชน์ ยิ่งสังข์. “การศึกษาวิเคราะห์เกษตรแนวพุทธที่ปรากฏในชุมชนเกษตรยั่งยืนจังหวัดขอนแก่น”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

สุนทรภรณ์ เตชะพะโลกุล. “เศรษฐกิจศาสตร์แนวพุทธกับวิถีทางพัฒนาของไทย”. **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๓.

(๓) รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

นายทรงศักดิ์ สิทธิพิสัย นายกองค้การบริหารส่วนตำบลนาดี ตำบล นาดี อำเภอู่เฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย สัมภาษณ์ วันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๐

นายบรรจง ทองอุบล รองนายก อบต.นาดี ตำบล นาดี อำเภอู่เฝ้าไร่ จังหวัด หนองคาย สัมภาษณ์ วันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๖๐

นายสำออง ปัจจายา สมาชิกสภา อบต. หมู่ 2 ตำบล นาดี อำเภอู่เฝ้าไร่ จังหวัด หนองคาย สัมภาษณ์ วันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๖๐

นายธงชัย สิงหาภาพ ชาวบ้านโนนยาง ตำบล นาดี อำเภอู่เฝ้าไร่ จังหวัด หนองคาย สัมภาษณ์ วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๐

นายคำผ่าน บุ่งทอง ผู้ใหญ่บ้านโนนยาง ตำบล นาดี อำเภอ เฝ้าไร่ จังหวัด หนองคาย สัมภาษณ์
วันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๖๐

นายทองใบ พฤษชาติ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ตำบล นาดี อำเภอ เฝ้าไร่ จังหวัด หนองคาย สัมภาษณ์
วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

นายสุวรรณ เมืองซอง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ตำบล นาดี อำเภอ เฝ้าไร่ จังหวัด หนองคาย สัมภาษณ์
วันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๖๐

นายสมพงษ์ บัวประกอบ กำนันตำบลนาดี ตำบล นาดี อำเภอ เฝ้าไร่ จังหวัด หนองคาย สัมภาษณ์
วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๐

นายรังสรรค์ จันทจร ผู้อำนวยการโรงเรียนนาดีพิทยาคม ตำบล นาดี อำเภอ เฝ้าไร่ จังหวัด
หนองคาย สัมภาษณ์ วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

นายปรีชา อจหาญ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโนนยาง-ดอนเม็ก ตำบล นาดี อำเภอ เฝ้าไร่ จังหวัด
หนองคาย สัมภาษณ์ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

นางลำยองค์ เมฆวัน แพทย์ประจำตำบลนาดี ตำบล นาดี อำเภอ เฝ้าไร่ จังหวัด หนองคาย สัมภาษณ์
วันที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๖๐

นายทองสุข พลเยี่ยม ชาวบ้านโนนยาง ตำบล นาดี อำเภอ เฝ้าไร่ จังหวัด หนองคาย สัมภาษณ์ วันที่
๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

นางสังค์ โพธิ์ศรี ชาวบ้านโนนยาง ตำบล นาดี อำเภอ เฝ้าไร่ จังหวัด หนองคาย สัมภาษณ์ วันที่ ๒๑
กันยายน ๒๕๖๐

นางทอง บุตรสาร ชาวบ้านโนนยาง ตำบล นาดี อำเภอ เฝ้าไร่ จังหวัด หนองคาย สัมภาษณ์ วันที่ ๑
ตุลาคม ๒๕๖๐

นางมัทรส ชุนน้อย ชาวบ้านโนนยาง ตำบล นาดี อำเภอ เฝ้าไร่ จังหวัด หนองคาย สัมภาษณ์ วันที่
๑๕ ตุลาคม ๒๕๖๐

นายเดช นิตธิธรรม ชาวบ้านโนนยาง ตำบล นาดี อำเภอ เฝ้าไร่ จังหวัด หนองคาย สัมภาษณ์ วันที่
๒๑ กันยายน ๒๕๖๐

นายนิติกุล นิตธิธรรม ชาวบ้านโนนยาง ตำบล นาดี อำเภอ เฝ้าไร่ จังหวัด หนองคาย สัมภาษณ์ วันที่
๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

นายบุญกอง อุตสิงห์ ชาวบ้านโนนยาง ตำบล นาดี อำเภอ เฝ้าไร่ จังหวัด หนองคาย สัมภาษณ์ วันที่
๑๑ กันยายน ๒๕๖๐

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

ที่ศธ ๖๑๑๘/ว.๓๑



มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตหนองคาย
๒๑๙ ม.๓ ต.ค่ายบกหวาน อ. เมือง
จังหวัดหนองคาย ๔๓๐๐๐

๑๕ กันยายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เครื่องมือสำหรับการวิจัย (แบบสัมภาษณ์) จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูพิพัฒน์จันทรังษี ฉายา ญาณฉนโท นามสกุล โพธิ์ศรี รหัสประจำตัวนิสิต ๕๗๐๒๔๐๕๐๑๐ นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้บัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ ให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากท่าน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความ
เอื้อเฟื้อ

ทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

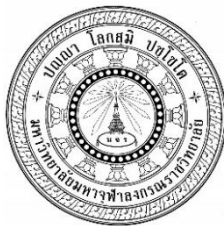
เจริญพร

(พระราชาธรรมาลงกรณ์)

รองอธิการบดี วิทยาเขตหนองคาย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย



แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง การเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่ม เกษตรกรบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

คำชี้แจง

แบบสอบถามฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับประเมินการเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ผู้ดำเนินการวิจัยประสงค์ให้ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระโดยมิได้มีเจตนาที่จะทดสอบความรู้ ความสามารถ ของผู้ตอบแบบสอบถามแต่อย่างใด ดังนั้น ผู้ตอบจึงไม่จำเป็นต้องตอบตามหลักวิชาการ กรุณาตอบตามความคิดเห็นโดยให้ใกล้เคียงกับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นให้มากที่สุด

แบบสอบถามฉบับนี้ แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

ตอนที่ ๓ ข้อมูลเกี่ยวกับโครงสร้างเศรษฐกิจพื้นฐานและแนวทางการแก้ปัญหาของเกษตรกรบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

ตอนที่ ๔ สัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่เกษตรกรนำมาประยุกต์ใช้

ขอขอบคุณทุกท่าน ที่ได้โปรดตอบแบบสอบถามนี้ตามความเป็นจริงหรือความคิดเห็นของท่านมากที่สุด คำตอบของท่าน ข้าพเจ้าจะเก็บไว้เป็นความลับและจะใช้ในการวิจัยครั้งนี้เท่านั้น

พระครูพิพัฒน์จันทรังษี

นิสิตปริญญาโท หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา



แบบสัมภาษณ์เพื่องานวิจัย

กรอบการสัมภาษณ์ เรื่องการเกษตรแนวพุทธเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกร
บ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

- ๑.๑ ชื่อ.....นามสกุล.....อายุปี
- ๑.๒ ที่อยู่ปัจจุบัน.....
- ๑.๓ การศึกษา.....
- ๑.๔ ศาสนา.....
- ๑.๕ อาชีพ.....
- ๑.๖ วันที่เก็บข้อมูล.....
- ๑.๗ บรรยากาศในการเก็บข้อมูล.....

ตอนที่ ๒ สัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

- ๒.๑ ประวัติการตั้งถิ่นฐาน/ที่ตั้งชุมชน
- ๒.๒ สภาพภูมิศาสตร์
- ๒.๓ อาชีพของชุมชน
- ๒.๔ สถาบันทางศาสนา
- ๒.๕ ประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญ

ตอนที่ ๓ สัมภาษณ์ ข้อมูลเกี่ยวกับโครงสร้างเศรษฐกิจพื้นฐานและแนวทางการแก้ปัญหา ของเกษตรกรบ้านโนนยาง ตำบลนาดี อำเภอเฝ้าไร่ จังหวัดหนองคาย

๑. ประวัติความเป็นมาของกลุ่มเกษตรกร
๒. โครงสร้างและการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกร
๓. การแก้ปัญหาด้วยการเพิ่มผลผลิตจากภูมิปัญญาของตนเอง
๔. การแก้ปัญหาด้วยการให้สวัสดิการแก่สมาชิก
๕. ปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาในการดำเนินงาน

ตอนที่ ๔ สัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่เกษตรกรนำมาประยุกต์ใช้

๑. หลักพุทธธรรมที่เกษตรกรนำมาประยุกต์ใช้

๑. ศึกษารัฐธรรมนูญ ๔
๒. อธิปไตย ๔
๓. โภคอาทิยะ ๕

๒. ผลสำเร็จของการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม

๑. ด้านบุคคลและครอบครัว
๒. ด้านเศรษฐกิจชุมชนหนองนาคำ
๓. ด้านศาสนาและวัฒนธรรมท้องถิ่น

พระครูพิพัฒน์จันทรังษี ผู้สัมภาษณ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ภาคผนวก ค
ภาพถ่ายประกอบการสัมภาษณ์









ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : พระครูพิพัฒน์จันทรังษี ฉายา ญาณฉนโท นามสกุล โพธิ์ศรี
 วัน เดือน ปี เกิด : วัน ศุกร์ ที่ ๖ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๖
 ชาตภูมิ : บ้าน โนนยาง ตำบล นาดี อำเภอ ฝ้ายไร่ จังหวัด หนองคาย
 อุปสมบท : วันที่ ๑ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕ ๒๕๒๙
 ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดจันทรังษีวราราม ตำบล นาดี อำเภอฝ้ายไร่ จังหวัด หนองคาย
 การศึกษาทางโลก

- : พ.ศ. ๒๕๒๐ สำเร็จการศึกษาระดับ ประถมศึกษา
- : พ.ศ. ๒๕๔๐ สำเร็จการศึกษาระดับ มัธยมศึกษา ตอนปลาย
- : พ.ศ. ๒๕๕๗ สำเร็จการศึกษาระดับ ปริญญาตรี

การศึกษาทางธรรม

- : พ.ศ. ๒๕๓๓ สำเร็จการศึกษาระดับ นักธรรมชั้น เอก
- : พ.ศ. ๒๕๕๓ สำเร็จการศึกษาระดับ ประโยค ๑ - ๒
- : พ.ศ. ๒๕๕๔ สำเร็จการศึกษาระดับ เปรียญธรรม ๓ ประโยค

หน้าที่การงาน

- : พ.ศ. ๒๕๓๓ เจ้าอาวาสวัดจันทรังษี วราราม อำเภอฝ้ายไร่ จังหวัด หนองคาย
- : พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้รับการแต่งตั้งเป็น พระอุปัชฌาย์
- : พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้รับการแต่งตั้งเป็น เจ้าคณะตำบลนาดี
- : พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้รับการแต่งตั้งเป็น พระธรรมทูต
- : พ.ศ. ๒๕๕๓ ได้รับการแต่งตั้งเป็น กรรมการแม่กองธรรมสนามหลวง
- : พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้รับการแต่งตั้งเป็น ครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน
- : พ.ศ. ๒๕๕๖ ได้รับการแต่งตั้งเป็น ครูสอนพระปริยัติธรรม ฝ่ายพระวิปัสสนาจารย์
- : พ.ศ. ๒๕๕๗ ได้รับการแต่งตั้งเป็น พระวินยธิการ
- : พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้รับการแต่งตั้งเป็น รองเจ้าคณะอำเภอฝ้ายไร่ จังหวัดหนองคาย

ปีที่เข้าศึกษา : ๒๕๕๕

ปีที่จบการศึกษา : ๒๕๖๐